

Борис Стојковски

**РИМОКАТОЛИЧКИ
КУЛТОВИ СРПСКИХ
СРЕДЊОВЕКОВНИХ
СВЕТИТЕЉА**

ФОНДАЦИЈА
**СВЕТОЗАР
МИЛЕТИЋ**

РИМОКАТОЛИЧКИ КУЛТОВИ СРПСКИХ
СРЕДЊОВЕКОВНИХ СВЕТИТЕЉА

БИБЛИОТЕКА
Посебна издања

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Рецензенти:
проф. др Смиља Марјановић-Душанић
проф. др Ђура Харди
проф. др Владислав Пузовић
др Алексеј Јудин

Лектор
др Ивана Безрукова

Дизајн и прелом
D.ART

Борис Стојковски

**РИМОКАТОЛИЧКИ КУЛТОВИ
СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ
СВЕТИТЕЉА**

ФОНДАЦИЈА
**СВЕТОЗАР
МИЛЕТИЋ**

**CRVENI
OBLAK**

Нови Сад, 2022.

Садржај:

Увод.....	7
Компилације житија и извори	15
Римокатолички култни списи о српским средњовековним светитељима – календарски преглед	37
Закључак.....	233
Резюме.....	241
Abstract.....	249
Извори и литература.....	255
Прилози	273

УВОД

Хришћански култ у строго религијском, па и у црквеном смислу (што суштински јесте и предмет ове монографије), може се у основи дефинисати на два начина. У ужем смислу означава званично (правоверно) исказивање поштовања према Богу, те вршење службе. У ширем смислу то је свако јавно исказивање обожавања или поштовања. Осим тога, култ се исказује и као поштовање Бога, Богородице или неког одређеног светитеља, као и исказивање обожавања или приписивање неких натприродних, чудесних, моћи божанству, светитељима, реликвијама, иконама, моштима и друго. Обред, односно у хришћанским црквама миса или литургија такође имају велики значај у исказивању култа. За ову тему најважнији је пак култ светаца, који се може најпрецизније дефинисати као одавање почаста на основу натприродних врлина које појединим људима признаје Црква сматрајући при томе да су они сада у рају, те да представљају посреднике између Бога и људи. Молитве и службе њима, било приватне природе или на јавним манифестацијама (богослужењима) саставни су део овог поштовања. Култови светаца су у раном хришћанству били испрва везани за мученике, пострадале за веру у прогонима у Римском царству, али су се временом проширили и на многе друге значајне личности које су својим врлинама постале узори хришћанима. Као један од најбитнијих и најочигледнијих начина исказивања поштовања према светитељима, те као неодвојив део њиховог култног прослављања јесу и култни списи: житија, службе, химне, похвале и други.¹

---

¹ У обиљу литературе везане за ову тему издваја се, без сумње, класична монографија Paolo Molinari, *I santi e i loro culto*, Roma, 1962; од прегледних

На основу свега реченог, тема монографије, римокатолички култови српских средњовековних светитеља, можда би могла савременом читаоцу звучати као својеврсни *contradictio in adiecto*. Јасно је да данас у Римокатоличкој цркви ниједан средњовековни српски светитељ нема развијен култ, нити се званично прославља. Штавише, ни у самом средњем веку, с делимичним изузетком Јована Владимира, српски свеци нису били поштовани на Западу. Чак и када је у питању Јован Владимир, отворено је питање да ли је и колико то поштовање имало развијен култ, иако је живео и био убијен пре Раскола.

Међутим, у раном новом веку, па све до краја XIX века, то није био случај. Српски средњовековни светитељи, у првом реду Свети Сава, имали су култ који је био развијен међу појединим ауторима, махом свештеним лицима, пре свега у Далмацији, али и у другим јужнословенским крајевима. Истини за вољу, требало би одмах на почетку истаћи да ти култови нису заживели, али представљају својеврстан куриозитет, можда више него класично исказивање поштовања према светитељима. Наравно, један од кључних појмова за који нужно треба везати развој римокатоличких култова српских средњовековних светитеља јесте прозелитизам. У раном новом веку управо над Србима у Далмацији и Хрватској вршен је низ покушаја унијаћења, нарочито у периоду

одредница на ову тему издвајају се *Hagiographie*, Lexikon des Mittelalters IV Erzkanzler bis Hiddensee, Weimar–Stuttgart, 1999, 1840–1862; *Heilige*, ibid, 2001–2014; *Heilige/Heiligenverehrung*, Theologische Realenzyklopädie, Band XIV Gottesdienst–Heimat, hrsg. Von Gerhard Müller, Berlin – New York, 1985, 641–672, за римокатоличку цркву посебно в. списак литературе на 659–660; P. K. Meagher, *Cult (worship)*, in: *New Catholic Encyclopedia*. Second edition, 4 Com-Dyn ed. Bernard L. Mathaler et al., Detroit, 2002, 426; C. O'Neill, *Saints, devotion of the*, *New Catholic Encyclopedia*. Second edition 12 Ref-Sep, ed. by Bernard L. Mathaler et al., Detroit, 2002, 596–598; *Kultusz*, Magyar Katolikus Lexikon, VII. Klacs-lond, Budapest, 2002, 531–534; *Szent*, Magyar Katolikus Lexikon, XII. Seq-szentl, Budapest, 2007, 800–801; *szentek tisztelete*, ibid. 942–943; K. Richter, *Kult (kršćanski)*, Leksikon temeljnih religijskih pojmova. Židovstvo, kršćanstvo, islam, ur. Adel Theodor Khoury, Zagreb, 2008, 232.

од XVI до XVIII века.² Стога контекст римокатоличког прозелитизма над православним народима, посебно Србима, не би требало ниједном занемарити.

Други битан разлог за настанак култних списа посвећених средњовековним српским светитељима лежи и у чињеници да је уистину било право одушевљења српском средњовековном прошлoшћу код римокатолика у Далмацији, Дубровнику, па и Хрватској. Тај својеврсни *илиризам њре илиризма*, како га је назвала Зринка Блажевић, имао је разна обележја. Било је како клирикалних елемената, везаних за Римску курију и њено деловање, тако и прохабзбуршких. Сви су имали своје одређене интересе у које су желели уклопити и односе међу јужнословенским народима и конфесијама на тлу Далмације.³ Одјек српске средњовековне традиције са којом се ширио и култ, посебно у вези са Светим Савом, кнезом Лазаром, те Марком Краљевићем био је изражен међу представницима како овог предилирског покрета, тако и доцнијим ауторима, који су у српској средњовековној прошлости трагали за коренима јединства словенских народа, али и за својим узорима.

Узевши све ово у обзир, постаје много јаснији контекст настанка римокатоличких култних списа посвећених српским средњовековним светитељима. Ова студија има за циљ да ове култне списе и уопште култове ових светаца прикаже кроз историјску перспективу, те да научној и широј јавности укаже на једну занимљиву нововековну перцепцију. У науци је ова тема врло слабо истражена и готово непозната. Изузетак је донекле култ Светог Саве и још неки узгредни помени, попут култа

² Од великог броја библиографских јединица на ову тему издвајају се Јован Радонић, *Римска курија и јужнославенске земље од XVI до XIX века*, Београд, 1950; Славко Гавриловић, *О унијаћењу и њокашолитичавању Срба у Хрвајској, Славонији и Ујарској (XIII-XIX век)*, Зборник о Србима у Хрватској. 3 (1995), 7–44.

³ Детаљније Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008, посебно 39–337, где постоји чак и осврт на грофа Ђорђа Бранковића и његов илиризам из српског угла, како га ауторка посматра. Цела студија је врло вредна и за разумевање ширег контекста ове теме.

владике Максима (Бранковића). Савин култ је био прилично развијен међу римокатоличким ауторима, а постоји и неколико његових житија, као и једна литанија. Поред римокатоличких аутора црквене провенијенције, и књижевници Дубровника и целе Далмације дали су свој печат у раном новом веку ширењу и јачању Савиног култа у римокатоличким срединама. Будући да њихова дела нису култни списи, овом приликом се неће детаљније разматрати, али зацело представљају значајан корпус који може да буде важан како проучаваоцима историје књижевности, тако и историчарима који и овде могу сагледати рецепцију знаменитих ликова српског средњег века. Наравно, у ужем смислу посматрано, значајан корпус римокатоличких житија која ће бити предмет ове монографије јесу готово без изузетка повезани са пропагандом Римокатоличке цркве у сврху унијаћења Срба и других православних народа. Ту се долази до још једне контрадикторности. Ови култни списи, који структурално то без сумње јесу, суштински представљају покушај стварања вештог оруђа у прозелитским и пропагандним намерама покатоличавања Срба.

Током дужег низа година истраживали смо и проучавали поједине аспекте везане за ову тему, нарочито неке светачке култове и њихову римокатоличку нововековну рецепцију. Део тих истраживања је објављен, али су овом приликом сва та проучавања доживела значајну ревизију будући да се у међувремену дошло до новијих научних сазнања, а поједини изречени ставови су измењени под утицајем нових читања извора и релевантне литературе.

Као што је већ поменуто, Свети Сава је личност око које се формирао најинтензивнији римокатолички култ. Његов хагиограф био је шибенски бискуп Иван Томко Мрнавић. Савино житије објављено је и у првом тому дела *Acta sanctorum*, које јесте најреферентнија збирка римокатоличких светитеља. Савиним култом су се бавили и Јован Павловић Лучић, као и Јусуф Асемани, који су дали своје верзије Савиног житија, исправљали и дорађивали Мрнавића, чиме је и Савин култ додатно ојачавали код римокатолика.

Једини споменик римокатоличког култа осталих средњовековних српских светитеља јесте дело под називом *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, које је 1863. године публиковао Иван Михајлович Мартинов, руски језуита.⁴ Управо ово дело представља основу за проучавање како римокатоличких култова српских средњовековних светаца, тако и житија која је Иван Михајлович Мартинов саставио на латинском језику, а која представљају одблеске нововековне рецепције српских средњовековних светаца. У његовом делу место је нашло још једно житије Светога Саве, тако да је и Мартинов дао свој допринос његовом римокатоличком култу.

Када је реч о структури ове студије, управо је једна мања расправа о изворима, односно хагиографским компилацијама, а посебно о делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* нешто што претходи детаљнијој анализи римокатоличке рецепције и култова српских средњовековних светаца. У наставку се дају редом, календарски, латинска житија, преводи на савремени српски језик и коментари. Оно што је представљало посебну тешкоћу јесте чињеница да се ради о нововековном латинском језику, са доста незграпних реченица и израза које је Мартинов употребљавао. Иако је, ван сваке сумње, овај учени руски језуита веома добро познавао латински језик и хагиографију, његово владање језиком није било на највишем нивоу, што је стварало доста проблема приликом преводнења и учинило да реченице на одређеним местима делују врло незграпно, некада чак и не у духу српског језика. Стога је намера била да се превод на српски језик што више ослања на оригинал, а тамо где је било неопходно дате су слободније формулације и интерпретације. Настојало се, свакако, и да се задржи хагиографска нота јер су ипак у питању житијни списи. Напоменимо да се не бавимо класичном филологијом, нити новолатинским језиком, те су свакако могући и одређени пропусти, али смо свакако томе тежили да превод буде што прецизнији, односно што више у складу са Мартиновљевим оригиналом, с једне стране, али и у духу савременог српског језика, с друге стране.

⁴ Joannes Martinov, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, Bruxellis, 1863.

Када су коментари у питању, где год је то било могуће покушало се ући у траг изворима. У делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* на крају сваког житија налази се списак извора и литературе које је Михајлов користио, те се на основу тога и настојало спознати шта је и у којој мери коришћено. Одмах треба истаћи и неколико важних напомена. Иван Мартинов, али и аутори пре њега, користили су врло ограничене изворне ресурсе, те се како у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, тако и у ранијим делима срећу многа мишљења која су данас у модерној историографији одбачена као застарела и нетачна. Издања појединих извора (*Летописъ юоѧ Дукљанина*, житија, латински, српски, византијски извори) ван сваке сумње су застарела, мада има и оних насталих пре 1863. године која се и данас у науци користе, због чега се и настојало да се додатно погледају. Свакако, где год је било могуће, коришћена су и новија критичка издања извора на која се позивао Мартинов.

Римокатолички култ Светог Саве јесте једини који је циљано интерпретиран нешто другачије. Наиме, Мрнавићево *Житије* је у науци добро познато, објављивано је, па и коментарисано. Осим тога, римокатоличка житија Светог Саве завређују једно посебно детаљније издање с коментарима, а исправке које су аутори чинили међусобно, посебно у односу на Мрнавићеву верзију, захтевају такође једно посебно издање у којем би се ови рукописи сравњивали. Лучићево издање, рецимо, има један прилично дуг увод, као и коментаре на само Мрнавићево *Житије*. Према томе, било какво детаљније издање било би немогуће без филолошке анализе будући да су сама житија настајала у размаку од два века, у периоду од Мрнавића до Ивана Мартинова, који је пак написао једно сасвим посебно житије Светог Саве. Сва ова житија биће детаљније разматрана у одељку посвећеном првом српском архиепископу, указиваће се и на њихове међусобне разлике, али ће њихов сâм текст бити издат и подробније коментарисан другом приликом.

У циљу израде ове монографије спроведено је више истраживања у Народној библиотеци Србије, Библиотеци Матице српске, Универзитетској библиотеци Светозар Марковић, Цен-

тралној библиотеци Филозофског факултета у Новом Саду, те у Семинарској библиотеци Одсека за историју и Одсека за српску књижевност. Од страних библиотека вреди истаћи Градску библиотеку у Вуковару, библиотеке Мађарске академије наука, Универзитета Етвеш Лоранд из Будимпеште, те Националну Сечењи библиотеку, такође у Будимпешти. Истраживање у Мађарској спроведено је у оквиру стипендије Мађарске академије наука *Domus Hungarica*. Током два боравка на Универзитету у Пизи преко програма размене Еразмус, у пролеће 2017, те 2019. године, у тамошњој библиотеци Факултета за цивилизације и форме знања, такође се дошло до вредне литературе за ову тему.

Аутор немерљиву захвалност на помоћи дугује рецензентима: проф. др Смиљи Марјановић-Душанић са Филозофског факултета у Београду, проф. др Ђури Хардију са Филозофског факултета у Новом Саду, проф. др Владиславу Пузовићу са Православног богословског факултета у Београду, а посебно највећем стручњаку за живот и дело Ивана Михајловича Мартинова – др Алексеју Јудину, некадашњем доценту Центра за изучавања религије Руског државног хуманитарног универзитета. Сви рецензенти су својим благонаклоним, али важним примедбама и сугестијама помогли да ова монографија добије свој коначан облик.

Колегиници др Ивани Безруковој дугујемо велику захвалност на лектури текста. Захваљујемо и преводиоцима резимеа књиге, Гордани Вукајловић (руски језик) и Стеванки Чакмак (енглески језик). Посебну захвалност исказујемо Фондацији *Свејшозар Милејшић* из Новог Сада, која је живи доказ да меценат и брига за културу и науку у овој земљи не недостају и не посустају, те да српско задужбинарство добија достојног модерног наследника. Топлу благодарност упућујемо издавачкој кући *Прометей* и господину Зорану Колунџији, те издавачкој кући *Црвени облак* и Срђану Ерцегану. Нарочито захваљујемо Управи за културу Града Новог Сада која је, такође, делом подржала објављивање ове монографије.

КОМПИЛАЦИЈЕ ЖИТИЈА И ИЗВОРИ

Након Тридентског сабора, завршеног 1563. године, једна од значајних последица јесте учвршћивање култа светаца у римокатоличком свету. На 25. седници овога сабора, одржаној у децембру 1563. године, дато је упутство да вернима треба сугерисати како су светитељи заступници људи код Бога, те да је добро и корисно призивати их да би посредовали код Бога кроз Христа, јединог искупитеља.⁵

Као једна од последица реформације и римокатоличке противреформације, наметнула се потреба да се животи светаца систематичније почну проучавати. Тако је настало дело *Acta Sanctorum*, суштински најстарија едисија историјских извора у правом смислу те речи. Оно што је још значајније јесте делатност језуита који су овом подухвату дали посебан печат, те утемељили принципе критичке хагиографије. Од простог препричавања житија светих приступило се озбиљном подухвату потраге за историјским и хагиографским изворима о култовима појединих светаца, прављење разлике између легенди и историјских чињеница. Зачетник овог подухвата био је језуита Хенрик де Росвејде (1569–1629) својим делом *Fasti Sanctorum quorum vitae in belgicis bibliothecis manuscriptae asservantur*, које је штампано 1607. године. Утемељитељ, ипак, ове едисије, те критичке хагиографије као такве био је Жан Боланд (1596–1665), који је наставио Росвејдеово дело идејом да се житија свих светаца Римокатоличке цркве

⁵ C. O'Neill, *Saints, devotion of the*, 597.

издају оним редом којим су у календару. За ову тему је од великог значаја чињеница да је јануар обрађивао управо Боланд, по коме боландисти, и њихово друштво (*Société des Bollandistes*), односно језуити и издавачи дела *Acta Sanctorum* носе име.⁶

Друга значајна личност везана за успостављање научних принципа критичке хагиографије био је Иполит Делеј (1859–1941), белгијски језуита и један од најбитнијих боландиста у читавој историји овога друштва. Испрва професор математике, почео је временом да се интересује за теологију и хагиографију. Био је велики борац за примену критичке историографске методе у хагиографији и залагао се за критичка издања житија светаца. Због тога је ушао и у тзв. Модернистичку контроверзу коју је осудио и папа Пије Х 1907. године, када је врх Цркве исказивао велику забринутост због потенцијалних теолошких девијација које би могао изазвати критички метод у хагиографији. На крају, Римокатоличка црква је 1930. године прихватила принципе критичке методологије. Та методологија подразумева унутрашњу и спољашњу критику извора, одређивање хронологије настанка рукописа хагиографске садржине, те критички приступ у сакупљању и евалуацији извора који сведоче о животима и култу светаца. Исто тако значајна јесте и Делејева намера да на одређени начин категоризује изворе по њиховој релевантности (рецимо процеси или испитивања мученика од стране римских власти), док су сама житија често пуна фантастичних делова и стога им се мора приступити са суздржаном шћу и великим степеном критицизма.⁷

⁶ Sofia Boesch-Gajano, *Dalle raccolte di Vite di santi agli Acta Sanctorum: persistenze e trasformazioni fra Umanesimo e Controriforma*, De Rosweyde aux Acta Sanctorum: la recherche hagiographique des Bollandistes à travers quatre siècles; actes du colloque international (Bruxelles, 5 octobre 2007), éd. Robert Godding, Bernard Joassart, Xavier Lequeux, François de Vriendt, Bruxelles, 2009, 5–34; Robert Godding, *Loeuvre hagiographique d'Heribert Rosweyde*, *ibid.*, 35–62; François Dolbeau, *Les sources manuscrites des Acta Sanctorum et leur collecte (XVIIe-XVIIIe siècles)*, *ibid.*, 105–148; Szilagyí Anna-Rózsika, *Kora újkori hagiográfia: retorika és szenttörténetek – (Officia oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténetekben és a kora újkori szentek legendáiban)*, Kolozsvár, 2015, 29–38.

⁷ Уп. старију али корисну биографију Paul Peeters, *Figures bollandiennes contemporaines*, Bruxelles, 1948, 67–105; најцеловитији преглед његовог

Acta Sanctorum јесте најзначајнија компилација житија када је реч о светитељима Римокатоличке цркве, а за тему ове студије већ први том је од изнимне важности јер је у њему објављено *Житије Свештога Саве*. Осим тога у овој вишетој компилацији место је нашло и *Житије Свештог Јована Владимира*, али у четвртном тому новембарских *Acta Sanctorum* објављен је за ову тему, без сумње, кључан спис. Ради се о делу под називом *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* чији је аутор личност која има веома битну улогу за проучавање рецепције римокатоличких култова српских средњовековних светаца – Иван Михајлович Мартинов, руски језуита, историчар, филолог и хагиограф.

Иван Михајлович Мартинов родио се у Царској Русији, у граду Казању 7. октобра 1821. године. Са златном медаљом завршио је санктпетербуршки императорски универзитет. По успешном завршетку студија архелогije и историје пошао је на једно путовање по Европи, на којем се упознао са француским језуитом Ксавијеом де Равињаном, који га је успео убедити у то да пређе на римокатоличанство. Поменути Гистав-Франсоа-Ксавије де ла Кроа де Равињан (1771–1858) по свом формалном образовању био је правник, а по професији адвокат. Међутим, ову службу је напустио да би се прикључио језуитима. Био је горљиви и биготни римокатолик, посвећен и потпуно предан проповедник, изузетно плодан писац, али и

живота дао је Bernard Joassart, *Hippolyte Delehaye. Hagiographie critique et modernisme*, 1–2, Bruxelles, 2000, 103–429 с детаљним освртом на Делејево стасавање као једног од кључних посленика критичке хагиографије, проблем цензуре која је била одређена и над боландистима 1906–1920, те уз детаљније разлагање његове методологије. Ibid., 449–873 јесте преписка Иполита Делеја која започиње правилом боландиста из 1851. године, те прихватањем реформи у приступу боландистичким методама 1876. године, јуна месеца. Постоји и једна краћа Делејева биографија коју је написао Жоасар, ун. Bernard Joassart, *Hippolyte Delehaye (1859-1941): Un bollandiste au temps de la crise moderniste, Sanctity and secularity during the modernist period*, Bruxelles, 1999, 1–45.

Од Делејевих кључних дела за разумевање боландистичке методологије в. Hippolyte Delehaye, *Les Légendes hagiographiques*, Bruxelles 1905; id., *Les Passions des martyrs et les genres littéraires*, Bruxelles, 1921; id., *Cinq leçons sur la méthode hagiographique*, Bruxelles, 1934.

заклети ватрени бранилац језуитског реда и његове доктрине. Занимљив детаљ из његове биографије јесте то да је чак одбио и место надбискупа Париза како би био потпуно одан проповедању, па и ширењу прозелитизма. Као тако уверљив беседник и проповедник, успео је да убеди Мартинова да прими римокатоличку веру.⁸ Важну улогу у Мартиновљевој конверзији имао је и Григориј Шувалов, један руски племић који је прешао на римокатоличанство и који је и покрстио самог Мартинова, који је постао васпитач Шуваловљевог сина.⁹

Иван Мартинов је заједно са својим пријатељем кнезом Иваном Сергејевичем Гагарином (1814–1882) ступио у новицијат језуитског реда. Њих двојица представљају изузетно значајне личности руске емиграције тога доба, посебно кружока који су били прозападно и римокатолички оријентисани и који су откривали словенски свет и поглавито своју домовину Русију западном свету. Кнез Гагарин је после преласка у римокатоличанство био познат и као Жан-Ксавије Гагарин. Потicao је из угледне руске аристократске породице породице, и боравио је у дипломатији прво у Минхену, потом у Паризу. Тамо је у салону Мадам Свечине¹⁰, још једне Рускиње која се одрекла

⁸ Иако поприлично застарела, до данас његова најпотпунија биографија код: Armand de Ponlevoy, *Vie du R. P. Xavier de Ravignan de Compagnie de Jésus*, (2 vol.), Paris, 1860; постоји и годину дана старија једнотомна и такође вредна биографија Равињана J. J. F. Poujoulat, *Le Père de Ravignan, sa vie ses œuvres*, Paris, 1859; као и биографија коју је саставио Abbé Pierre Fernesole, docteur es lettres, *Les conférenciers de Notre-Dame, t. I: Genèse et fondation: Lacordaire, de Ravignan*, Paris, 1935, 191–287. Његова дела су пописана код Carlos Sommervogel et al., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. VI: Otazo–Rodriguez, Bruxelles–Paris, 1895, 1499–1507.

⁹ Michel Niqueux, *Typologie des récits de conversion au catholicisme (première moitié du XIXe siècle)*, journée d'étude Religion et Nation, ENS de Lyon, le 8 juin 2009. [en ligne], Lyon, ENS de Lyon, mis en ligne le 23 juillet 2010. URL: <http://institut-est-ouest.ens-lsh.fr/spip.php?article287>, уп. напомену 109 (приступљено 12. октобра 2021).

¹⁰ Заслужна је чак и за ширење женског римокатоличког монашког реда Пресветога срца Исусовог у САД, чија је прва провинцијалка била Рускиња Јелисавета Галицина, која је под утицајем Мадам Свечине и прешла на

православља и постала римокатоликиња, и упознао Равињана. Од раније под утицајем западњачког погледа на свет, као и филозофа Петра Чадајева, 19. априла 1842. године прелази у римокатоличанство, а 1842–1843. године, постаје језуит.¹¹ Од 1855. године, заједно са Мартиновим, посветио се, са још више жара од овог потоњег, покушајима да православни свет, нарочито родну Русију, преведе на римокатоличанство. Од његових дела истичу се *Union de prières pour la conversion de la Russie et l'extinction du schisme chez les peuples slaves* (Јединство молитава за конверзију Русије и истребљење шизме код словенских народа) и још једно дело једнако врло индикативног наслова *La Russie sera-t-elle catholique?* (Да ли ће Русија бити католичка?), а написао је и једну историју руских језуита под насловом *Les Jésuites de Russie (1772–1785)*.¹²

Поред честих боравака у Паризу, Иван Михајлович Мартинов, као и његов сарадник, кнез Гагарин, били су и гости у Риму код кнегиње Зинаиде Александровне Волконске. Док је живела у родној Русији ова жена узбудљиве биографије била је чак и аматерска оперска певачица, као и писац. Била је изузетно посвећена култури, те је држала литерарни и уметнички салон у Тверској улици у Москви, а међу њеним посетиоцима био је и Александар

римокатолицизам, в. Chantal, Paisant, *Élisabeth Galitzine, Russe convertie, première provinciale d'Amérique des religieuses du Sacré-Cœur de Jésus (rscj). 1795, Saint-Petersbourg. 1843, Saint-Michel, Louisiane, Histoire et missions chrétiennes*, № 21/1 (2012), 141–171.

¹¹ Врло мало има података о његовој делатности и животу у Русији, те је стога изузетно вредна дневничка забелешка од 17/29. априла 1840. године, када је са словенофилом Кирејевским дискутовао о чистилишту и судбинама душа мртвих, в. Иван Гагарин, *Дневник. Зайиски о моеј жизни. Перейиска*, Москва, 1996, 188–189.

¹² Гагарин је врло позната личност на Западу, те о њему постоји и новија литература в. Paul Pierling, *Le prince Gagarin et ses amis (1814-1882)*, Paris, 1996; Ричард Темпест, *Между Рейном и Сеной. Молодые годы Ивана Гагарина*, у: И. Гагарин, *Дневник*, 12–48; Jeffrey Bruce Beshoner, *Ivan Sergeevich Gagarin: The Search for Orthodox and Catholic Union*, Notre Dame, 2002; његову кратку и врло садржајну биографију в. код А. Юдин, *Гагарин, Иоанн Ксаверий*, Католическая энциклопедия. Т.1 Москва, 2002, 1166–1170.

Сергејевич Пушкин, са којим је имала врло близак однос, затим пољски великан Адам Мицкијевич и бројни други. Међутим, Зинаида Волконска је наводно прешла у римокатоличанство управо под утицајем језуита и била чак приложница римокатоличкога храма Свете Катарине у Санкт Петербургу. Осим тога, ова жена је била и политички изузетно компромитована. Наиме, њен зет је водио декабристички преврат против руског цара Николаја I децембра 1825. године, а она сама је покушала да спречи депортацију жена декабриста у Сибир због чега је дошла под тајни надзор полиције. По неуспеху декабриста, као наводни тајни конвертит и језуитски агент постала је сумњива руским властима, те је емигрирала 1829. године у Рим где је имала нови литерарни и уопште уметнички салон недалеко од папског седишта – Цркве Светог Јована Латеранског. У Риму на том месту и данас постоји Вила Волконски и то је званична резиденција британског амбасадора у Италији. Овај салон Зинаиде Волконске је постао стециште руских мислилаца у Западној Европи, и у њему је Иван Михајлович Мартинов доста боравио, а осим њега долазио је и чувени писац Николај Гогољ, који је на том месту написао добар део свог знаменитог романа *Мртве душе*. Долазили су и други писци као што су Стендал и Сер Валтер Скот, а овај салон је посећивао и композитор Гаetano Доницети.¹³

Поред дружења са Зинаидом Волконском и другим великанима у њеном салону, Иван Михајлович Мартинов је своје школовање из филозофије наставио и окончао га у Белгији, у Бриглету 1847–1848. године, а у Лавалу у Француској свршио је студије теологије у периоду 1848–1852. године. Заређен је као свештеник у језуитском реду 1851, те је наредне две године

¹³ М. А. Гаррис, *Зинаида Волконская и её время*, Москва, 1916; постоји и њена романсирана биографија Maria Fairweather, *Pilgrim Princess: A life of Princess Zinaida Volkonsky*, New York, 1998.

У најновије време изашло је неколико вредних дела посвећених овој жени: Н. В. Сайкина, *Московский литературный салон княгини Зинаиды Волконской*, Москва, 2005; id., *Материалы к ранней биографии кн. З. А. Волконской*, Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология, № 5 (2017), 197–223; Б. Арутюнова, *Жизнь в письмах. Княгиня Зинаида Волконская и ее корреспонденты*, Санкт Петербург, 2017.

изучавао патрологију у Паризу. Потом је 1853–1854. године и формално окончао своје језуитско образовање, односно тзв. трећу годину. Од стране руских власти је исте, 1854. године, осуђен заједно с Иваном Гагарином и још једним конвертитом Степаном Џунковским за самовољно изгнанство и приступање језуитским редовницима, а по руским законима аутоматски му је престала дипломатска служба. Лишен је и имовинских права и тиме му је спречен било какав повратак у Русију. Наставио је свој живот резидирајући повремено у Паризу, а повремено и у Версају. Занимао се поглавито за словенску историју, археологију, али и хагиографију. Настојао је да француску научну јавност приближи словенском свету и Русији и обавештавао је о дешавањима у руским културним и научним кружоцима кроз часопис *Courrier russe*. Основао је 1866. године у Версају *Словенску библиотеку*, која је временом постала једна од најбогатијих библиотека у којој су се чували бројни словенски рукописи, али и значајан број књига на словенским језицима, поглавито на руском. Залагао се за уједињење Цркава, наравно под папском супрематијом, и готово све своје списе писао је у том усмерењу, дакако из аспекта римокатолицизма. У Паризу је био један од оснивача *Гирилометодијевској друштва* које је издавало *Кирилло-мефодиевский сборник*. Мартинов је чак узео учешће као теолог-експерт на Првом ватиканском концилу 1870. године, а 1883. године папа Лав XIII га је именовао за консултанта у Конгрегацији за пропаганду вере, дакако за источне, односно православне цркве и *источна питања*. Умро је у Кану 1894. године.¹⁴

¹⁴ Од његових биографија издваја се стандардна старија Н. И. Барсов, *Мартынов (Иван Михайлович)*, Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary) т. 18а, Санкт Петербург, 1896, 701–702; у најновије време в. С. Яковенко, А. Юдин, *Мартынов Иван Матвеевич*, Католическая энциклопедия, Т. 3, Москва, 2007, 223–226 са библиографијом; Александр Копылов, *Католическая Церковь в России (конец IX – начало XXI вв.)*, Москва, 2012, 179–182; С. Козлов-Струтинский, П. Парфентьев, *История Католической Церкви в России*, Санкт Петербург, 2014, 302, 306, 507 (уп. посебно и нап. 2283), 616; о његовој делатности на пољу међуцрквених односа писали су пољски језуита и ар-

Иван Михајлович Мартинов био је изузетно плодан писац. Како је већ поменуто, значајан део својих дела писао је с прозелитским усмерењем, иако треба напоменути и то да нису сва дела била писана у римокатоличком духу. Мартинов се бавио и филологијом, али и словенском хагиографијом, а писао је и приказе из књижевности.¹⁵

Аутор је или приређивач дела посвећених животу двојице унијатских полоцких архиепископа Мелетија Смотричког и нарочито Јоасафата Кунцевича. Поново је издао дело Мелетија Смотричког *Apologia peregrinatiey do Kraiow wschodnych* и публиковао га је 1863. године у Лајпцигу, док је прво издање овог списа изашло у Лавову 1628. године. Мелетије Смотрички је био у почетку заклето противник уније одан православљу и Кијевској митрополији Цариградске патријаршије. Међутим, јуна 1627. године прешао је на унију. Наредне, 1628. године издао је Апологију у којој православље оптужује за низ јереси и подржава сједињење и прилажење римокатолицизму. Против овог списа сазван је и Сабор, те га се Смотрички из страха одрекао, али је касније издао дело *Protostatia* у којем је

хивиста Роберт Даниелук и један од најугледнијих савремених боландиста Бернар Жоасар, Robert Danieluk, *Œcuménisme » au XIXe siècle, Jésuites russes et union des Eglises d'après les archives romaines de la Compagnie de Jésus. Roma, 2009*; Robert Danieluk et Bernard Joassart, *Au service de la réconciliation des Églises, Jean Gagarin, Jean Martynov et Victor De Buck. Correspondance, Bruxelles, 2014*. О Ђириллмеџодијевском *грушићу*, као и словенској библиотеци у Паризу уп. М. Ј. Rouët De Journal, *Œuvre des saints Cyrille et Méthode et la bibliothèque slave, Revue des études slaves, tome 3, fascicule 1–2, 1923, 90–104*.

У новије време приредили смо његову биографију: Борис Стојковски, *Иван Михајлович Мартинов-живојни људи и дело једној руској језуити*, Лемки, Бойки, Гуцули, Русини – историја, сучасност – материјална и духовна култура, Редакторе Јанко Рамач, Роман Дрозд, Нови Сад – Slupsk 2019, 409–424. значајан део истраживања везаних за његову биографију, али и дела, преузети су делимично из овог дела, али је иста и у многоме допуњена.

¹⁵ Његова потпуна библиографија код Carlos Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, tome IX, Paris–Bruselles, 1900, 645–652.

наново православно веру прогласио за јерес.¹⁶ Холмски гркокатолички епископ Јаков Суша написао је дело о Смотрицком названо *Saulus et Paulus Ruthenae unionis, sanguine b. Josaphat transformatus sive Meletius Smotriscius per Jacobum Suszam*. Мартинов је 1864. године ово дело реиздао написавши предговор у којем пореди Мелетија Смотрицког са Савлом, из времена кад је одбијао унију, који, *мученичком крвљу* унијатског епископа Јосафата Кунцевича постаје Павле, односно поданик Римске цркве. Штавише, у овом житију се Мелетије Смотрички назива испрва *ѿроіоніиѿељем уније*, који је потом био *ѿризван од Боіа* преко поменутог Јосафата Кунцевича.¹⁷

Јосафат Кунцевич био је гркокатолички архиепископ Полоцки, који је од 1618. године, па све до своје смрти у Витепску 1623. године, био на овом високом црквеном положају. Фанатично се залагао за унију и био велика присталица сједињења православних и римокатолика под супрематијом Рима и његове катедре. Будући да је Кунцевич убијен од антиунијатски оријентисане масе у Витепску, Римокатоличка црква и Украјинска гркокатоличка црква га поштују као свеца и мученика. Батификован је још 1648. године од стране папе Пија IX, а 1867. године га је папа Пије XI и канонизовао назвавши га *ајосіѿолом јединсіѿва*.¹⁸ Имајући у виду овакву биографију Јосафата Кунцевича, Иван Михајлович Мартинов је посветио значајан део свог опуса приређујући управо дела о њему и био је један од оних који су и компиловали живот Јосафата Кунцевича и дали

¹⁶ David A. Frick, *Meletij Smotryc'kyj*, Cambridge, 1995, 21–259.

¹⁷ Joannes Martinov, *Saulus et Paulus Ruthenae unionis, sanguine b. Josaphat transformatus sive Meletius Smotriscius per Jacobum Suszam archiepiscopus Hierapolitanus, archimandrita dermanensis ordinis S. Basilii M.* Editio nova, curante Joannes Martinov, Bruxellis, 1864.

¹⁸ О погибији Јосафата Кунцевича в. класично дело руске историје цркве Антон Владимирович Карташѿв, *Очерки по истории Русской Церкви (2. том)*, Москва, 1992, 278–281 који Кунцевичеву смрт назива *ѿраіічним чином*; у новије време уп. John-Paul Himka, *Religion and nationality in western Ukraine: the Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867-1900*, Montreal, 1999, 28–32.

темељ хагиографској традицији о Кунцевичу. Будући да је из пера Јакова Суше написано његово житије, односно живот и наводна чуда Јосафата Кунцевича под називом *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii archiepiscopis Polocensis, ep. Vitebscensis et Mstislavcensis ordinis S. Basilii Magni*, Мартинов је и ово приредио, поново издао, снабдео неопходним предговором и коментарима и публиковао 1865. године у Паризу.¹⁹

Као плод вишедеценијске преписке и сарадње с Иваном Гагарином, Мартинов је као прво издање *Кирилло-Методијевој друшћива* превео Гагаринову публикацију *La Russie serait-elle catholique?* на руски језик под насловом *О примирениу Русской Церкви с Римской*. Овај спис је издат 1858. године, а такође је његов *Кирилло-Методиевский сборник* објављен на руском, први број у Лајпцигу 1863. године, а други у Паризу четири године доцније. С Гагарином је објавио и једно *Исповеданье вере*, а у Паризу је исте 1858. године издао и дело под називом *Les manuscrits slaves de la bibliotheque Imperiale de Paris, avec un calque*.²⁰

Будући да је био енциклопедиста широког знања и полихистор, Мартинов је неуморно уређивао Словенску библиотеку и створио од ње значајан славистички центар. Из овог његовог списка о рукописима у поменутој библиотеци јасно се види колико је изузетно вредних рукописа из словенског света дошло у Париз. То није једини допринос Ивана Мартинова славистици. Водио је живу преписку с многим утицајним славистима попут Павла Јозефа Шафарика, Ватрослава Јагића, Франца Миклошича и бројних других научника.²¹

Објавио је низ монографских публикација, чланака и студија везаних и за средњовековну историју словенског света. Вред-

¹⁹ Joannes Martinov, *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii archiepiscopis Polocensis, ep. Vitebscensis et Mstislavcensis ordinis S. Basilii Magni per Jacobum Suszam*, editio nova, curante Joannes Martinov, Parisiis, 1865.

²⁰ C. Sommervogel, *Bibliothèque IX*, 645–646.

²¹ Я. Гординський. *З діяльності Івана Мартинова в 1859-1864 рр.* Записки чина св. Василя Великого. Том IV, вип. 1–2 (1932), 264–291, в. посебно 265–266, 286–288; С. Яковенко, А. Юдин, *Мартинов Иван Матвеевич*, 224.

на је његова расправа о чувеној збирци српских епских песама посвећених Косовском боју преведених на француски језик од стране Адолфа Аврила. Поред приказа ове збирке Мартинов је писао и о значају Косовске битке и мита за српску нацију и њену културу, а бој на Косову је чак назвао и *српском рајсо-дијом*.²² Бавио се и Житијем Светог Симеона из пера његовог сина краља Стефана Првовенчаног дајући одређене језичке исправке на старије руско издање овог списка.²³

Поред тога што је његово дело, о којем ће потом бити више речи, готово једини споменик римокатоличких култова српских средњовековних светаца, значајно је и за бугарски средњи век. За девети том октобарских *Acta sanctorum* Мартинов је приредио и коментарисао *Житије Свѣтѣи Јована Рилскоѣ* патријарха Јевтимија, али и приредио један обиман хагиографски спис о овом до данас најпоштованијем бугарском светитељу у православном свету.²⁴ Сарадник на овом послу му је био језуита и боландиста Виктор де Бук, са којим су Мартинов и Гагарин имали плодну кореспонденцију и са којим су неуморно радили на публикавању својих списка.²⁵

Поред тога што се бавио Смотрицким и Кунцевичем приредио је и једно издање дела монаха Игњатија Кулчињског *Specimen ecclesiae ruthenicae*, које има један календар руских светаца међу којима је и Свети Сава, а у овом делу се налази и кратак историјат Кијевске Русије, као и преглед историје Кијевске митрополије све до XVIII века, дакако с посебним освртом на различите декрете и списе унијатских сабора и животе прелата попут реченога Јосафата Кунцевича. Марти-

²² J. Martinof, *La bataille de Kossovo. Rhapsodie serbe*, Études religieuses 3ème année, 4ème série, tome 2 (1868), 239–256.

²³ И.М. Мартынов, *Пергаменный сборник XIII в., хранящийся в Парижской Национальной библиотеке*, Памятники древней письменности и искусства, Извлечение из протокола заседания Комитета Общества любителей древней письменности 4-го апреля 1880, Вып. 3. (1880), 19–70.

²⁴ *Acta sanctorum Octobris*, tomus IX, Bruxellis, 1869, 683–692.

²⁵ R. Danieluk, B. Joassart, *Au service de la réconciliation des Églises, passim*.

нов је ово дело приредио 1859. године и оно је штампано у 300 примерака.²⁶

Његова делатност није мимоишла ни Закарпатје и карпатске Русине. Изузетно плодну кореспонденцију је имао и са гркокатоличким свештеником и словенофилом Иваном Ивановичем Раковским (познат и као Јоан Раковски), који је радио на приближавању закарпатских Русина Руској цркви и култури и залагао се за јединство Закарпатја са Царском Русијом. Идеје руског покрета међу Русинима Хабзбуршке монархије ширио је кроз два часописа која су излазила у Будимпешти – *Церковная газета* и *Церковный Вестникъ для Русиновъ Австрійской Державы*. За његов часопис *Церковная газета* Мартинов је слао неколико значајних прилога,²⁷ а на руски је превео и *Узвике душе свом Боју Свете Терезе Авилске* и то из једног глагољског брeвијара. Превео је и извод из списа Алфонса Родригеза, шпанског језуитског свеца, а преко овог часописа водио је и кореспонденцију.²⁸

У Лавову се Мартинов 1862. године сусрео с гркокатоличким митрополитом Григоријем Јахимовичем, једном од најистакнутијих фигура украјинског покрета у Монархији, председником прве украјинске организације у Аустрији – *Холовне раде*. Током тог пријема, а у име кнеза Ивана Гагарина, Мартинов је рекао Јахимовичу како руски језуити који живе у Риму и Паризу желе да буду под јурисдикцијом унијатског галичко-руског митрополита, као и да предложи галичкој митрополији прелазак на нови календар.²⁹ Постоји мишљење да за пропаст ове идеје узроке треба тражити и у питању јурисдикције Галичко-руске митрополије у Западној Европи, али и због тога што би онда на-

²⁶ J. Martinov, *Specimen Ecclesiae Ruthenicae Ab Origine Susceptae Fidei Ad Nostra Usque Tempora In Suis Capitibus Seu Primatibus Russiae Cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae per Ignatium Kulczynsky, monachum ord. S. Basilii Mag. ruthenum, Parisii-Tornaci, 1859.*

²⁷ В. А. Францев, *Русский иезуит И. М. Мартынов, сотрудник „Церковной Газеты” и „Церковного Вестника” о. Иоанна Раковского, Ужгород, 1930; Я. Гординський, 3 діяльності, 279–280.*

²⁸ C. Sommervogel, *Bibliothèque IX*, 650.

²⁹ Я. Гординський. 3 діяльності, 282–283.

водно Мартинов морао да иступи из језуитског реда и постане члан реда Светог Василија.³⁰ Извесније је, међутим, да је овде у питању јурисдикција, али и то што би руски римокатолици били онда под Грkokатоличком црквом. Забележене су и друге несугласице између Мартинова и Јахимовича, понајвише по питању структуре будућег црквеног уређења и јурисдикције, али и очувања чисто грчког обреда, како је истицао Јахимович.³¹

У енциклопедијски богатој библиографији Ивана Мартинова несумњиво треба истаћи његово дело под називом *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Штампано је у Бриселу 1863. године, на миленијумску годишњицу Великоморавске мисије Свете браће Ђирила и Методија. Било је толико значајно и читано у Римокатоличкој цркви да је било прештампано и у једанаестом тому чувених боландистичких *Acta Sanctorum* за месец октобар. У контексту боландистичког подухвата издавања житија римокатоличких светитеља током готово два столећа издавана су *Acta Sanctorum* у којима је место нашао и Иван Мартинов са делом *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*.³² Ради се, како и сâм наслов сугерише, о грчко-словенској црквеној години, тј. некој врсти календара у којем се налазе хронолошким редом сабрана житија великог броја словенских (српских, руских, бугарских), али и грчких, грузијских, влашких (у то време већ румунских) и појединих других светитеља за сваки дан у години. Дело је, без сумње, било најкомплентије и најпотпуније у контексту презентовања православне хагиологије западном свету, а Иван Мартинов је на овај начин западноевропској и превасходно римокатоличкој јавности дао најцеловитији преглед словенских и уопште источних православних светитеља.³³

³⁰ С. Яковенко, А. Юдин, *Мартынов Иван Матвеевич*, 224–225.

³¹ Я. Гординский. *3 діяльности*, 282–283.

³² AA SS Octobris XI 1864, 1–388.

³³ Joannes Martinov, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, Bruxellis, 1863; Н. И. Барсов, *Мартынов (Иван Михайлович)*, 701–702; М. J. Rouët De Journal, *L'oeuvre des saints Cyrille et Méthode*, 95; Я. Гординский. *3 діяльности*, 266–269; С. Козлов-Струтинский, П. Парфентьев, *История*, 302.

Треба напоменути да он посебно у овом календару даје увек и кратак преглед и пролошка житија општехришћанских светитеља који се прослављају одређеног дана, а нарочит део у календару намењен је за словенске светитеље и он се назива *Memoriae slavicae*.³⁴ Из аспекта методологије историјске науке, али и научног проучавања хагиографије значајно је да на крају сваког житија Иван Михајлович Мартинов доноси списак извора и литературе. Штавише, за *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* он је написао један увод о томе, без сумње с јасним циљем да се постигне методолошка утемељеност његовог рада. У том уводу Мартинов даје кратак приказ аутора и дела која је користио за житија која је компиловао у свом спису. У наставку даје и списак литературе коришћене за делове у *Memoriae slavicae*, јасно је раздвајајући од извора, што је такође методолошки изузетно значајно. Вреди свакако истаћи да је Мартинов користио сву расположиву му изворну грађу, попут издања српских средњовековних житија (нека из пера Ђуре Даничића, али и нека ранија издања), затим *Хронике* грофа Ђорђа Бранковића, те *Историју* Јована Рајића, као и Павла Јулинца, издања летописа како руских, тако и српских. У значајној мери користи и *Летопис Йоџа Дукљанина*, који је посебно значајан за његов приказ Светог Јована Владимира. Консултовао је и средњовековне западноевропске изворе, као и византијске ауторе. И једне и друге је консултовао у издањима која су му била доступна у то време, али поједина од тих се и данас редовно користе у савременим медијевистичким истраживањима. Од нововековне литературе треба издвојити коришћење путописа насталих од стране различитих руских и западноевропских дипломата и путника. Иван Мартинов сâм наводи и низ рукописа које је користио, али додаје и да се ослањао на немали број других. Свакако, највише рукописа (минеја, житија светих и др.) руске је провенијенције, а руска историја доминира у овом зборнику. Упркос свему томе, вредан је извор за римокатоличке култове српских средњовековних светитеља.³⁵

³⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 27.

³⁵ Увод и преглед литературе: *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 1–21.

Посвета Ивана Мартинова у овом делу упућена је тадашњем бостонском бискупу Џону Бернару Фицпатрику. Овај потоњи се такође школовао једно време у Паризу, где је 1840. године и заређен за свештеника. По повратку у Бостон, преко 20 година био је прво бискуп коадјутор, а онда и бискуп Бостона. Оснивао је по својој дијецези цркве, сиротишта, болнице и друге значајне установе.³⁶ У посвети Фицпатрику за *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* Мартинов пише како су и он из своје домовине Русије, као и Фицпатрикови преци из Шкотске, били протерани због припадности *правој вери*. Потом руски језуита у овој својој посвети и Светог Фотија, патријарха цариградског из IX столећа, као и још једног византијског, односно цариградског великодостојника, Михаила Керуларија, назива шизматичима. Овај потоњи, био је васељенски патријарх у време Раскола цркава 1054. године.³⁷

Вреди приметити да је исте, 1863. године, Иван Мартинов публиковао и једну данас изузетно ретку и лепо украшену књижицу на 38 страна која носи назив *Trifolium serbicum coronae SS. Cyrilli et Methodii inserendum, seu Breviarium vitarum patronorum serbiae SS. Sabbae, Simeonis et Simonisu*. Она има 32 стране и како наслов сугерише, садржи *Жийије Свейіої Саве, Жийије Свейіої Симеона Мирііочивої* (Стефана Немање) и *Жийије Свейіої Симона*, тј. краља Стефана Првовенчаног, које је укомпоновано и у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* Ивана Михајловича Мартинова. *Жийије Свейіої Саве* прати и Мрнавићев текст, а на крају се налази један *Calendarium Serbicum*, у којем су хронолошки поређани поједини српски светитељи и дани када се они прослављају.³⁸

Trifolium serbicum посвећен је Франтишеку Сушилу, знаменитом моравском теологу, сакупљачу народних песама, преводиоцу Новог завета и античких писаца и у то време председни-

³⁶ Најреферентнија монографија о њему и Бостону у његово доба Thomas H. O'Connor, *Fitzpatrick's Boston, 1846–1866: John Bernard Fitzpatrick, third Bishop of Boston*, Boston, 1984, 3–241.

³⁷ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, I–VII.

³⁸ J. Martynov, *Trifolium serbicum coronae SS. Cyrilli et Methodii inserendum, seu Breviarium vitarum patronorum serbiae SS. Sabbae, Simeonis et Simonisu*, Bruxellis, 1863.

ку *Тирилометодијевској груши*ва. Сушил и Мартинов водили су живу преписку, а овај први био је изузетно заинтересован за ширење словенског језика у богослужењу и црквеној литератури као и на јачању култа Свете браће.³⁹

За српску средњовековну историју, пре свега, овај зборник житија *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* представља јединствен пример модерне римокатоличке рецепције култова српских средњовековних светаца. Ради се у суштини о, за већину светитеља, јединим римокатоличким култним списима. А будући да је, како је већ сугерисано, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* у целости нашао своје место у највећој западној збирци римокатоличких житија, на тај начин су, готово сви српски средњовековни и неки нововековни свеци ушли и међу оне које прославља (или поштује) и Римска црква. Међутим, у науци је врло мало примећено ово дело, и њиме се у српској историографији заиста мало ко и бавио. Ово дело, које је прилично обрађивано и пре Мартинова, користили су и проучаваоци римокатоличког култа Светог Саве у контексту добро познатог римокатоличког *Житија Светиога Саве*, насталог из пера босанског бискупа и рођеног Шибенчанина Ивана Томка Мрнавића. Мартинов их је све узео у обзир будући да су му били познати када је писао *Житије Светиога Саве* у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*.⁴⁰ И *Житије владике Максима Бранковића* из пера Мартинова релативно је познато у науци и коришћено је раније. Друга житија пак у савременој науци уопште нису критички обрађивана и у последњих неколико година аутор ове монографије започео је систематско истраживање ових култова, те је као резултат ових почетних историографских напора произашло неколико студија. Најпре је обрађено житије дукљанског кнеза и првог српског све-

³⁹ Његова класична биографија: Pavel Julius Vychodil, *František Sušil: životopisný nástin*, V Brně, 1898, 204–223, 267, 315, 353.

⁴⁰ Борис Стојковски, *Римокатолички култ Светиога Саве*, *Osmi međunarodni interdisciplinarni susret Susret kultura*. Zbornik radova, ur. Ivana Živančević Sekeruš, Biljana Šimunović Bešlin, Željko Milanović, Novi Sad, 2016, 117–130.

титеља Светог Јована Владимира,⁴¹ затим краља Милутина⁴², а док је тема појединих научних радова био је и први српски краљ из династије Немањић – Стефан Првовенчани⁴³, као и сремски Бранковићи, у оквиру којих је владика Максим једини раније познат.⁴⁴ Посебна тема обрађивања био је и преподобни Прохор Пчињски, иначе поменут у посебном делу за светитеље без датума.⁴⁵ Из перспективе историје Српске православне цркве, али и историје српског народа у Црној Гори занимљив је податак да је у дело *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* унето чак и *Жиџије Свѣјої Пейџра Цейињскої*, односно Петра I Петровића Његоша, владике и господара Црне Горе. Мартинов као дан његовог прослављања узима 25. јун иако је канонизован 18/31. октобра.⁴⁶ Ова студија има намеру да заокружи ова истраживања и да евентуалним будућим проучаваоцима римокатоличких култова српских средњовековних светитеља у новом веку да полазишну основу.

⁴¹ Борис Стојковски, *Римокаџоличко жиџије Свѣјої Јована Владимира*, Црквене студије, 13 (2016), 91–100.

⁴² Борис Стојковски, *О једној руској римокаџоличкој рецејцији кулџа краља Милуџина*, Балканске тетраде – Балканске свеске, 1 (2017), 42–51.

⁴³ Борис Стојковски, *Римокаџоличка рецејција и Жиџије Сѣѣфана Првовенчаног – Свѣјої Симона. Исѣјорија, кулѣ, ѣрозелиџизам*, Српска краљевства у Средњем веку: зборник радова са међународног научног скупа Српска краљевства у средњем веку, одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног), ур. Синиша Мишић, Београд – Нови Сад – Ниш – Краљево, 2017, 199–214.

⁴⁴ Борис Стојковски, *Римокаџоличка хаѣоѣрафска рецејција кулѣа Свѣјих сремских Бранковића*, Из ризнице фрушкогорских манастира, Сремска Митровица, 2018, 121–138.

⁴⁵ Борис Стојковски, *Један римокаџолички запис о Свѣјом Прохору Пчињском*, Преподобни Прохор Пчињски – 950 година у српском народу. Тематски зборник, ур. Драгољуб Марјановић, Врање, 2021, 54–65.

⁴⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 159–161; ускоро се из штампе се очекује и рад посвећен Светом Василију Острошком. В. *Римокаџоличко жиџије Свѣјої Василија Острошкої*, које је прочитано на Међународном научној скупу „Свети Василије Острошки – 350 година од престављења”, чији су домаћини били Никшић, Острог и Требиње, 8–10. маја 2021.

Прозелитизам је био једно од главних обележја целокупног Мартиновљевог дела које се највише огледало управо у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. То се исказује и тиме што су у овом делу поменути и гркокатолички светитељи попут помињаног Јосафата Кунцевича и других руских унијатских епископа.⁴⁷ Будући да Мартинова није увек водила само наука већ и намера да докаже да су Срби одувек били под Римом, те да кључне српске (али и друге словенске) владаре и црквене великодостојнике прикаже у основи као римокатолике. У *Житију Макарија Кијевског* Мартинов овог митрополита, иначе убијеног од Татара, без икакве основе повезује с другим црквеним великодостојницима истог имена, а који су били склони унији или је отворено пропагирани. У суштини Мартинов апсолутно све контакте с Римом повезује са прихватањем римокатоличанства или макар подложности Папској столици, а битно је истаћи да нигде не даје шири контекст догађаја, као у случају краља Милутина. Овај српски средњовековни краљ (1282–1321) имао је свестране контакте са Западном Европом и самим папством, обећавајући чак и унију из политичких разлога. Но, Мартинов то не гледа у контексту догађаја тог доба, већ тумачи искључиво као верност Римокатоличкој цркви, занемарујући чињеницу да се и сâм Милутин, опет вођен политичким интересима, удаљавао од Запада, исто онако како му се из истих побуда и приближавао.⁴⁸ О томе ће свакако више бити речи у одељку које се бави житијем овог српског краља.

Упркос овој јакој тенденцији, треба такође истаћи да се код Мартинова не истиче увек повезаност светаца с римокатоличком вером, за шта је пример Свети Јован Владимир који је и сâм живео и погинуо четири деценије пре Раскола.⁴⁹ Такав је случај и са другим средњовековним светитељима. Примера ради, руска светица Јулијана Лазаревска Муромска, те светитељи Кијевопе-

⁴⁷ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 118–119, 224.

⁴⁸ О свему томе в. укратко код Б. Стојковски, *О једној руској римокатоличкој рецезији*, 48–49.

⁴⁹ Б. Стојковски, *Римокатоличко житије Светиој Јована Владимира*, 97–98

черске лавре, али и бројни српски, архиепископи и монаси не доводе се ни у какву везу с Римом.⁵⁰ Очигледно је, макар када је реч о српским светитељима, да је за Мартинова најбитније било да покушати да пружи доказе о томе како кључне личности, пре свега најистакнутији владари и сâм Свети Сава, имају везу с Римом и да су управо они били римокатолици. С друге стране, *Житије кнеза Лазара* је врло кратко и уопштено, те се ни он не доводи ни у какву у везу с Римом, а сâм косовски мит се уопште не развија. Иако је Мартинов добро познавао значај косовске легенде и кнеза Лазара, за њега изгледа није било релевантно његово житије и стога га је и донео у врло кратким цртама.⁵¹ Зачуђујуће је и то што су свети архиепископи и патријарси српског средњег века често добили једно врло кратко, готово синаксарско житије, а да поједини чак нису ни нашли своје место у овој компилацији. Често је сасвим нејасно на који начин их је Мартинов уопште бирао да (не) нађу своје место у овој компилацији. Тако, примера ради, архиепископи Никодим и Данило II нису нашли своје место у овој компилацији житија иако су канонизовани и представљају значајне историјске личности. Посебно зачуђује чињеница да ни краљ Урош I, као ни краљица Јелена или краљ Драгутин, нису своје место нашли у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* иако им је Данило II посветио житија. Разлог може бити то што је *Данилов зборник (Животни краљева и архиепископских)* објављен 1866. године у издању Ђуре Даничића, када су ова житија први пут и издата. Свакако, чињеница је да их је и Мартинов користио, поред низа извора.

Један од најзначајнијих извора за Мартинова и његово дело, али и својеврсни узор њему био је Фрањо Ксавер Пејачевић (латински Pejacsevich). Овај такође језуитски аутор, хрватски историчар вероватно бугарског порекла и вировитички барон био је рођен у Осиеку 15. јула 1707. године. У својој петнаестој години ступио је у језуитски ред, а образовање је стекао у школским установама овог римокатоличког реда. Доктори-

⁵⁰ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, нпр. уп. 27, 30–31, 270, 289, 315–316.

⁵¹ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 153.

рао је из филозофије и теологије, а потом направио и завидну академску каријеру. Предавао је најпре у Нађсомбату (Трнави) етику, у Загребу филозофију, а у Љубљани, Линцу и Бечу казуистику, док је у Грацу предавао канонско право и чак био и канцелар Универзитета. Када је постао ректор Језуитског колегијума, служио је у Загребу, Печују и Пожеги све до укидања језуитског реда. Био је и насловни опат Петроварадина, а са том титулом је и умро у Пожеги 7. октобра 1781. године. Већи део Пејачевићевих радова богословске је садржине, али се једно историјско дело посебно издваја. Наиме, када је избио сукоб између православних и унијата, а после штампања *Српској календара* у Бечу 1771. године, због броја празника и посебно због жеље унијатског клира да се укину празници Срба светитеља, Пејачевић је одлучио да напише српску историју. Ово је дело носило назив *Historia Serviae seu colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV*. Није успео сам да је штампа него је издата у Калочи 1799. године после његове смрти од стране првог бискупа Босанско-сремске бискупије са седиштем у Ђакову – Матеја Фрање Кртице. Фрањо Ксавер Пејачевић је у својој историји, писаној у облику дијалога између једног Србина и Бугарина, желео да докаже да су сви Срби, нарочито њихови владари, црквени великодостојници и светитељи, били у вези с Римокатоличком црквом и редовно под њеном јурисдикцијом, све док нису доспели под турску окупацију и грчки црквени утицај. На тај начин Пејачевић је желео Србима да олакша сједињење с Римокатоличком црквом. Спадао је међу тзв. контроверзисте који су, попут језуита из доба реформације и контрареформације, само у XVIII столећу, водили распре с православним теолозима. Пејачевићева *Историја Србије* написана је, без сваке сумње, на основу веома богате збирке извора, међу којима је било и много рукописа, и биране литературе тога времена, у којој је и познато дело Павла Јулинца *Краткоје введеније в историју происхождения славено-сербскога народа*, али и бројни други латински и словенски извори. Дело је крајње тенденциозно, препуно контрадикторности

и недоследности, док му је хронологија врло често потпуно побркана и нетачна.⁵²

Упркос свему реченом, *Historia Serviae* Фрање Ксавијера Пејачевића, због сличних тенденција, била је важан извор и Ивану Михајловичу Мартинову. Пејачевић се сматра у појединим савременим римокатоличким круговима као изврстан познавалац православља.⁵³ Тенденција Пејачевића, али и Мартинова извесно је иста.

Тешко је дати једноставан закључак о животу, а посебно о делу Ивана Михајловича Мартинова. Без сумње свестран научник, полихистор, енциклопедиста, неретко, међутим, врло једностран у својим стремљењима које је водила горљива жеља за унијаћењем и католичењем православнога света. Његово дело можда је најбоље пре више од осам деценија дефинисао Гордински рекавши да је он био самостални научни радник, приређивач извора и публициста-делатник у циљу уније. Оно је, ван сваке сумње, вредан споменик једног веома специфичног погледа на историју и хагиографију словенских народа, а представља и јединствену римокатоличку рецепцију и споменик култа српских средњовековних светаца.

⁵² Franc. Xav. de Pejacsevich, *Historia Serviae seu colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV.*, Colocae, 1799 (даље Pejacsevich, *Historia*). До данас најцеловитија анализа Пејачевићевог *Историје*, иако уз бројне мањкавости, N. Radojčić, *Istorija Srbije Franje Ksavera barona Pejačevića, Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede*, 5–6 (1930), 253–304; укратко и код Б. Стојковски, *О једној руској римокатоличкој рецепцији*, 47–48. У даљим анализама Мартиновљевих житија биће посвећена и већа пажња Пејачевићу, те Радочићевој расправи о његовом историјском спису. На Пејачевићево дело прилично уравнотежен поглед има и Luigi Škerl, *Sava : Primo arcivescovo serbo di rito bizantino-slavo (1174-1235)*, Trieste, 1946; упркос бројним мањкавостима његово коришћење Пејачевића јпрати и сасвим солидна анализа овог извора.

⁵³ На његовом теолошком делу докторирао је садашњи сисачки бискуп Владо Кошић, в. Vlado Košić, *Teolog Franjo Ksaver Pejačević (1707–1781) : značajke*, Zagreb, 1997.

РИМОКАТОЛИЧКИ КУЛТНИ СПИСИ О СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ СВЕТИТЕЉИМА – КАЛЕНДАРСКИ ПРЕГЛЕД

4. ЈАНУАР – СВЕТИ ЈЕВСТАТИЈЕ АРХИЕПИСКОП

Ако се прати календар, први светитељ који се прославља јесте Свети Јевстатије, архиепископ српски, односно архиепископ Јевстатије I, који је на овој позицији био у периоду 1279–1286. године. Једини писани споменик његовог римокатоличког култа јесте из компилације житија Ивана Михајловича Мартинова. Сва житија средњовековних српских црквених поглавара (архиепископа и патријараха) представљају најчешће кратке прегледе историје Српске цркве у средњем веку, и готово увек надилазе описе живота појединих светаца. Код Јевстатија је занимљиво, међутим, да је житије подугачко и пуно разноликих хагиографских сегмената.

Латински текст

Vitas archiepiscoporum Serbiae fusiore calamo exaraverat Daniel, eorum ultimus ordine, in libro cui titulus Genealogia (Rodoslov). Eisdem breviter contractas exhibet Narratio, in opere periodico Glasnik typis vulgata; atque inde deprompta sunt fere omnia quae de Eustathio hic subjiciuntur. Antea tamen praemonendus est

lector, Eustathium, aliis Eustratium, nomine forsan in baptisate indito, fuisse Serbiae archiepiscopum ordine sextum, atque coli apud Serbos ut sancum, quemadmodum et omnes decessores ejus, si unum excipias Daniele I, qui Ecclesiae Serbicae praeerat medius inter Joannicum, cui successit Eustathius, et Sabam II, Arsenii I successorem, praeunte omnibus S. Saba hujus nominis primo. Lgitur Eustathius, patria Budimlensis, inde ab infantia Deum creatorem suum eximie amavit. Juvenis factus, paternam domum clam reliquit, et monasticum habitum tonsuramque suscepit ab episcopo Neophyto, in ecclesia monasterii Zentensis S. Michaelis Archistrategi, uhi sedem episcopalem instituerat S. Sabas I, et sacrum baptisma acceperat S. Simeon Nemanja, S. Sabre parens, ut in utriusque Vita refertur ad diem XIV Januarii et xm Februarii. Religiosae vitae curriculum tanto fervore iniit Eustathius, ut fratribus admirationi esset, orationis studio, rerum terrenarum contemptu, laboribus assiduis et exactissima obedientia eis praelucens. Proprium cibum egenis ad se venientibus erogabat, famem patiens ipse. Amore Jesu Domini accensus, cum sepulcrum ejus vivificum et loca sacra adire concupisceret votaue cordis sui Deo in orationibus commendaret instanter, ecce duo monachi peregrini eodem, quo Eustathius desiderio capti, in monasterium S. Michaelis veniunt. Factumque est ut, quem communi voto et proposito jamdudum sibi junctum habebant, re quoque ipsa itioeris Jerosolymitaoi socium adnumerarint. Navigavit igitur io urbem sanctam Eustathius, et universa loca, Christi Domini memoria illustrata, summa pietate obivit. Peregrinatione absoluta, Montem Sanctum repetiit, quo vitre reliquum procul a tumulto degeret, sedemque suam fixit in celeberrimo monasterio Chilandariensi, quod popularibus excipiendis exstruxerant SS. Simeon et Sabas. Verum Deus, qui exaltat humiles, noluit, ut sub modio lateret Eustathius, quem, uti lucernam ardentem, decreverat ponendum super candelabrum totius Ecclesiae Serbicae. Nimirum, virtutum ejus fama longe lateque manante, non modo fratres Montis Albo etiam e remotioribus monasteriis ad eum confuxerunt, sed et ipsi Serbiae reges inviserunt eum venerabundi, quo pia ejus monita recolerent conversationemque contemplantur. Bine primo in

begumentum monasterii Chilandariensis eligitur; dein ad cathedram Zentensem provehitur; et quam olim adierat incolueratque novitius, eandem ecclesiam episcopali auctoritate accipit regendam. Pavit autem et verbo et exemplo diligentissime ad annum 1279; quo ad sedem Pechiensem, a morte Joannicii vacuum, promotus est unanimi episcoporum Serbiae consensu, et annuente Stephano Dragutino rege, qui sceptrum tenuit ab anno 1270 ad annum 1316. Quamvis autem electioni multum oblectaretur Eustathius, se tanto oneri ferendo imparem esse asseverans, oblatam tamen aut potius sibi impositam dignitatem assumere consensit, ne ecclesiana relinqueret viduam, aut universae synodi iudicio contradiceret. Itaque prolixis precibus ad Deum fuis, gratiaque implorata, qua sancti Sabae sedem digne administraret, ac in tremendo iudicio Christo Domino fidenter dicere posset: Ecce ego et filii mei quos dedisti mihi, et illa crelestis hereditatis simul cum sancto decessore suo fieret particeps, muneri archiepiscopali strenue se accinxit; gregemque sibi concreditum ea cura gubernavit, ut quotidie ad reddendam Sommo Pastori rationem esset paratus, unamquamque diem. sibi ultimam fore reputans. Qua in re ducem habuit et magistrum S. Sabam, cujus vestigia constanter premere et virtutum exempla innovare sommo conato allaboravit. Postquam autem ea diligentia Ecclesiam Serbiae septem annorum spatio rexisset, plurimasque redes sacras redificasset, gravi morbo correptus, eum sibi letalem fore prænovit. Morabatur tunc antistes in monasterio Gidicensi, non multum distante a Pecho, ubi sedem suam ad tempus fixerat Serbiae archiepiscopi. Itaque, morte imminente, sacramentis Ecclesiae piissime receptis, postquam adstantes episcopos et monachos, in lacrymas effusos, ad letandum in Domino potius quam flerent exhortatus esset, et extrema doasset benedictione, inter verba: « Io manus tuas commendo spiritum meum, » placidissime obdormivit, die quarta Januarii, anno salutis 1286. Conditus in ecclesia Gidičensi Salvatoris, miracolorum fama inclaruisse fertur per universam regionem. Narrant indigenae insuper apparuisse eum ecclesiarche monasterii Gidicensis specie juvenis, flammeum enses vibrantis, morasque in publico culto sibi reddendo exprobrasse. Visionem narravit ecclesiarcha Urosio II regi et Jacobo archiepiscopo, qui in locum defuncti praesulis

suffectus fuerat anno 1286. Hic igitur sepulcrum aperiri jussit, et corpus integrum repertum suavemque exhalans odorem elevari ac in medio templi deponi, die quarta Januarii, ecclesiastico cultui Eustathii addicta. Non multo post ob exortos per universam Serbiam belli tumultus, has exuvias ex ecclesia Gidicensi in Pechiensem, utpote securiorem, transfereodas curavit idem Jacobus, obi simul com creteris ecclesiae Serbiae archipreasulibus etiamnum quiescunt, non sine rumore frequentium curationum. Si vera sint ultima synaxaristae Serbici verba, mi rari licet, Pejacevicium, tantopere in rebus Serbiae versatum, nihil de rumore isto accepisse, nec inter sanctos Serbiae collocasse Eustathium.⁵⁴

Превод на српски језик

Животе српских архиепископа записао је, последњи међу њима⁵⁵, Данило, у књизи која се зове *Родослов*. О овоме кратко наводи *Сказаније* из периодичног листа *Гласник*; и одакле је преузето све што је подведено под (овим даном прославе) Јевстатија. На почетку упозорава се читалац да је Јевстатије, код других Јевстратије, што је име које је можда добио на крштењу, био шести по реду архиепископ Србије, који је светитељ код Срба, као и његови претходници, с изузетком Данила I, који је Српском црквом управљао између Јоаникија, кога је наследио Јевстатије, и Саве II, Арсенијевог наследника, а пре свих њих (био је) Свети Сава I. Дакле, Јевстатије је потицао из Будимља, где је од детињства изузетно волео свог Бога (и) Творца. Будући млад, тајно је напустио очев дом и примио монашку одору од епископа Неофита, у цркви зетског манастира Светог архистратига Михаила, где је епископско седиште основао Свети Сава, и где је свето крштење примио Симеон Немања, а о обојици је писано под 14. јануаром и 13. фебруаром. Јевстатије је са таквим жаром започео свој монашки живот да су се браћа дивила

⁵⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 30–31.

⁵⁵ Вероватно се овде мисли на то што је Данило писао биографије својих претходника.

његовој посвећености молитви, као и томе што се, презревши земаљско, истицао и напорним радом и послушањем.⁵⁶ Храну је делио потребитима⁵⁷ чак и када је и сâм гладовао. Запаљен љубављу Исусовом и жељом да посети животодавна и света места, и молитве које је усрдно слао Богу одмах су биле услишене; (јер) ево двојице монаха ходочасника, који су вођени жељом као и Јевстатије дошли у манастир Светог Михаила.⁵⁸ И чињеница је да су заједничким молитвама нашли себи друштво, али и саборца за путовање у Јерусалим, на шта су и рачунали.⁵⁹ Пловио је, дакле, ка Светом граду Јевстатије, и сва места, обележена успоменом на Господа Христа с највећом побожношћу је обишао. Завршивши ходочашће, поново је дошао на Свету Гору да остаток живота проведе далеко од гужве сместивши се у манастир Хиландар, који су за спас народа подигли Свети Симеон и Сава. Истинити Бог, који узвисује смирене, није желео да Јевстатије буде светиљка која је скривена под судом, већ је одлучио да буде светиљка целе Српске цркве.⁶⁰ И наравно, далеко се прочуло о слави његових врлина⁶¹, а осим светогорске браће, к њему су такође притицали из удаљенијих манастира, а посећивали су га и српски краљеви, с поштовањем, с којим побожни треба да се сећају његових савета и разговора.⁶² Прво је изабран за игу-

⁵⁶ Буквално би било *исијавао* је али је више овако у духу језика и пре се каже истицати, а смисао је исти.

⁵⁷ *Онима којима је њојребно*, али је ово израз који се у хагиографији може неретко наћи.

⁵⁸ Читава ова реченица је врло збркана, и овај превод је крајње слободан, али је поента објашњена.

⁵⁹ Још један значајно слободнији превод него што је то оригинал Ивана Мартинова.

⁶⁰ Алузија на Мт 4.15: *Нишпи се ужиже свјетѡшљка и меће њод суд неѡ на свијећњак, ѡе свијећѡли свима који су у кући.*

⁶¹ *Широко је распростирањена*-био би вернији превод, и вероватно би правилније било да *се ширила слава о његовим врлинама*, али је изабрана адаптација превода, чини се, најпримеренија.

⁶² Можда је ближе оригиналу *да ѡромишљају њеѡве саветѡе и разѡворе (са њим).*

мана Хиландара, а потом је ступио на Зетску катедру, и у истој цркви где је давно живео као искушеник добио је и епископску моћ да управља. Речју и вредним примером (се истицао)⁶³ све док 1279. године, када је пећки трон након смрти Јоаникија био упражњен, није једногласно проглашен за епископа⁶⁴ Србије, уз сагласност краља Стефана Драгутина, који је држао скиптар од 1270. до 1316.⁶⁵ Јевстатије се много трудио да одложи избор, тврдећи да није у стању да поднесе толики терет, али будући да му је понуђено, или боље речено, приморан је (био), и сложио се с положајем, како црква не би остала удовица или да се не би противио одлуци целог Синода. Дугим молитвама упућеним ка Богу, и благодаћу умољен да управља троном Светог Саве, верујући у Страшни суд Господа Христа могао је рећи: *Ево мене и мојих синова које ми дагосије*; и у небеском наследству, слично као његов претходник, постао је учесник, снажно се опасавши архиепископским достојанством. У овоме је имао водича и учитеља, Светог Саву, чијим је стопама газио и чији је пример врлине имао и много се (у томе) трудио. Потом је брижно управљао Српском црквом у периоду од седам година⁶⁶. Многе је свете храмове подигао, те би погођен тешком болешћу, (за коју је знао да ће) бити смртоносна за њега. Умро је, дакле, епископ, у манастиру Жича, не много далеко од Пећи, где су временом своје седиште пренели архиепископи. Тако је, у самртни час, примившио свете тајне Цркве, окупљеним епископима и монасима, који су се гушили у сузама, рекао да се радују у Господу пре него да јецају, и последњи им је дао благослов речима: *у руке твоје предајем дух свој* (и) мирно уснуо дана 4. јануара

⁶³ Сасвим је нејасно зашто је овде Мартинов употребио глагол *paveo* 'плашити се' у облику *pavit*. Стога је у заграду уметнут глагол који највише одговара значењском контексту.

⁶⁴ Треба 'архиепископа'; зацело грешка И. М. Мартинова.

⁶⁵ 'Владао'; Мартинов користи овде синтагму *држатии скийшар* како би у пренесеном значењу објаснио владавину и то врло често користи.

⁶⁶ Или *брија* за *Српску цркву* је *иџрајала*, што је можда мање у духу српског језика, али је ближе Мартиновљевом оригиналу.

1286. године спасења. Сахрањен је у Спасовој цркви у Жичи, одакле се вест о његовим чудима славно раширила.⁶⁷ Причају домаћи људи како се еклесијарху Жиче појавио као младић са пламеним мачем (рекавши) да се касни са јавним поштовањем његовим.⁶⁸ Пошто је еклесијарх испречао краљу Урошу II и архиепископу Јакову оно што је видео, (они) су дошли на место (где је лежао) преминули епископ 1286. године.⁶⁹ Пронашавши његово тело цело и мирисно, наредио је да се отвори гроб и, да се уздигне у средину храма дана 4. јануара, који је одређен за његову прославу у Цркви. Недуго потом, у целој Србији избили су немири и његови земни остаци пренети су из Жиче у Пећ, где слично као и други архиепископи, почива, не без вести⁷⁰ о исцељењима. О томе се побринуо исти Јаков будући да је тако било безбедније. Уколико су ове последње речи српског синаксара тачне, био бих изненађен тиме, да Пејачевић, који се толико бавио српским темама⁷¹ није знао за ове податке, те Јевстатија није убројао међу српске светитеље.⁷²

Коментари

Сказаније је заправо издање *Животоа краљева и архиепископа српских*, које је објављено 1854. године у *Гласнику Српској ученој друштва*, и то је верзија којом се Мартинов руководио и из које је црпео највише података о српским архиепископима након Светог Саве. Често је одакле преузимао читаве делове

⁶⁷ По целој области, каже Мартинов.

⁶⁸ Још једна у низу незграпних реченица, којом се заправо жели рећи, на основу Јевстатијевог житија, да није препознато да је већ убрзо после смрти чинио чудеса, о чему ће бити речи касније у коментарима.

⁶⁹ Мисли се на гроб у Жичи, али је преведено ближе оригиналу

⁷⁰ Буквално 'гласине', али се мисли извесно на вести које су допирале о исцељењима над моштима Јевстатијевим.

⁷¹ *Српским стварима*, али је ово више у духу језика.

⁷² *Помињао међу српским светицима*.

и просто их преводио на латински.⁷³ Једно значајно име руске историје и културе, Андреј Николајевич Муравјов (1806–1874), нашло се у списку литературе, али је у великој мери и коришћено. Муравјов је био и дворски (царски) чиновник, али је био и плодан писац и црквени историчар, као и хагиограф. Његово знаменито вишетомно дело *Житија святих Росийской Церкви, также иверских и славянских* било је на одређени начин образац хагиографије тога доба, те га екстензивно користи и цитира и Иван Михајлович Мартинов у својој компилацији светачких животописа.⁷⁴ Наравно, превасходно је значајан за руске свеце, али га Мартинов користи и за друге. Нажалост, јануарски том Муравјовљевог вишетомног дела у време израде ове монографије није био доступан. Посредним закључивањем, на основу тога што је за нека друга житија Муравјов послужио Мартинову као врло значајан извор, може се основано претпоставити да је и у овом случају неке делове, којих нема у верзији Даниловог житија из 1854. године, руски језуита преузимао од Андреја Николајевича Муравјова и његовог јануарског тома *Житија святих Росийской Церкви*. Осим тога, Димитрије Ростовски, један од најугледнијих руских светитеља новог века и аутор изузетно значајне компилације житија светаца у великој мери

⁷³ Ту се не налазе само одломци из Даниловог зборника, већ и друга житија, те списак архиепископа и патријараха Српске цркве све до времена када је изашло ово *Сказаније*, уп. *Сказаније*, Гласник Српског ученог друштва VI (1854), 25–87. Осим ове верзије, када су у питању житија из Даниловог зборника, приликом анализе биће коришћено и критичко издање *Живоша краљева и архиепископа српских*, узевши у обзир чињеницу да су сама житија, њихова структура и садржина сасвим компатибилни Мартиновљевом тексту. Осим тога, као што ће бити више пута истицано, Мартинов је евидентно имао и увид у неке рукописе будући да исправно идентификује Данилова житија (или она која су му приписивана у време кад је руски језуита писао) и повремено додаје понеки податак којег нема у *Сказанију*. Упркос томе, јасно је да му је поменуто *Сказаније* кључан извор за поједине биографије српских архиепископа, али и владара.

⁷⁴ О њ. види Т. А. Богданова *Муравьев, Андрей Николаевич*, Православная энциклопедия. Под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. Том XLVII. Мор–Муромский в честь Преображения Господня мужской монастырь, Москва, 2017, 662–672, с обимном библиографијом.

на исти начин описује живот и чуда Светог Јевстатија, архиепископа српског, као што је то у *Даниловом зборнику*, а извесно и код Муравјова, коме је Димитрије Ростовски био узор.⁷⁵

Руски аутор наводи Јевстатија као шестог архиепископа Србије, те у уводном делу овог житија разлаже претходнике и наследнике Јевстатијеве на трону Српске цркве. Иако то чини врло компликовано, ипак му је хронологија тачна, а он архиепископе представља уназад – од Јевстатија до Саве I.

Наведено *Сказаније* је, ван сваке сумње, главни, али не и једини извор на основу којег је Мартинов саставио ово житије. Он у потпуности прати Данилов концепт ослањајући се при томе некад и на непознате изворе, односно рукописе *Даниловој зборника*. Јевстатије је, судећи по сведочанству Данила II, потицао из Будимља, од богобојажљивих родитеља, од младости тежећи монашком животу и желећи да свој живот у потпуности преда Богу. Мартинов је од Данила, односно из *Сказанија* преузео и део о месту пострижења Јевстатија, манастиру Светог арханђела Михаила у Зети, од стране епископа Неофита. Када се гледа даље, Мартинов прати концепт житија архиепископа Данила II, те следи прича о Јевстатијевом животу у манастиру, али и о жудњи да оде у Јерусалим. Прича о двојници монаха које је Бог послао да заједно са Јевстатијем иду на поклоничко путовање је такође узета из *Сказанија*, а као и део о доласку на Хиландар након посете Јерусалиму. Избор за хиландарског игумана јесте следећи важан детаљ из Јевстатијевога живота који је нашао место и у *Сказанију* и у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, дакако посредством првопоменутог извора.⁷⁶

Вреди поменути и то да је Мартинов поједине делове за писање *Житија Светиој архиепископа Јевстатија* могао да узме и из не-

⁷⁵ *Жития святых на русском языке, изложенные по руководству Четъих-Миней Св. Димитрия Ростовского*, книга пятая, январь, Москва, 2010, 159–164.

⁷⁶ *Сказаније*, 31–32. О њему као игуману Хиландара в. Миодраг Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Београд, 1999, 18–19; А. А. Турилов, В. С. Путятин, *Евстафий I*. Православная энциклопедия, т. XVII, Москва, 2008, 309–310, с његовом кратком биографијом, али и грешком, где се сазив Сабора на ком је Јевстатије изабран 1279. године ставља у доба краља Милутина.

ких рукописа, или извора које не наводи, а у којима се сусрео с целовитим житијима, онаквима каква су у *Даниловом зборнику*. Исто тако, Муравјов, односно његово житије било му је значајан извор, и заиста се њиме могао послужити да одатле преузме неке детаље, као нпр. делове где се истичу Јевстатијеве врлине, попут дељења хране гладнима или славе коју је стекао, па су му долазили с даровима и владари, које је Мартинов, као што се види из текста, означио као краљеве, док се код Данила називају царевима.⁷⁷

Избор Јевстатија на Катедру зетских епископа, где је и сам био замонашен, као и ток његовог избора за архиепископа српског, такође су преузети из *Сказанија* будући да се и код Мартинова и у његовом извору описује како је Јевстатије одбијао прво да буде изабран, али је онда ипак прихватио видевши да је стављен пред свршен чин.⁷⁸ Ова верзија *Житија* готово одмах прелази на део о смрти Јевстатијевој, док се, с друге стране, у другим рукописима, који дају целовито *Житије* овог српског архијереја, сазнаје и да му је *кир Сава* био узор, односно да је Јевстатије уздигнут на трон и степен Светог Саве. Надаље, чита се и да је обнављао цркве, те и како је побожно водио Цркву. Исто тако, смрт и чудеса Јевстатијева нису сасвим из *Сказанија*. Овај извор је ту крајње лапидаран. С друге стране, подаци о чудима Јевстатијевим, те о приказану младића с мачем, односно архиепископа Јевстатија у том облику, познати су из *Житија* овог српског светог владике. Дакле, врло вероватан утицај Муравјова и овде је, по свему судећи, био кључан.⁷⁹ Јасно је да Мартинов није могао да користи Даничићево издање *Даниловој зборника*, пошто је оно публикувано три године након што је *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* угледао светлост дана, те се руски језуита послужио комбинацијом *Сказанија*, односно делова хагиографских списа архиепископа Данила II, те компилацијом живота светаца из пера Муравјова.

⁷⁷ Данило Други, *Житија. Службе*, прир. Гордон Мак-Данијел, Дамњан Петровић, Београд, 1988, 194–212.

⁷⁸ *Сказаније*, 32–33.

⁷⁹ Данило Други, *Житија. Службе*, 207–211.

14. ЈАНУАР – СВЕТИ САВА

Ван сваке сумње, Свети Сава јесте личност око које се развио најинтензивнији римокатолички култ. Постоји неколико његових житија, а основни предложак јесте оно најстарије, које је саставио Иван Томко Мрнавић. Након Мрнавића још неколико аутора је писало *Житије Светиої Саве*, дајући коментаре, исправљајући Мрнавића и његове бројне погрешке. Напоследку, и Иван Мартинов је саставио Савино *Житије* које је публикувао и у *Trifolium Serbicum* и у *Annus ecclesiasticus Graeco-slavicus*. Постоји и једна литанија (молитва) на латинском језику посвећена Светом Сави. Као што је већ истакнуто у Уводу, овом приликом неће бити пренета сва Савина житија будући да би само тај аспект могао бити предмет једне шире студије, која се планира. На овом месту биће обрађена и представљена сва житија, као и поменута литанија и тиме ће се заокружити приказ његовог римокатоличког култа. Свакако, оволика присутност Светог Саве код римокатоличких аутора сведочи и о јачини пропаганде која је вршена према Србима, где се од стране делова римокатоличкога клира настојало да се Срби приволе унији управо преко ове рецепције Светога Саве као римокатоличког свеца.

Аутор најстаријег римокатоличког Савиног *Житија*, које јесте и најбитнији извор за његов римокатолички култ, био је Иван Томко Мрнавић. Он се родио у Шибенику 7. фебруара 1580. године, а умро је у Бечу 1. априла 1637. године. Постоје индиције да му се отац звао Марко Миша и да је дошао у Шибеник из Босне, тј. Фојнице. Породица Ивана Томка Мрнавића није била угледног порекла. Његово право име и презиме заправо је Иван Томко, док је Мрнавић (како је познат и у науци) сâм придодео касније. Иван Томко се школовао се у шибенском семеништу, а потом завршио теологију и филозофију у Риму. Тамо се упознао с многим племенитим породицама, читао бројне генеалогije, као и друга дела посвећена пореклу римских и хабзбуршких владара, али је и потпао под утицај илиризма и пробуђене словенске свести. Тако је додао презиме Мрнавић измисливши просто да његова

породица потиче од Мрњавчевића и преко њих од Немањића. Са 29 година именован је за шибенског каноника и бискупског заступника у овом граду. Потом је 1627. постао загребачки каноник и архиђакон, и то изгледа уз помоћ и на препоруку острогонског надбискупа Петера Пазмања. У периоду од 1631. до 1635. године Иван Томко Мрнавић био је и титуларни босански бискуп. За то место га је предложио сâм цар Фердинанд III Хабзбуршки 10. новембра 1631. године, што је убрзо потврдио папа Урбан VIII. Све време цар Фердинанд III био је идеал Мрнавићу, који га је поредио с новим Константином и уздизао га као универзалног цара и владара. Издавао је и исправљао глагољске књиге, нарочито мисале и бревијаре, и то заједно са сењским бискупом Иваном Агалићем. Иван Томко Мрнавић је 1622. године учествовао у Конгрегацији за ширење вере, а био је и апостолски визитатор манастира Светог Павла Пустињака (павлинског реда) у Угарској и Пољској. Посветио је и Загребачку катедралу, као и цркву Светог Јеронима Илира *de Urbe*. Као босански бискуп помиње се у једном документу цара Фердинанда III од 15. фебруара 1635. године, а две године касније је и умро. Мрнавић је аутор бројних дела. О свом наводном пореклу писао је у спису под називом *De antiquitate et nobilitate familiae Marieianaе vulgo Marnovicanae*, који је штампан у Риму 1632. године. Он је 1619. године писао једно дело о тобожњем словенском пореклу византијског цара Јустинијана I (527–565) под називом *Vita Justiniani*. Такву конструкцију начинио је плагирајући Теофилову биографију овог цара, а измислио је просто да је његово име превод словенског имена Управда, и да је корен реч правда, која се латински каже *justitia*. Фалсификовао је и дело Антуна Вранчића, али је аутор и два историјски врло вредна дела. Једно је *Опег о вранском ђриорату*, написано на италијанском (*Discorso dell' priorato della Vrana*), а настало 1609. године. За ово дело Иван Томко је користио низ неиздатих извора и старијих изгубљених дела. Друго његово документарно дело јесте опис Босне.⁸⁰

⁸⁰ О Ивану Томку Мрнавићу и његовом стваралаштву постоји обиље литературе, овом се приликом издвајају: Jovan Radonić, *Ivan Tomko Mrnavić*,

Иван Томко Мрнавић спада у представнике раног модерног илиризма. У његовом делу наилазимо на спој хабзбуршког универзализма и прозелитске идеологије папске Курије. Иако је, без сумње, био један од највећих идеолога Контрареформације, Мрнавић их у својим списима, укључујући и *Живој Свештој Саве*, повезује с општим словенским одушевљењем и осећајем словенског идентитета. Оно што његовим делима, као уопште и радовима других посленика раног илиризма, даје посебан печат, јесте и њихово ослањање на српску православну средњовековну сакралну династичку традицију, па чак и нека врста тенденције да створе митску и утопијску творевину *Илирију* засновану идеолошки на Византијском царству. У том духу јесте и његово одушевљење Немањићима, као уосталом и Константином Великим или Јустинијаном I. Треба, наравно, увек имати на уму да је то све рађено у оквирима римокатоличке црквене идеологије и прозелитизма.⁸¹

Иван Томко Мрнавић био је један од заступника теорије о аутохтоности јужнословенског становништва на Балкану, па је међу словенске народе убрајао чак и Илире, Трачане. У складу с овим уверењима (која такође нису била необична за то доба, а поглавито не касније) написао је расправу *De Illyrico caesaribusque Illyricis* 1603. године. У њој *доказује* да су Илири,

---

Kako je vizantinski car Justinijan postao Slaven, Letopis Matice srpske 209, 5 (1901), 108–111; Никола Радојчић, *О живој Св. Саве и Ивана Томка Мрнавића*, Светосавски зборник I, Београд, 1936, 321–330; id., *Повамирено словенство цара Јустинијана*, Историски гласник 3 (1949), 58–64; Tamara Tvrčković, *Između znanosti i bajke: Ivan Tomko Mrnavić*, Zagreb–Šibenik, 2008; John V. A. Fine jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor, 2009, 416–417, 421–423; Tamara Tvrčković, *Ivan Tomko Mrnavić-pustolov, hohštapler ili genealoški luđak?* Juraj. Bilten Društva za očuvanje šibenske baštine Juraj Dalmatinac IX (2013), 57–65.

⁸¹ Zrinka Blažević, *Indetermi-Nation: Narrative Identity and Symbolic Politics in the Early Modern Illyrism*. In: *Whose Love of Which Country. Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, Balázs Trencsényi – Márton Zászkaliczky (eds.), Boston–Leiden, 213–215, 219

Трачани и други народи словенског порекла. За њега су и сви римски цареви који су рођени на јужнословенском тлу такође Словени, односно Илири, што он изједначава.⁸²

Поред свих ових дела, он је написао и једини спис римокатоличке провенијенције посвећен Светом Сави – *Житије*. Иван Томко Мрнавић га је објавио први пут 1630. године у свом делу *Regiae Sanctitatis Illyricanae Foecunditas*, односно *Благо светијишеља краљевства*. У њему је Мрнавић сабрао житија бројних владара, мученика и епископа који су, по његовом мишљењу, пореклом Словени, односно *илирске краљевске крви*. Највећи део овог Мрнавићевог списка обухватају житија Светог цара Константина и његове мајке Јелене. У овом делу место су нашли чак угарски краљеви Стефан и Ладислав, као и други угарски свеци. Последње житије у овом спису јесте *Vita Sancti Sabbae episcopi Simeoni Stephani Rasciae regis filii*.⁸³

Свега деценију и по касније, ова Савина римокатоличка биографија добила је веома велики замајац. Њу је учени језуита Жан Боланд уврстио у сада већ легендарно дело *Acta Sanctorum*, где се Савино *Житије* штампало у првом тому за месец јануар, односно у првом тому овог великог хагиографског подухвата, који траје до данас. Под називом *Vita S. Sabbae archiepiscopi Serviae* Свети Сава је на овај начин прихваћен као римокатолички светитељ. Само житије је похрањено под 14. јануаром, дакле датумом под којим се Свети Сава и иначе прославља.⁸⁴ Жан Боланд је ово Савино *Житије* снабдео коментарима и појашњењима, те оно има знатно виши научни ниво него његово прво издање иако су текст и структура непромењени. Највећи број коментара односи се на географске одреднице на

⁸² Управо је овом делу посвећен и највећи део монографије Тамаре Твртковић, в. Т. Твртковић, *Između znanosti i bajke*, 45–121 за текстолошку, филолошку, те анализу извора.

⁸³ *Regiae sanctitatis illyricanae foecunditas*, a Ioanne Tomco Marnavitio Bosnensi edita, Romae, 1630, 285–296.

⁸⁴ *Acta Sanctorum Ianuaris*, Antwerpiae, 1643, 979–983

Балкану, што намеру приређивача, да приближи ове крајеве западном читаоцу, чини очигледном.

Треће издање Савине биографије Ивана Томка Мрнавића објављено је 1739. године и приредио га је макарски каноник, провикар и знаменити антиквар Јосип Павловић Лучић. Носи наслов *Vita S. Sabbae Abbatis Stephani Nemaniae Rasciae Regis filii auctore Ioanne Tomco Marnavitio Bosnensi* и приређено је на основу Мрнавићевог рукописа. Ово издање је украшено и сликама, посебно једном барокном сликом Светога Саве (на којој пише *S. Sabbas Abba de Nemaniorum familia*), а један од прилога који је Јосип Павловић Лучић додао уз овај препис Мрнавићевога дела јесте и *Молиџва Светиом Сави* на латинском језику. То је свакако најјачи доказ култа Светог Саве, мада није јасно је ли то литанија Светом Сави која је постојала од раније или ју је написао сâм Јосип Павловић Лучић. Дело је посвећено наводном Мрнавићевом рођаку, макарском патрицију Феликсу Немањи Батошићу који пак, по легендарној и фантастичној генеалогии, води порекло од династије Немањића. Батошићи су, по Луцићевом мишљењу, заједнички рођаци Мрнавића и Павловића Лучића, а преко њих и самих Немањића, чије фантастичне генеалогии изводи на крају издања Савиног *Житија*. Што се издања *Житија* тиче, иако се Сава назива *оџаџом*, ово издање је снабдевано солидним коментарима Павловића Лучића. Он је упоредио издање с оним из *Acta Sanctorum*, изнео је неке разлике у првобитном Мрнавићевом издању и боландистичком, а улазио је у траг и изворима Ивана Томка Мрнавићева. Налазимо тако да је упоредио Мрнавићев текст с угарским писцем Николом Иштванфијем, те да је користио и *Живој Светиој Петри Томе* итд. Ове изворе некад само препише из боландистичког житија, а некад их и сâм дубље истражи. У овом делу Ивана Јосипа Павловића Лучића *Литанија*, односно *Молиџва Светиом Сави* на латинском језику представља, без сумње, највреднији део и у питању је изузетно занимљив култни спис.⁸⁵

⁸⁵ J. J. Paulovich Lucich, *De Vita & Scriptis Joannis Tomci Marnavitii : Vita S. Sabbae Abbatis Stephani Nemaniae Rasciae Regis filii auctore Ioanne Tomco*

Непознато је да ли је литанија, коју је саставио дон Иван Јосип Павловић Лучић, служила само за приватне побожности или је била планирана за литургијске сврхе.

Латински текст

Ora pro nobis Sancte Sabba

Ut digni efficiamur promissionibus Christi

Oremus

Omnipotens et misericors Deus, qui b. Sabbam Pontificem de terreno principatu ad humilem tuae Crucis sequelam toto corde transire docuisti, quique illum pastorali sollicitudine clarescere voluisti, ipsius quaesumus intercessione concede, ut terrenis affectibus expediti et libera tibi valeamus mente deservire et inter oves pascuae tuae celesti consortio gaudere. Per Dominum nostrum

Превод на српски језик

Моли за нас, Свећни Саво

Да будемо вредни Христових обећања

Молимо

Свемоћни и милосјиви Боже који си блаженој свештеника Саву учио да свим срцем од земаљске властни понизним створама твојом Крсту прође, и за кога си желео да засја својом иасирском бригом, молимо Те, његовим заступништвом, да ти ми можемо служити земаљским осећањима, слободним умом наоружани, да се можемо радовају уз Тебе небеској утеху међу овцама твоје исцлеше. Кроз нашеј Господа

Marnavitio Bosnensi, nunc ex autographo eiusdem Marnavitii codice iterum edita, et praefationibus, animadversionibus, notisque historico-chronologico criticis illustrata, opera et studio Ioannis Paulovich Lucich, iuris utriusque doctoris, patricii, canonici et provicarii generalis Macarensis, Venetiis, 1739; Н. Радојчић, О живоју Св. Саве, 363–369.

Током XVIII века Мрнавићево *Жиџије* је још једном штампано. Познати оријенталиста, иначе либански маронитски хришћанин (римокатолик), Јосиф Симон Асемани, односно Yusuf ibn Sim'an as-Sim'ani (1687–1768) издао је књигу под називом *Kalendaria ecclesiae universae*. У њу је, иако под погрешним 12. јануаром, унео и Мрнавићев текст *Жиџија Светиої Саве*. Учени либански маронита је снабдео ово житије веома вредним коментарима, дајући објашњења на свим местима за која је сматрао да Иван Томко Мрнавић није довољно јасно писао. Асемани, иако је припадао Цркви која је била верна Римској столицу у немалом броју случајева исправља Мрнавићеве грешке, чак и оне које иду на штету Римокатоличке цркве. Наравно, тенденција да је Свети Сава био одан Римокатоличкој цркви, што је главна одлика Мрнавићевог дела, која ни овде не јењава. Асемани, међутим, не тражи непостојећег претходника на архиепископској столицу Србије, као што то чини Мрнавић фалсификујући име епископа са Сабора у Бару 1199. године. Асемани просто сматра да је непобитна чињеница да је Сава био у јединству с Римом и да га је посветио латински патријарх Цариграда (како тврди и Мрнавић), али му не мањка ни критике Мрнавићевог списка. Дао је вредне коментаре Мрнавићевом спису, а занимљиво је да је вероватно међу првима на латинском језику понудио и свој списак епископија Српске цркве након добијања аутокефалности, с навођењем столних цркава појединих епископија. Слично је учинио и за римокатоличке црквене дијецезе у српским приморским земљама. Треба имати у виду да Асемани није много познавао српску средњовековну историју, али се, ма колико било оскудно његово знање, трудио да да што је могуће коректнију хронологију српских средњовековних владара и да се ослони на оне изворе који су му били доступни, као и да их обради на оном критичком нивоу који је одговарао добу у којем је живео. У ту сврху је користио византијске изворе, те и оне који су настали у кругу Јерусалимске патријаршије, наравно, уз латинске писце који су доминантни.⁸⁶

⁸⁶ J. S. Assemani, *Kalendaria ecclesiae universae, tomus sextus*. Romae, 1755, 34–58.

Асеманијево *Житије* има још један значај. У њему је, наиме, на латински језик преведен тропар Светом Сави, те кондак који се пева на празник првог српског архиепископа. На тај начин, поред више верзија житија, као и литаније, Свети Сава је из пера либанског мароните добио још један култни спис, тропар и кондак, дакле делове службе, на латинском језику.

Латински текст тропара

Viae ducentis ad vitam Dux, ac princeps sacrorum, et doctor fusti: primus enim, o sancte Saba, patriam tuam lumine fidei illustrastui, et ut ramos olivarum, sanctificatam in Spiritu Sancto prolem multiplicisti: hinc at Aposolorum ac Pontificum socium nos te colentes, precamur, ora Chrstum Deum, ut donet nobis magnam gratiam.

Превод тропара на српски језик

Био си настјавник, њрвојресѣолник и учийељ њуѣа, који води у живојѣ, јер, чим си дошао, свејѣишељу Саво, ѣросветѣио си одмах своју оѣаѣбину и ѣрејородивши је Духом свејѣим, засадио си своју освећену децу као грва маслинова у мисаоном рају. Заѣо Те ѣошѣујемо као равна аѣосѣолима и свејѣишељѣима и молимо: Умоли Хрисѣја Боѣа да нам дарује велику милосѣи.

Кондак у латинском преводу Јосифа Асеманија

*Ut Hierarcham magnum Apstolorum imitatoreм Ecclesia plebsque tua laudat re, o sanctae. Tu vero habens fiduciam. Ad Christum Deum, precibus tuis a cunctis malis nos libera, ut tibi canamus: Gaude Pater Saba divina sapiens.*⁸⁷

---

⁸⁷ Оба на J. S. Assemani, *Kalendaria ecclesiae universae, tomus sextus*, 35.

Кондак Светом Сави у преводу на српски језик

Као њрвосвешћийиѣља великої и друїа аїосїтолскої Црква људи ѡвоїох ѡрославља Те, Преїодобни; но како имаш слободу ѡред Хрїсїом Боїом, сїаси нас од свих беда молиївама своїима, да Ти кличемо: Радуј се, боїомудри оче Саво!

Треба истаћи да су до сада била позната два превода овог *Жиїиїја* на српски језик уз коментаре, али ниједан целовит, с тим што ни за једно издање нису искоришћени сви предлошци овог *Жиїиїја*, нити су коментари и објашњења потпуни. Седам-стогодишњицу смрти Светог Саве 1935. године обележило је и доста научних издања у вези са животом и радом првог српског архиепископа. Те године су Никола Шоп (познати преводилац с латинског, посебно класичних аутора) и Момир Вељковић делимично издали ово *Жиїиїје*. Сами приређивачи истичу у свом кратком чланку да су из Мрнавићевог списка извукли само оно што сматрају најбитнијим. Исто тако, о изворима Ивана Томка Мрнавића дали су само узгредну напомену да не желе да улазе у њих. Међутим, кратке уводне напомене о самом писцу и његовом делу, Мрнавићевом стилу, латинском језику, као и о карактеру његових историјских списка уопште, веома су вредне и свакако могу да упуте читаоца у боље разумевање овог списка.⁸⁸

Потом је, истим поводом, 1936. и 1939. године Српска краљевска академија издала двотомни *Свешосавски зборник*, који је, до данас, једна од најважнијих полазних основа за проучавање било којег аспекта богатог живота и дела Светога Саве. Вреди поминути да су у њему своје вредне прилоге дали и научници попут Георгија Острогорског, Филарета Гранића, Владимира Ђоровића, Николе Радојчића или Веселина Чајкановића. Ова два потоња су изузетно важна за ову тему. Никола Радојчић је сачинио до сада најкомплетније критичко издање Мрнавићевог *Жиїиїја Свешої Саве*. Превео га је на српски језик и дао веома значајну и вредну

⁸⁸ Момир Вељковић и Никола Шоп, *Vita S. Sabbae abbatis* од Ивана Томка Мрнавића. *Српски књижевни гласник* XLIV/1 (1935), 201–207.

уводну студију. Радојчић се у знатној мери бавио и изворима које је Мрнавић користио, а дао је нарочито важне паралеле Мрнавићевог списка и дела Мавра Орбинија. Објаснио је подробно и паралеле с византијским изворима које је (у старим латинским преводима и издањима) користио Мрнавић. Радојчић анализом покрива највећи део Мрнавићевог дела. Међутим, и његова анализа, упркос изузетно значајним закључцима и превасходно методолошки одличној анализи извора, има низ мана. Највећа и најважнија јесте то што је Никола Радојчић користио само једно издање Мрнавићевог *Житија – Vita S. Sabbae abbatis* и то само из дела *Regiae Sanctitatis Illyricanae Foecunditas* иако описује и сва друга издања и даје свој критички суд о њима. Међутим, није поредио ове предлошке житија, нити је споменуо *Моштију Светијом Сави* на крају Лучићевог издања. Треба истаћи да је веома минуциозно анализирао издање које је Павловић Лучић штампао и да је дао веома вредне коментаре на тенденцију тог издања и наводно (свакако потпуно фиктивно) порекло макарских Братошића и самог Мрнавића од династије Немањића. Прешао је, међутим, преко одређених делова из самог Мрнавићевог списка без неке дубље анализе, који, по нама, заслужују, додатну праву. Иако је Никола Радојчић био несумњиво један од наших највећих историчара медијевиста из међуратног доба и изузетан ерудита, његова анализа Мрнавићевог дела посве је тенденциозна. Ивану Томку Мрнавићу и његовом животу Светог Саве се доиста може много тога замерити – од некритичности, класичног измишљања, па све до изразите римокатоличке тенденције. Међутим, Никола Радојчић приступа с израженом дозом негативности према самом аутору и његовом делу и готово стално настоји да покаже како је Мрнавић просто само измишљао, што није увек случај. И сâм истиче да се делу Ивана Томка Мрнавића мора прићи као да га је писао најсавеснији историчар, али неретко крши то своје начело.⁸⁹

И Веселин Чајкановић је дао свој значајан допринос проучавању Мрнавићевог *Житија Светијом Саве*. Он је уз превод Мрна-

⁸⁹ Н. Радојчић, *О живоју Св. Саве*, 320–382.

вићевог списка о Светом Сави српском дао готово искључиво коментаре лингвистичког карактера. Чајкановић је упоредио рукописе, донео је и разлике у верзијама овог *Житија*. Мана је што је искористио само две верзије, ону из *Acta Sanctorum* и верзију коју је донео Јосип Павловић Лучић. Вероватно најважнији допринос јесте то што је преписао и донео *Молићу Светиома Сави* која је објављена у Лучићевом издању, али је, нажалост, није превео на српски језик, што би било посебно интересантно.⁹⁰

Чајкановићев превод је веома важан јер даје и поређења различитих верзија, као што је поменуто, али је и језички врло прецизан и читак. Свакако, с данашњег аспекта вреди проучити још једном све верзије житије и у неким аспектима изменити овај превод, а потребно је и погледати друге верзије рукописа.

Суштинска намера овог списка није само истицање дубоког поштовања према првом српском архиепископу, иако су сви издавачи Мрнавићевог дела, па и сâм писац, изузетно поштовали ову велику личност. Мрнавић заиста покушава да докаже како је Свети Сава био римокатолик и како је био епископ, односни бискуп ове Цркве. У свему је приказан као верни син Римске курије, који је живео чувајући римокатоличанство и поучавајући чак и друге монахе врлинама. Исто тако, што је можда и кључно, он покушава да докаже како је Саву хиротонисао за архиепископа Србије латински патријарх у Цариграду, који је тамо устоличен после латинског освајања Византијске империје након Четвртог крсташког рата 1204. године. Мрнавић у том циљу проналази и неког Савиног претходника Теодора, епископа Сервије, који је потписан на Сабору у Бару 1199. године.⁹¹

У вези с овим вреди поменути неколико чињеница, можда недовољно разјашњених у нашој науци. Византијског цара и писца Јована Кантакузина и његову *Историју* Мрнавић користи

⁹⁰ Веселин Чајкановић, *Живот Светиої Саве епископа сина Симеона Стефана краља Рашке од Ивана Томка Мрнавића*, Светосавски зборник II, Београд, 1939, 119–145.

⁹¹ *Acta Sanctorum Januarius*, Bruxellis, 1643, 981.

како би објаснио појам *Servia* објашњавајући у ствари тиме град Сервију, односно Србицу у данашњој Грчкој. Поред тога што потпуно непотребно користи Кантакузиново дело, Мрнавић и у вези с наводним епископом Теодором прави озбиљан (наравно намеран) пропуст. По питању Сабора у Бару 1199. године, једино се Радојчић осврнуо на ово питање и дао свој коментар. Он је одлично приметио да је Мрнавић изврнуо Теодора, бискупа Сарде, у Теодора, епископа Србије и некаквог претходника Светога Саве. Њега, као бискупа овог града у Дукљи наводи и Фарлати.⁹²

Овај сабор је донео низ одлука везаних за црквену дисциплину, попут питања бријања и шишања свештеника, њиховог целибата, а вођен је и судски поступак против бискупа Свача Доминика због низа прекршаја. Иако Радојчић цитира и зборник докумената који је приредио теолог и историчар Аугустин Тејнер⁹³ и документ са закључцима Сабора у Бару из 1199. године недостајало је ипак једно разјашњење. Овај сабор ни по чему није подредио Србију Римокатоличкој цркви већ је на њему тема било сређивање црквених прилика у Дукљи од стране њеног владара Вукана Немањића. Свакако, хронолошки се овај сабор никако није могао повезати на начин на који то чини Мрнавић. Сем тога што извори не говоре ни о каквом Теодору, епископу Србије, у време када је одржан Сабор у Бару, Сава није ни био у земљи, већ на Светој Гори, а извори нигде не наводе да је било неког епископа Србије по имену Теодор, изузев већ поменутог епископа Сарда, дакле римокатоличког црквеног прелата, а не православног. О томе да Српска црква у то време није чак ни била аутокефална, као и о томе да извори ћуте о тобожњем епископату Србије, не треба детаљније ни говорити.⁹⁴

⁹² Daniele Farlatti, *Illyricum sacrum. Tomus septimus. Ecclesia Diocletiana. Venetiis*, 1817, 273.

⁹³ Augustin Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita ex tabularis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*, Romae, 1863, 7–10.

⁹⁴ Н. Радојчић, *О животоу Св. Саве*, 345–348; *Историја Црне Горе II/1*, Титоград, 1970, 15–18.

Вредан је пажње и помен иконе Светог Николе коју је српски краљ поклонио цркви овог светитеља у Барију. Овај догађај Мрнавић помиње на самом крају свог списа посвећеном Светом Сави. Међутим, то није наишло на неки већи одјек у историографији. Чак ни Никола Радојчић, иако се најозбиљније бавио овом тематиком, није дао неке прецизније податке у вези с иконом Светог Николе, коју је краљ Милутин поклонио цркви Светог Николе у Барију. Његов циљ је био да искритикује Мрнавићеве хронолошке грешке и омашку око натписа на самој икони, коју даје Иван Томко Мрнавић у свом делу *Vita S. Sabbae*. Међутим, Радојчић не даје никакве додатне исправке, нити указује на то да постоје дуге и вишеструке везе између средњовековне Српске државе Немањића и Барија, с акцентом на цркву Светог Николе у овом граду. Икона која се помиње данас више не постоји. Она је дар краљице Јелене, која је заједно са синовима, Драгутином и Милутином, била изображена на тој икони. Дакле није у питању краљ Урош, нити је у питању Стефан Немања, како је тврдио Мрнавић, односно каснији приређивачи његовог дела, нарочито Јосип Павловић Лучић. Мрнавић, додуше, користи Антонија Беатила и његово дело о преносу моштију Светог Николаја у Бари, али невешто тумачи натпис на икони који је италијански писац и Мрнавићев савременик преписао с ове вредне иконе српске владарске породице.⁹⁵

Управо је Иван Томко Мрнавић аутор од којег потиче прича како су српски (Мрнавић пише и бугарски) устаници у Банату 1594. године носили заставу управо с ликом Светог Саве.⁹⁶ Никола Радојчић је сматрао да је Мрнавић то измислио, а да није од некога чуо. Међутим, извори не говоре ни у корист једне, нити у корист друге тврдње, већ и овај став сврставају у домен легенде или традиције, коју је можда Мрнавић управо сâм измислио или је напросто записао некакву традицију која се пре-

⁹⁵ Н. Радојчић, *О живојју Св. Саве*, 355; Бојан Миљковић, *Немањићи и Свети Никола у Барију*, Зборник радова Византолошког института 47 (2007), 275–294.

⁹⁶ AA SS Januaris, 1643, 982

носила. Иако је још код боландиста доказано да је део о устанку Срба у Банату, као и о ратним збивањима у том периоду Дугог рата, Мрнавић преузео од Иштванфија, Радован Самарџић⁹⁷ сматрао је да део у *Жиџију* које се односи на спаљивање моштију Светог Саве није безначајан. Иван Томко Мрнавић на овом месту потврђује познате вести о спаљивању Савиних моштију у Београду. Штавише, упркос томе што редослед догађаја не одговара увек истини, овај одељак је веома важан показатељ како је ова вест одјекнула дилем словенског југа.

У овом Мартиновљевом спису налазимо једно кратко *Жиџије Светиої Саве* под 14. јануаром, у којем постоји обиље историјских података. Мартинов хронолошки прати Савин живот, наводећи га као Растка, трећег сина Стефана Немање и Ане. За разлику од Мрнавића, руски језуита наводи и бег Растков у руски манастир на Атос, као и монашење у манастиру Ватопеду. Од прворазредног је значаја то што Јован Мартинов, иако је био језуита и радио на ширењу римокатоличке пропаганде међу Словенима наводи (уз хронолошку грешку) да је самосталност Српске цркве Сава добио од цара и патријарха. У наставку *Жиџија* и он побраја епископије. Потом, доста невешто, ипак покушава да нагласи везу Србије и Римокатоличке цркве. За то узима папско крунисање Стефана Првовенчаног, којим се, како каже, јача веза Србије и Рима. Мартинов даље пише о смрти Савиној, као и спаљивању моштију. Оно што ово *Жиџије* чини посебно важним култним списом, јесте и чињеница да га је аутор на крају снабдео списком извора и литературе. Ту се помињу, рецимо, два најважнија извора за Савин живот – Доментијаново и Теодосијево *Жиџије Светиої Саве*. Поменимо на овом месту да их Мрнавић није користио. Истини за вољу, у овом *Жиџију* постоји доста материјалних омашки, које се чак односе и на неке значајне и утврђене датуме, попут крунисања Стефана Првовенчаног. Коришћена је и прилично богата литература, попут *Историје Србије ба-*

⁹⁷ *Историја српскої народа III/1*, ур. Радован Самарџић, Београд, 2000, 250–254 (Радован Самарџић).

рона Пејачевића, свакако највећег узора Ивана Мартинова. Цитиран је и Јован Рајић, односно његово и данас неизоставно дело, као и Јосиф Асемани. За ово кратко *Жиџије* коришћено је, наравно, и Мрнавићево боландистичко издање *Жиџија Свештој Саве*.⁹⁸

Римокатолички аутори су и касније покушавали да повежу Саву са папском столицом и да докажу наводну везу коју је, преко свог оснивача, српска црква имала са Римом. На сличном трагу као и Мартинов и сви његови претходници до Мрнавића, сваки контакт са Римом и они су тумачили као чињеницу да је Сава био у јединству са Римом. Николаус Нилс (1828–1907), историчар, професор универзитета, али и језуита заједно са својим словеначким сабратором Александром Хофером (1839–1914), који је добар део живота провео у Травнику, објавили су 1900. године чланак којим су настојали да докажу да је Сава био римокатолик.⁹⁹ Потом, 1929. године, слично мишљење је изнео и фрањевац Роко Рогошић, који се, пак концентрисао на приказивање Светог Саве у иконографији са тонзуром, чиме га је хтео приказати као римокатолика. И он је, наравно, кроз Савину хиротонију за архиепископа и крунисање Стефана Првовенчаног круном из Рима настојао, слично Мрнавићу или Мартинову, да веже Немањиће и Србе уопште за Рим.¹⁰⁰

Свети Сава је овим списима постао личност чији је култ у римокатоличком свету досегао највећи обим, и, иако су то више куриозитети, пошто сам Свети Сава није опстао као поштовани светац код римокатолика, овај култ показује и дух времена у коме је чак и одушевљење Савом било изузетно и код римокатоличких Словена. Наравно, прозелитска и пропагандна

⁹⁸ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 43–44.

⁹⁹ N. Nilles, A. Hoffer, *War Erzbischof Sava I., der gefeierte Nationalheilige der Serben, katholisch?* Zeitschrift für katholische Theologie Vol. 24, No. 4 (1900), 759–762.

¹⁰⁰ Roko Rogošić, *Prvi srpski arhiepiskop Sava i Petrova stolica*, Nova revija vjери i nauci 8 (1929), 368–389.

компонента у овој специфичној рецепцији Светог Саве имају веома истакнуто место. Стога, није изостао ни одговор у српској теологији и историографији. Са римокатоличким ауторима од Мрнавића, па све до Рогошића полемисали су и Димитрије Руварац, као и Стеван Димитријевић.¹⁰¹

---

¹⁰¹ Детаљније о томе уп. Герхард Подскалски, *Средњовековна теолошка књижевност у Буџарској и Србији (865–1459)*, Београд, 2010, 112, в. нап. 363; Владислав Пузовић, *Путињевима српске црквене историје. Научно наслеђе протје Стивана Димитријевића*, Београд, 2021, 112–113. .

18. ЈАНУАР – СВЕТИ МАКСИМ (БРАНКОВИЋ)

Сремски Бранковићи су такође своје место нашли у *Календару* Ивана Михајловича Мартинова. Ова житија, истовремено и једини римокатолички култни списи о њима, међусобно су врло различита. Прво у *Календару* јесте *Жиџије владике Максима* (деспота Ђорђа Бранковића), које је врло кратко. Мартинов се ту задржава на неколико тема.

Латински текст

Maximus, Stephani despotae et Angelinae filius, et prius Georgius dictus, ab infantia sacris codicibus legendis operam dabat. Castitatem vero colebat tam fideliter, ut, propter egregiam formam ab imperatoris filia sollicitatus, a proposito suo caste vivendi nullatenus potuerit dimoveri. A rege Hungariae, cui tunc Serbia subdita erat, arcersitus, accepit Sirmium regendum, et paulo post Sabellam, regis filiam, uxorem duxit. Verum enimvero com eam ad sua sacra traducere non potuisset, ea intacta, in monasterium sese recepit, a semetipso fundatum. Cujus exemplum rnox secuta est Sabella, postquam ad orthodoxos accessisset. Interea, mortuo Joanne, fratre suo, quin haeredem relinqueret, cogitur a proceribus Maximus tbronum ascendere, non dio tamen occupandum. Etenim mox ab alie nigenis pulsus, profugit ad Vlachiae Voivodam Radulum, quem postquam cum Bogdano, altero Voivoda, ipsi inimico et jamjam preliaturo, reconciliasset, ab utroque archiepiscopus Vlachiae salutatur; quod regerrime tulit. Mortuo Radulo, ut ejus successoris Michnae, Turcarum partibus addicti, impia conamina eluderet, obtinuit ut pacis componendre causa in Hungariam mitteretur. Qua conclusa, literis regiis ad Michnam missis, apud regem Hungariae mansit, eoque auxiliante monasterium Krusedolense sub titulo B. M. V. Annuntiatae erexit, uhi et supremum diem obiit anno 1516, caelesti visione, ut fertur, antea recreatus. Supersedemus hrec ex antiquo Prologo contracta secundum Hungarire historicos expendere.¹⁰²

¹⁰² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 47.

Превод на српски језик

Максим, син деспота Стефана и Ангелине, раније се звао Ђорђе, од детињства се предао читању светих списа. Своју невиност је верно чувао¹⁰³ док није стасао, подстакнут (заведен) од царске ћерке, она му је предложила да се одврати од честитог живота.¹⁰⁴ Прешао је угарскоме краљу, ком је Србија тада била потчињена, и добио (од њега, тј. краља) Срем на управу, и мало потом, оженио је и краљеву ћерку Изабелу.¹⁰⁵ Није могао заиста са њом провести живот; и нетакнут¹⁰⁶ повукао се у манастир, који је сâм основао, а његов пример следила је и Изабела, која је прешла код православних. Међутим, након смрти његовог брата Јована, којем је препустио наследство, мислило се да ће се од племства Максим попети на трон (али) он се за то више није занимао. Мало потом, од странаца истеран, побегао је ка влашком војводи Радулу, којег је потом са другим војводом Богданом, тада непријатељем овог (Радула), измирио, и од обојице би поздрављен као архиепископ Влашке. После смрти Радула, његов наследник Михна (беше) доведен из турских крајева, како су надирале безбожне патње, због склапања мира (Максим се) упутио у Угарску. Када је склопљен (мир), однео је краљевско писмо Михни, настанио се (Максим) код краља Угарске. Уз његову помоћ подигао је манастир Благовештења Пресвете Богородице – Крушедол, где је умро 1516. године, узнео се на небо пре поновног доласка.¹⁰⁷ Написасмо ово из старог Пролога, а затим је проширено угарским историчарима.¹⁰⁸

¹⁰³ У оригиналу *Castitatem vero colebat tam fideliter*

¹⁰⁴ *A proposito suo caste vivendi nullatenus potuerit dimoveri.*

¹⁰⁵ Мартинов је наводи под именом *Sabella*.

¹⁰⁶ *Intacta* опет се мисли на невиност, односно на то да брак није конзумиран

¹⁰⁷ Мисли се на васкрсење мртвих и вечни живот.

¹⁰⁸ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 47.

Коментари

На крају *Жиџија владике Максима* као извори и литература наводе се: *Историја* Јована Рајића, *Жиџије владике Максима*, те *Illyricum sacrum* Данијела Фарлатија. Наведено Максимово *Жиџије* посве је занимљиво јер се знатно разликује од каснијих помена владике Максима у животописима његових рођака из куће Бранковића. Осим тога, у осталим житијним списима посвећеним Бранковићима из ове компилације потпуно је другачији поглед на Максимов брак, што ће се из каснијег излагања видети. Доиста, Мартинов јесте ово написао из, како каже, *сѣа-рој Пролога*, односно овде је сажео познато Максимово *Жиџије*.

Паралелно с *Пролошким жиџијем*, може се пратити Мартиновљево излагање. И у Максимовом *Жиџију*, које је објавио Вукомановић, наводи се како је Максим проучавао *свешћене књије*, али доиста се и ту наводи краљева (заправо кесарева/царева) ћерка којој се Ђорђе, односно Максим допао, али коју је он одбио, чувајући своју целомудреност. Потом је Максима и његовог брата Јована позвао угарски краљ, коме су отишли с моштима оца и мајке своје. И овде се сад поклапа Мартиновљево и житијно излагање. Максиму и брату Јовану је дат на управу Срем, а Максиму (тад још увек Ђорђу) доиста је за жену понуђена *Сабела*, али се у *Жиџију* она назива сродницом краљевом. Међутим, у наставку, у вези с питањем овог брака, Иван Мартинов, вођен сопственим тежњама, одступа од извора. *Жиџије владике Максима* износи познату причу о томе како је деспот Ђорђе тражио да се његова потенцијална супруга одрекне *јереси* и пређе у православље, али, како она то није желела, до брака, према *Жиџију*, није ни дошло. И надаље се излагања руског аутора и писца *Жиџија слажу* – о монашком постригу Максимовом, о братовљевој смрти и о одласку код Радула, којег писац *Жиџија* назива *христољубац*. Излагање се слаже и по питању Максимовог боравка у Влашкој, где Мартинов чак преузима читаве реченице. Разлика се уочава приликом описа подизања манастира Крушедола. Мартинов, наиме, угарског краља наводи као неког ко је помогао изградњу овог манастира,

и то је наратив који се среће и другде у овом делу. Максимово *Житије* пак наводи јасно помоћ браће Јакшића, *својих свайнова Стефана и Марка*. Помиње се у *Житију* и помоћ војводе Јована и подизање Благовештенског храма. Мартинов ни то не наводи већ ту завршава излагање, али наводи како је (вероватно ове последње податке) преузео из старих пролога, мислећи дакако на *Житије* које је публиковао Вукомановић.¹⁰⁹

Максимово *Пролошко житије* у Вукомановићевом препису јесте, као што се може видети, јасно по питању тога да су браћа Јакшић и војвода Јован помогли при подизању манастира Крушедола. Стефан и Марко Јакшић су дали Максиму *месио добро* за подизање манастира, док је речени војвода Јован у ствари влашки војвода Јован Њагоја Бесараб.¹¹⁰ Ниједан извор не сведочи у корист тези; коју износи Мартинов (а и неки његови узор и извори, о чему ће доцније бити речи), да је угарски краљ помогао изградњу манастира Крушедола. Једина могућа, индиректна, помоћ, јесте краљева прећутна сагласност (или чак директна подршка) о оснивању манастира и подршка митрополитском достојанству Максимовом. Према наводима Мирослава Тимотијевића, Максимова хиротонија изведена је, без сумње, уз сагласност цариградског патријарха, чиме је заустављен продор и експанзија Охридске архиепископије, што је угарски престо свакако подржавао.¹¹¹

Остала су два неразјашњена питања о којима ће и касније бити речи у римокатоличким житијима Светих Бранковића, а на која треба обратити пажњу. Прво јесте, без сумње, питање брака деспота Ђорђа Бранковића, односно доцнијег монаха и митропо-

¹⁰⁹ Максимово *Житије* је објавио А. Вукомановић, *Животъ ср- хиепископа Максима*, Гласник Друштва српске словесности, XI (1859), 125–129.

¹¹⁰ Dušanka Dinić Knežević, *Sremski Brankovići*, Istraživanja IV (1975), 39; Момчило Спремић, *Бранковићи – књијори манастира Крушедола*, Анали Огранка САНУ у Новом Саду, Додатак броју 4 за 2008. Пет векова манастира Крушедола (2008), 30.

¹¹¹ Мирослав Тимотијевић, *Сремски десјоји Бранковићи и подизање манастира Крушедола*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 27–28 (1991–1992), 128, 140–141.

лита Максима. Ово питање ја је веома дуго заокупљало пажњу научника у нашој историографији, али и у другим сродним дисциплинама. Постоје опречна мишљења о његовом браку с Изабелом Арагонском. Док неки научници сматрају да је брак био брзо разведен, могуће управо због верских разлика и Ђорђевој оданости православној вери, други су пак уверења да до истог није ни дошло. Међу онима који заступају прву тезу јесте и Димитрије Витковић који је једини, колико је познато, користио Ивана Мартинова и његово дело као извор којим показује да се деспот Ђорђе оженио Изабелом Арагонском.¹¹² Јасно је да је овај брак, ако је и био склопљен, трајао кратко. Осим тога, постоји, такође, и могућност да се Изабела удала за Ђан Галеаца Сфорцу већ 1489. године, док је деспот Ђорђе монашку ризу оденуо 1497. године. Исто тако, непостојање помена Изабеле Арагонске као деспотице у повељама, као и у савременим летописима, баца додатну сумњу на постојање овог брака уопште.¹¹³ На крају, треба рећи да Изабела није била краљева ћерка, док о неком евентуалном преласку Максима на римокатоличанство свакако не треба трошити речи.

Узевши у обзир чињеницу да Мартинов за овај одељак у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* наводи да је користио и Јована Рајића, остаје нејасно шта је тачно под тим мислио. Исто тако, у овом *Житију*, за разлику од свих осталих, мањка његове римокатоличке и прозелитске тенденције. Она ће до изражаја доћи у друга два житијна списа, док је Максимово неутралније. Истина, Мартинов овде прећуткује, али не измишља, нити покушава да нађе директну везу између српске владарске куће и Римокатоличке цркве. И његово коришћење Фарлатија овде је врло упитно будући да сâм Фарлати Максима назива патријархом и прави велики број грешака у свом животопису сремског владике.¹¹⁴

¹¹² Димитрије Витковић, *Прилоі служби и живојтойису св. Максима владике*, Богословски гласник, год. VII, књ. XIII, свезак 1–2 (1908), 62–64.

¹¹³ Детаљно о овом наводном браку с додатном литературом, код Светлана Томин, *Владика Максим Бранковић*, Нови Сад, 2007, 17–25 с прегледом свих релевантних мишљења у старијој литератури.

¹¹⁴ Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, tomus VIII, Venetiis, 1819, 60–61.

8. ФЕБРУАР – СВЕТИ САВА ИИ

О овом српском средњовековном архиепископу Иван Мартинов је написао веома кратко *Житије*, и оно представља једини споменик његовог римокатоличког култа, с неколико кратких биографских података о њему.

Латински текст

Stephanum primo coronatum regem Serbiae quatuor suscepisse filios Radoslaum, Vladislaum, Stephanum et Praedislanm; indubia testantur serbicae historiae documenta. Ex his tres priores natali ordine avitum thronum occuparunt. Ultimus S. Sabae I archiepiscopi, patru sui, exemplum secutus, religiosum vitae institutum amplexus est et, quemadmodum annales patriae loquuntur, per omnia similis eidem effectus. Loca etiam Sancta, non secus ac ille, lustrando obiit diuque Jerosolymis commoratus est. Inde Montem Atho petiit ibique virtutibus religiosi hominis diligenter se exercuit, doncc redivit in patriam, ut piratarum continuas incursiones ac devastationes effugeret. Interea virtutum fama inclaruit adeo, ut ad sedem archiepiscopalem fuerit evecus; quam et occupavit post S. Arsenium, S Sabae I discipulum ac successorcm. Rexit Ecclesiam Serbicam Sabas II (hoc enim nomen in religione assumpserat Radoslaus), septem annorum spatio. Quibus peractis, ad meliorem vitam transiit et in ecclesia Ascensionis Pechiensi sepulturae mandatus integer et incorruptus hodieque visitur. Ejus vitam et gesta scripto tradiderunt auctores indigenae, inter quos praecipui nominandi sunt Daniel archiepiscopus Serbiae, hujus hominis secundus, Comes Brancovitch, Historiae Serbicae, lib. III, pag. 91 et seq., et qui citat utriusque. Raič, Historiae Serborum, l. VII, cap. XIII. § 21. Meminit quidem ejusdem Sabae Xaverius Pejacevič in opere suo praestantissimo atque virtutum fama eum claruisse testatur: inter sanctos tamen Serbiae, quorum indicem texuit in fronte operis sui, ponere praetermisit.¹¹⁵

¹¹⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 66.

Превод на српски језик

Стефана Првовенчаног, краља Србије, наследила су четири сина: Радослав, Владислав, Стефан и Предислав (несумњиво сведоче српска историјска документа). Прва тројица су по редоследу рођења заузимала престо. Потоњи је следио пример свог стрица Светог Саве I архиепископа, (и) пригрлио је религиозни живот (у који је) уведен, како кажу домаћи извори, који су у свему слични. Света места, до којих је стизао, обилазио је дуго и боравио је у Јерусалиму.¹¹⁶ Ишао је одатле на Свету Гору, где је марљиво вежбао врлине од монаха¹¹⁷, а затим се вратио у домовину избегавајући сталне упаде пирата и разарања. У међувремену слава о његовим врлинама се толико раширила да је био доведен на трон архиепископа на ком се налазио након Светог Арсенија, ученика и наследника Светог Саве I. Владао је Српском црквом Сава II (то је име које је у монаштву узео Радослав) у периоду од седам година. Када се ово завршило¹¹⁸, прешао је на боље место и у Цркви Вазнесења у Пећи (је) сахрањен, (где је) обзнањено (да је) његово тело цело и непропадљиво, те га (стога) и данас посећују.¹¹⁹ Његов живот и дела пренели су у својим списима домаћи аутори, међу којима су најважнији архиепископ Данило II¹²⁰, гроф Бранковић у трећој књизи *Историје Србије*, на страни 91 и даље, и кога цитира Рајић, *Историја Срба*, 7. том, 13. глава, део 21. Овог Саву је епоменуо и Ксавер Пејачевић у свом изврсном делу, где је и његова (Савина) слава је блиставо

¹¹⁶ Врло нејасна реченица, посебно јер *obiit* најчешће значи да је умро, што би овде било потпуно нетачно. Будући да и овај глагол може значи 'обилазити', вероватно је Мартинов на то и циљао.

¹¹⁷ Заправо је можда најбоље рећи *поодвижавао се, учио од калуђера*.

¹¹⁸ *Када се ово десило* или буквално када је ово било урађено.

¹¹⁹ *Када је обзнањено да су му мошћии целе и нейропадљиве, почели су их обилазитии, све до данас* јесте вероватно више у духу српског језика, али би у том случају одступања од изворног текста била велика.

¹²⁰ Својим именом други, каже Мартинов.

посведочена: међу светима Србије, а чији је помен (Савин) Пејачевић ставио на почетак свог дела. превидевши га.

Коментари

Као и у целом делу, утицај Фрање Ксавера Пејачевића јесте одлучујући. Колико се Мартинов ослањао овог аутора сведочи и кратак одељак посвећен наследницима Стефана Првовенчаног, с посебним освртом управо на Саву II.

У целости тај одељак код Пејачевића гласи: *Serbl. Stephanum primo coronatum Regem ex Eudocia primo conjugio quatuor suscepisse liberos Radoslavum, Vladislavum, Stepbanum, ac Predslavum manuscripta Serbliae historia perhibet. Ex his Predslavus Sabae patris exemplum sequutus, religiosum vitae genus complexus, tertius Pechii Archi - Episcopus Saba II. nomine, & (et) fama virtutum claruit: ad extremum in Pechiensi sacra asde sepulturae mandatus integer, ac incorruptus hodieque visitur.*¹²¹

Дакле, када је у питању ово *Житије*, јасно је да су читави делови, посебно уводни, у потпуности, некад и дословно, узети из Пејачевићеве *Историје*. Међутим, када се анализира овај кратки хагиографски запис о Сави II, одмах се може уочити у неким аспектима и утицај Даниловог настављача. Дакако, Мартинов је у своје време мислио да се ради о архиепископу Данилу II, но модерна наука данас зна да је поједина житија саставио сам српски архиепископ, а да су његови настављачи написали остала, међу којима је и *Житије* Саве II. И овај анонимни састављач Савиног *Житија* на почетку наводи да је он био брат краља Уроша, као што и Мартинов помиње. Надаље, пошто је Савино *Житије* и у верзији Даниловог настављача веома кратко, структура је слична Мартиновљевом латинском тексту. Преузевши композиционо ово *Житије*, Мартинов пише о томе како је Сава пригрлио монашки живот, о чему врло слично говори и анонимни настављач архиепископа Данила II. У овом *Житију* чита се и о животу Савином у Јерусалиму, те о

¹²¹ Pejacsevich, *Historia*, 191.

обиласку светих места, као и о животу на Светог Гори. Управо је одавде Мартинов могао да преузме и податак о нападима пирата, односно *морских разбојника*, од којих Сава *йрешѣрѣ мноѣ найасти и искушења*. И Данилов настављач, а на основу његовог дела и Иван Михајлович Мартинов, наводе да се слава о подвижничком животу и врлинама Савиним толико прочула да је доведен на трон Светог Саве. Уистину, *Житије*, иако кратко, описује Савино архиепископство као бригу за народ и Цркву, те да је богоугодно управљао њоме. Мартинов је дао само хронолошки оквир од седам година, који се такође може прочитати и код Даниловог настављача. Што се тиче места где почива тело овог српског црквеног великодостојника, Мартинов наводи Цркву Вазнесења у Пећкој патријаршији, која иначе ни не постоји, док код Даниловог настављача стоји храм Светих апостола у Пећи.¹²²

Постоји још један податак који може да привуче пажњу у овој биографији Саве II. Мартинов, ослањајући се на *Историју* Фрање Пејачевића, пише како су сва четири сина Стефана Првовенчаног од принцезе Евдокије. Наравно, познато је да то није тачно, односно извесно је да је краљ Урош потицао из брака с млетачком принцезом Аном Дандоло. Дobar и близак однос са Савом II указује на то да су краљ и архиепископ несумњиво били блиски, те да су били и рођена браћа.¹²³

Збуњујући део о месту погребa Саве II можда је најпре грешка самог Мартинова. Да ли је навео као гробни храм Вазнесењску цркву јер је побркао са Жичом, остаје сасвим непознато.

¹²² *Данилови настављачи. Данилов ученик, друји настављачи Даниловој зборника*. Прир. Гордон Мак-Данијел, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Београд, 1989, 121–122.

¹²³ Иако је застарело, вреди видети и рад Љубомир Ковачевић, *Жене и деца Стефана Првовенчаног*, Глас Српске краљевске академије 60 (1901), 1–64, нарочито због старије литературе у којој се већ наводи да су наследници Стефана Првовенчаног потицали из различитих бракова, а што је Мартинову можда могли бити доступно; уп. у најновије време Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016, 364; еад., *Ана Дандоло – прва српска краљица?*, Зборник Матице српске за историју, 89 (2014), 7–22.

Како је већ указано, у комплексу манастира Пећке патријаршије нема ниједне цркве посвећене Вазнесењу Господњем.¹²⁴ Овакав податак не постоји ни у литератури коју је сâм Мартинов навео као коришћену, те је изгледа посреди његова омашка.

Од грофа Ђорђа Бранковића, те од Јована Рајића, које на крају текста *Жиџија* помиње у литератури, Иван Мартинов је вероватно преузео (уз Пејачевићев текст) и део који се односи на порекло архиепископа Саве II. Гроф Бранковић наводи краће, а Рајић нешто детаљније пише о томе како је Стефан Првовенчани имао четири сина, Радослава, Владислава, Стефана и Предислава. За потоњег Рајић наводи да је *йоревновавъ житію Стрїа своего святаго Саввы* постао монах, а након смрти Арсенија и архиепископ Српске цркве.¹²⁵

Корпус података који о овом српском средњовековном пројерарху доноси Иван Мартинов крајње је скроман, као што је и сама изворна грађа о њему, а подаци које руски језуита доноси поклапају се, у највећој мери, са *Жиџијем* Саве II које је саставио непознати Данилов настављач.

¹²⁴ О овом важном српском споменику културе и седишту Српске цркве уп. стандардну монографију Војислав Ј. Бурић, Сима Ђирковић, Војислав Кораћ, *Пећка њаптријаршија*, Београд–Приштина, 1990.

¹²⁵ Јован Рајић, *Историја словенских народа II део*, Нови Сад, 2002, 364; Ђорђе Бранковић, *Хронике славеносрпске*, прир. Ана Кречмер, Београд, 2008, 243–244, 283. Мартинов је дао погрешан навод о делу у којем Рајић пише о овом српском архиепископу. Код Рајића јесте седма књига, али пета глава, која помиње Саву II, док је у тринаестој, коју Мартинов цитира реч о смрти цара Уроша, те судбини његових моштију. Бранковићев текст Мартинов наводи од 91. стране, што је нешто раније од спомена овог архиепископа. Дакако, утицај Бранковића на Рајића јесте познат, те је логична и сличност у тексту, као и у примедба самог Мартинова да Рајић цитира грофа Бранковића.

13. ФЕБРУАР – СВЕТИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ (СТЕФАН НЕМАЊА)

Иван Михајлович Мартинов је Стефану Немањи посветио *Житије*, али не толико пространо, како би се можда могло очекивати. Будући да се бавио Немањиним животом и у свом научном опусу, заиста је зачуђујуће што није настојао да га мало више опише. Штавише, готово да нема ни назнаке главним тенденцијама руског језуите да немањићку Србију веже за папство и римокатолицизам. Мартиновљев спис је једини, али врло значајан хагиографски спис који сведочи о римокатоличком култу овог српског средњовековног владара. Исто тако, он је објављен двапут – прво у *Trifolium Serbicum*¹²⁶, као прво *Житије* у овој књижици, док га други пут Мартинов публикује у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*.

Латински текст

Stephanus Nemanía, hujus nominis secundus, in caenobio Simeon dictus, filius erat Tichomili, anno 1114 natus. Zentae, in ecclesia S. Michaelis Archistrategi baptismum suscepit, sed ritu, ut videtur, sacrilego Patarenorum seu Bogomilorum; quorum nefanda haeresis Zachlumiam, Zentam, Dalmatiam, totamque Bosniam late jam invaserat, et latini perinde ac greci ritus homines Ecclesiasque cum ipsis sacrarum ministris corruperat. Veneno isto infecti erant non modo magnates plurimi, sed et ipse Culinus, Bosniae princeps, Nemaniae socer, et principis uxor, et soror, Nemaniae fratri connubio juncta. Verum, baptismi vitio agnito, in Russia, ubi Bogomilorum haeresis damnabatur, Stephanus catholico, sed graeco ritu, quum adhuc puer erat, iterum baptizatus est ab episcopo Leontio in ecclesia SS. Petri et Pauli. Postquam adolevisset et regionem sure fuisset praepositus, ditiones parenti suo, a Graecis vi ablatas, recuperavit; factusque est totius Serbiae et Maritimae dominus

¹²⁶ *Trifolium Srebicum*, 5–8.

et megajupanus, seu magnus comes. Fredericum I, imperatorem, Jerosolymitanre expeditionis ducem, magna pompa excepit in civitate Nissa, aliquando munita; eique splendida munera obtulit, vinum insuper et hordeum, oves et boves, et inter cretera dona eos, quos dicunt, boves marinos seu phocas sex, aprum mansuetum et tres cervos vivos itidem mansuetos. Singulos quoque imperatoris familiares principes munifice variis donis honoravit. Se ipse denique et omnes suos cum armis obtulisse dicitur in adjutorium susceptae expeditionis cruciatre, et *specialiter* ut Ansberti chronographi verbis utar, *adversus regem Graeciae, si forte contingeret adversari eum Christi exercitui, sicut ipsi de eo tunc opinabantur, propter praemissos latrunculos, militiam crucis in dies infestantes*. Dum itaque Serbiae praesesset, pietate et praesertim liberalitate ac misericordia enituit, innumeris eleemosynis in pauperes erogatis, pluribusque templis et monasteriis exstructis; inter quae celeberrimum illud, auro ac marmore ornatissimum, quod ad fluvium Studenitsam etiam nunc conspicitur. Quo in genere pietatis, apud Serbiae reges tam solemniter, praeivit exemplo. Procreavit Stephanus cum Anna uxore sua filios tres Stephanum, Vulcanum et Rastcum, deinceps primum Serbiae archiepiscopum, a quo etiam ad vestem monasticam capessendam fuit illectus. Cum nempe Sabbas seu Rastco, ad huc junior, in Montem Atho sive Sanctum clam aufugisset, vitamque religiosam ibidem fuisset amplexus, patri suo, licet rem aegerrime ferenti, ut se imitaretur feliciter persuasit. Ltaque, postquam annos triginta septem Serbiam gloriose gubernasset, filium Stephanum, secundo loco natum, qui vulgo Primocoronatus vocatur, successorem suum designavit; mundique honoribus et pompis valedicens coronam cum cucullo commutavit, et in caenobium Studenicense, a semetipso erectum, sese abdixit, ibique minorem et majorem habitum ab episcopo Callinico, exquisito pietatis senso, suscepit anno 1195, die Martii vigesima quinta. Mariti sui exemplum imitata est Anna, in religione Anastasia diata. Exactis autem duobus annis, Studenitsa in Montem Albo venit Simeon, 2 Novembris anno 1198; ibique in claustrum Vatopedi erectis sex sacellis, post annum unum et menses quinque in Chilandarium transiit cum filio suo Sabba; ubi reliquum vitae suae mansit. Religiosae vero vitae curriculum tanto fervore,

tantaque potissimum humilitate emensus est, filio magistro et duce, ut in admirationem raperet socios universos. Monasterium Chilandariense, deinceps omnium longe celeberrimum, tunc vero penti dirutum, e ruderibus de novo excitavit, optimeque dotatum, ecclesia, sub titulo Praesentationis B. M. Virginis seu, ut Grreci aiunt, Ingressus in templum, auxit, impetrans insuper ab Alexio Comneno, imperatore, filii sui Stephani regis socero, ut praedictum crenobium Serbiae regum proprium esset, nec alteri juri quam imperiali obnoxium; unde Serbicum nuncupari ex ilio tempore solitum est. Tandem senio et jejuniiis confractus, cum exemplo suo plurimos Christo lucratus esset, et brevi cursu multa tempora explevisset, piissime in S. Sabbae, filii sui, amplexibus obdormivit anno 1200, die Februarii decima tertia, retatis anno octogesimo septimo, sacramentis Ecclesiae refectus et caelesti etiam visione recreatus. Corpus ejus e monasterio Chilandariensi Studenitsam translatum fuit a S. Sabba, jam archiepiscopo, die undevigesima Februarii, anno 1208. Hujus translationis occasionem et historiam accipe ab ipsomet beato archipraesule, in Vita S. Simeonis. *Interea*, ait, cum multae turbationes fuissent exortae in Graecorum regione atque ad tios usque perrepsissent, rogatus fui a fratribus meis, Stephano rege et Vulcano megajupano, ut pm-entis nostri corpus in patriam ab omni turbatione immunem transveherem. Quam petitionem justam esse tempusque opportunum videns, sepulcrum patris mei aperui, et reperi corpus ejus integrum et illaesum, licet per octo annos ibi jacuisset. Sacras, itaque reliquias accipiens, itineri me accinxi, et quamvis magni in regionibus istis fierent tumullus, ego tamen Dei auxilio fretus et B. V. Mariae ac venerandi parentis mei intercessione adjutus, per ignem, ut aiunt, et aquam transivi, incolumis et illaesus, et perveni in civitatem Serbiae Chvostno dictam. Ulterius progredienti mihi obvii occurrerunt fratres prlldicti Stephanus et Vulcanus, simul cum episcopis, presbyteris, hegumenis, monachis quam plurimis et magnatibus universis, atque venerandum corpus domini Simeonis ipsimet detulerunt in ecclesiam monasterii Studenicensis, ubi in tumulo pridem parato condiderunt pompa solemni magnoque populi concursu. Atque haec facta sunt die decima mensis Februarii. Sacrae Simeonis

exuviae miraculis mox inclaruerunt, oleumque suavissimi odoris stillare crepit, adeo quandoque copiosum, ut totum sacellum perfundere videretur; unde et Myrobletae nomen et peculiarem cultum apud Serbos obtinuit sanctus Simeon. Festum ejus agitur ad diem decimam tertiam Februarii, qua cessit e vivis. Vitam autem habemus a pluribus auctoribus adumbratam ioter quos primo sane loco ceosendi sunt ambo S. Simeonis filii, S. Sabbas et S. Stephanus Primocoroatus, modo laudati; quibus addendus Dometianus, hieromonachus Chilandarensis et S. Sabbae discipulus; insuper et Daniel II, inter archiepiscopos Serbiae ordine postremus.¹²⁷

Превод на српски језик

Стефан Немања II, у монаштву назван Симеон, био је син Тихомира¹²⁸, рођен 1114. године. У Зети, у цркви Светог архистратига Михаила примио је крштење, по, како се види, безбожном патаренском или богумилском обреду; чија је страшна¹²⁹ јерес напала¹³⁰ Захумље, Зету, Далмацију и целу Босну, а латински као и грчки људи¹³¹ и цркве са свештеницима искварили су се. Затровани су били и многи великаши, Кулин, господар Босне, таст Немањин, и господарева жена, и сестра, жена Немањиног брата. Уистину, знајући да је погрешно крштен у Рашкој, где је богумилска јерес била проклета, Стефан је по католичком, па по грчком обреду, док је још био младић, крштен од стране епископа Леонтија у цркви Светог Петра и Павла. Потом је

¹²⁷ *Trifolium Srebicum*, 5-8; *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 72-73.

¹²⁸ Тихомила би био превод, тј. транслитерација у складу с Мартиновљевим текстом, али је стављено одмах оригинално исправно име.

¹²⁹ Безбожна или blasphemична можда би био бољи превод, али како се термин не би понављао изабрано је још једно могуће значење, с истим смислом.

¹³⁰ Вероватно би више у духу српског језика било да се јерес *раширила*, али је и овде смисао сличан.

¹³¹ Претпоставка је да би се ово могло односити на следбенике римског или грчког обреда.

одрастао и владао својом облашћу, и поседе својих родитеља, од Грка запоседнуте, повратио је; и уистину је (био) господар и велики жупан, односно велики кнез целе Србије и Приморја. Цара Фридриха I, предводника похода на Јерусалим, са великом помпом примио у граду Нишу, увек добро заштићеном, и њему (цару) је дао многе сјајне поклоне: пуно вина, јечма, брашна, оваца и волова, а између осталог је поклоњено њему и шест морских крава или фока, припитомљени вепар и три јелена. Појединим царевим фамилијарима и великашима дао је разнолике поклоне. Рекао је и да се са свом својом војском нуди у помоћ овом крсташком походу, а *йосебно*, према речима хроничара Ансберта, *йройив краља Грчке, (и) ако би ѿ јако на-йали нейријайељи, Христйову војску, како су себе йага називали, збої йослайих разбојника, (а који су) крсйашку војску сваки дан найадали*.¹³² Дакле, владао је Србијом, побожно, (био је) великодушан и милосрдан, подигао је многе задужбине за сиротињу, изградио бројне цркве и манастире, међу којима је најславнији онај, златом и мермером украшен, што (се и) сад може видети, на реци Студеници. Јер у побожном роду, међу краљевима Србије, дао је пример. Изродио је Стефан са женом Аном три сина: Стефана, Вукана и Растка, касније првог српског архиепископа, који је био са великом жељом привучен ка монашкој одори. Када је Сава или Растко уистину побегао на планину Атос или Свету Гору, и пригрлио монашки живот тамо, свог оца, иако са тешкоћама, успео је убедити да крене његовим путем. Дакле, након тридесет и седам година (колико је) срећно владао Србијом, свог другог сина Стефана, прозваног Првовенчани, одредио је за наследника; поздравивши части и славу¹³³ овога света, (као и) круну, (коју је) заменио одором¹³⁴ и у манастиру Студеница,

¹³² Мартинов овде јако лоше копира Ансбертове речи будући да преноси заправо само до пола. Стога реченица звучи врло конфузно.

¹³³ Уистину је и 'помпа' добар превод, у смислу владарских почести и раскоши, али је више у духу хагиографског текста реч *слава*, те је стога овде и употребљена.

¹³⁴ Мартинов дословно каже *кукуљницом*, али будући да су у питању православно монаси овде је употребљена реч 'одора'.

који је сам подигао, напустио је (све)¹³⁵ и малу и велику одору¹³⁶ примио је од епископа Калиника, с изузетним осећањем самилости, 1195. године дана 24. марта. Свог мужа је подражавала Ана, у монаштву наречена Анастасија. Пошто је провео две године у Студеници, Симеон је отишао на планину Атос, где је у манастиру Ватопеду, саградио шест капела, а после једне године и пет месеци са сином својим Савом прешао је у Хиландар, где је провео остатак живота. Монашки живот је провео с толико жара и у толикој понизности, сину је био учитељ и предводник, (и) привукао је поштовање свих. Манастир Хиландар, надаље је (постао) најславнији од свих, а до тада је био разорен, (а) подигао га је од темеља, највише га је даривао, а подигао је и Цркву Приказања Блажене Девике Марије или, како Грци кажу, Цркву Увођења у храм, задобивши најпре (одобрење) од цара Алексија Комнина, цара, таста његовог сина Стефана, да речени манастир постане власништво Краљевине Србије, ниједној власти, ни царској, подложен, и од тог времена само је српски. Тако, стар и изнурен постом, својим примером многе је привукао ка Христу, убрзо потом, време му је истицало, у загрљају свог најпобожнијег сина Светог Саве уснуо је 1200. године, дана 13. фебруара у осамдесет и седмој години, примивши свете тајне, оживе на небу. Његово тело је из Хиландара у Студеницу пренео Свети Сава, тада архиепископ, дана 19. фебруара 1208, а о приликама око преноса, као и причу, читамо¹³⁷ од истог блаженог архиепископа у *Житију Светиої Симеона*. Каже: *Међу њим, настїадоше многи мейџи у њрчком крају, њроширише се све до нас, и њриммо сам молбу од моје браће Сїефана краља и великої жуїана Вукана да њело нашеї родитїеља њренесем у оїтацїину, зашїїићено од свих мейџа. И уїледавши зїодно време да се њо изврши, дошавши, оїтворих њроб моїа оца, и нађох њело њеїово*

¹³⁵ Abdere би могао да значи и 'посветити се нечему, отићи', а пошто се овде ради о монашењу, 'напустити' је више у духу хагиографије.

¹³⁶ Овде Мартинов вероватно прави алузију на малу и велику схиму код православних монаха.

¹³⁷ *Примитије* је буквално, али ово је у пренесеном значењу.

часно цело и неповређено, које је било ѿу у гробу осам година. А ја, узевши његове часне мошти, дођох на њу, и мада је био велики метеж у тим земљама, уз помоћ Божју и Блажене Девице Марије, и помоћу засвојеништва његовог родитеља мога, дођох, што рече, кроз огањ и воду, цео и сачуван, и ничим повређен, дођох у град у Србији који се зове Хвосно. Надаље, дођоше мени моја браћа речени Стефан и Вукан, заједно с епископима, свештеницима, игуманима, монасима са многим и бројним великашима и положише тело његовог Симеона у цркву манастира Студенице, у гроб који је раније начињен, у свечаној поворци и уз многу окућеног народа. А ово се догоди месеца фебруара у 19. дан.¹³⁸ Симеонове свете мошти ускоро су постале познате по

¹³⁸ Савин је текст овде значајно прерађен, ево како би он гласио: И када сам ту пробавио осам година, настадоше многи метежи у томе крају, јер прошавши, Латини и заузеше Цариград, бившу грчку земљу, чак и до нас, и улегше и ту у свето место, пошто је настао велики метеж. И када се овде сазнало о томе метежу, дође ми посланица од христољубивога и благодасивога, Богом изабранога и благословенога блаженим оцем Симеоном, Стефана Немање, који је владао његовом државом, и брата његова, великога кнеза Вукана. Примео сам њихову молбу која каже: Ево, у тој земљи узбунише се народи, а блажени отац наш, господин Симеон, који нам је био господар и учитељ, тамо лежи. Због овога молимо твоју молитву, Господа ради, немој нас презрети, узми часне мошти господина нам Симеона и пренеси их овамо, да се благослов његов јави испуњен на нама! А ја видевши колико желе то што моле и да је потребно то испунити, подигавши своју немоћ на то почех спремати. И угледавши згодно време да се то изврши, дошавши отворих гроб блаженога старца, и нађох тело његово часно цело и неповређено, које је било ту у гробу осам година. Јер тако приличи онима који су угодили Богу, да су и после своје смрти прослављени, сатвориће Бог вољу оних који га се боје и услышаће њихову молитву, „сачуваће све њихове кости и ниједна се од њих неће сломити”. А ја узевши његове часне мошти, дођох на пут. И мада је био велики метеж у тим земљама, уз помоћ Божју и пресвете Владичице Богородице, и молитвама блаженога и преподобнога и часнога господина нам и оца Симеона, дођох, што рече, кроз огањ и воду, цео и сачуван, и ничим повређен. И дођох са часним моштима у Хвосно. Када је сазнао владалац син његов Стефан Немања, и брат му кнез Вукан, скупише светитеља и јереје и игумане са многим монасима и са бољарима свим, са радошћу радујући се и весељем веселећи се. Дошавши са великом чашћу узеше мошти господина Симеона, песмама духов-

чудима, миомирисно уље је почело да тече, понекад и толико обилно да је прекривало целу капелу, те одатле и назив Мироточиви. Посебан култ има Свети Симеон међу Србима. Његов празник је 13. фебруара када се преселио из живих. Његово житије имамо скицирано код многих аутора, међу којима треба прво погледати житија синова Светог Симеона – Светог Саве и Светог Стефана Првовенчаног, (који су писали) на похвалан начин; њима се додају Доментијан, јеромонах из Хиландара и ученик Светог Саве и поврх свега Данило II, последњи међу архиепископима Србије.

Коментари

Почетак овог *Житија* је потпуно збркан, што се види одмах чак и летимичним читањем. Наиме, прича о два крштења, односно крштењу и миропомазању Стефана Немање, које је обављено по латинском обреду у Рибници, те по православном у цркви Светих Апостола у Расу код Мартинова је постала излагање о три крштења. Иако житија која је Мартинов користио сведоче у корист приче о два обреда, а Рајић чак помиње и име епископа Леонтија, Мартинов уводи и крштење по богумилском обреду. Оно што је познато јесте да се Стефан Немања извесно обрачунавао с јеретичима, те прогањао богумиле сазвавши и Сабор против ове *ѿриклетје јереси*.¹³⁹ Међутим, Мартинов, потпуно некритичан према Фрањи Ксаверу Пејачевићу, преузима

ним благодарећи Бога. Јер као што прекрасни Јосиф узе из Египта тело оца свога Јакова и пренесе га у земљу обећану, тако и ови богољубиви и благообразни, синови његови са свом државом примише га, радосћу радујући се и весељем веселећи се, сами носећи пречасно тело оца свога, и са великом почашћу положише га у овој светој цркви, у одређени му гроб, који блажени раније сам себи беше начинио. А ово се догоди месеца фебруара у 19. дан. Свети Сава, *Сабрана дела*, прир. Димитрије Богдановић, Београд, 1986, 116–117.

¹³⁹ Ј. Рајић, *Историја II*, 329; наравно познато је да је Леонтије уведен касније, у српским летописима; о овој теми уп. И. Коматина, *Црква и држава*, 110, о борби против богумила *id.*, 164–179.

од њега расправу о Немањином крштењу, где се наводи управо како се простором Хума, Србије, Босне ширила патаренска јерес, те да је Немања управо крштен први пут као богумил. Код Пејачевића постоји чак прича о двојници Стефана Немања који су владали Србијом, а другом од њих отац је стварно био Тихомил, који је пак био син првог Стефана Немање. Мартинов је једну замршену причу код свог језуитског узора сажео и пренео у своје дело и на тај начин написао један брзоплет и сасвим нетачан увод у вези са пореклом Стефана Немање.¹⁴⁰

Оно што свакако упада у очи јесте коришћење примарних савремених (средњовековних) извора, те њихово преношење у оригиналу или преводу на латински језик. Један од њих је крсташки извор који се приписује Ансберту. Иако је само ауторство и даље предмет распри у научним круговима, овај извор је ванредно важан за историју Трећег крсташког рата немачког цара Фридриха I Барбаросе. Иван Михајлович Мартинов исправно користи овај извор, наводи дочек у Нишу, а од Ансберта је преузео и попис поклона које су српски домаћини дали крсташким трупима, као и део о војном савезу против Византије. Дакако, Мартинову је највише ишао у прилог управо податак да се Србија борила против Ромејског царства и стога га и наглашава.¹⁴¹

¹⁴⁰ Pejacsevich, *Historia*, 149, 151, 154–163.

¹⁴¹ Мартинов је користио издање *Historia de expeditione Friderici Imperatoris edita a quodam Austriensi clerico, qui eidem interfuit nomine Ansbertus*, ed. J. A. Dobrovsky Praga 1827, 30–31; постоји и нешто новије издање које се користи у науци и данас *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I (Historia de expeditione Friderici imperatoris et quidam alii rerum gestarum fontes eiusdem expeditionis)*, ed. A. Chroust, Hannoverae, 1928, 1–115; у историографији о овој теми се доста писало, а она само потврђује да је овај извор Мартинов сасвим исправно и добро употребио: Jovanka Kalić, *800 godina srpsko-nemačkih odnosa: 1189–1989 = 800 Jahre deutsch-serbische Beziehungen : 1189–1989*, Beograd, 1989, 1–28 (двојезично); Дејан Јечменица, *О српско-немачким везама у средњем веку*, Велики прасак, сто година од атентата у Сарајеву, Зборник радова са научног скупа одржаног у Пожаревцу 28. јуна 2014. године у Пожаревцу. Уредник за средњи век: Владета Петровић. Уредник за нови век: Момчило Исић,

Други значај овог латинског хагиографског списка јесте у томе што Иван Михајлович Мартинов у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* доноси јединствене латинске преводе или изводе из српских средњовековних житија. Једно од тих јесте и овај извод о помирењу завађене браће над моштима Стефана Немање, које је записао Сава Немањић у *Житију Светиої Симеона*. Због чега је Мартинов одлучио да баш ову слику и топос братске љубави искористи није сасвим јасно. Вероватно је желео да прикаже Немању као заштитника и оснивача светородне династије, пошто је јасно да сем контаката са Барбаросом Мартинов није детаљније описао један догађај из Немањиног живота. Дакако, у контексту његовог списка као пропаганде, контакт са Барбаросом се свакако може тумачити као индиректно сугерисање Немањине подложности једном римокатоличком владару, и то самом немачком цару.

Што се тиче осталих података о Стефану Немањи, они су врло кратки, готово као из неког минеја или пролога. Зато није увек једноставно утврдити одакле је преузето, али, рецимо, одељак који се односи на градњу Студенице, затим потомство Немањино, те његово одрицање од власти јесу, чак и буквално од речи до речи у неким деловима, преузети од Фрање Ксавера Пејачевића. Из његовог дела су насумице узимани и други подаци, попут имена епископа Калиника који је замонашио Немању, или детаљ о подизању Хиландара и везама с византијским василевсом Алексијем III. Мартинов на овом месту објашњава и како се празник Ваведења назива у римокатоличком и у православном свету.¹⁴²

Мартинов на крају овог *Житија* даје прилично екстензиван списак литературе, али је скоро па немогуће прецизно одредити за шта је користио Кулчинског или Асеманија будући да они пишу о Светом Сави. Делове о мироточењу Светога Симеона Мартинов је свакако могао преузети од Доментијана или Сте-

---

Пожаревац, 2015, 55–68; Александар Узелац, *Улоја Срба у лојистиици Барбаросиної крстїашкої њохода*, Војноисторијски гласник 1 (2020), 9–30.

¹⁴² Pejacsevich, *Historia*, 147, 153.

фана Немањића, међутим и ту се ради о једној врло краткој реченици. Списак литературе је врло релевантан јер укључује и француски превод Доментијана из пера Александра Ходзка, те Мартиновљево дело о рукописима Словенске библиотеке у Паризу. Дело *Acta Sanctorum* такође је наведено, и то *Житије* Светог Саве, дакле јануарско издање ове збирке житија, као и неки пролози, те Шафариково издање српских летописа. Међутим, не види се никаква повезаност с овим Мартиновљевим *Житијем*.

Дакле, свеукупно сагледавши, може се рећи да је зачуђујуће, рецимо, то што Мартинов није искористио писмо Стефана Немањића папи у којем наводи како је и његов отац, тј. Немања, био у добрим односима с Римом, као и неке друге податке који би одговарали пропагандној природи дела какво је *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*.

Житије Стефана Немање, односно Светог Симеона Мироточивог јесте, с обзиром на Мартиновљево познавање материје, потпуно чудно. Док Свети Сава има развијен римокатолички култ који је Мартинов само допунио, српским владарима, Стефану Првовенчаном, краљу Милутину и другима, он је налазио врло чврсте везе с римокатоличанством, папством и западним светом уопште, а само *Житије* оснивача династије врло је лапидарно. У суштини, највећи део *Житија* јесте цитат из Савине биографије Светог Симеона, као и прича о сусрету Немање и Фридриха Барбаросе. Када се овај хагиографски спис анализира, лако се закључује да је методологија Мартинову овде врло проблематична и крајње недоследна. *Житије Светиої Симеона* у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* вероватно јесте најбољи пример повремене површности у методологији коју Иван Мартинов користи за своју компилацију житија. Узевши у обзир да се ради о интелектуалцу широког образовања, који је исправљао текст *Житија* оснивача династије Немањића, сасвим је неочекивано то што Стефану Немањи није посвећено више простора.

Некритичко поклањање пажње Фрањи Пејачевићу, с којим га превасходно везују исти светоназори и прозелитске тенден-

ције, представља значајан недостатак целокупног дела Ивана Мартинова. Управо на примеру Стефана Немање то се најјасније и примећује, а добро се види и Мартиновљева рецепција култа Светог Симеона, сва прожета пропагандом и прозелитизмом.

22. МАЈ – СВЕТИ ЈОВАН ВЛАДИМИР

Свети Јован Владимир јесте први српски канонизовани владар и уопште први Србин који је проглашен светим. За тему ове студије важан је због чињенице да има чак два култна списа, односно две верзије житија. Једно је засебно објављено у едисији *Acta Sanctorum*, док је друго из пера руског језуите Ивана Мартинова у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Прво је врло кратко, може се рећи пролошко, док је код Мартинова знатно детаљније и дуже.

Што се тиче кратког житија, односно својеврсне хагиографске белешке о Светом Јовану Владимиру, она се не налази међу објављеним житијима светих у *Acta Sanctorum*. Наиме, у скоро сваком тому боландистичке едисије *Acta Sanctorum* налази се део (на самом почетку сваког дана у години) који се назива: *Praetermissi et in alios dies reiecti*. Ово значи буквално *пропуштени и пребачени на друге дане* и у оваквим поглављима уобичајено да се дају кратке хагиографске забелешке или пролошка житија о таквим светитељима. И управо у петом тому мајских *Acta Sanctorum* налази се кратак опис живота и погибије Светог Јована Владимира, на почетку разматрања светаца за 22. мај, што јесте дан његове смрти, односно за цркву дан када је спомен његовог мученичког пострадања, када се и прославља у Православној цркви, али и уопште.

Латински текст

Vlodimirus Princeps, passus Proslaviae in Bulgaria, eo a Vladislao Rege, Basilii Imperatoris Constantinopolitani affine, dolo accersitus et itnerfectus: cuius corpus Cneanem delatum ibi conditum est, et ad tumulum miracula subsecura sunt. Est autem Cneane urbs Dalmatiae in confinio Mysiae superioris, olim Sedes Principium Chelmi, hoc est eius regionis, quae Hertzonia nunc dicitur at Ducatus S. Sabae.

Ita Ferrarius ex eius Historia quam Epidauro seu Ragusio acceperat. Penes historia illius auctorem fides sit, quam ne istarum partium scriptoribus adhiberemus facile, moniti Romae ab illustrissimo Secretario de Propaganda fide sumus anno MDCLXI, quod in similibus sacntis decepta Romae Congregatio fuerit a Misionariis suis ad illas partes destinatis: proinde ipsam illam historiam expectandam nobis putamus, ut quid ei trubuendum sit possimus per nos examinare.¹⁴³

Превод на српски језик

Кнез Владимир преминуо је у Преславу у Бугарској, од Владислава краља, непријатеља цариградског цара Василија, (био је) намамљен и убијен; његово је тело однето и сахрањено у Крајини, и над његовим гробом су се десила многа чуда. Овај град Крајина (налази се) у Далмацији на граници Горње Мезије, где је седиште кнежевине Хум, што је подручје које се назива Херцеговина или Војводство Светога Саве.

Ферари у својој Историји прихвата да је Епидаур или Дубровник. Вера¹⁴⁴ је одговорност аутора, (и) да не прихватамо лако делове ових писаца, (како се) показује у Риму, од преславног секретара за пропаганду вере 1661. године, који је слично довео у заблуду мисионаре Конгрегације у Риму послате у ове крајеве; стога мислимо да ова историја треба да нас сачека, да је проучимо и да кажемо о њој (шта има).

Коментари

Најпре, рецимо да је аутор ове белешке непознат. Иако се често на почетку житија у овој едицији налазе иницијали аутора, у делу *Praetermissi et in alios dies reiecti* они нису наведени те је тешко дати и најмању претпоставку ко би од боландистичких аутора и могао да буде аутор ове кратке хагиографске белеш-

¹⁴³*Acta Sanctorum Maii. Tomus quintus*, Bruxellis, 1685, 126.

¹⁴⁴ Истина, тачност података.

ке, једног својеврсног пролошког житија, иако би белешка или кратко житије можда био бољи термин.

Ако се крене у анализу самог текста, сазнајемо да је кнез Владимир убијен у граду *Proslaviae* у Бугарској од краља Владислава, рођака цариградског цара Василија. Овакав назив града *Proslaviae* могао би да асоцира на Преслав, што је била стара бугарска престоница. Свети Јован Владимир, међутим, према Дукљанину, је погинуо у Преспи. Даље боландистички аутор пише како је Јован Владимир био позван и ножем убијен. То је свакако реминисценција на онај део у његовом житију где се описује позив наследника цара Самуила Јована Владислава да српски владар дође, и као што знамо, он је, према житију, убијен пред црквом.¹⁴⁵

Даље се пише о томе да је његово тело пренету у град Снеана (Крајину), за који се каже да је у Далмацији и да се налази у пограничном подручју Горње Мезије, а некадашње је седиште Кнежевине Хум, што је оно подручје које се *данас* Hertzonina (Херцеговина) и Војводство Светога Саве назива. Јасно је да је овде дошло до мешања појмова, вероватно под утицајем других аутора. И Константин VII Порфирогенит и више од шест векова млађи Мавро Орбини, слажу се у вези са границама жупе – зна се да се Хум не налази ни близу Дукље, а између ова два региона се налазила Травунија.¹⁴⁶

¹⁴⁵ *Gesta Regum Sclavorum*, том I, издање приредила и текст превела Драгана Кунчер, Београд, 2009, 134–137.

¹⁴⁶ *De adm. Imp.* 32.1–36.23 (Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Moravcsik–Jenkins, Dumbarton Oaks, 1967); Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Београд, 2006, 190–193; Синиша Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд, 1996, 9–39, 139–191. Међутим, у оригиналном Орбиновом тексту, Крајина се наводи као *Creanium* (тачније бележи се како је Владимирово тело пренето *in Creani*), Мауро Орбини, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, 224. Да ли је Орбин послужио као извор, тешко је рећи. Сличност облика указује на то, али се не може са сигурношћу потврдити. Још једна сличност постоји и код латинског облика речи Хум која се у Орбиновом тексту (изворном) налази као *Cheulma* и нарочито као *Chelmo* како се Хум назива о одељку који говори о историјату Хумске земље, уп. *ibid.*, 220, 390–393. Код Дукљанина, у оба његова

Када је реч о делу који се односи на помен Крајине и тамошње цркве као места почивања Владимира, требало би скренути пажњу да се овакав помен налази и доста касније у монументалном делу Данијела Фарлатија, који и двор и гробно место дукљанског кнеза, којег експлиците назива *rex Serblorum*, ставља у Крајину. Из анализе *Illyricum sacrum* јасно је да је боландистички аутор ове хагиографске белешке о Светом Јовану Владимиру могао користити управо исти извор као Фарлати, а који се односи на цркву у Крајини. И сâм Фарлати се, у свом тексту, позива на дело попа Дукљанина као извор, тако да смо склони веровању да је Дукљанин послужио као неки основни извор и аутору ове белешке о Владимиру, као и готово век и по касније Фарлатију. Очигледна сличност у излагању постоји упркос далеко већој лапидарности текста у *Acta Sanctorum*.¹⁴⁷

Подручје средњовековне Дукље односно савремене Црне Горе током римског раздобља било је део више римских провинција, међу којима је најпознатија Превалитана/Превалис. Исто тако, вреди напоменути да је ово подручје дуго било и у саставу римске провинције Далмације (од I в. п. н. е.). То све значи да помен области којом је Јован Владимир владао у боландистичкој белешци, као пограничног дела Далмације према Мезији, има донекле смисла и одговара историјској стварности, транспоновано свакако на римски период. Наравно, код средњовековних и раноновековних аутора посредни је врло често бркање римских провинција као и небројени случајеви архаизације, а можда се Далмација помиње, а не Превалитана,

---

рукописа, срећу се готово истоветни називи за Хумску земљу као и код Орбина, в. *Gesta Regum Sclavorum*, том I, II.

¹⁴⁷ Daniele Farlati, *Illyrici sacri*, VII, 436–437. Као и у случају Хума, а такође слично као и у скоро век и по старијој хагиографској белешци у *Acta Sanctorum* постоји сродност донекле више са *Краљевсѿвом Словена* неголи са Дукљаниновим текстом. У оба случаја то би могао бити управо утицај Мавра Орбина, М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 220–221, 391, међутим уз неке разлике у односу на боландистичког аутора. Поп Дукљанин, као и Мавро Орбин такође Владимиру дају титулу краља, што преузима Фарлати, али код боландиста се јасно назива *кнезом*.

због шире области провинције Далмације, али и подручја Далмације онога доба, док се Мезија овде врло извесно помиње због Србије. Наравно да је то готово немогуће сасвим прецизно одгонетнути с обзиром на то да, као што је већ речено, извори за ову хагиографску белешку о првом српском светитељу и мученику нису познати. У време Светог Јована Владимира појам Далмације је већ значајно другачији, док се појам Мезије управо и користи само код неких латинских и грчких писаца. Дукљанинов утицај би се ту можда могао наслутити, али у издањима *Лейхойиса йойа Дукљанина* који су могли бити доступни боландистичком писцу тако нешто се не налази. Међутим, вреди неизоставно истаћи да је и током самог постојања Римског царства као и ране Византије немало пута долазило до промена државног уређења те су одређена подручја припадала различитим провинцијама током епоха.¹⁴⁸

Помен Херцеговине у овој хагиографској белешци о Светом Јовану Владимиру посве је занимљив. Османлије су, као што је добро познато у историографији основали *Hersek sancağı*, односно, санџак Херцеговину 1477. године. Ова област је, као што је веома добро познато у науци, а и у широј јавности, имела добила по херцегу Стјепану Вукчићу-Косачи, великашу који је носио титулу херцега од Светога Саве.¹⁴⁹ Можда је овде по-

¹⁴⁸ Anne-Maria Wittke, Eckart Olshausen, Richard Szydlak, *Historischer Atlas der antiken Welt*, Stuttgart–Weimar, 2007, 176–177, 184–185 муниципиј Доклеа се налазио у провинцији Далмацији; в. даље и 206–209; промене настају тек од IV века, када подручје средњовековне Дукље постаје део Илирске префектуре, а истовремено, све у доба Диоклецијана, и провинције Превалис, в. мапу на 224–225. О општој историји подручја данашње Црне Горе у доба Римског царства и ране Византије уп. *Историја Црне Горе*, књига прва, од најстаријих времена до краја XII вијека, Титоград, 1967, 143–280, посебно 143–159, 194–210, 241–256.

¹⁴⁹ О херцегу Стјепану Вукчићу-Косачи в. Сима Ђирковић, *Херцеј Сјјејан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд, 1964, нарочито 106–109 за питање његове херцешке титуле. За настанак вилајета Херцеговине и првом дефтеру за херцеговачки санџак в. Nazim Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podseja*, Sarajevo, 1959, 44–47; Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, Sarajevo, 1985, I; Branislav Djurdjev, *Bosna-*

среди утицај Мавра Орбина и његовог *Краљевства Словена* код кога постоји једно поглавље о земљама херцеза. Сличност излагања уз тексту постоји, јер Орбин каже *Herzegouina ouero del Ducato di S. Sabba*.¹⁵⁰

Изворе је, као што смо већ неколико пута истакли, готово немогуће одредити. Боландистички хагиограф их не наводи ни на једном месту пошто се у овим кратким белешкама извори и не наводе, већ само у целовитим публикованим житијима. Како је овај том *Acta Sanctorum* публикован 1685, могуће је било само да је аутор користио неко од издања Дукљанина из ранијег периода. Ако, рецимо, упоредимо текст издања Дукљанина, које је објављено 1668. године као додатак делу Ивана Лучића *De regno Dalmatiae et Croatiae libri VI Presbyteri* под називом *Docleatis Regnum Slavorum*, наилази се на латински текст врло сличан ономе који је данас познат у другим издањима *Дукљанина*. Нема ниједног карактеристичног детаља у вези са Јованом Владимиром, његово житије које би указало на то да је био главни извор свих специфичности, посебно већ обрађиваних термилолошких, које се срећу у боландистичкој хагиографској белешци о Светом Јовану Владимиру.¹⁵¹

Једини аутор којег непознати састављач ове хагиографске белешке експлиците помиње јесте Сигисмунд Ферари, аутор дела *De rebus Ungaricae Provinciae Sac. Ord. Praedicatorum*. Он је био предводник доминиканске мисије у Угарској и током XVII века значајно је допринео реорганизацији и, можемо рећи, поновом учвршћивању доминиканског реда у Угарској. Међутим, треба нагласити одмах да се ово дело бави историјом доминиканског

Hersek, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Beşir Ağa Camii-Câfer Paşa Tekkesi, Ankara, 1992, 297–305, нарочито за ову тему релевантно на 300.

¹⁵⁰ M. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 382–388. Овде видимо и друге помене Херцеговине, као земље Светог Саве у самом тексту, в. и српско издање М. Орбин, *Краљевство Словена*, 177–188.

¹⁵¹ Ivan Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri VI*, Amstelodami, 1668, 294–296. Наравно, то све уколико су боландисти користили ово издање Дукљанина. Оба рукописа *Лейоуиса* су у ствари савремена боландистичкој хагиографској белешци о Светом Јовану Владимиру.

реда у Угарској, а боландистички аутор хагиографске белешке о српскоме светитељу у *Acta Sanctorum* помиње Фераријево дело у контексту његовог става да Дубровник или Епидаур представљају седишта Далмације, а изгледа и Владимирове државе.¹⁵²

Закључак ове кратке хагиографске белешке врло је интересантан, мада он у ствари директно нема никакве везе с темом Јована Владимира., Он заузима скоро половину укупног текста ове белешке и говори да историја *тих крајева* (наравно мисли се на простор на коме је живео Свети Јован Владимир) у које је Конгрегација за пропаганду вере послала мисионаре треба да буде проучена, те да нам је, како боландистички аутор каже, *остављена на истраживање*.

У самој хагиографској белешци нигде се не помиње да је Владимир уопште светац. Очигледно је да је третиран као такав, односно, да се у овом житијном спису сматрао побожним владарем Далмације који је мученички пострадао од рођака византијског цара (што Јован Владислав није био). Тешко је рећи да ли овако конципирана хагиографска белешка има и прозелитску ноту. Несумњиво јесте у складу с тенденцијама ширења римокатоличанства на подручје које је било под Османлијама, али то што Владимиру није посвећено цело житије, говори да ипак није заузимао толико значајно место и да се ради можда више о локалном култу мање познатог, али поштованог светитеља у окриљу римокатоличких верника.

Други, познији и далеко опширнији римокатолички култни спис о Светом Јовану Владимиру саставио је Иван Михајлович Мартинов.

152 О Ферарију и његовом делу в. Wysokinski Ireneusz OP, *Ferrari Zsigmond és a domonkos rend újjászervezése a XVII. századi Magyarországon*, Tanítvány 1 (2001), 54–66.

Много је теже утврдити на шта је овде циљао боландистички аутор. Наиме, ако се анализира дело Сигисмунда Ферарија (*Sigismundus Ferrarius, De rebus Ungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum, Viennae Austriae, 1637*) не наилази се на помен Епидаура уопште, док се Дубровник помиње на много места.

Латински текст

Vladimirus, qui et Joannes, filius erat Pretislai, qui, mortuo parente suo Chvalimiro, regionem Zentam acceperat regendam, dum alii duo fratres ejus, Dragomirus Travuniae et Cholmiae, Miroslaus Podgoriae praeesent. Quodam vero tempore accidit, ut Miroslaus veniens, causa visendi fratrem suum Pretislaum, natu maximum, navim ascenderit, orlaque subito tempestate, perierit in lacu Scodrensi ipse et qui cum eo erant; cujus terram possedit Pretislaus Zentaeque adjunxit. Post haec genuit Pretislaus filium, quem Vladimirus vocavit, et in pace quievit, sepultus in ecclesia sanctre Mariae, in loco qui dicitur Gazem. Puer autem, accepto regno, crescebat decoratus omni sapientia et sanctitate. Dum adhuc esset adolescens, regnaretque in loco patris sui, invasit Dalmatiae partes Samuel, Bulgarorum imperator ab anno 967 ad annum 1015, venitque in terras Vladimiri cum magno exercitu. Rex vero, qui vir sanctus erat, nolebatque aliquem de suis perire in bello, secessit humiliter in montem qui olim Obliquus dicebatur, hodie vero Niger appellari solet, et est difficilis accessu. Imperator itaque (sic enim vocari creperunt Bulgariae principes inde a tempore Samuelis, Graecorum imperatoribus infensissimi) cernens, se regi praevalere non posse, partem sui exercitus ad montis pedem reliquit, partemque secum ducens, ad expugnandum Dulcinium oppidum perrexit. Narrat Vladimiri biographus antiquus fuisse in monte ilio serpentes, quorum morsus certam laesis mortem inferrent, precibus vero beati ad Deum fuis omnem nocendi vim, quasi sine veneno essent, amisisse. Interea misit imperator nuntios Vladimiro, ut cum omnibus, qui cum eo erant, descenderet de monte; sed rex minime acquievit invasoris jussis. Praefectus autem loci istius, honorum divitiarumque studio abreptus, misit ad imperatorem legatos dicens se traditurum regem. Re cognita, rex, congregatis omnibus, qui cum eo erant, se paratum esse declaravit, animam pro omnibus ponere, et corpus sponte tradere trucidandum potius, quam ut subditos universos sineret pati, sive gladium, sive famem. Igitur omnibus valedicto, peraexit ad imperatorem, a quo continuo in exilium relegatus fuit in locum regionis Achridanae qui vocatur Prespa; ubi

et curia imperatoris erat. Imperator cum Dulcinium ex pugnare nullatenus valeret, ira accensus totam Dalmatiam igne ferroque devastavit ila, ut sine habitatore regio ista esse videretur; similiter et maritimas terras montanasque vastavit Samnel usque ad Jadram, et ita per Bosnam et Rasciam reversus est in sua. Vladimirus interea detinebatur in vinculis, orationi et jejuniis vacans die noctuque. Quadam autem die apparuit ei Angelus Domini, confortans eum, et nuntians quae ei ventura erant, quomodo nimirum carcere liberandus esset et martyrii palmam accepturus. Visione angelica roboratus, rex magis ac magis orationibus incubuit et jejuniis. Quadam itaque die imperatoris filia, Cossara nomine, divino spiritu impelente, accessit ad patrem, petiitque ab eo veniam visendi captivos et pedes eorum lavandi: quod ei coecessit pater libenter. Descendit itaque in carcerem Cossara, ut opus misericordiae perficeret; cumque vidisset Vladimirus non modo forma speciosum esse, sed etiam divina prudentia plenum, ejusque humilitatem, mansuetudinem et modestiam fuisset admirata, ac sermone super mel et favum dulci refecta, condoluit juveni, et corpore et anima adeo pulchro. Et quoniam audierat eum ex regali prosapia ortum esse adamavit eum, et a vinculis liberare continuo statuit secum. Quapropter ad imperatorem accedens, ad pedes ejus provoluta, Vladimirus regem in sponsum sibi expetivit, addens se morituram potius, quam alii nupturam. Annuit petitioni imperator, quia valde filiam diligebat, et sciebat Vladimirus esse regem; statim itaque eum jussit sibi praesentari; balneo lotum et veste regia indutum, et benigne intuens atque osculans, coram regni sui magnatibus, tradidit ei filiam suam in uxorem. Celebratis nuptiis more regali, constituit Samuel Vladimirus in regem, totamque regionem Dyrachii prioris ejus possessioni adjunxit; Dragomiro praeterea, Vladimiri patruo Tribuniam, quam antea rexerat ille, restituit. Vivebat Vladimirus rex cum Cossara, uxore sua, in omni sanctitate et castitate, diligens Deum, et serviens illi assidue, populumque sibi commissum regebat cum timore Dei et justitia. Cum autem Samuel bellis contra Graecos distineretur fere continuis, socius illi fuit fidelissimus, atque insignia virtutis praebuit documenta. Praesertim vero insectabatur nefandam Bogomilorum haeresim, quae tunc in ditione sua passim grassabatur.

Defuncto Samuele, anno 1014, die 15 septembris, imperium ejus accepit Radomirus Gabriel, Cossarae frater, quem mox Joannes Vladislaus, Basilio Graecorum imperatore Bulgaro octono suasore et instigatore, dolo interfecit, et Bulgariam, qua late patebat, regendam accepit. Ut autem, securius gubernacula teneret solus, Vladimirus quoque perimere secum statuit, eodem Basilio consulente; idque eo libeutius, quod Bogomilorum placitis ipse simul cum impia uxore sua esset addictus; Vladimirus contra inimicissimus, ut vidimus supra et ut aperte testatur graecus S. Vladimiri biographus. Quare nuntios ad eum misit Vladislaus qui eum ad se venire rogarent; quibus auditis, obstitit regina, viroque persuasit ut se abire sineret, quo incolumis maneret ipse. Dimisit uxorem Vladimirus, peraexitque ad consobrinum suum Cossara, quam ille honorifice quidem suscepit, at fraudulenter. Etenim legatos misit ad regem secundo, qui crucem auream ei deferrent fidemque, dicens: Quare venire dubitas? Ecce uxor tua apud me est, et nil mali passa, imo honorifice a me tractata. Accipe fidem crucis, et veni, ut videam te et cum donis domum remittam, simul cum uxore. Cui respondit rex: Scimus, quod D. N. Jesus Christus, non in aurea vel argentea cruce passus est, sed in lignea; igitur, si fides tua vera est, veraque verba tua sunt, ligneam crucem mille mihi per manus religiosorum hominum, et ego lune veniam, virtute D. N. Jesu Christi confisus et spem habens in vivifica cruce ac ligno preti oso. Tunc accersitis duobus episcopis, quorum alter vocabatur David, et quodam monacho, mentiendo illis fidem suam, dedit Vladislaus ligneam crucem, destinavitque ad regem Vladimirus. Rex vero accipiens crucem, pronus adoravit in terra, et deosculatus recondidit in sinu suo, assumptisque paucis secum, profectus est ad imperatorem. Jusserat imperator per viam ponere ei insidias, ut morte afficerent transeuntem; Deus autem, qui ab infantia custodivit famulum suum, noluit eum improvide e vivis exire; nam misit angelos suos, qui eum custodireot; cumque pertransiret loca ubi insidiae positae erant, videbant insidiatores comitari regem milites, quasi alas habentes, manumque gladios gestantes, ac perterriti diffugerunt, quisque in locum suum. Vladimirus itaque venit Prespam, imperatoris sedem, atque curiam ingressus, ut ei mos erat, crepit orare Deum. Ut autem

cognovit imperator adventum ejus, valde iratus est : proposuerat nempe in corde suo curare ut ab aliis occideretur rex, antequam Prespam veniret; ne perjurus videretur ipse aut necis complex. Verum cum jam videret opus suum nequissimum detectum esse, tempore prandii spiculatores subornavit, qui piissimum regem decollarent. Orantem igitur circumdant milites Vladimirus; at ille, ut rem cognovit, vocatis episcopis et monacho qui ibidem aderant, perjurii crimen exprobravit eis, prae pudore vultum ejus non audentibus aspicere. Tunc, absoluta oratione et confessione, accepto corpore et sanguine Domini, crucemque illam ab imperatore sibi oblatam manibus tenens, adjecit: Orate pro me, Domini mei; et haec crux veneranda una vobiscum sit mihi testis in die Domini, quoniam absque culpa morior. Dein, adorata croce, pacem dedit episcopis; et flentibus omnibus egressus est ecclesia, moxque a militibus ad januam ejusdem capite truncatus est die maii vigesima secunda anno 1015. Corpus ejus tulerunt episcopi et in eadem ecclesia cum hymnis et laudi bus honorifice sepelierunt. Ut autem merita beali martyris declararet Dominus, multi diversis languoribus vexati, post orationes ad ejus tumulum peractas, sanabantur. Quibus omnibus ad poenitentiam motus Vladislaus, timoreque percussus, concessit consobrinre sure dolore maximo afflictre, ut ei liceret beati Vladimiri corpus tollere et honorifice condere ubicunque vellet. Tulit itaque regina beati viri corpus et in loco Craina, ubi curia ejus fuit, nunc autem vicus est exiguus, ab Antibaropassuum millia circiter novem in orientem distans, in ecclesia B. Marire condidit . Jacet ibi corpus integrum et suave olens, quasi multo aromate conditum, et crux illa, quam ab imperatore acceperat, in manu haeret (verba sunt Diocleatis); multaque beneficia recto corde petentibus praestantur ibi in hodiernum diem, et magna populi multitudo in ecclesia ista quotannis die festivitati ejus sacro conspicitur congregata. Uxor vero Vladimiri, Cossara, sanctimonialis effecta, pie et sancte vixit, et in eodem templo sepulta fuit ad pedes viri sui. Eodem tempore quo translatum fuit beati martyris corpus Prespa Crainam, Vladislaus, congregatis copiis venit possidere terram Vladimiri et Dyrrachium, juxta Basilii imperatoris promissa; stetit itaque ante Dyrrachium, ut obsidione caperet; verum antequam perficeret eam, morte improba

e vivis cessit. Etenim quadam die, dum epularetur, videre sibi visus est militem armatum, beato Vladimiro quam simillimum; terroreque percussus exclamavit magna voce: Accurrite, milites

mei! accurrite et defendite me, quia Vladimirus occidere me vult! Et haec dicens surrexit de solio suo, ut fugeret; statimque percussus ab Angelo, ut tradit Diocleas, aut ut Graeci malunt, vi occulta sublatus, corruit in terram, et mortuus est corpore et anima. Milites ejus fugerunt omnes prae timore et terrore; sicque divino iudicio factum est, ut nequissimus fratricida, qui ad prandium sedens S. Vladimirus decollari iusserat, ipse bora creane percuteretur. Obiit anno 1019.¹⁵³

Превод на српски језик

Владимир, који је Јован, био је син Претислава, који се по смрти свог родитеља Хвалимира, прихватио управљања Зетом, док су друга два брата, Драгомир и Мирослав, управљала Травунијом и Хумом, односно Подгорјем. Када је дошло време, Мирослав, да би видео најстаријег брата Предислава, кренуо је лађом, али се изненада диже олуја, и он и они који беху са њим пропадоше¹⁵⁴ у Скадарском језеру, (и) његову је територију Предислав припојио Зети. Потом је Предислав добио сина којег је назвао Владимир, и у миру је преминуо, (и био је) сахрањен у цркви Свете Марије у месту које зову Газа. Младић, преузевши потом власт, растао је у свему украшен мудрошћу и светошћу. Када је био одрастао и владао на месту свога оца, делове Далмације је напао Самуило, цар Бугара од 967. до 1015. године и дошао је у Владимирове земље с великом војском. Краљ, који је уистину био свет човек, није желео да неко од његових¹⁵⁵ страда у рату, повукао се понизно на планину звану Облик, која се данас Црна зове, и која је тешко приступачна. Потом цар (како су почели да се називају владари Бугарске од времена Самуила,

¹⁵³ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 135–137.

¹⁵⁴ Буквалан превод, свакако се мисли на погибију у језеру.

¹⁵⁵ *Из његовој народа*

смртног непријатеља грчких царева), видевши да не може да надвлада краља, део војске је оставио да иде пешке на планину, а део је са собом повео да освоје град Улцињ. Каже стари Владимиров биограф да је у овој планини било змија, чији би ујед био смртоносан, (но) молитвама овог блаженог ка Богу да сви који су повређени буду скоро као да нису отровани, спасени.¹⁵⁶ У међувремену цар је послао изасланика Владимиру, да са свима, са којима је био, сиђе са планине, али краљ није послушао своје нападаче. Но, заповедник тог места, занесен жаром части и богатства, послао је изасланике цару, говорећи да би се одрекао краља.¹⁵⁷ Сазнавши то, краљ, сакупивши све, који беху с њим, био је спреман да изјави, да ће душу предати за све, и радије тело дати да буде искасапљено, него дозволити да неко од свих (његових) потчињених страда¹⁵⁸ било од мача, или од глади. Поздравивши се са свима, оде цару, од кога је и протеран, у место у околини Охрида, названо Преспа, где је био и царев двор. Цар се није задовољио освајањем Улциња и ражестивши се, целу Далмацију је опустошио огњем и мачем, и оставио ово подручје без становника; слично је и поморске земље и планине све до Задра девастирао Самуило, и преко Босне и Рашке се вратио у своју (земљу). Владимира су, у међувремену, држали у ланцима, (а он је) проводио дан и ноћ у молитви и посту. Кад једног дана указа му се анђео Господњи и најави му шта ће се догодити – да ће бити ослобођен и да ће понети венац мучеништва. Ојачан анђеоским приказањем, још се више посветио молитви и посту. Потом, једног дана царева ћерка по имену Косара, подстакнута божанским духом, дошла је оцу и замолила га да јој дозволи оде да види заробљенике и да им опере ноге, што јој је отац одобрио. Сиђе потом Косара у тамницу и учини дело милосрђа; када угледа Владимира, не само лепог изгледом, већ и пуног божанске разборитости, била је задивљена његовом

¹⁵⁶ Свакако да је превод мало слободније концепиран, те да су неке речи преведене више у духу језика него у свом основном значењу.

¹⁵⁷ Да би га напустио, издао.

¹⁵⁸ У оригиналу је *йаџи*.

смиреношћу, кроткошћу и скромношћу, и речима слатким као мед, сажали се на младића, и телом и душом толико лепог. И још када чу да потиче од краљевског рода, заљуби се у њега, и по ослобађању из ланаца настави да живи с њим. Одмах отиде цару и паде му (ничице) пред ноге, захтевајући да буде Владимира жена, додајући при томе да ће радије умрети него се за другог удати. Сложио се цар с молбом будући да је своју ћерку веома волео, и знајући је да је Владимир краљ, одмах је наредио да му доведу Владимира, окупаног, и одевеног у краљевске одоре. Нежно га погледа и пољуби пред својим великашима, (и) предаде му своју ћерку за жену. Прославивши свадбу по краљевским обичајима, постави Самуило Владимира за краља, целу регију Драча припојивши његовим претходним областима; штавише Драгомирову област Травуније, којом је раније владао, вратио је Владимиру. Живеше краљ Владимир с Косаром, женом својом, у свакој честитости и светости, љубећи Бога, и служећи њему, и народом, њему потчињеном, праведно владаше са страхом Божијим. Када је Самуило био заузет ратом са Грцима, који се наставио, био му је највернији сарадник, и показао је све знаке храбрости. И најважније, прогонио је безбожну богумилску јерес, која се тада ширила по његовим областима. Смрћу Самуила, који је умро 1014. године, дана 15. септембра, његово царство наследи Гаврило Радомир, брат Косарин, (кога) ускоро Јован Владислав, подстакнут и убеђен од цара Василија Бугароубице уби и Бугарском, (која би) проширена, завлада. И потом, како би себи обезбедио самосталну власт, одлучи да убије Владимира, на ово наговорен од Василија, (јер је био) заведен богумилским идејама, заједно са својом безбожном женом¹⁵⁹; (а) Владимир се против највећег непријатеља борио, како се види и отворено сведочи у његовом грчком житију.¹⁶⁰ Потом му је изасланике своје послао Владислав, молећи

¹⁵⁹ Код Мартинова реченица је прилично незграпна, па је превод нешто слободнији.

¹⁶⁰ Буквално *грчки биограф Светиої Владимира*. Или чак: *и о чему ойворено сведочи грчки биограф Светиої Владимира?*

га да дође њему; чувши ово, заустави га краљица, убеђујући да је пусти да она оде, да остане неповређен. Владимир отпусти жену, која оде свом рођаку, који је прими с почастима, али на превару. Послао је, потом, друге легате краљу, који су му донели златни крст говорећи му: *Зашто оклеваш да дођеш? Твоја жена је код мене и никакво зло јој се није десило, истрећена је с иоштовањем. Прими овај крст вере, и дођи, и кад те видим, враћићу те кући, заједно с твојом женом.* Одговори му краљ: *Знамо, да Господ Наш Исус Христос није иреминуо на златном или сребрном, већ на дрвеном крсту; дакле, ако је твоја вера истиниша, и ако су ти речи ираве, дрвени ми крст иошаљи у рукама монаха, и ја ћу онда доћи, иоуздајући се у врлине Господа нашег Исуса Христа, имајући веру у живостворни крст и градоцено дрво.* Позвавши (Владислав) тад двојицу епископа, од којих се други звао Давид, и неком монаху, слагавши своју веру, даде Владислав дрвени крст, и упути их ка краљу Владимиру. Краљ уистину прихвати крст, клањајући се до земље, (и) сакривши га у своја недра, узевши нешто са собом¹⁶¹ (и) упути се ка цару. Наредио је цар заседе уз пут, да би га убили,¹⁶² али Бог, који се од (Владимирове) младости старао о слуги својој, није желео да изненада оде из живих, већ посла своје анђеле, коју су се старали о њему, и док је пролазио кроз места где су биле постављене заседе видели су нападачи да краља прате војници и као да имају крила и носе мачеве у руци, те уплашени побегоше сви у своја места. Владимир је, дакле, дошао у Преспу, царско седиште, ушао је у двор и, по обичају, поче да се моли Богу. И као што је познато, цар је био веома љут, јер је у себи био одлучио да краља убију, пре него што дође у Преспу да не би изгледало да је он убица. Али, кад је видео да је његово подло дело откривено, за време ручка је изабрао војнике¹⁶³ да убију најпобожнијега краља. Док се молио, војници га окружише, али

¹⁶¹ *Мало од својих ствари*, вероватно.

¹⁶² Слободнији превод у односу на оригинал, али с истим смислом. Мартинов каже *да би оној ко иролази стипила смрт*.

¹⁶³ Буквално *иардистии* или *иелохраниишељи*.

је он, пошто је знао о чему се ради¹⁶⁴, сазвао епископе и монаха, који су ту били, оптуживши их за кривоклетство, (а они) од срамоте нису могли да га погледају у лице. Тада, завршивши молитву и исповест и примивши тело и крв Господњу, држећи крст, који му је од цара дат, у рукама својим, додао је: *Молиће се за мене, Господу моме; и овај крст је, заједно са вама, једини сведок, у дан Господњи, да без кривице умирем.* Онда, прекрстивши се, даде мир епископима и онима који плачу и изађе из цркве. Убрзо су му војници одсекли главу дана 22. маја 1015. године. Његово дело пренели су у ту цркву епископи и сахранили уз химне и похвале. И због заслуга блаженим мучеником га прогласи Господ, (а) многи који пате од различитих болести, после молитава обављених над његовим гробом, исцељени су. Свим овим на покајање је био подстакнут Владислав, застрашен, признао је својој рођаци, да је задао највеће муке¹⁶⁵, и допустио јој да однесе Владимирово тело и сахрани га где жели. Однесе тако тело Блаженог краљица и у месту Крајина, где је био њен двор, а сада је мало село на девет миља од Барија, сахрани га у Цркви Блажене Марије. Лежаше овде положено тело, читаво и миомирисно и крст који му даде цар држаше у рукама (како Дукљанин прича) и многа добротина на овом месту свакодневно се приказују онима доброг срца, те се и велико се мноштво људи сваке године у тој цркви окупи на свети празнични дан. Владимирове жена Косара постала је монахиња. Живеше побожно и свето и у истом храму беше сахрањена код ногу мужа њенога. У ово време када беше пренето тело Владимирово из Преспе у Крајину, Владислав, сакупивши војску, нападе Владимирову земљу и Драч, заједно са царем Василијем. Стадоше, дакле, пред Драч, и започеше опсаду и уистину пре него што ју је завршио, подлом смрћу престаде живети. Јер један дан, када је био на гозби, указа му се¹⁶⁶ наоружани војник, сличан Блаженоме Владимиру. Престрашен, гласно узвикну:

¹⁶⁴ *Познајући ствари* је буквалан превод.

¹⁶⁵ Њој и њеном мужу вероватно.

¹⁶⁶ *Видео је визију* – што би био плеоназам

Похиѡајѡше, војници моји, ѡпохиѡајѡше и сѡасиѡше ме, Владимир хоће да ме убије! И ово рекавши, устаде сѡм од себе и побеже. Одмах би посечен од Анђела, како преноси Дукљанин, или како је Грцима драже¹⁶⁷ – од непознате силе паде на земљу и умре и у телу и у души. Војници његови су побегли од страха, и тако је учињена Божија правда, јер најгори братоубица, који је наредио да Свети Владимир буде обезглављен док је седео за обедом, у истом часу вечере беше ударен. Умро је 1019. године.

Коментари

Ово врло опсежно и детаљно *Жиѡије Јована Владимира* налази се под 22. мајем у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, када се њ и иначе и прославља овај светац по јулијанском календару у Православној цркви.¹⁶⁸ Од извора Мартинов на првом месту наводи *Λειψοίησις ὑποῖα Δουκλιανινα* и то издање Јохана Георга Швандтнера у трећем тому *Scriptores rerum Hungaricarum* из 1748.¹⁶⁹ Друго дело које Иван Мартинов наводи као свој извор јесте грчко *Жиѡије* из дела *Officia propria ecclesiae Bulgariae*, штампано у Москопољу 1744. године. Затим, ту је и грчка *Служба Свешћом Јовану Владимиру* под називом *Ακολουθία του αγίου ενδόξου βασιλέως, και μεγαλομάρτυρος Ιωάννου του Βλαδιμήρου και θαυματουργού*, и то издање из Венеције, штампано 1858. године.¹⁷⁰ Мартинов је и за ово *Жиѡије*,

¹⁶⁷ Мисли се на грчко житије Владимира.

¹⁶⁸ Опис живота Јована Владимира је у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 135–137.

¹⁶⁹ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, in: *Scriptores rerum Hungaricarum*, tomus tertius, pars secunda, ed. Ioannes Georg Schwandtner, Vindobonae, 1748, 492–496.

¹⁷⁰ Ово грчко *Жиѡије* је, према сведочењу његовог приређивача Грка Козме, имало за предложак неко изгубљено старобугарско житије, као и бројне легенде и локална усмена предања. Штампано је 1690. године први пут, у Венецији, потом је прештампано у Москопољу (уз незнатне измене) 1744, док је ово издање из 1858. године (такође из Венеције) најпотпуније и свакако језички најпрегледније. *Жиѡије* је у великој мери различито по

као и за многа друга, навео да је користио још једно дело настало из језуитскога пера, *Illyricum sacrum* Даниела Фарлатија, тачније делимично седми и осми том,¹⁷¹ те свог често главни извор и узор Фрању Ксавера Пејачевића. Поред тога, Мартинов наводи и чланак Александра Гиљфердинга из броја 14 славнофилског часописа *Русская беседа* објављеног 1859. године.¹⁷² На крају, наводи да је за *Жиџије Јована Владимира* користио још један извор–византијског писца Георгија Кедрина.¹⁷³

Што се тиче концепта овог хагиографског списка, највећи утицај на Мартинова извршио је поп Дукљанин и његов *Лето-*

сдржају о односу на део о Јовану Владимиру у *Летопису ѿоца Дукљанина*. У њему се наводи како је Јован Владимир пореклом од оца Немана, а мајке Ане, родом Гркиње, погубљен од стране шурака који је био богумил, а и сâм Владимир се борио против богумила и масалијанаца. в. *Ακολουθία του αγίου ενδόξου βασιλέως, και μεγαλομάρτυρος Ιωάννου του Владιμήρου και θαυματουργού, Εν Βενετία*, 1858, 11–20. Од литературе в. Стојан Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Лејенда о Владимиру и Косари. Културно-историјске скици*, Београд, 1893; Георгије Острогорски, *Синајска икона Св. Јована Владимира*. Византија и Словени, Београд, 1970, 158–169; Јован Скилица, *Византијски извори за историју народа Југославије*, трећи том, прир. Георгије Острогорски и Фрањо Баришић, Београд, 1966, 119 нап. 135 (Јадран Ферлуга); Тибор Живковић, *Порирејши српских владара (IX–XII)*, Београд 2008, 73–74; Г. Подскалски, *Средњовековна теолошка*, 82, уп. нап. 273–275 за даљу литературу.

¹⁷¹ Седми том даје детаљније податке и био је, како је речено, коришћен и од боландиста, док у осмом тому постоји само кратак помен Владимира, као неког ко *persecutus est* од стране Самуила. Ради се, у ствари, о кратком опису буне Комитопула и настанка Самуилове државе у време охридског архиепископа Германа IV. Daniele Farlatti, *Illyricum sacrum* VIII, 197.

¹⁷² Занимљиво је да Мартинов наслов овог чланка на латинском наводи као *Literae ad historiam Serb. spectantes*, period. Secunda, што одговара изворном наслову *Писма об историји сербов и болгар*. У питању је један краћи преглед живота и погибљије Светог Јована Владимира, као и осврт на његово грчко *Жиџије*, на руском језику. В. А. Гиљфердинг, *Собрание сочинений А. Гиљфердинга*. Т. 1. Санкт Петербург, 1859, 213–221.

¹⁷³ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 137. Мартинову је већ било доступно Бекерово издање из 1839. године. Georgius Cedrenus, *Ioannis Scylitzae Opus Tomus alter*, ed. I. Bekker, Bonnae, 1839.

иис. На почетку животописа дукљанскога владара, који се назива *Sanctus Vladimir, rex Dalmatiae et martyr*, налази се хронологија дукљанских кнежева, на основу *Лейшойиса йойа Дукљанина*, па се тако наводи да је Владимиров отац носио име Предислав, а да је његов отац пак био Хвалимир. Затим и Мартинов, на основу Дукљанина, наводи поделу државе међу Предиславом и његовом браћом, према којој је господар Подгорја Мирослав кренуо у посету Предиславу и погинуо у морској олуји. Потом је Предислав наследио и Мирослављеву земљу. Предислав је, затим, мирно умро и сахрањен је у место које зову *Газена*, у Цркви Свете Марије.¹⁷⁴ Колики је утицај Дукљаниновог текста, сведоче и саме речи из Мартиновљевог списка. Као илустрацију још једном дајемо читав уводни одељак:

*Vladimirus, qui et Joannes, filius erat Pretislai, qui morto parente suo Chvalimiro, regionem Zentam acceperat regendam, dum alii duo fratres ejus, Dragomirus Travuniae et Cholmiae, Miroslauus Podgoriae praessent. Quodam vero tempore accidit, ut Miroslauus veniens, causa visendi fratrem suum Pretislaum, natu maximum, navim ascenderit, ortaque subito tempestate, perierit in lacu Scodrensi ipse et qui cum eo erant; cujus terram possedit Pretislauus Zentaeque adjunxit. Post haec genuit Pretislauus filium, quem Vladimirum vocavit, et in pace quievit sepultus est in ecclesia Sanctae Mariae, in loco qui dicitur Gazem.*¹⁷⁵

С друге стране, овако гласи и верзија Дукљаниновог текста, према издању које Иван Мартинов наводи да је користио:

Defuncto etiam Rege Tugemiro filius eius successit in rege, qui uxore accepta, ex ea tres filios genuit; primogenitum Petrislauum vocavit, qui regionem Zentam rexit, secundum Dragimirum qui rexit Tribuniam et Chelmam, tertium Miroslauum, qui regionem Podgoriam tenuit; postquam autem terram dimissit filius suis, in senectute bona mortuus est. Quodam itaque tempore Miroslauus veniens, causa visendi fratrem suum maiorem, ingressu in lintrem, navigansque per Baltam, orta subito tempestate, periit ipse et qui cum eo erant; cujus terram

¹⁷⁴ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum, 492; Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus, 135.*

¹⁷⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus, 135.*

*possedit fratrem eius et regnavit pre eo. Post haec petrislavius genuit filium, quem Vladimirus vocavit, et in pace quievit sepultus est in ecclesia Sanctae Mariae, in loco qui dicitur Gazem.*¹⁷⁶

Види се, дакле, јасна сличност у тексту. Потом следи прича о дечаку који је украшен мудрошћу и светошћу постао владар Зете¹⁷⁷ – у питању је, наравно, Владимир. Иако је био млад, док је владао је уместо свога оца, напао га је бугарски цар Самуило. Са народом се повукао на планину Облик, која је била тешко доступна. Део Самуилове војске напао је на град Улцињ,¹⁷⁸ док даље Иван Мартинов доноси нешто скраћену верзију легенде из *Лейюйиса ѿѿиа Дукљанина*, о томе како је кнез Јован Владимир молитвом припитомио змије. Даље Мартинов пише, тачније препричава Дукљанина и његове наводне вести о томе како је неки локални намесник послао изасланике цару и рекао му да ће му предати кнеза. Јован Владимир је потом скупио народ и следећи јеванђелску поруку о пастиру који полаже живот свој за овце, сишао је с планине.¹⁷⁹

¹⁷⁶ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 492.

¹⁷⁷ *Puer autem Vladimirus accepto regno, crescebat decoratus omni sapientia et sanctitate*, код *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 492. Мартинов је само преузео текст, и његова реченица гласи *Puer autem accepto regno, crescebat decoratus omni sapientia et sanctitate Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 135.

¹⁷⁸ И код Мартинова, као и у његовом примарном извору, Летопису попа Дукљанина, присутни су топоними *Obliquus*, односно *Dulcimum*, а једина суштинска разлика јесте у помињању Самуиловог имена и година владавине. Мартинов, пошто га помиње први пут, пише *Samuel Bulgarorum imperator ab anno 968 an annum 1015, Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 135. У верзији *Лейюйиса* којим се руски језуита служио, пошто је Самуило већ поменут у тексту, стоји *supradictus Samuel, Bulgarorum imperator*, в. *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 492. Хронологија Самуиловог царевања овде је посве погрешна, устанак Самуилове браће и њега самог избио је 976. године, а Самуило је умро од срчаног удара у октобру 1014. године. Срђан Пириватрић, *Самуилова држава. Обим и карактер*, Београд, 1997, 73–76, 121–122.

¹⁷⁹ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 492–493; *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 135–136. У верзији Дукљанина коју је користио Мартинов стоји жупан, односно *iurpanus*, *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 492. Мартинов, пак, пише *praefectus Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 135.

Протеривање дукљанскога кнеза у Преспу¹⁸⁰ код Охрида, као и нешто скраћенију верзију чувене приче о Владимиру и Косари, Иван Мартинов доноси у наставку Владимировога *Житија*. Наравно, религиозне реминисценције и топоси који се појављују у житијима, али на које се наилази и у делу попа Дукљанина свеприсутни су, јер се, у сваком случају, ипак ради о делу које има црквени и уопште религиозни карактер. Наставак овог римокатоличког житија такође је прилично добро познат свима који су читали или који су се бавили *Житијем кнеза Јована Владимира* или његовим православним култом. Мартинов износи такође наставак из *Летописа ѿога Дукљанина*, где се наводи како се Владимир вратио у Зету са Косаром и како су они живели побожним животом. Даље се наводи како је Владимир био највернији савезник Самуилов у борбама против Грка и како се на његовим територијама почела ширити богумилска јерес.¹⁸¹ Помен богумилства се не наводи код Дукљанина, већ само у његовом грчком *Житију*. Из истог извора је и тврдња Ивана Мартинова како је Јован Владимир био највернији сарадник Самуилов. Ово је прво врло јасно и евидентно коришћење неког другог извора у изради овог римокатоличког *Житија*.¹⁸²

¹⁸⁰ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 492. Преспу назива *Propa*.

¹⁸¹ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 493–494; *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 136.

¹⁸² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 136; што се грчког текста тиче. в. *Ακολουθία*, 13–14. Превод на српски код С. Новаковић, *Први основи*, 257. У ствари ради се најпре о грешци Ивана Михајловича Мартинова јер се у грчком *Житију* први помен богумилске јереси и њеног ширења односи на Симеонову државу, дакле Прво бугарско царство. Симеон се наводи као неко ко је искоренио ову јерес и ко је заједно са Светим Ђирилом и Методијем и њиховим учеником Климентом ширио јеванђеље по Бугарској. Да ли је руски аутор побркао имена Самуила и Симеона, или се ради о некој другој врсти погрешке, не знамо. Познато је да је грчко *Житије Јована Владимира* један прилично непоуздан извор, а од раније у историографији изражене су и сумње у веродостојност било каквих веза Самуиловог царства и његове породице с богумилима, в. Dimitri Obolensky, *Bogumili. Studija o balkanskom neomaniheizmu*, Zagreb, 2008, 154–155, нап. 2.

Постоји још један помен његове борбе против богумила у овом римокатоличком култном спису. Мартинов пише да је након Самуилове смрти 15. септембар 1014. године (према његовом датовању) власт преузео Гаврило Радомир, брат Косарин, али је уз мешање цара Василија Бугароубице овога збацио (Јован) Владислав. Док је овај опис преузет из Дукљаниновог списка, наставак је исечак из грчког *Жиџија Свейої Јована Владимира*. У њему се наводи да су његова жена и шурак били *заражени* богумилством. Наставак овог грчког *Жиџија* наводи како је сâм Владимиров шурак убио дукљанског кнеза, али код Мартинова се прича опет враћа на Дукљанинову верзију.¹⁸³

Следећи део римокатоличког *Жиџија Свейої Јована Владимира* посвећен је његовој смрти и мучеништву, односно рецепцији овог владара као светог мученика који је пострадао. И овде се примећује изузетно јак утицај *Лейоџиса ѿоѿа Дукљанина* у многим деловима. Примера ради, овде се налази и део када Косара одлази од свог мужа Јовану Владиславу, спречавајући Владимира да се одазове позиву и оде наследнику Гаврила Радомира, плашећи се за његов живот. Надаље, читав део који говори о томе како га је Владислав позвао говорећи да му се жени није ништа догодило, као и прихватање Јована Владимира да понесе дрвени крст, који је послат као нека врста гаранције да му се ништа неће догодити, и одлазак Владиславу, уз јеванђелске алегорије, такође је Иван Мартинов преузео од Дукљанина. На концу, и читав део који описује смрт зетског владара, као што је

Т. Живковић, *Порџреџи*, 70, 72 сматра да је Владимир од Самуила добио посебну област на управу, а наводи и да је био вазал његов, што поткрепује Скиличиним вестима о Владимиру као господару Србије, Травуније и околних земаља (в. Ioannis Scylitzae, *Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci, 1973, 353. 64–66). Тиме би можда овај податак Мартинова, али и његовог изворника, грчког *Жиџија Свейої Јована Владимира*, могао бити поуздан или свакако поузданији од дела који говори о богумилима.

¹⁸³ *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 493; *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 136; *Ακολουθία*, 18–19; С. Новаковић, *Први основи*, 262. Међутим, као што је у претходној напмени речено, све је то мало вероватно.

прекршена реч Јована Владислава, заседа и смрт Владимирова у највећој мери готово су потпуно преузети из Дукљаниновог дела.¹⁸⁴ У делу који се односи на смрт Светог кнеза Јована Владимира, Мартинов је могао да користи и дело Георгија Кедрина. Управо на страни на коју се на крају овог римокатоличког житија зетскога кнеза Иван Мартинов и позива, налази се запис о Владимировом убиству од руке Јована Владислава.¹⁸⁵ Потпуно исте податке даје и Скилица, те се у историографији приметило како би се овај догађај могао сматрати аутентичним и да би ово сведочанство о Владимировој смрти могло бити поуздано.¹⁸⁶

На крају самог житијног дела Мартинов описује пренос моштију кнеза Јована Владимира, смрт његове супруге Косаре, те њихово почивалиште у Цркви Свете Марије Крајинске. Описана је и судбина Јована Владислава, односно његова изненадна смрт која се приказује као освета за мученичко убиство Јована Владимира. Опис свих ових дешавања руски језуита Иван Михајлович Мартинов у највећој мери је преузео из *Лейойисса йойа Дукљанина*.¹⁸⁷

¹⁸⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 136 наводи погрешно да је Владимир убијен *die maii vigesima secunda anno 1015*. Иако је добро познато да је убијен 1016. године. *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum 1748*, 495 не наводи годину његове смрти. Од литературе уп. ВИНЈ III, 118–119 нап. 135 (Ј. Ферлуга); Т. Живковић, *Порџреџи*, 71. Питање Мартиновљеве хронологије је доста тешко, и готово је извесно да је она преузета из Рејасевич, *Historia*, 99, 108, 422.

¹⁸⁵ Georgius Cedrenus II, 462–464.

¹⁸⁶ Ioannis Scylitzae, *Synopsis historiarum*, 353. 53–354. 74; ВИНЈ III, 117–119 (Ј. Ферлуга); Т. Живковић, *Порџреџи*, 71.

¹⁸⁷ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 137; *Presbyteri Diocleatis Regnum slavorum*, 495–496. Разлике су минималне и везане су за сâм завршетак овога *Житија*. Мартинов *Житије* завршава просто са *Obiit anno 1019*. Дукљанин пак завршава нешто другачије: *Quantas et quales virtutes ac prodigia, Deus operare dignatus est per B. Vladimirum, famulum suum qui scire desiderat, librum gestorum eius relegat, quo acta eius per ordinem scripta sunt, et agnoscet profecto, deispe vir Sanctus unus Spiritus cum Domino fuit, et Deus habitavit cum eo, cui honor, etc.*

У делу који се односи на помен Крајине и тамошње цркве као места по-

Када је реч о овом *Жиџију*, ради се, дакле, о прерађеној верзији Дукљанинових вести о Светом Јовану Владимиру. Једини елемент који се не наводи у *Лейопису ѿ ѿа Дукљанина* јесте богумилска прича, односно Владимирова борба против њих и (наводна) припадност његове жене и шурака овом учењу. То је преузето из касније грчке *Службе и Жиџија*, где је дошло до знатних омашки, мешања култова или просто нетачних података. Хронологија Ивана Михајловича Мартинова је, као и у случају других његових житија, под знатним утицајем Фрање Пејачевића и његовог дела о историји Србије. Та хронологија и уопште временске одреднице потпуно су нетачне, те стога и Мартинов има озбиљна хронолошка одступања. Чини се да су дела византијског историчара Георгија Кедрина, као и Фарлатијев спис, врло селективно коришћени, док из текста остаје нејасно у вези са чим је коришћен чланак Александра Гилфердинга. Вероватно је и тај чланак руског слависте био секундарна литература, која је можда само прегледана.¹⁸⁸

чивања Владимира и Косаре, Мартинов је могао да искористи и Фарлатија, који и двор и гробно место дукљанског кнеза, којег Фарлати назива *rex Serblorum*, ставља у Крајину. Како сам Мартинов наводи да је користио Фарлатија, из анализе *Illyricum sacrum* јасно је да је могао да се ослони управо на одељак који се односи на цркву у Крајини, посебно на део везан за Владимира и Косару. И Фарлати се у свом тексту позива на Дукљанина као извор, тако да се може оправдано претпоставити да је Фарлатијев спис послужио само као секундарни извор Мартинову. D. Farlatti *Illyricum sacrum VII*, 436–437. Код Мартинова, на крају *Жиџија Светиої Јована Владимира* наводи се само 436 страна Фарлатијевог дела, као и то да се кључне информације за ову тему налазе на наредној, 437. страници.

¹⁸⁸ А. Гилфердинг, *Собрание сочинений*, 213–221.

15. ЈУН – СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР

Кнезу Лазару посвећен је само један култни спис, сачуван у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Без обзира на то што је значај самог кнеза Лазара и у историји Србије, али и у Цркви, добро био познат Ивану Мартинову, једнако као и важност косовске легенде, ово *Житије* се такође може подвести под синаксарска, кратка, у којима се могу наћи поједине информације о животу и култу овог српског владара.

Латински текст

Anno 1372 post obitum Urošii, totius Serbiae rex constitutus est Lazarus, Prilepcia oriundus, pietate non minus quam fortitudine imprimis clarus. Uxorem duxit Militzam, in religionem Euphemiam, illustri Nemanidum sanguine ortam. Regno potitus, multos viros sanctos et spirituales sibi consiliarios delegit; quorum prudentia adjutus, plures annos feliciter gubernavit, regnumque excommunicationis vinculis a temporibus Stephani Dušani irretitum curavit solvi. Monachorum amans, egenorum studiosus, erga seniores venerabundus, cum coetaneis gratosus fuisse perhibetur; ecclesiarum vero restaurator et auctor, atque eleemosynarum, quae numerari nequent, largitor exstiti porsus eximius. Ravanitsae praeclarum templum erexit, in quo et conditus est: Jerosolymam Montemque Sanctum venerabundus invisit. Verum humani generis inimidus, invidia tabescens, contra pium principem impiissimum suscitavit Amuratum, caedes et rapinam spirantem. Quem cum suasionem ab injusta sanguinis effusione avertere non valuisset Lazarus, vim vi retundere decrevit. Igitur, fortium pane erectus, innumeris Agarenis in campum Kosovo iniit; in qua gloriosam mortem oppetiit anno 1389, capite trunatus. Corpus Lazari, quem tamquam martyrem pro fide Christiana mortuum colunt Serbi, prius in vicina ecclesia conditum, dein in monasterium Ravanicense translatus est ubi hodie ut passim legitur, magna populi religione celebratur. Verumtamen Milesichius Austriae et Etruriae inter

Ragusinos consul, qui circa annum 1740 patriarchatum Ipekiensem diligenter visitavit, perhibet Lazari corpus in monasterio Opova, in Esclavonia, in montibus Fruške prope Petrovaradinum magno hominum concurso suo tempore cultum fuisse. Alia ad manum sunt exempla virorum, quorum corpora non unum in loco servare se putant illarum regionum incolae; neque mirum quum turcicis bellis huc illuc confugerint cum sanctorum reliquiis: ex qua re facile nasci potuit in hoc rerum genere perturbatio.¹⁸⁹

Превод на српски језик

Године 1372. након Урошеве смрти, краљ целе Србије је постао Лазар, пореклом из Прилепца, побожан не мање него што је храбар, и пре свега славан. За жену је узео Милицу, у светости¹⁹⁰ Еуфимију, пород од крви славних Немањића. Задобивши краљевство, многе свете и духовне људе је изабрао себи за саветнике; потпомогнут њиховом мудршћу владао је срећно многе године; за његове владавине разрешио је окове екскомуникације (у које је Србија) заплетена у време Стефана Душана. Љубитељ монаха, присталица потребитих¹⁹¹, смиран према старијима, са вршњацима беше љубазан; уистину обновитељ и ктитор цркава, и беше славни милостив према сиротињи, чији се број не могаше избројати.¹⁹² Преславни храм Раваницу подиже, у коме беше и сахрањен; Свету Гору Јерусалимску је пречасни походио. Уистину непријатељ људског рода, сакупљајући мржњу, подиже се Мурат против побожног владара, распирујући мржњу и покољ. Њега Лазар није могао да одврати наговарањем од проливања недужне крви, ту силу

¹⁸⁹ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 153.

¹⁹⁰ Наравно, мисли се на монаштво, иако је Миличино монашко име погрешно наведено.

¹⁹¹ Можда би било једноставније рећи да је био неко ко се старао о сиромашнима, ко је имао наклоност ка сиротињи. Свакако једна позната параболо из хагиографских текстова, топос који је познат још из Јеванђеља.

¹⁹² Читав овај одељак може се сматрати уобичајеним хагиографским топосом.

је зауздао и смањио.¹⁹³ Стога подигавши јачу војску, небројени Агарени кренули су на поље Косово, на коме је славно умро (Лазар) 1389. године, одсечене главе. Лазарево тело, које је тако мученички погинуло за веру хришћанску, оплакаше Срби; прво беше сахрањено у оближњој цркви, потом у манастир Раваницу га пренеше, где га и дан данас, како се чита на много места, прослављају многи људи. Но, конзул Аустрије и Етрурије међу Дубровчанима Милешић, који је 1740. године пажљиво посетио Пећку патријаршију, приповеда да је Лазарево тело у манастиру Хопово, у Славонији у планинама Фрушке у близини Петроварадина, где се у његово време¹⁹⁴ сакупљало мноштво народа, који га прославља.¹⁹⁵ Бројни су примери људи чија се тела чувају у оној области: и није чудно, јер су на то место пребегли с реликвијама својих светих: из ових ствари се лако може родити забуна око порекла.

Коментари

Значајан утицај на Лазарево *Житије* код Мартинова има већ цитирани руски аутор Муравјов, компилатор православних хагиографија. Управо житијни књижевни елементи у Мартиновљевом запису о кнезу Лазару (дакако у латинском преводу) потичу од Муравјова, али и историјски подаци о српском кнезу. Код Муравјова је записано да је кнез Лазар наследио цара Уроша, те да га је лично Душан оженио Милицом. У овом зборнику руских, грузијских и словенских житија пише и како је кнез Лазар на Миличин савет подигао Раваницу, те се описује и ктиторска делатност српскога кнеза, што је такође могло да буде

¹⁹³ Ово би могло да значи да се супротставио тој сили, те да ју је отупео, зауздао, вратио натраг и смањио будући да *retundere* може да значи и 'отупети, зауздати, натраг вратити', и слично док *decrevit*, односно *decreasco* значи 'смањити'.

¹⁹⁴ У време конзула Милешића, односи се на Миху Милишића, али ће о томе бити речи нешто касније у коментарима.

¹⁹⁵ Последњи део реченице је преведен врло слободно, иако је смисао потпуно сачуван.

извор рускоме језуити. Вероватно је одавде преузет и део који Иван Мартинов описује, а то је измирење Српске цркве са Цариградском патријаршијом, које је уследило управо у Лазарево време. Мартинов је извесно од Муравјова преузео и делове који говоре о најезди Турака, са којима је Лазар (наводно) закључио неки мировни уговор (можда је управо то покушај да се заузда сила) и тад се, како Муравјов наводи, и повукао у Крушевац, те је Мартинов од свог савременика и сународника можда преузео и неке детаље о Лазаревој погибији на Косову пољу и о даљем култу кнежевом будући да о се и о томе поприлично детаљно пише код Муравјова. Потоњи руски аутор је такође писао и о томе да је Лазарев култ пренет у Срем на Фрушку гору, коју он пореди са Атосом. На крају, интересантно је да је Муравјов овај део о кнезу Лазару у великој мери преузео (а то и сâм наводи) из *Историје* Јована Рајића, док Мартинов, који Рајића иначе редовно користи, у свом списку литературе код одељка о кнезу Лазару није ни поменуо овог српског историописца.¹⁹⁶

Низ хагиографских топоса на које је указано у напоменама превода самог *Житија*, попут Лазаревог окупљања угледних људи око помоћи сиротињи, те попут покушаја да се мирно реши сукоб са Турцима (опет зауздавање силе као књижевна слика), налазе се у још једном делу на које се Мартинов позива. У питању је Лазарево *Житије*, на које је, на основу преписа из XVII века, указао А. Вукомановић.¹⁹⁷ Међу изворима које Мартинов наводи у списку референци које је користио приликом састављања овог хагиографског записа о кнезу Лазару јесте и један значајан менологион, односно месецослов Православне цркве који је саставио протојереј Дмитриј Вершинскиј (1798–1858). Он је овим месецословом начинио пионирски покушај у руским круговима да сачини једно дело по узору на *Acta sanctorum*. Служио се и разноликим рукописним књигама

¹⁹⁶ А. М. Муравъев, *Жития святых Российской Церкви, также иверских и славянских, мѣсяц июнь*, Санкт Петербург, 1859, 204–220.

¹⁹⁷ А. Вукомановић, *О кнезу Лазару, Гласник Друштва српске словесности*, књ. XI (1859), 108–118.

париских библиотека где је иначе службовао као свештеник од 1835. до 1849. године.¹⁹⁸ Међутим, у овом месецослову тек се може сазнати да је 15. јун дан спомена Светог Лазара, кнеза српског и да је он погубљен од *Исмаилћана* 1389. године.¹⁹⁹

Још једно значајно дело писано на латинском језику јасно је послужило као узор Ивану Михајловичу Мартинову и из њега је узимао очигледно и целе реченице посвећене управо кнезу Лазару. Руски језуита на крају одељка о српском владару у библиографији наводи и добро познато дело *Illyricum sacrum*, чији су аутори његови претходници, а такође језуити, Данијел Фарлати и Јакопо Колети. Овај потоњи написао је осми том у коме је и преглед историје Пећке патријаршије и ту се може прочитати како су се Срби на позив цара Леополда почели насељавати северно од Саве и Дунава, те како су мошти Светог кнеза Лазара пренете у Хопово, где га поштује и слави много људи. Делови Мартиновљевог текста су изгледа преузети у потпуности од Колетија, као и погрешан податак о Хопову као месту почивања Лазаревих моштију.²⁰⁰

Поменути конзул, којег Мартинов назива *Милешић*, заправо је Михо Марија Милишић (1711–1798), који је био и дубровачки писац, али и аустријски конзул у Дубровнику. У свом делу под називом *Chorographia Patriarchatus Ipekiensis* Милишић уистину и пише о кнезу Лазару, између осталог. Занимљиво је то да и он наводи како су мошти кнеза Лазара у Фрушкој гори, коју и он убикује близу Петроварадина. И у Милишићевом спису могу се читати хвалоспеви о врлинама кнеза Лазара, као и о његовој погибији на Косову у бици против Турака, те о одсецању главе. Овде се, рецимо, може прочитати и детаљ о кнезу Лазару као пријатељу сиромашних и Цркве, те је сигурно Мартинов неке

¹⁹⁸ *Вершинский (Дмитрий Степанович)*, Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, под редакцией И. Е. Андреевского. т. VI Венцано–Винона, Санкт Петербург, 1892, 94

¹⁹⁹ Дмитриј Степанович Вершинский, *Месяцослов љавославно-католической Восточной церкви*, Санкт Петербург, 1856, 92

²⁰⁰ *Illyricum sacrum*, VIII, 56.

детаље могао сазнати и преко овог дела, без обзира на то што га директно не цитира у свом спису.²⁰¹ Интересантно је приметити да се Милишић не налази поменути ни у једном од извора на које се позива Мартинов.

Проблем код конкретизације улоге Милишићевог дела у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* јесте и чињеница да постоји необјављен Милишићев рукопис који се чува у Аустријској националној библиотеци под називом *Regum Slavorum er Bosnensium ducum brevis historia, cui Slavonicae ecclesiae accedit chorographia*, те да остаје непознато да ли је ово дело било на неки начин познато Ивану Мартинову када је компиловао своја римокатоличка житија српских и других средњовековних светитеља, па тако и *Житије кнеза Лазара*.²⁰²

²⁰¹ Georgius Pray, *Specimen Hierarchiae Hungaricae Complectens Seriem Chronologicam Archiepiscoporum Et Episcoporum Hungariae Cum Rudi Dioecesium Delineatione*. Pars II. Addenda est *Chorographia Patriarchatus Ipekiensis abbate Michaelae Maria Milisich, Posonii & Cassoviae, 1779, 442–445*. Михо Марија Милишић је спадао у онај корпус дубровачких и далматинских аутора који је Јужне Словене гледао као једну целину (илирску) и који се залагао за *Илирски савез* као једино решење за проблеме и положај словенских народа Балканског полуострва. Као римокатолички монах и он је имао изражено осећање према својој вери, али и према Аустрији, коју је видео као јединог могућег предводника оваквог уједињења. В. Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918 svezak I*, Zagreb, 1992, 308–310; J. V. Fine, *When Ethnicity did not matter in the Balkans*, 323.

²⁰² Miho Marija Milišić, *Regum Slavorum er Bosnensium ducum brevis historia, cui Slavonicae ecclesiae accedit chorographia*, Ragusa (dat. 1790–1810), Cod. Ser. n. 4514 HAN MAG. Otto Mazal, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: "Series nova" (Neuerwerbungen)*: Teil 4: Cod. Ser. n. 4001–4800, Wien, 1975, 258–259. Према садржају који Мазал доноси, изгледа да се у овом рукопису не помињу нигде српски владари након Немањића. Наравно, ово све треба узети с резервом будући да овај рукопис није био доступан ни на који начин за коришћење. Мартинов у тексту *Житија кнеза Лазара* само помиње да је Милишић око 1740. године посетио Пећку патријаршију. Међутим, чињеница да Мартинов не помиње ниједно писано дело овог дубровачког аутора, те да га ни не наводи у списку литературе, оставља отвореним сваку дискусију о Милишићевом помињању у *Житију кнеза Лазара*.

Пејачевић је, без сумње, кључан извор за Мартинова и у *Жицију кнеза Лазара*. Код њега се, наиме, говори о Прилепцу као родном месту кнеза Лазара (хрватски језуита га, додуше, означава као *Prilaz*), као и о наводно владарском (краљевском) пореклу кнегиње Милице од Немањића, те пише још и како је Лазар постао деспот целе Србије. Треба имати на уму, будући да је дело писано у дијалогу, да се расправља и о Лазаревој титули, те, сходно томе, Пејачевић ипак наводи и како је Лазар називан кнезом у српским изворима и рукописима. Занимљиво је да Мартинов пише како су Лазареве мошти у Хопову биле похрањене, а Врдник где су склоњене ни не спомиње, док је код његовог извора Фрање Ксавера Пејачевића баш обрнуто. Он пише како су пренете Лазареве мошти у манастир Врдник, док њихово наводно почивалиште у манастиру Хопову не наводи. Занимљиво је, дакле, да Мартинов ни Пејачевића, као свој главни узор, не користи доследно, већ је овде, како је већ речено, коришћен *Illyricum sacrum*.²⁰³ Исто тако, Пејачевић нигде не наводи Петроварадин, нити Фрушку гору, које наводи низ других аутора, као што се могло видети. То најбоље показује Мартиновљеву методологију – он је просто компиловао из свих наведених извора понешто. Лазарев погреб у Раваници Пејачевић користи и као прилику да наведе чињеницу да је кнез Лазар подигао и богато даривао овај манастир, што је исто податак који је Мартинов и овде могао наћи. Фрањо Ксавер Пејачевић је исправно навео Миличино монашко име као Евгенија, док је Иван Михајлович Мартинов преузео име њене сараднице Јефимије, односно Јелене Мрњавчевић, жене деспота Јована Угљеше, који је погинуо на Марици 1371. године. Иако је прозелитизам био присутан, као и настојање да се српски средњовековни владари вежу чврсто за Рим и папство, Иван Мартинов то у Жи-

²⁰³ Једина могућа веза са Хоповом јесте чињеница да су током аустријско-турског рата 1788–1791. године драгоцености из манастира Раваница склоњене у тај манастир. Раде Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, Београд, 1989, 202. Као што је добро познато, раванички калуђери су најпре отишли у Сентандреју у време Велике сеобе Срба, а неколико година касније обновили су запустели Врдник, в. исто, 206–211.

ицију Свѣтїої кнеза Лазара не истиче. С друге стране, везујућу Лазара за угарског краља Лајоша Великог, коме је српски владар извесно био вазал, Пејачевић је настојао да докаже да је и кнез Лазар Хребѣлановић био римокатолик. Међутим, приметно је да Иван Михајлович Мартинов то није преузео од Пејачевића.²⁰⁴

Оно што је још сасвим нејасно, јесте податак који Мартинов наводи о 1372. години као датуму почетка наводне Лазареве владавине. Исти се наводи нигде у поменутиим изворима које је Мартинов написао да је користио. Стога се може закључити да се верватно повео за оним подацима који кажу да је Лазар завладао Србијом након смрти српског цара Уроша 1371. године, те је он хронолошки, сасвим слободно, датовао почетак владавине кнеза Лазара у 1372. годину. Исто тако, у списку извора и литературе које је Мартинов користио за *Жиѣије кнеза Лазара* наводи се и Цамблаково *Жиѣије Свѣтїої Сѣефана Дечанскої*. Мартинов овде не наводи који је рукопис или издање користио, али под 11. новембром, где се налази иначе најобимније од свих житија српских средњовековних владара, пише како је користио Шафариково издање из 1859. године.²⁰⁵ Оно што остаје неразјашњено, јесте то у којој је мери и конкретно за које податке о кнезу Лазару Иван Михајлович Мартинов користио Григорија Цамблака, односно *Жиѣије Сѣефана Дечанскої*, настало из његовог пера.

---

²⁰⁴ Pejacsevich, *Historia*, 324–334, 336, 341.

²⁰⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 275–277.

30. ЈУЛ – СВЕТА МАЈКА АНГЕЛИНА (БРАНКОВИЋ)

Житије Свете мајке Анџелине Ивана Мартинова једини је римокатолички култни спис о овој српској деспотици с краја средњег века. Истовремено је прави пропагандни спис, и представља добар пример Мартиновљеве рецепције култа ове српске светитељке. Оно је врло кратко, готово да се и оно може назвати пролошким (као уосталом и већина житија у овој хагиографској компилацији). Ово *Житије* има свакако највише грешака, али и најмање вредних и занимљивих података. Мартиновљев јасан циљ био је да покаже како Ангелина потиче из римокатоличке породице, те и да се прикаже како су Бранковићи били римокатолицизму одана породица. Ова хагиографска белешка је похрањена под 30. јулом.

Латински текст

Saverstia Angelina, quam Luccarius Theodoram appellat, filia erat Arianitae, Comneni, Dyrrachii, Aulonis, Cermenici aliorumque Dalmatia et Albania oppidorum principis apprime catholici; cui Eugenius papa IV vexillum Ecclesiae adversus Turcas feredum commisit. Nupsit S. Stephano Coeco, (anno 1438 ab Amurate oculis orbatus fuerat,) fratri despotae S. Lazari II Greblanovič; qui, Servia in Ecclesiae Romanae clientelam transcripta anno 1458, die 21 januarii, sine prole mascola diem obierat, uxori Helenae Palaeologiae principatum relinquens; quod matrimonium non ante fra tris mortem celebravit. inde mansit pia femina in Albania cum marito, qui pa ternam illic haereditatem habebat, donec, Turca rum premente potentia, in Sirmienses partes migrare coacti fuerint sedemque figere in Kupinik ad Savum, ubi anno. 1477 vir ejus pie obiit. Mortua ibidem etiam est S. Angelina, et simul cum S. Stephano sepulta in templo coenobiali S. Lucae, eisque deinde additi ambo sancti eorum filii Georgius, qui et Maximus monachus, et Joannes. Verum quaterna corpora postea translata

sunt in Krusedol, ubi adhuc integra servantur: quae integritas, apud Latinos signum maxime dubium, apud Orientales certissimum sanctimoniae indicium est. Colit Ecclesia Serviana S. Angelinam die 30 Julii, et (ut id in memoriam revocem aut partim praemoneam) S. Stephanum martyrem seu Coecum 11 Octobris, S. Joannem 10 Decembris et S. Georgium seu Maximum 18 Januarii: ad quas dies plura de eis vide.²⁰⁶

Превод на српски језик

Saverstia Ангелина, коју Лукаревић назива Теодора, била је ћерка Аријанита, особито католичког кнеза Комнина, Драча, Валоне, Сегменци и других области у Албанији и Далмацији; коме (Аријаниту) је папа Евгеније IV дао да носи стег (заставу) Цркве за борбу против Турака. Удала се за Светог Стефана Слепог (коме је 1438. године султан (А) Мурат извадио очи), брата деспота Лазара II Greblanovic,²⁰⁷ који је Србију под окриље Римске цркве превео, (и који је) године 1458, дана јануара 21. без мушког потомка умро, оставивши државу у наслеђе жени Јелени Палеолог; који (Стефан) није желео да прослави венчање пред мртвим братом. Одавде се упутила побожна жена са мужем у Албанију, који (муж) је имао очево наслеђе, све док није турска сила притисла, кад је (и) пребегао у Срем, који је био пуст, и подигла је престоницу у Купинику на Сави, где је 1477. године умро овај побожни муж. Умрла је ускоро потом и Света Ангелина, и заједно са Светим Стефаном сахрањена је у манастирској цркви Светог Луке, и њима су придодати међу светима њихови синови Ђорђе, који је и Максим монах, и Јован. Заиста четири тела потом беху пренета у Крушедол, где су цела лежала: чија целовитост,²⁰⁸ код Латина је знак највеће сумње, а код Источних знак сигурне светости. Поштује Српска црква Ангелину 30. јула, Светог Стефана Мученика или Слепог 11. ок-

²⁰⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 190.

²⁰⁷ Очигледан облик од Хребељановић.

²⁰⁸ Њихова *нейовређеност* је можда боље

тобра, Светог Јована 10. децембра и Светог Ђорђа или Максима 18. јануара: о њима више види под овим данима.²⁰⁹

Коментари

Дело Фрање Ксавера Пејачевића је умногоме оставило значајан утицај и на ово Мартиновљево *Жиџије*. Неки делови су потпуно преузети, као рецимо онај везан за личност Аријани-та, оца Ангелине Бранковић и његову наводну оданост папи и Римокатоличкој цркви. Исто тако, даља заједничка судбина деспота Стефана и Ангелине преузета је од Пејачевића, као и погрешан датум смрти – 1477. година. Од Пејачевића је директно узета и читава прича о *Амурају* који је ослепео Стефана, о томе како овај није желео да слави венчање пред телом мртвог брата, као и део који се односи на подизање цркве у Купинику. Мартинов је од истог аутора преузео и запис о преношењу моштију Светог Луке. Поједини делови су и преписани директно или уз одређене, углавном мање језичке измене и сасвим незнатна скраћења. Исто тако, крај самог *Жиџија*, где се набрајају датуми под којим се прослављају свети сремски Бранковићи, Иван Михајлович Мартинов директно је пренео из Пејачевићеве *Историје*.²¹⁰

Што се Јована Рајића тиче, у вези са самом Ангелином он понајвише расправља са старијим ауторима који су Ангелину погрешно називали Теодора.²¹¹ Рајићев утицај је још понегде видљив код Мартинова у овом одељку, међутим није имао суштински уплив у дело Ивана Мартинова.²¹² Наравно, главна

²⁰⁹ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 190.

²¹⁰ Pejacsevich, *Historia*, 370.

²¹¹ Помен погрешног имена Ангелине као Теодоре код неких старијих аутора постоји и код Пејачевића, в. Pejacsevich, *Historia*, 370.

²¹² Јован Рајић, *Историја словенских народа, Део 3*, Нови Сад, 2002, 529–551 где је читаво поглавље које се односи на сремске Бранковиће. Када се пажљиво упореди одељак код Мартинова и текст Јована Рајића приметити се да је руски језуита од српског архимандрита и историчара преузео де-

тежња била је да се докаже како су и Аријанит и деспот Лазар римокатолици, те да је овај потоњи целу Србију превео на римокатоличанство. Она се примећује и код Мартинова и код Пејачевића, који, као његов главни извор и узор, наводи исти тај податак.

Међутим, прва недоумица јесте већ на самом почетку овог римокатоличког култног списао мајци Ангелини. *Saverstia* се уз Ангелинино име јавља поглавито у старијој литератури, где се увек истиче, слично као и код Мартинова, да су Аријанити Комнини били римокатолици, те да је њен отац од папе Евгенија IV добио заставу (стег) Цркве за борбу против Турака. *Sermenici* је такође област коју наводи још и поједина старија литература, нека писана и након *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, али без поближег објашњења шта тај топоним означава.²¹³ Јасно је, међутим, да би могла да означава Црмницу. За *Saverstia* се већ од раније зна да је у питању омашка. Ради се заправо о латинском преводу *Бранковићевој лейојиса*, у којем је преводилац на латински језик реч *сврстиије* претворио у *Saverstia*, те је отуда произашло да је у питању лично име, а заправо се ради о одељку из летописа који говори о браку деспотице Ангелине и деспота Стефана Слепог.²¹⁴

Свакако најважније питање у овом пролошком житију у оквиру дела *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* јесте верска припадност Ђорђа Аријанита Комнина, односно његово повезивање с папом. Историјска стварност је посве комплекснија него што то Мартинов покушава да представи у овој житијној белешци. Ангелинин отац Ђорђе Аријанит Комнин је од 1423. до 1427. године признавао суверенитет османског султана и чак боравио на његовом двору. Међутим, у периоду између 1433.

лове који се односе на изгон од стране иноплеменика и одлазак у Срем, као и понеке реченице које би могле указати на утицаје Рајићевог дела, било преко Пејачевића или директно.

²¹³ Johann Christian von Engel, *Geschichte von Serwien und Bosnien*, Halle, 1801, 413; Agnes B. C. Dunbar, *A Dictionary of saintly women*, London, 1904, 64. Могуће да је Пејачевић, а са њим и Мартинов и утицао на оба ова дела.

²¹⁴ Реља Новаковић, *Бранковићев лейојис*, Београд, 1960, 95.

и 1435. године Аријанит је водио устанак против Турака, а вероватно на подстицај папе Евгенија IV поново је заратио са османским завојевачем 1443. године.²¹⁵

Аријанит је несумњиво био врло блиско повезан с Венецијом, па и с Напуљском краљевином, од којих је добијао помоћ и подршку. И папа је подржао албанског феудалца у борби против Турака. Све то наравно не значи да је Ђорђе Аријанит прешао у римокатоличанство и био искључиво римокатолички владар, као што ни било која његова друга евентуална верска припадност не искључује савез са римокатоличким светом. Што се Ангелине пак тиче, њена оданост православљу и Српској цркви није спорна, иако је и она, као и сви Бранковићи, успостављала дипломатске везе и са православним и са римокатоличким светом. На крају, епитаф из Главенице, израђен по наруџбини Ђорђа Аријанита, јесте плаштаница која се на Велики петак износи у Православној цркви, што би, свакако, пре сведочило о његовој припадности православљу. Али, треба поновити да су у тим бурним временима политички интереси превладавали, те се не може тако поједностављено говорити, као што то чине и Мартинов и Пејачевић.²¹⁶

Greblanovic, односно Хребељановић уз име деспота Лазара не налази се код Пејачевића, а претпоставка је да је Мартинов ово преузео из неке старије литературе. Међутим, овде је од ове очигледне грешке далеко битнија реченица по којој је деспот Лазар *Servia in Ecclesiae Romanae clientelam transcripta*. Што се његове активности на црквеном плану тиче, деспот Лазар је, иако у тешким временима, настојао да буде ктитор цркава, а за његове владавине зна се и за културну делатност на његовом двору у Смедереву. Деспот се мешао у унутрашње односе

²¹⁵ John W. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 2009, 535–536; John Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad The Ottoman-Christian Conflict from 1438–1444*, Leiden–Boston, 2012, 366.

²¹⁶ О епитафу из Главенице в. Frederik Stamati, *The Epitaph of Gllavenica: New Data Emerging from the Technological Study*, *Studia Albanica*, XXXIX (2005), 139–146.

у Угарској, чији је барон био, а неретко је ратовао око својих поседа или као турски вазал, примера ради 1457. године. Међутим, о неком његовом превођењу Србије на римокатоличанство извори ћуте.²¹⁷

Очигледна тенденција Ивана Михајловича Мартинова да веже Србију за Римокатоличку цркву и папство уопште и преко Бранковића овде је остварена прилично невешто. Ни код Пејачевића се не налазе подаци о томе да је деспот Лазар Бранковић своју земљу превео у римокатоличанство или је ставио под заштиту Римске цркве. Пејачевић, у ствари, Лазара и целу породицу Бранковић посматра као римокатоличке побожне владаре не наводећи Лазара готово нигде у контексту у којем то Мартинов чини.²¹⁸ Много је примера православних владара који су се из политичких или других интереса везивали за западни свет у средњем веку, а верско питање и флукуација религијских убеђења посебно код владара јесте једно врло комплексно питање.

---

²¹⁷ Момчило Спремић, *Десјој Лазар Бранковић*, Зборник радова Византолошког института L (2013), 899–912.

²¹⁸ Рејасевић, *Historia*, 370–371, 439. С друге стране, као што је сугерисано, прича о Аријаниту и његовом добијању стега од папе и приказивању истог као римокатоличког владара преузета је готово потпуно од Пејачевића.

24. СЕПТЕМБАР – СВЕТИ СИМОН (КРАЉ СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ)

Још једна битна личност српске средњовековне историје која је имала нешто значајнији одјек међу римокатоличким ауторима јесте краљ Стефан Немањић, знан и као Првовенчани, у монаштву Симон. Под монашким именом је и канонизован у Православној цркви, а Иван Михајлович Мартинов му је посветио прилично обимно *Живице*. Руски језуита није био једини аутор који се бавио Стефаном Немањићем, али јесте написао једини римокатолички култни спис у част првог немањићког краља, наравно, уз ограду да се ради о његовој специфичној прозелитској рецепцији која је крајње тенденциозно обојена.

Латински текст

Anno 1195, in Montem Atho secessurus s. Stephanus Nemanja, magnus jupanus Serbiae, filium suum Stephanum regno praeposuit, praesentibus praecipuis ex clero et magistratu, atque etiam conjuge sua et altero filio Vulcano, cui Dalmatiam et Diocletiam tradiderat regendam. Porro quo animo erga sedem apostolicam comparatus fuerit novus megajupanus, aperte testatur ejus epistola, ad Innocentium papam III anno 1199 data; in qua postquam summum pontificem tanquam caput totius Ecclesiae et patrem suum spiritualem est reveritus, fatetur apertissime, se in hac exhibenda re, reverentia patris sui exempla imitari: Nos, inquit, semper consideramus in vestigia Romanae Ecclesiae, sicut bonae memoriae pater meus, et praeceptum sanctae Romanae Ecclesiae semper custodire. (Innoc. III, regist. lib. II, ep. 177) Scripsit autem haec Stephanus post synodum, Diocleae eodem anno celebratam; in qua, canone sexto, Serbia universa Romanam Ecclesiam omnium ecclesiarum matrem et magistram agnoscit et profitetur, subscribente Serbiensi episcopo Theodoro. At mox lugenda inter fratres principes exarserunt dissidia et bella, quorum causam,

a nemine quidem proditam, suspicari potius, quam affirmare licet. Illud constat Stephanum, postquam quam Vulcanum regno Dalmatire dejecisset, ab eodem ditionibus suis exutum fuisse et in exteras oras ejectum anno 1202, Emerico, Hungariae rege, auxilium fratri praebente. Confugit Stephanus ad Calo-Joannis Regis Bulgariae, praesidium, ejusque ope in solio suo restitutus est, ac deinde etiam, sequestro scilicet S. Sabba, cum fratre suo Vulcano pacem iniit; in qua deinceps firmiter perstiterunt. Nam anno 1208, quo S. Sabbas corpus S. Simeonis patris sui Chilandario Studenitsam transtulit, uterque frater ad venerandas palris reliquias in oppido Chvostno occurrisse perhibetur. Alia quoque bella gessit Stephanus cum Andrea, rege Hungarira, cum Borila, Uulgarornm duce, cum Michaele quodam. Dyrachii principe, et cum Henrico Philandro, qui CPoli imperabat. In quibus omnibus plurimum adjuttis fuit a fratre suo S. Sabba, ut in Vita hujus sancti antistitis fusius narratur. In dignitate magni jupani perstitit Stephanus, quoad vixit Vulcanus, qui obiisse videtur circa annum 1222. Tunc enim coronam regiam, quam olim ab Innocentio III expetierat, sed quam Emerici artificio amiserat et ipsemet ulcanus regre tulerat, ab Honorio III iterum expetivit et impetravit, *Rex primocoronatus* propterea vulgo cognominatus. Coronationis hujus testis luculentissimus est Dometianus, monachus Chilandariensis et bonus S. Sabbae biographus; qui in Vita S. Sabbae, nondum typis edita, narrat sequentia; Et elegit (S. Sabbas, tunc jam archiepiscopus) de discipulis suis unum, reverendissimum episcopum Methodium, eumque destinavit Roma.m ad gloriosissimos apostolos Petrum et Paulum atque ad magnum horum sanctorum coseredem papam magni romani imperii; deditque dona, eorum sanctitate condigna; ut et illi patriam suam invicem benedicant, atque orthodoxum principem patriae sure coronare dignentur. Scripsit et epistolam ad magnum sanctorum et gloriosorum apostolorum successorem, papam, eumque de visibili gratia, qua ipsemet a Deo coronatus fuerat (archiepiscopali scilicet dignitale), reddidit certiozem. Rogavit quoque ut sanctorum apostolorum benedictionem sibi impertiret, simul et diadema benedictum submitteret, quo fratrem suum coronare posset in regem paternae ditionis, nempe Diocleae;

quam pater eorum (S. Simeon Nemanja) divina providentia nactus fuerat, quaeque magnum regnum pridem nuncupabatur. Deus vero, qui servo suo dilecto omnimodam virtulem et successum impertiebat, omnesque ejus petitiones adimplebat, huic quoque sancto, apostolorum in cathedra socio, per Spiritum Sauctum imperavit, ut benedictum diadema mitteret, quo verus ille divinarum legum factor benediceretur et coronaretur, atque jam hic in terris glorificaretur, antequam illucesceret magnus ille dies (tremendi judicii). Et allatum est benedictum diadema in patriam ejus; quo accepto, glorificavit antistes benefactorem suum pro omnibus sibi datis. Arcessitoque fratre suo orthodoxo, magno jupano Kyr Stephano, in magnam archiepiscopi sedem Jidicensem, in monasterio, quod ipsemet (Stephanus) excitaverat, solita pervigilia nocturna celebravit sanctissimus Kyr-Sabba, hymnos saeros cum corde contrito victimisque in altari cordis Deo offerens. Mane vero inter sacra, post magnum exodum, sacrum diadema in manus suas accepit, et pii fratris sui capiti imposuit atque Spiritus Sancti gratia in regnum unxit, ut deinde Dominus Rex vocaretur, et ut omnes tres illi Christi cooperatores a Deo coronam olim accepturi significarentur. Haec Dometianus. Regnavit S. Stephauus ad annum 1228, fratris sui S. Sabbae consiliis, orationibus et exemplo jugiter eruditus et adjutus, atque in timore et amore Dei, ut olim parens, veluti radicans et infixus. Tandem extrema appropinquare sentiens, sanctum antistitem, ut ad se properaret, enixe rogavit; verum, quantumvis properasset ille, regem tamen jam vita functum reperii. Qui tamen rex, ejus precibus, ad vitam revocatus, magno schemate indutus est, et sacratii, simo corpore et sanguine Domini Nostri Jesu Christi reffectus, in amplexibus eximii fratris piissime obdormivit die septembris vigesima quarta; qua et colitur a Serbis. Appositus est parenti suo in ecclesia Studicensi; unde postmodum in ecclesiam cathedralem Jidicensem ab eodem S. Sabba translatus est; ubi an hodieum jaceat, incertum. Quatuor filios reliquit S. Stephanus, Radoslaum, Vladislaum, Stephanum et Predislaum; quorum ultimus, S. Sabbre patris sui mores imitatus, mundo valedixit atque ex monacho archiepiscopus Serbiae constitutus est, assumpto nomine Sabbae II; Stephanus vero

patri suo in regno successit. Erat S. Stephanus in litteris graecis, slavificis et latinis non mediocriter excultus; exstant in bibliotheca Monacensi epistolae ejus ineditae, numero duodecim, graece ad Demetrium Chomatenum, archiepiscopum Bulgariae, datae atque de rebus liturgicis tractantes. Exstat quoque in bibliotheca Parisina Vita S. Simeonis, patris sui, slavonico idiomate ab eodem conscripta, quam celebris memoriae Schafarik juris publici fecerat; ego vero gallico sermone contraxi.²¹⁹

Превод на српски језик

Године 1195. године повукавши се на планину Атос, Свети Стефан Немања, велики жупан Србије, свога сина Стефана поставио је да влада Србијом, у присуству угледника из клира и великаша,²²⁰ као и у присуству своје супруге и у другог сина Вукана, коме је предао власт над Дукљом и Далмацијом. О поређењу односа новог великог жупана²²¹ према апостолској столици отворено сведочи његово писмо папи Иноћентију III датовано у 1199. годину, у коме, пошто је врховног свештеника отворено и понизно назвао поглаваром целе Цркве и својим духовним оцем, сâм, следећи, с највећим поштовањем, пример свог оца каже: *Ми-смо се увек смайрали делом²²² Римске цркве, и блажене усйомене мој оџац, и увек смо чували учење Римске цркве* (регеста Иноћентија III, II књига, писмо 177). Ово је Стефан писао после Сабора, који је исте славне године одржан у Дукљи; у коме је, у шестом канону, цела Србија Римску цркву признала и прогласила за мајку и учитељицу свих цркава, с потписом епископа Србије Теодора. Потом, нажалост, између браће владара избила је неслога и рат, чији је узрок, нечија издаја, (у шта се) више може сумњати, него (што се) може

²¹⁹ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 230–231.

²²⁰ Буквално би било *управе*, што не одговара ни духу језика, ни времену које се описује, као ни хагиографском жанру.

²²¹ Слободнији превод врло компликоване Мартиновљеве реченице.

²²² Иако не одговара сасвим оригиналу, најбоље описује смисао писма.

потврдити. Стефан се с тим сложио²²³ и протерао брата из његових области и из граничних подручја 1202. Емерик, краљ Угарске, помогао је брату (Вукану). Пребеже Стефан Кало-Јовану, краљу Бугарске, у заштиту, (и) уз његову помоћ враћен је (на престо), а затим се, наравно уз посредовање Светог Саве, помирио с Вуканом, у чему су чврсто настојали. Потом, 1208. године када је Свети Сава тело оца Светог Симеона пренео из Хиландара у Студеницу, оба брата су се пред пречасним очевим реликвијама сусрели у граду Хвосну. Друге ратове је водио Стефан с Андријом, краљем Угарске, с Борилом, војводом Бугара, с Михаилом, владарем Драча и с Хенрихом Фландријским, који је владао Константинопољем. У свему овоме помогао му је Свети Сава, као што је детаљније описано у *Жиџију* овог светог владике. У достојанству великог жупана опстао је Стефан, када је победио Вукана, који је умро око 1222. Тада, краљевску круну, коју је раније од Иноћентија III тражио, и што је Емерик вешто омео²²⁴, и истом Вукану једва дао²²⁵, од Хонорија III поново је тражио и добио. *Првовенчаним краљем* је прозван. О његовом крунисању најбриљантније сведочи Доментијан, хиландарски монах и биограф Светог Саве, који у још нештампаном *Жиџију Светиој Саве* следеће каже: *И изабра (Свети Сава, тад већ архиепископ) једној од својих ученика, најиречаснијеј ейискоја Методија, и йосла ѿа у Рим најславнијим айосйолоима Петру и Павлу, и великоме сайресйолнику свейих, йайи велике Римске имйерије, давши дарове йодобно йочасйи*²²⁶ *и на своју земљу йризвао је блаослов; и да угосйоји*

²²³ Обе реченице су доста нејасне и Мартинов није ставио никакву директну везу између њих, али је поента да се прочула нека прича о издаји у коју се не може веровати, а да је Стефан у то поверовао.

²²⁴ Буквално – *йремесйио*.

²²⁵ Мисли се на краљевску титулу.

²²⁶ Као и у целом одељку, Мартинов је бирао делове из Доментијановог *Жиџија Светиој Саве*, неке је преводио насумично, неке прескакао, па су неке реченице, попут ове, заправо преведене до пола, она гласи заправо *давши блаослов йодобно йочасйи свейима на йохвалу, мнојочасно кандило сасйављано бојомисаоним разумом и извајано йресвейлом маишйом*

йравоверној владара њејове земље круном. И најисавиши йосланицу великом наследнику свејих и славних айосјола, йаји, исйоведавиши му неуйајену блајодайи којом сџм би венчан од Боја, и молио је да му йошаље блајослов од свејих айосјола, а од шјоја самоја блајословени венац да венча своја брайша на краљевсјиво у земљи очева краљевсјива (односно Дукљи), у коме се и ойшац њихов (Сјефан Немања) Божјим йровиђењем роди, које се зове велико краљевсјиво од йочейка. Бој који одасвуд даје силу и усјех љубимом слуги своје и исйуњава све њејове молбе, и шјоме свејшоме сайрестјолнику свејих айосјола зайоведи Духом свејим да му йошаље Бојом блајословени венац, исјинийшом исйунишелу њејових свејих зайовесји, да буде блајословен Бојом, и брайш њејов йо шјелу венчан, и обојица заједно йрослављена још овде на земљи, йре оноја великоја дана (Сјрашиној суда). Принесен би блајословени венац у ошчасјиво њејово. Примивиши ја, Преосвећени йрослави блајодайиља своја ради свих блајих дела њејових. Призвавши блајоверноја брайша своја, йревеликоја жуйана кир Сјефана, у седишију велике архиейскојије, звану Жичу, у манасјир, који је исји (Сјефан) йодијао, кир Сава йо обичају свеноћно бдење йрослави, свејше химне срцем скрушеним и жршве срцем на олшар йринесоше.²²⁷ Ујушју, шјоком свејше лишјурјије, йосле Великој входа, узевши круну у своје руке, и на йлаву йобожној брайша своја сјави и милошју Свејшоја духа йомаза ја на краљевсјиво да се назива йосјодин краљ, (и) да од Боја буду венчана сва йри йомоћника Хрисјова. Тако је код Доментијана.²²⁸ Стефан је владао

и йрекарасним бојама изумљено и односи се на Савин поклон.

²²⁷ Још један део који је Мартинов скраћивао.

²²⁸ Доментијан, *Живой Свејшј Саве и Живой Свејшј Симеона*, прир. Радмила Маринковић, Београд, 1988, 156–157; овако гласи тај одељак у целини: *О йослансјиву Преосвећеноја у рад великоја Рима*. И опет изабравши од својих ученика богоразумна мужа, свеосвећенога епископа Методија, и посла га у Рим ка прехвалним апостолима Петру и Павлу, и ка великоме сапрестолнику светих, папи велике Римске државе, давши благослов подобно почасту светима на похвалу, многочасно кандило састављано богомисаоним разумом и извајано пресветлом маштом и прекрасним

до 1228. године помогнут саветима и молитвама свог брата Светог Саве, примером свога родитеља, укоренен у страху и љубави Божјој. Осећајући да се приближава крај, усрдно је захтевао од светог епископа да пожури, и уистину, пожурио је к њему, али је нашао краља да је већ преминуо. Краљ је, тада,

бојама изумљено, које и до данас стоји код гроба плаве жири апостола Петра и Павла. Јер оне свете гомисаоне зраке, где сами телом не дођоше, ту Духом светим превелику благодат сатворише, своје саслужнику помажући, благословеном да испуњава њихове недостатке; Богом благословени венац њему послаше, да уистину савршенством благословено буде краљевство земље отачаства његова, сваким правOVERJEМ служећи бесконачном царству Оца и Сина и Светога духа, да и они благослове његово отачаство и својом благодаћу венчају добровернога сапрестолника његова отачаства. И написавши посланицу ка великом сапрестолнику светих и славних апостола, папи, исповедавши му неутајену благодат којом сам би венчан од Бога, и молио је да му пошаље благослов од светих апостола, а од тога самога благословени венац, да венча свога брата на краљевство по првом отачаству краљевства њихова, у коме се и отац њихов роди по божаственом самотрењу, у месту званом Диоклитија, које се зове велико краљевство од почетка. И Бог који одасвуд даје силу и успех љубимом служи своје и испуњује све његове небеске и земаљске прозбе, и томе светоме сапрестолнику светих апостола заповеди Духом светим да му пошаље Богом благословени венац, истинитом испунитељу његових светих заповести, да буде благословен Богом, и брат његов по телу венчан, и обојица заједно прослављена још овде на земљи, пре онога великога дана. *О доношењу светиога венца од Римске државе.* И принесен би благословени венац у отачаство његово, кога примивши Преосвећени прослави благодатеља свога ради свих благих дела његових. *О крунисању блајоверноја кир Стефана од преосвећеноја кир Саве.* И призвавши благовернога брата свога, превеликога жупана кир Стефана, у велику архиепископију, звану Житчу, у рукотворени му манастир, и по заповести небеснога стројитеља и свога добротвора, преосвећени кир Сава сатвори по обичају свеноћно стојање, и двоструко прослави онога који га је прославио, с једне стране богогласним песмама, а с друге стране сакрушењем срца, приносећи жртву један јединоме на душевном олтару скрушенога срца, које Бог никако не понижава. И у богоподобно време сатворивши свету литургију, и после великога исхода свете литургије узевши Свети венац у великом светилишту, венча благовернога брата свога, и помаза га Духом светим на краљевство да се зове самодржавни господин кир Стефан краљ свих српских и поморских земаља, да од Бога буду венчана сва три помоћника Христована.

његовим (Савиним) молитвама, поново оживљен и оденут у велику схиму, прими најсветије тело и крв Господа нашега Исуса Христа, у загрљају свог најпобожнијег брата усну дана двадесет четвртог септембра, када је слављен код Срба. Положен је крај родитеља својих у цркви Студеници, одакле га касније пренесе у катедрални храм Жичу Свети Сава, где до данас лежи, вероватно.²²⁹ Четворицу синова остави Свети Стефан: Радослава, Владислава, Стефана и Предислава од којих је последњи, угледајући се на свога стрица Светога Саву, напустио свет²³⁰ и као монах постао је архиепископ Србије, узевши име Сава II; Стефан уистину свога оца наследи на трону. Беше Свети Стефан подучаван у грчком, словенском и не мање у латинском језику; постоје у библиотеци у Минхену његових 12 необјављених писама, на грчком језику, (упућена) архиепископу Бугарске Димитрију Хоматину, у којима се разрађују литургијска питања. Постоји такође у Париској библиотеци *Житије Светиої Симеона*, од овог аутора (Стефана), на словенском језику, које је славне успомене правник Шафарик издао; ја сам га на француском приказао.

Коментари

Композиционо и структурално *Житије Стефана Првовенчаної* у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* представља заправо скуп података преузетих с намером да се покаже верност Стефана Немањића римскоме папи и уопште подређеност читаве Србије Курији.

На почетку Стефановог *Житија* (којег Мартинов назива *S. Stephanus seu Simon*) наилази се већ на хронолошку грешку, јер Мартинов пише да је Стефан Немања 1195. године отишао на Свету Гору, и да је најстаријем сину Вукану дао да буде

²²⁹ Несијурно је последња реч, али најпре је Мартинов мислио да се не зна да ли су његове мошти и даље у Жичи.

²³⁰ Мисли се на световни живот.

краљ Далмације и Дукље.²³¹ Затим каже за Стефана да је већ од 1199. године исказао верност папству.²³² Као што се може видети већ на самом почетку овог хагиографског списка, Иван Мартинов показује намеру да Стефана Немањића прикаже као неког ко отворено признаје папу за свог поглавара и ко је од почетка владавине био везан искључиво за Рим и у духовном и у јурисдикционом смислу. Без икакве дубље анализе спољне политике српског, тада још увек, великог жупана, нити унутрашњих политичких прилика у земљи, Мартинов ово пише наводећи уредно и део из писма Стефана Немањића папи Иноћентију III.²³³

У наставку се затим говори о наводном претходнику Светог Саве, епископу Теодору, који је признао власт Римске цркве над Србијом, потписавши то на неком концилу у Бару, исте 1199. године. О томе је било већ речи на месту где се говорило о Савиној биографији Ивана Томка Мрнавића. Овај сабор је донео низ одлука везаних за црквену дисциплину римокатоличкога клира, попут питања бријања и шишања свештеника, њиховог целибата, а вођен је и судски поступак против бискупа Свача Доминика због низа прекршаја. Сабор, дакле, ни по чему није подредио Србију Римокатоличкој цркви, већ је у питању било сређивање црквених прилика у Дукљи од стране њеног владара Вукана Немањића. Свакако, хронолошки се овај сабор никако није могао повезати на начин на који то чини Мрнавић, и који

²³¹ Као и добар део хронологије, потпуно је некритички узима од Фрање Ксавера Пејачевића. Уп. Pejacsevich, *Historia*, 153–154

²³² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 230.

²³³ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 230. Када се позива на збирке докумената тада је хронологија Ивана Мартинова тачна и прецизна, ради се о писму које је објавио А. Theiner, *Vetera monumenta*, 6. Мартинов цитира део из писма у коме Стефан каже *Nos, autem, semper consideramus in vestigia sancto Romano ecclesiae, sicut bone memoriae pater meus, et preceptum sancte Romane ecclesiae semper custodire*. Његов цитат у потпуности одговара тексту писма који је сачуван у цитираној збирци извора, али и Пејачевић наводи два пута потпуно исти цитат у контексту пак доказивања да је Стефан Немања био римокатолик, као и у контексту показивања оданости Римској цркви Стефана Немањића, в. Pejacsevich, *Historia*, 163, 167.

потпуно некритички преузима Иван Михајлович Мартинов. Сем тога што извори не говоре ни о каквом Теодору, епископу Србије, у време када је одржан Сабор у Бару, зна се и да Сава није ни био у земљи у то доба, већ на Светој Гори.²³⁴

У наставку овог хагиографског списка о Стефану Немањићу, руски језуита доноси неколико података из Стефанове биографије. Укратко пише да се Стефанов брат Вукан побунио и заједно с краљем Емерихом 1202. године протерао Стефана цару Калојану уз чију се помоћ Стефан вратио. Наводи и како су се 1208. године помирили у граду Хвосну над моштима свог оца које је Сава донео.²³⁵ У наставку овог хагиографског списка Ивана Мартинова сумарно се побројавају владари с којима је Стефан ратовао. Наведени су редом угарски краљ Андрија (II), бугарски цар Борил, господар Драча Михаило и цариградски цар Хенрих. Нити се даје прецизна хронологија, нити се детаљније упушта у било какву расправу по том питању, мада је очигледно преузето из Стефановог *Житија Светиої Симеона*, које сам Мартинов наводи да је користио као извор.²³⁶ Затим Мар-

²³⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 230–231. Документа у вези са Сабором објављена су код А. Theiner, *Vetera monumenta*, 7–10, потписи бискупа су на *ibid.*, 8 где се помиње и речени Теодор; о овој теми је расправљао и Н. Радојчић, *О живоју Св. Саве*, 345–348; о самом Сабору и црквено-политичким приликама у Дукљи и целој Барској надбискупији в. *Историја Црне Горе II/1*, 15–18.

Не треба изузети ни то да је Пејачевић, који је највећи утицај имао на Мартинова, такође настојао да докаже постојање овог Теодора, Рејасевич, *Historia*, 168–169.

²³⁵ Још један утицај Фрање Пејачевића на хронологију, пошто управо он наводи 1208. годину. Рејасевич, *Historia*, 175; И. Коматина, *Црква и држава*, 252–253. Хвосно као место помирења спомиње Свети Сава у свом *Житију Светиоїа Симеона*, после *мешежа* који је настао у земљи након Савиног одласка на Свету Гору. В. Свети Сава, *Сабрани списи*, Приредио Димитрије Богдановић. Београд, 1988, 117.

²³⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 231. Помен да је Михајло драчки господар директно је преузет од Стефана Првовенчаног, али је редослед сукоба, односно чуда Светог Симеона код Мартинова потпуно помешан и не одговара онима у самом спису, в. Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, предговор, превод дела и коментари Љиљана Јухас-Георгиевска, издање

тинов наводи да је у достојанству великог жупана Стефан био све до 1222. године, до смрти свог брата, када је крунисан. Каже да је од папе Хонорија III наново тражио круну коју је већ био молио од Иноћентија III, али је краљ Емерик исту издејствовао за Вукана. Од овог крунисања назван је *Првовенчани краљ*.²³⁷

Текстуално велики део *Жиџија Стефана Првовенчаној* из пера ученог руског језуите обухвата латински превод из Доментијанова *Жиџија Светиоја Саве* у вези са посланством епископа Методија у Рим и крунисањем Стефана Немањића за краља Србије. Доносимо га у тексту у целости и представља мали куриозитет и колико је познато први и једини латински превод Доментијана. Будући да се не бавимо филологијом у ужем смислу, посленицима ове дисциплине остављамо, уколико за то буде интересовања, да с филолошке тачке и из аспекта традиктологије анализирају овај посве јединствен и занимљив одељак.

на српскословенском Томислав Јовановић, Београд–Краљево, 2017, 81–107 (паралелни српскословенски и савремени српски текст).

²³⁷ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 231. За ову годину је потпуно нејасно одакле је преузима Мартинов. Фрањо Ксавер Пејачевић наводи да је Стефан крунисан 1220. године, али истовремено наводи и млетачки извор Андрију Дандола, као и Тому архиђакона, који овај догађај смештају у 1217. годину. Пејачевић се ту слаже да је после Вуканове смрти Стефан затражио круну, али он пише да је Вукан умро 1219. године. Rejacsevich, *Historia*, 154, 177–178.

У списку извора и литературе Мартинов помиње и *Историју* Јована Рајића. За крунисање Рајић даје исправну 1217. годину, па остаје нејасно зашто руски писац није користио ово дело за ближе хронолошко одређење крунисања Стефана Немањића. С друге стране, Јован Рајић пише како је Стефан круну тражио после Вуканове смрти и заиста наводи како је Вукан посредством угарског краља (Рајић погрешно наводи Андрију) добио титулу краља Далмације и Диоклитије. Ј. Рајић, *Историја II*, 357–358.

Једино место у изворима и литератури које је Мартинов навео да је користио, а где се спомиње 1222. година, јесте увод Павла Јозефа Шафарика за *Život Sv. Symeona od krále Štěpána* у: Pavel Josif Šafarik, *Památky dřevního písemnictví Jihoslavanův*, Praha, 1850, IV. Због чега је преузео баш ову годину, а не 1217. или 1220, коју превасходно помиње Фрањо Пејачевић, његов најбитнији извор и узор, није објашњено, нити постоји назнака решења.

Како сâм Мартинов наводи на крају овог хагиографског одељка о Стефану Немањићу, Доментијаново *Жиџије* је користио ослањајући се на бечки рукопис, те је зацело и овај превод сачињен на основу овог рукописа Савинога *Жиџија*. Ово је по много чему врло вредан део, јер представља извесно једини латински превод неког одељка Доментијановог *Жиџија*. Наравно, превод није буквалан и доследан, али јесте изузетно значајан.²³⁸

Након овог превода Доментијана, у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* руски писац је тачно навео да је Стефан био жив до 1228. године, а пише и како му је Сава био верни саветник помињући потом његову смрт и пренос тела у Жичу. Поменимо и то да се овде налази и укратко препричана прича о томе како је Сава васкрсао свог брата обукавши му монашку ризу²³⁹ и како је потом Стефан умро 24. септембра. На крају се још наводе Стефанова четири сина: Радослав, Владислав, Стефан (мисли се на Уроша) и Предислав, који ће по стрицу узети име Сава и бити наследник на архиепископском трону.²⁴⁰

Мартиновљев закључак о Стефану Немањићу Првовенчаноме јесте да је био начитан човек, писац, ерудита који је знао словенски, грчки и латински језик. Још пише како се у Библиотеци у Минхену чувају неиздата Стефанова писма Димитрију Хоматину,²⁴¹ а у Паризу његово *Жиџије Светиої Симеона*

²³⁸ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 231.

²³⁹ Чудо Светог Саве које описује Теодосије у Савиној биографији. В. Теодосије, *Жиџија*, прилагођавање са српкословенског језика Лазар Мирковић; редакција превода Димитрије Богдановић; прир. Димитрије Богдановић, Београд, 1988, 219–223.

²⁴⁰ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 231. Овде би се могао наслутити утицај Јована Рајића и његове *Историје словенских народа*. Наиме, српски историчар XVIII столећа такође побројава Стефанове синове и потоњег краља Уроша I назива Стефан, а за Предислава заиста каже да је узео монашко име по узору на свог стрица Саву и постао архиепископ српски. Ј. Рајић, *Историја II*, 364.

²⁴¹ У Минхену се чува заиста један рукопис дела Димитрија Хоматина, а уз њих је и рукопис одговора овог архиепископа краљу Радославу (који се

на словенском, које је објавио Шафарик.²⁴² Јасно је да овакав закључак само делимично одговара истини, али ово јесте једно од најобимнијих житија у Мартиновљевој компилацији. Везивањем Стефана Првовенчаног за папство, посебно уз неспорну чињеницу добијања круне из Рима, Мартинов је заправо желео да покаже да су сви српски владари потом, као наследници Стефанови, били верни синови Катедре Светог Петра.

наводи као Стефан) на питања која му је српски краљ упутио. Demetrii Chomateni, *Ponemata diaphora*, Rec. Günter Prinzing. Berolini et Novi Eboraci, 2002, 46, 309–313. Иван Мартинов помиње 12 писама, а одговора краљу Радославу има укупно 14. В. Филарет Гранић, *Одговори охридској архиепископа Димитрија Хоматијана на питања српског краља Стефана Радослава*, Светосавски зборник II, Београд, 1939, 149–189. Да ли је ту дошло до неког мешања краљева и броја одговора с бројем писама, веома је тешко разјаснити.

²⁴² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 231.

9. ОКТОБАР – ДЕСПОТ СТЕФАН (ЛАЗАРЕВИЋ)

Ово *Житије* представља један куриозитет. Наиме, добро је познато да је деспот Стефан Лазаревић канонизован тек 1927. године. Међутим, Иван Михајлович Мартинов је саставио један хагиографски спис на латинском језику написао још 1863. године и публиковао га у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Може се рећи да је на тај начин Мартинов заправо саставио и прво деспотово житије, те га уврстио у календар светих готово шест и по деценија пре него што је званично то учинила Српска православна црква. Предлог о канонизацији деспота Стефана Лазаревића потиче још из 1907. године од стране Стојана Новаковића и овај процес је поверен тадашњем епископу шабачком и доцнијем патријарху Димитрију. Због ратних сукоба процес је пролонгиран до 1927. године, када је, на петстогодишњицу Стефанове смрти патријарх Димитрије саставио *Службу десјоју Стефану*, који је те године и званично уврштен у ред светих.²⁴³ Са друге стране, латинско житије, истовремено и пример прозелитске пропаганде, састављено је неколико деценија раније.

Латински текст

Stephanus, parentibus, sanctorum numero accensis, Lazaro et Angelina, quae et Milita, natus, postquam patrem suum, in pugna Kossoviana a Turcis interfectum, amiserat anno 1389, sub tutela matris remansit puer. Ubi adolevit, Bajazeti sororem in uxorem duxit, patriae saluti consulturus. Mox tamen coram emiro a proceribus traductus fuit, quasi nimirum contra dominum suum, pacto cum Hungaris clam inito, insidias strueret. Quare emirum adiit despotissa Angelina, Stephani mater, nec tantum calumnias magnatum discussit, sed et honoribus cumulata Belgradum rediit, sacrisque exuviis S. Parascevae, virginis, olim Ternobo ablati,

²⁴³ Лазар Мирковић, *Увршћење десјоја Стевана Лазаревића у ред светишњења*, Богословље година II, свезак 3 (1927), 161–177.

onusta. Sed et Stephanus ipse, Coostanlinopolim profectus, benignissimea Bajazeto fuit exceptus, ac, praeter spem. cum honore ex urbe dimissus, accepto in super consilio, ut procerum domaret superbiam frangeretque vires. Anno 1395 et sequentibus Bajazeto pluribus in bellis socius fuit, quo patriae suae melius consuleret; ideo et gloriam apud suos comparavit multam et inter tot vitae discrimina divina providentia permansit salvus. Post pugnam Ancyranam, Constantinopoli honorificentissime acceptus est a Joanne, imperatore, cui regni gubernacula commiserat Manuel, Romam pergens, ubi de unione Ecclesiarum deque fredere contra Turcas ineundo tractaret. Igitur diadema te et despotae titulo a Joanne decoratus, assensa navi imperatoria, Serbiam repetiit. Mitylenae offendit Manuelem Roma redeuntem, pacemque Ecclesiae Graecae afferentem. Ab hoc itaque Thessalonicam, a Turcarum potestate liberandam, missus, inde per Albaniam patrios fines attigit, postquam de Turcis sibi insidiantibus, deque fratre suo Vulkum insignem victoriam reportasset. Antiquis Serbiae ditionibus Belgradum adjecit, quae urbs ad Hungaros defecerat; sedeque sua ibidem fixa, ecclesiam cathedralem cum duabus aliis, nec non et monasterium SS. Trinitatis erigendam curavit, et locupletissimis muneribus auxit. Verum anno 1407 arma rursus arripere debnit, contra Vulkum fratrem praeliaturus. Hoc enim auctore gravissima mala patriae incubuerunt. Et quidem magna pars Serbiae, inter plures principes divisae, Solimano, filio Bajazeti, feudatario jure obnoxia facta est, prraeter regiones Stephano subditas. Cum autem acerrimum bellum mox exarsisset inter Solimanum ejusque fratrem Mussam, fredus iniit Stephanus cum Mussa, qui, Bulgaria et Macedonia subjectis, Constantinopolim oppugnavit; victus tamen fuga salutem queresivit, sommo discrimini Stephanum exponens. Periculo liberavit despotam Manuel, imperator, commodans navim, qua per Pontum Euxinum et Istrum in Serbiam remearet. Interea, mortuo Solimano, Mussa, rerum potitus, in Serbiae principes saevire crepit eorumque plures interfecit. Quare fredere inito cum Mahometo, tertio Bajazeti filio, ejus copiis adjutus, Mussam, qui Serbiam plane evertere minitabatur, ad Philippolim cecidit, domumque rediit victor. Pace Serbiae ita reddita, sese totum

divino servitio addixit Stephanus, orationi admodum intentus, in legendissacris codicibus assiduus, erga pauperes et egenos eo usque liberalis, ut etiam nocturno tempore, ne ab hominibus videretur, eos inviseret et sublevaret. Cum Sigismundo, Hungarire rege, amicitia junctus fuit, aliis etiam occidentalibus tam carus, ut clerus latinus pro eo preces in ecclesiis publice funderet. Tandem gravi morbo correptus, ut regno provideret, brevedem solemniter instituit generum suum Georgium, excluso filio Joanne; nec multo post supremum diem obiit in pago Glavi, anno 1427, die 19 julii, in ecclesia SS. Trinitatis magno populi concursu tumultatus.²⁴⁴

Превод на српски језик

Стефан, рођен од родитеља који се убрајају у свете, Лазара и Ангелине, која је Милица, након што му је отац убијен од Турака у боју на Косову 1389. године, потпао је под мајчино регентство.²⁴⁵ Када је одрастао, сестру је одвео Бајазиту за жену, (и) како би се саветовао о добробити државе. Недуго потом, пред емиром је био издан од својих племића, (под оптужбом) да је против свог господара (и) како је ковао заверу, након тајног договора са Угрима. Због тога је емиру отишла деспотица Ангелина, Стефанова мајка, разговарала о лажним оптужбама великаша, и са почастима се вратила у Београд, са светим моштима Свете Параскеве, девице, која је некад почивала у Трнову. И сâм Стефан, напустивши Константинопољ, био је најсрдачније дочекан од Бајазита и са неочекиваним почастима, кад је напуштао град, добио је савет (од Бајазита) да потчини сујетне племиће и да их савлада силом. Године 1395. и наредних година био је сарадник Бајазиту у многим походима, како би боље водио рачуна о својој земљи; а његова слава је међу његовима порасла много, и истицао се животом међу свима, (и) остао је сачуван Божјим провиђењем. Након битке код Ангоре, с највећим почастима је

²⁴⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 243–244.

²⁴⁵ *Тушорсиџво* или *сиарашељсиџво* не би био одговарајући превод јер је у питању владар.

у Константинопољу примљен од Јована, цара, који је управљао државом за Манојла, који је продужио ка Риму, где је разговарао о унији Црква и савезу против Турака.²⁴⁶ На Митилени су напали Манојла, док се враћао из Рима, носећи мир Грчком цркви. Одатле је (ишао) до Солуна, ослобођеног од Турака, кренуо је ка Албанији где је достигао границе своје земље, потом (нападнут) од Турака у заседи, јавио је велику победу над братом Вуком. Древни српски град Београд, од Угара напуштен, припојио је и начинио од њега престоницу себи, (изградио) саборну цркву са два торња, подигао и Цркву Свете Тројице и снабдео је бројним поклонима. Али, 1407. поново је морао на оружје²⁴⁷ да се бори против брата Вука. Велико зло се проширило над земљом.²⁴⁸ И заиста, већи део Србије је био подељен међу бројним владарима. Сулејман, Бајазитов син, приморао је (све) на феудалну заклетву, осим подручја потчињених Стефану. Кад је потом избио најжешћи рат између Сулејмана и његовог брата Мусе, Стефан је започео савез с Мусом, који је потчинивши Бугарску и Македонију, опсео Константинопољ; али, будући побеђен, тражио је да побегне, излажући Стефана највећој опасности. Од опасности деспота је избавио Манојло, цар, позајмљујући му лађу, која (га) је превезла преко Црног мора и Дунава у Србију. У међувремену, умро је Сулејман, а Муса је, узевши власт у своје руке²⁴⁹, почео да пустоши и многе владаре Србије је убио. Стога, склопио је савез са Мехмедом, трећим Бајазитовим сином и уз помоћ његове (Стефанове) војске, победио је (Мехмед) код Филипопоља Мусу, који је претио да заузме Србију, и вратио се победоносно кући. Пошто је у Србији успостављен мир, Стефан је себе сасвим посветио божанској служби. Пажљив у молитвама, ревностан у читању светих списа, био је великодушан према сиромашнима и гладнима, чак и ноћу, да не би био виђен од људи, посећивао

²⁴⁶ Превод овог дела је поједностављен и дат је смисао који најприближније одговара оригиналу, али је и у духу језика.

²⁴⁷ Био је приморан на оружје.

²⁴⁸ Слободнији превод у односу на оригинал.

²⁴⁹ Бољи је превод него буквално узевши *сѣвари*.

их је (сиромашне и гладне) и тешио. Са Сигисмундом, краљем Угарске, био је близак пријатељ, и другим западњацима био је веома драг, јер се латински клир за њега молио у црквама које је основао. Савладан тешком болешћу, да обезбеди наследство краљевства, скромно је поставио свог братанца Ђурђа, искључивши сина Јована; недуго потом умро је коначно у селу Глави, године 1427. дана 19. јула, а у Цркви Свете Тројице сахрањен је уз много окупљеног народа.

Коментари

Када се овај одељак коментарише, неколико ствари одмах упада у очи. У списку извора и литературе постоје две озбиљне грешке које показују да је руски језуита имао значајне омашке приликом састављања *Житија*. Део о Пејачевићу који се чита код Мартинова, дакле од 370. стране, посвећен је сремским Бранковићима и Стефану Слепом, а не деспоту Стефану Лазаревићу.²⁵⁰ Друго јесте позивање на Муравјова и његова житија светих, где се у октобру деспот Стефан уопште не спомиње, већ само краљ Стефан Дечански.²⁵¹ Заправо, из ове збирке октобарских житија Мартинов је преузео део који се односи на пренос моштију Свете Петке у Београд из Трнова и то из текста *Житија* ове светитељке.²⁵² Чак и Рајићеву *Историју* Иван Мартинов овде сасвим погрешно цитира јер наводи да је за деспота Стефана Лазаревића користио десету књигу, док се владавина овог српског деспота налази у осмој.²⁵³

Уз све ове грешке Мартинов приде на почетку назива Стефанову мајку Ангелина, мада је назива и Милица будући да у

²⁵⁰ Рејасевич, *Historia*, 333–341 јесте одељак где се доста детаљно говори о деспоту Стефану Лазаревићу.

²⁵¹ А. М. Муравјев, *Жития святых Российской Церкви, также иверских и славянских*, мјесец октабрь, Санкт Петербург, 1856, 384–436.

²⁵² *Ibid.*, 260–261.

²⁵³ Ј. Рајић, *Историја III*, 87–107, а не 252–355, што је X глава која се односи на Србе у Угарској.

оба наведена му кључна извора, код Пејачевића и код Рајића, јасно стоји Милица. Муравјов пак даје њено име у облику Ангелина и сигурно је то утицало на Мартинова да преузме и то име за кнегињу Милицу.²⁵⁴ Ово *Житије* је специфично и по томе што је Мартинов користио подједнако Рајића и Пејачевића, те није, као у многим другим случајевима, јасно одакле је шта преузимао. Руски језуита је овде показао суштински далеко веће познавање методологије историјске науке него у другим случајевима, иако и овде има немалих пропуста. Упркос чињеници да су и Рајић и Пејачевић о деспоту Стефану писали хронолошки збркано, Иван Михајлович Мартинов сада даје један прилично прецизан хронолошки преглед живота деспота Стефана Лазаревића. Исто тако, ако се пажљиво и истовремено читају, могу се наћи и поједине паралеле. Примера ради, обојица Оливеру називају Милева, али Мартинов име сестре која је отишла Бајазиту ни не наводи. Од обојице је преузео и то да је Бајазит столовао у Цариграду иако је добро познато да то није тачно већ да је Цариград пао 1453. године.²⁵⁵

Већ је поменуто да је део о преносу моштију Свете Петке преузет из Муравјовљевог *Житија* ове светитељке, а Мартинов га је зналачки уклопио у причу о дипломатској мисији кнегиње Милице, наравно, правећи овог пута озбиљну хронолошку грешку пошто је до ове мисије дошло у пролеће 1398. године. Тада већ као монахиња Јевгенија, у друштву још једне калуђерице, Јефимије, у пролеће 1398. године отишла је у Сер код Бајазита да би оправдала кнеза Стефана и његов поступак при гушењу завере властеле. Исто тако, требало је и да убеди османског владара да не поверује у оптужбе против кнеза Стефана да је сарађивао са Угрима при турском походу на Босну. Дакле, овај део Мартиновљевог излагања је сасвим исправан и оно што је занимљиво јесте да о томе не пишу ни Рајић ни Пејачевић већ је Мартинов

²⁵⁴ Pejacsevich, *Historia*, 333; Ј. Рајић, *Историја III*, 88; А. М. Муравьев, *Жития святых, мѣсяц октябрь*, 260–261.

²⁵⁵ Pejacsevich, *Historia*, 334; Ј. Рајић, *Историја III*, 88.

то саставио на основу непознате литературе.²⁵⁶ Руски писац је потпуно прешао преко периода од 1395. до 1402. године, просто занемарујући и битку на Ровинама 1395. и још значајнији сукоб код Никопоља 1396. године, док и Пејачевић, а посебно Рајић знатно више пишу о тим дешавањима.²⁵⁷

Давање деспотске титуле од стране византијског цара Јована VII Палеолога добро је познат податак, те Мартинов исправно наводи да се то десило након битке код Ангоре 1402. године. Цар Манојло II Палеолог био је на путу по Западној Европи с намером да прикупи помоћ против Турака, а ово његово путовање завршено је неуспехом.²⁵⁸ Манојло јесте био уплетен у неке преговоре о унији Цркава, још за очев живота 1385. године, али како Џон Баркер каже, иако је био вољан да преговара о унији, био је непопустљив у конкретним теолошким питањима, као прави Византинац, и цар-теолог. Овакав став најбоље илуструје грешку Ивана Мартинова, који и овај контакт са западним светом жели да покаже нужно као унију и јединство Цркава.²⁵⁹ Али, и у овом случају, важно је знати да је Мартинов исправио своје изворе, те једини правилно наводи име цара од којег је Стефан Лазаревић добио деспотско звање иако и Пејачевић и Јован Рајић наводе цара Манојла II Палеолога.²⁶⁰

²⁵⁶ Pejacsevich, *Historia*, 334–336; J. Рајић, *Историја III*, 73–88; А. М. Мурављев, *Жития святых мѣсяц октябрь*, 260–261; Сениша Мишић, *Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе*, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, ур. Сениша Мишић, Дејан Јечменица, Трстеник, 2014, 11. о Милицы уп. и најновију биографију Марко Шуица, *Милица. Кнегиња немирној доба*, Београд, 2020.

²⁵⁷ Pejacsevich, *Historia*, 334–336; J. Рајић, *Историја III*, 81–88.

²⁵⁸ Сања Мешановић, *Јован VII Палеолог*, Београд, 1996, 100–101; о путу на Запад в. старије, али актуелно А. А. Василев, *Путешествие визант. императора Мануила II Палеолога во Зап. Европе*, Журнал Министерства народного просвещения, Ч. 39. Май (1912), 41–78; *Ibid.*, Июнь (1912), 260–304; J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick (N. J.), 1969, 170–200.

²⁵⁹ J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425)*, 191–193.

²⁶⁰ Pejacsevich, *Historia*, 335; J. Рајић, *Историја III*, 94–96.

Прича о Митилени (Лезбосу) врло је нејасна и не може се закључити на шта је Мартинов циљао. На Лезбосу се у повратку задржао деспот Стефан, који је тамо склопио брак с Јеленом Гатилузио,²⁶¹ Ниједан Манојлов боравак на Лезбосу није забележен у ово доба.²⁶² Да ли је овим браком деспота Стефана на Лезбосу Мартинов покушао да објасни његову наводну блискост са Римом, отворено је питање, али свакако треба узети у обзир и то да је можда просто невешто повезао информације. Оно што Мартинов даље пише односи се на јесен 1402. године – прво сукоб са Бранковићима код Трипоља 21. новембра, а затим и са братом Вуком, са којим се деспот Стефан посвађао због Вуковог држања у бици.²⁶³ Заиста, недуго потом успостављени су контакти са краљем Жигмундом Луксембуршким, а деспот Стефан је добио и Београд и друге поседе од угарског владара. Црква Свете Тројице коју наводи Мартинов јесте Манасија и њу помиње Пејачевић, а храм са два торња би могла бити Саборна црква у Београду, коју Рајић описује иако не наводи два торња.²⁶⁴

Грађански рат међу Бајазитовим наследницима, те улога деспота Стефана и брата му Вука прилично је позната тема у науци. Рат против Вука избио је крајем 1408. године. Отишао је код једног од Бајазитових наследника и претендента на место султана Сулејмана и од њега затражио војну помоћ обећавши да ће признати његову врховну власт. Иако је добио помоћ из Угарске, деспот Стефан је поражен, али један од супарника у борби око турског трона, Сулејманов брат Муса прешао је у Европу и почео да окупља око себе коалицију против брата.

²⁶¹ J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425)*, 282–283, nap. 146.

²⁶² Штавише, ни податак о боравку у време или око битке код Никопоља није тачан. J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425)*, 59, 61, 129.

²⁶³ *Историја српског народа II*, 66–68 (Сима Ђирковић); Pejacsevich, *Historia*, 335–336 је био извор за опис повратка преко Солуна.

²⁶⁴ *Историја српског народа II*, 68–73 (С. Ђирковић); Pejacsevich, *Historia*, 334; Ј. Рајић, *Историја III*, 103, али Рајић пише да је црква посвећена Светом Николи и архиепископија за целу Српску земљу.

Стефан Лазаревић се прикључио овој коалицији и после битке код Космидиона, где су Мусине снаге потучене, деспоту је значајно помогао цар Манојло II, те је византијским лађама преко Црног мора деспот стигао на своје поседе. Муса се прво склонио код деспота Стефана, међутим, након Сулејманове погибије 1411. године, Муса је постао владар. Но, убрзо је избио сукоб и са њим, те је коначно 5. јула 1413. године код села Чаморлу дошло до одсудне битке, а током повлачења из исте Муса је заробљен и убијен. Једини преостали брат и предводник ове коалиције, Мехмед, постао је султан.²⁶⁵ Редослед догађаја је, дакле, код Мартинова релативно тачан, а овај кратки одељак у Стефановом *Жиџију* у потпуности је преузет од Фрање Ксавера Пејачевића.²⁶⁶

Што се тиче краја *Жиџија десјоџа Стефана Лазаревића*, у одређеној мери је могуће ући у траг евентуалним изворима, али су поједини делови конструкције самог Ивана Михајловича Мартинова. Свакако да постоје одређени топоси попут његовог милосрђа, сталне молитве и уопште врлина деспотових и они су преузети од Јована Рајића. Друго је, међутим, питање одакле је могао да црпи податак о томе да је деспот Стефан Лазаревић из наследства искључио неког сина Јована и деспотовину дао Ђурђу Бранковићу. Највероватније је да је руски језуита ово измислио, као и римокатолички клир, који се молио у задужбинама које је за њега подизао деспот Стефан будући да Рајић пише како је деспот штедро помагао монахе. Мартинов их је само преправио у римокатолике у својој верзији. Оно што је пак занимљиво, јесте податак о месту смрти деспота Стефана, Главици, коју не наводе његови извори, иако помињу датум деспотове смрти. Ово би могло да укаже да је Мартинов користио или консултовао неки од рукописа биографије деспота Стефана

²⁶⁵ *Историја српског народа II*, 75–89 (Ј. Калић); Сениша Мишић, *Поход султана Мусе на Десјојовину 1413. године и источна српско-турска граница*, *Историјски гласник*, 1–2 (1987), 75–88.

²⁶⁶ Рејасевич, *Historia*, 337–338 у неколико наврата преузимао је и делове реченица од старијег језуитског писца.

Лазаревића од Константина Фиозофа, што свакако заслужује посебну расправу. И још једна контрадикторност – иако правилно наводи датум деспотове смрти, приписује му прославу на дан који, као и многи други, нема директне везе са личношћу која се тада обележава. Поврх свега, овај последњи део, иако вероватно у доброј мери и измишљен, представља хагиографски топос који овом историјском прегледу живота деспота Стефана Лазаревића даје житијна обележја, вероватно прва у историји.²⁶⁷

Треба приметити да су и детаљи око деспотовог милосрђа наведени у најзначајнијем извору о животу Стефана Лазаревића, а то је, наравно, дело Константина Фиозофа. Код овог писца стоји и реченица о добрим односима деспота Стефана са западним владарима.²⁶⁸ Ватрослав Јагић је своје издање дела Константина Фиозофа приредио тек 1875. године. Мартинову очигледно овај извор није био познат, али је посредног утицаја било, вероватно преко Јована Рајића и његовог историјског списка.

Мартинов у списку литературе, међутим, наводи и Миклошичеву збирку повеља, али ниједну од њих није користио нити помињао у овом кратком опису живота српског владара. Повеље на које руски писац указује јесу: Стефанова повеља манастиру Велика Лавра 1395. године, повеља о потврђивању дубровачких привилегија 1405. године, те повеља о обдаривању манастира Милешева неким селима и друге, које не цитира.²⁶⁹

²⁶⁷ Pejacsevich, *Historia*, 339–341 чак пише и о зетској политици и односима деспота са Босном, што је Мартинов све сасвим прескочио, те чак ни он не даје никакве хагиографске описе српског владара; Ј. Рајић, *Историја III*, 105–106. Рајић пише да су ови подаци из рукописа непознатог аутора.

²⁶⁸ Константин Фиозоф, *Животъ Сѣефана Лазаревића, деспота срѣскога*, прир. Гордана Јовановић, Београд, 2009, 85–86, 93–94.

²⁶⁹ Franz Miklosich, *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, прир. Раде Михаљчић, Београд, 2009, 228, 266–269, 333–335.

28. ОКТОБАР – СВЕТИ АРХИЕПИСКОП АРСЕНИЈЕ

Архиепископ Арсеније, први наследник Светог Саве, познат и као Свети Арсеније Сремац, од руског историчара и хагиографа Ивана Мартинова такође је добио житије, једини римокаатолички култни спис. Као и добар део житија, и ово је кратко, синаксарско.

Латински текст

Arsenius, archiepiscopus Serbiae, hujus nominis primus, Sirmio ex parentibus christianis ortum traxit. Spaeto mundo, monachus factus est in monasterio Zidicensi, ubi tum morabatur S. Sabas, archiepiscopus. A quo varie diuque probalus, in ecclesiarcham primum, dein in totius ecclesiae praesulem invitus eligitur, et coram rege Radoslao archiepiscopus ordinatur anno 1221, quoniam ipse Sabas iter Jerosolymitanum jamjam initurus erat. Decessoris sui et magistri vestigia premens Arsenius, in pascendo grege curre suae commisso strenue laboravit, errantes ad prenitentiam vocans, rebellium vero corda veritatis verbo, veluti gladio utrinque acuto, percutiens. S. Sabae unionem cum Romano pontifice luculenter statuimus suo loco. Jamvero sanctum Arsenium quoque, quem vivens Sabas in cathedram Pechiensem successorem provexit ordinavitque, pari sanctitalis et religiosae observantire nexu tum Sabae, tum Romanae Ecclesiae conjunctum exstitisse omnia suadent: oec enim credi potest, dissimilem sibi religione, aut in thronum promovisse, aut in eodem toleraturum fuisse. Post multos denique annos, Arsenius in morbum incidit adeo gravem, ut trium annorum spatio neque Missae sacrificium Deo offerre, neque ecclesiam adire, nisi ab aliis portatus, valuerit. Itaque, caelo jampridem maturus, et sacramentis refectus, Placidissime obdormivit Tcherntsae, die 28 octobris, anno 1251, postquam Ecclesiam, quam triginta annos rexerat, Sabae II tradidisset gubernandam. Sepultus est in templo Apostolorum. Habet officium. Hujus praesulis memoria Serbis

adeo sacra est, ut ex usu perantiquo archiepiscopi et episcopi ejus invocatione, non secus ac sanctorum Simeonis et Sabae, juramenta sua in ipso muneris novi ingressu confirment.²⁷⁰

Превод на српски језик

Арсеније, архиепископ Србије, први овог имена, потиче из Срема од хришћанских родитеља. Презревши свет, замонашен је у манастиру Жича, где је тада боравио архиепископ Сава. Од њега је био подржан дуго времена, (али је) прво за епископа, а потом за прелата целе Цркве невољно изабран и раније је архиепископ крунисао Радослава, 1221. године, с обзиром на то да се исти Сава тада спремао на пут за Јерусалим. Арсеније је ходао стопама свог учитеља и претходника, бринући се за своје стадо, хранио га је²⁷¹, посвећено је (и) вредно радио, грешнике је призивао покајању, срца побуњених је једном речју пресецао као мачем оштрим на обе стране. Као што смо установили Свети Сава је (склопио) унију са римским првосвештеником. А сада о Арсенију, којег је Сава за живота у пећкој Саборној цркви одредио и поставио, и који је једнаком светошћу и религиозношћу био покоран и Сави и Римској цркви и све ствари су рађене у вези (са Римом), јер не би се могло веровати да би, супротно својој вери, и напредовао ка трону, и да би то издржао.²⁷² Након много година, на крају, Арсеније се смртно разболео, и током три године нити је могао да служи литургију²⁷³, нити је могао да иде у цркву, а да га други не носе. И тако, спреман за небо²⁷⁴,

²⁷⁰ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 264.

²⁷¹ *Најасао ѿа је*

²⁷² Још једна врло чудна и незграпна реченица, а уз одређена прилагођавања Мартиновљеве мисли су пренете. Суштина је да је био једнако ревностан као и Сава, те да је био покоран Риму и папи.

²⁷³ Будући да је био православни архиепископ, Мартиновљев помен мисе је овако преведен, а ради се вероватно о молебанима за оздрављење архиепископа.

²⁷⁴ *Сазрео за небо*, заправо 'спреман да умре'

и обновљен светим тајнама²⁷⁵, мирно је уснуо 28. октобра 1251. године у Чрнци, пошто је управу над Црквом, којом је управљао више од тридесет година, предао Сави II. Сахрањен је у Цркви (Светих) Апостола. Има службу.²⁷⁶ Слава²⁷⁷ овог архиепископа међу Србима је толико велика да се архиепископи и епископи заклињу именом овог епископа, а не само именом Светог Симеона и Саве када се уводе у службу.

Коментари

Жиџије наследника Светог Саве на трону српских архиепископа, Арсенија, званог и Сремац, у највећој се мери ослања на хагиографски спис које је њему у част саставио архиепископ Данило II, док су детаљи везани за покорност Арсенија Риму узети врло директно из Пејачевићевог дела. Од Данила II (односно верзије из *Сказанија*) преузет је извесно читав део који сведочи о Арсенијевом пореклу из *Сремске земље*, те његовом узрастању у вери и врлинама које Данило описује. Мартинов прави само једну омашку у односу на текст *Жиџија*. Наиме, Арсеније се замонашио пре одласка у Жичу код Саве, док Мартинов експлиците наводи да је Сава замонашио Арсенија. Када се чита *Жиџије*, јасно је да је Арсеније отишао к Сави јер је чуо за његову славу и углед, те да је боравио у манастиру Жича и да је убрзо уздигнут у виши чин будући да је дошао већ као монах. Мартинов је пренео, на основу *Сказанија*, прилично сажету Арсенијеву биографију јер се у *Даниловом зборнику* детаљније образлаже његов успон, да је напредовао у црквеној служби, под будним оком Савиним, како Данило то истиче. Што се тиче препуштања престола, Сава се стварно тада спремао на пут у Јерусалим, и оно је уследило по напуштању архиепископског трона. Вреди поменути и да Сава јесте крунисао свога синовца Радослава, додуше не 1221. године, како тврди погрешно Мар-

²⁷⁵ Мисли се на примање светог причешћа и духовну припрему за смрт.

²⁷⁶ Њему написану у част.

²⁷⁷ Успомена

тинов, а у Арсенијевом *Житију* се чак наводи да је Радослав био и присутан на Сабору на коме је Арсеније хиротонисан за архиепископа и наследника Савиног.²⁷⁸ Жеља да следи трагове и да се држи поука које је оставио Сава, код архиепископа Арсенија је, према житијним наводима, била присутна све време његовог вођења Цркве. Данило Арсенију приписује речи *добар учитељ наш и наставник* за Саву, те позива да његове поруке буду увек са паством, односно верним народом Српске цркве којем је ово и говорио.²⁷⁹

Као што је поменуто, Мартинов је искористио и Арсенијево *Житије* да наведе, преузимајући од Фрање Ксавера Пејачевића, како је и овај архиепископ био у свему покоран Риму. Пејачевић је навео како се зна да је Сава био у унији са Римом, те да га је архиепископ Арсеније и у томе следио. Штавише, и овде се још једном види како је Мартинов буквално целе делове преузимао дословце од Пејачевића: *Quibus hic illud superaddo, sanctum Arsenium quoque, quem vivens Sabas in thronum Pechiensem successorem provexit, ordinavitque, pari fanaticis, & religiose piiu observantiae nexu Sabae, ac Romanae Ecclesiae conjunctum exstitissenec enim a quoquam sanas mentis credi potest, dislimilem sibi religione, aut in thronum provexiise, aut in eodem toleraturum fuiise.*²⁸⁰ У време архиепископа Арсенија нису забележени никакви његови контакти с папством или уопште с римокатоличким клиром. О тако нечему у изворима нема спомена јер и иначе се врло мало зна о Арсенијевом боравку на трону српских архиепископа. У његово време је допуњен Савин *Синодик љавославља*, око 1234. го-

²⁷⁸ Радослав је на престо дошао 1227. године, Сава га је крунисао у Цркви Светог Спаса у Жичи и највероватније 1229. године отишао је на пут ка Јерусалиму, који је опет био у хришћанским рукама. В. Миодраг Марковић, *Прво љутовање Светиој Саве у Палестини и њејов значај за српску средњовековну уметност*, Београд, 2009, 13–19; И. Коматина, *Црква и држава*, 295.

²⁷⁹ Сказаније, 26–28; Данило Други, *Житија. Службе*, 153–169. Пространо Арсенијево *Житије* Мартинов је прилично сажео.

²⁸⁰ Pejacsevich, *Historia Serbiae*, 184.

дине, и постоји нешто података о функционисању Хумске епископије.²⁸¹

Данилово *Жиџије* даље наводи да се Арсеније тешко разболео, те да није могао ни да служи ни да улази у цркву, а да га други не носе, што и Мартинов преноси у својој житијној белешци. Чрнча, као место његове смрти, помиње се и у *Жиџију* Арсенијевом из пера архиепископа Данила II, те је сасвим јасно да је одатле преузет податак.²⁸² Што се *Службе Светиом Арсенију* тиче, њу је саставио такође архиепископ Данило II, тако да је она Мартинову сигурно и била позната будући да је користио *Данилов зборник*. Због тога кратко и наводи постојање ове службе, иако се не упушта ни у какве детаље у вези са њом.²⁸³ Слава о Арсенију, коју помиње руски писац, сигурно је везана за његово чудотворство, које Данило детаљно описује у значајном делу свог *Жиџија архиепископа Арсенија*. Крај житија је веома интересантан јер Мартинов помиње заклињање епископа над моштима Светог Арсенија. Данило II нешто другачије пише. Он, наиме, наводи како се било ко ко би некога неком клетвом хтео заветовати, заклињао Арсенијевим именом.²⁸⁴ Његов култ се доста рано раширио, а што се проклетства тиче, и вековима доцније се претило Арсенијевом одмаздом и клетвом.²⁸⁵

На крају се могу извести одређени закључци. Очигледно је Мартинов имао увид у неке рукописе *Даниловој зборника*, што,

²⁸¹ И. Коматина, *Црква и држава*, 293, 296–297.

²⁸² *Сказаније*, 27–28; Данило Други, *Жиџија. Службе*, 170–171.

²⁸³ Данило Други, *Жиџија. Службе*, 215–241; в. и Леонтије Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево, 1965, 73–74.

²⁸⁴ Овом приликом она неће бити посебно набрајана, нити су тема пошто их Иван Михајлович Мартинов не наводи, али се може претпоставити с великом дозом оправданости да је под славом циљао управо на чуда која Данило поприлично детаљно описује, а која се односе махом на излечење болесних, в. Данило Други, *Жиџија. Службе*, 172–179.

²⁸⁵ Станоје Станојевић, *Архиепископ Арсеније*, Гласник Историског друштва у Новом Саду 5/3 (1932), 335, уп. цео чланак на 331–341 који се махом заснива на Даниловом *Жиџију*, али је вредан нарочито због доцнијег култа Светог Арсенија; в. и Л. Павловић, *Култови лица*, 71–75.

како је већ речено, и сâм наводи. Постоје одступања у односу на текст *Сказанија*, пре свега јер оно не наводи заклињање Арсенијевим именом, а не помиње се чак ни да се прочула слава о Арсенију. Иван Михајлович Мартинов је, без сумње, Арсенијево *Жиџије* у основи компиловао ослањајући се на *Сказаније*. Стога је оно много краће, али се из текста назире да је руски аутор познавао још неке појединости о списима архиепископа Данила II.

30. ОКТОБАР – СВЕТИ КРАЉ МИЛУТИН

Једно од најдужих житија јесте оно посвећено краљу Милутину. Осим тога, ово житије је јако добар пример Мартиновљево методологије, али и показатељ његових идеја водиља када је састављао овај зборник хагиографија.

Латински текст

Stephano Urosio I filii fuere duo, Stephanus cognomento Dragutinus et Urosius Milutinus, hic junior, ille natu major; quorum mater, Helena, Francorum regis, ut volunt, filia, christianissima ac pientissima omnium auctorum calculo femina fuit. Cum vero Dragutinus, tum crucis ex lapsu confrarti malo, tum cumprimis prenitudine admissi sceleris in patrem, quem throno deturbaverat, adductus, in Milutinum fratrem summum Serbiae imperium nitro transtulisset, anno 1275, seseque in Sirmiensem regionem recepisset, coronam regiam cinxit Milutinus, assumpto nomine Stephani Urosii II. Exinde coepit edificare templa multa: ac nominatim elegantissimam basilicam ad fluvium Banscum, ab aquis tepidis ita vocatum, in honorem S. Stephani protomartyris condidit; quam omnem auro introrsum ornavit, erecto sibi illic sepulcro. Nec in Serbia tantum, sed Hierosolymis, in monte Sinai, Constantinopoli, Thessalonicae, in Monte Atho, ac per omnia Graecorum Slavorumque regna et insulas, ut auctores indigenae referunt, xenodochia et templa excitavit; quin et voti sacramento se obstrinxit ad erigenda divino honori tot sacra domicilia, quot regni annos numerasset. Stetitque promissis, divino numine imperium ejus in annos quadraginta duos producente. Ecclesiam Chilandariensem ad splendorem instauravit, latifundiis et praediis adjectis, uti regium testatur chrysobullum. Praeterea viri pietatem ac divinae domus zelum commonstrant quatuordecim episcopatus ab eo ordinati et varie ditati, annuente Nicodemo, archiepiscopo totiusque Ecclesiae Serbicre capite. Quorum episcopatum sedes

fuere fixae ut sequitur : 1) Zetae, 2) Rasciae, 3) Cholmiae, 4) Chvostnae, 5) Budimliae, 6) Debrae, 7) Moravicae, 8) Scopiae, 9) Prisreniae, 10) Liplianae, 11) Braničeviae, 12) Macvae, 13) Gradeciae et 14) Conculii. Ab eodem hegumeni constituti fuerunt Studenicae, Milesevii, Sopoćanis, Banskii, Gradeciae, Ravanicae, Rascae, Conculii, Modricaе, Chvostnae, Gostivarii, Orehovicae, Nagoricae, denique Scopiae. Eleemosynas sine exemplo maximas, quales nemo ante ipsum, profudit; iustitia vero universo populo innotuit. Bellica virtute destitutum minime fuisset demonstrant bella adversus finitimas nationes, Graecos, Bulgaros, Ragusios, Hungaros, secunda plerumque fortuna suscepta ; quare hic enarrare longius esset. Tandem, postquam Serbiam per annos quadraginta sex circiter gubernasset, e vivis cessit, die octobris 29, ut diserte notatum est in Typico Chilandariensi, anno 1321, conditus in ecclesia S. Stephani protomartyris Banskensi. Quo cum Agareni venissent, corpus ejus delatum est Prisreniam; ea vero etiam civitate a Mahometanis expugnata, Sophiam, quae urbs Bulgariae est, veterum Sardica, traductum et in ecclesia S. Marinae depositum, quod sua adhuc retate integrum exstitisse, nec semel oculis usurpasse, pectorisque pilos inspexisse testatur Luccarius, latinus auctor. Tandem in ecclesiam Sirmiensi caenobii Jassak inde translatum est, hodieque incorruptum sanctorum cui tu honoribusque afficitur a suis. Non desunt tamen vitae labes, eoque graves; inter quas non postremo loco veniunt adulterii incestuosi macula, et proprii filii, Stephani, seditionis incusati, execratio, visus acie pelvi candente infirmata; denique communitio cum sede Romana minus sincera ac simulata. Verum ab bis omnibus eximunt Stephani memoriam vel auctores latini. Nam apud Serbos ejus saetitia postplurimas etiam vitae labes in comperto prorsus est: hac enim profusis eleemosynis, rigidaque prenitentia redemit eluitque. Aiunt illum cum Simonide uxore, Andronici imperatoris filia, extremos vitae annos monachali egisse habitu et disciplina, totumque misericordie operibus deditum ad ultimum anhelitum exstitisse. Certe Serborum Ecclesia sanctorum suorum Albo eum adseruit et diem 30 Octobris cultui ejus consecravit. Sed et fidei Romanae dogmata complexus fuerat ac sedi apostolicae obedientiam, quam et in quibus debebat nitro

detulerat; nec nisi calumnia, ut loquitur Pejacevich, schismaticus et ecclesiae Romanae hostis proclamatur. At vero arduum hoc de Stephano argumentum, quod inpraesentarium vix ac nevis quidem delibare licuit, tractandum relinquo sagacissimis sociis Bollandianis, quando ad 29 Octobris devenient.²⁸⁶

Превод на српски језик

Стефан Урош I имао је два сина, Стефана, названог Драгутин, и Уроша Милутина, овај (беше²⁸⁷) млађи, али већи²⁸⁸; чија је мајка била Јелена, ћерка краља Франака, (која је) према свим ауторима, била најхришћанскија и најпобожнија жена. Када је Драгутин, пошто је доживео несрећу после пада²⁸⁹ и пошто је нарочито зажалио (због) злочина и признао (га) оцу²⁹⁰, којег је збацио са трона, своме брату Милутину предао је Царство Србије²⁹¹ године 1275, а за себе задржао подручје Срема. Краљевском круном се опасао Милутин узевши име Стефан Урош II. Потом започе градити храмове многе и знамениту најлепшу базилику на реци Бањској, по млакој води названој, саграђеној у име Светог првомученика Стефана, коју је сву украсио изнутра у злату, саградивши гробницу себи. Колико у Србији, тако и у Јерусалиму, на планини Синај, у Константинопољу, у Солуну, на гори Атосу, и у свим краљевинама и острвима Грка и Словена, како пишу домаћи аутори, подизао је цркве и болнице²⁹²; штавише, заклетвом се обавезао да ће подићи

²⁸⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 266.

²⁸⁷ Интерполације у заградама су од стране аутора овог рада, прим. Б. С.

²⁸⁸ *Natu major*, дакле у смислу 'значајнији'.

²⁸⁹ *Tum crucis ex lapsu confracti malo* – може се превести и да 'се лоше повредио од пада'.

²⁹⁰ *Tum cum primis poenitudine admissi sceleris in patrem* – у слободнијем преводу на српски језик.

²⁹¹ *Summum Serbiae imperium* – мисли се на државу, не на царевину као облик владавине, наравно.

²⁹² Употребљена је грчка реч *xenodochia*.

онолико светих домова колико година буде владао. Одржао је обећање и божанском моћи је његова владавина продужена на четрдесет и две године. Цркву Хиландар је обновио до красоте, приложио многе поседе и богатства²⁹³ што је посведочено краљевском хрисовуљом. Затим, људску побожност и божанску ревност је показао и (тако што) је од његове стране уређено и даровано четрнаест епископија поставивши и архиепископа Никодима за главу Цркве целе Србије. Седишта ових епископија била су утврђена на следећи начин (како следи): Зета, Рашка, Хвосно, Будимље, Дебар, Морава, Скопље, Призрен, Липљан, Браничево, Мачва, Градац, Кончуљ. Од њега²⁹⁴ су постављени и игумани Студенице, Милешеве, Сопоћана, Бањске, Рашке, Раванице, Градца, Кончуља, Модриче, Хвосна, Гостиvara, Ораховице, Нагорице, најпосле и Скопља. (Био је човек) највећег милосрђа, без премца²⁹⁵, које нико пре њега није (толико) разлио; (и) по праведности је заиста целом народу био познат.²⁹⁶ Недостатак војне вештине није се довољно показао у ратовима са бројним суседима, Грцима, Бугарима, Дубровчанима, Мађарима, у већини му је помогла и срећа, што је он даље причао.²⁹⁷ Тако, пошто је Србијом око четрдесет и шест година управљао и престао је да живи, 29. октобра, како тачно наводи Хиландарски типик, 1321. године, покопан у цркви Светог Стефана првомученика у Бањској. Када су Агарјани дошли, његово тело је пренето у Призрен, а потом у Софију, стару Сердику, град освојен од мухамеданаца и положено је у Цркву Свете Марине, где је његово тело све до тад цело лежало, а проверили су му и очи, и длане (косу), како сведочи ла-

²⁹³ *Latifundiis et praediis.*

²⁹⁴ Мисли се од стране краља Милутина.

²⁹⁵ *Sine exemplo.*

²⁹⁶ *Justitita vero universo populo innotuit.*

²⁹⁷ *Bellica virtute destitutum minime fuisse satis demonstrant bella adversus finitimas nationes, Graecos, Bulgaros, Ragusios, Hungaros, secunda plerumque fortuna suscepta; quae hic enarrare longius esset.*

тински аутор Лукаревић.²⁹⁸ Затим је у сремски манастир Јазак пренет, где непропадљивом свецу част и поштовање указују.²⁹⁹ Није му ни толико мана недостајало, и то тешких, међу којима, не на последњем месту, долазе страхоте инцестуозне прељубе; и оптуживши свога сопственог сина Стефана за побуну, (што је било) измишљено, вид му је ослабио у базену вреле воде, и најпосле јединство са Римом није (било) искрено и (било је) привидно. Зато је нестало сећање на Стефана код латинских аутора. Док се код Срба зна како за његову светост, тако и за небројене животне мане: заједно са супругом Симонидом, ћерком цара Андроника, последње године живота провео је у монашкој дисциплини и оделу, и сва дела милосрђа посвећена су (била) последњем издисају.³⁰⁰ Зацело, Српска црква (га је) ставила у свој календар светих и дан 30. октобар посветила његовом култу. Али и вери и догматици Римске цркве био је одан³⁰¹ и покоран апостолској столици, којој је у свему био обавезан³⁰², осим ако то није сплетка, како говори Пејачевић, који га је називао шизматиком и непријатељем Римске цркве. Аргументи о Стефану наилазе на праву литицу. Они се једва могу додирнути,³⁰³ (и то³⁰⁴) остављам најоштроумнијем друштву боландиста када дођу до 29. октобра.

²⁹⁸ *Nec semel oculis usurpasse, pectorisque pilos inspexisse.*

²⁹⁹ *Hodieque incorruptum sanctorum cultu honoribusque afficitur a suis.*

³⁰⁰ *Стајала су посвећена последњем издисају; свакако се мисли на самртни час.*

³⁰¹ *Complexus* значи 'загрљај', али овде се он сматра оданошћу, те смо стога смо тако превели.

³⁰² *Et quibus debebat ultro detulerat.*

³⁰³ *At vero arduum hoc de Stephano argumentum, quod in praesentarium vix ac ne vix quidem delibare licuit,* у српском се то тешко може другачије превести, сем као да се око *ѿоѿа тешко може сасправљати.*

³⁰⁴ Мисли се на разрешавање аргумената.

Коментари

Извори на које се Мартинов позива да их је користио приликом израде овог хагиографског списка о Светом српском краљу Милутину јесу *Житије краља Милутина* из пера једног од најученијих Срба средњег века – архиепископа Данила II, као и *Историја* Јована Рајића, те свакако и дело Фрање Ксавера Пејачевића. На крају се спомиње и збирка повеља Франца Миклошича *Monumenta Serbica*.³⁰⁵

На самом почетку Милутиновог животописа Иван Мартинов пише о пореклу његових родитеља, односно краљице Јелене. За њу наводи да је ћерка краља Франака, што је Мартинов могао да преузме из разнолике тадашње литературе. Како сам наводи да је користио дела архиепископа Данила II, он о пореклу српске владарке каже да је била фрушког рода, од царске или краљевске лозе. И нешто касније патријарх Пајсије, као и гроф Ђорђе Бранковић наводе да је била ћерка француског краља, односно латинског цара Балдуина II.³⁰⁶ У науци је ово питање углавном разрешено, те се сматра да је ова српска владарка ћерка господара Срема Јована Анђела, унука угарског краља Беле IV и сина византијског цара Исака II Анђела и Белине ћерке Маргарите-Марије и француске племкиње Матилде де Вијанден, господарице Ковина и Пожеге.³⁰⁷

Већ у наставку видимо причу о томе како је краљ Драгутин доживео несрећу и како је предао власт своје брату Милутину. Овде је врло очигледан утицај списка Данила II јер управо овај српски архиепископ и писац наводи Драгутинове речи како му се вратило како је учинио, односно да је власт узео

³⁰⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 266.

³⁰⁶ Различите тезе о њеном пореклу доноси Мирослав Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд, 2010, 27–32 с додатном богатом литературом.

³⁰⁷ Gordon Mac Daniel, *On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena*, Ungarn Jahrbuch 12 (1982–1983), 43–50.

силом своје *родитије*љу, и затим предао престо Милутину.³⁰⁸ Хронологија је погрешна, пошто се овај немилиџ догађај, односно несрећа у лову под Јелечом, где је Драгутин тешко сломио ногу, десила почетком 1282. године, а не 1275. године, како пише Мартинов.³⁰⁹

Ктиторска делатност краља Милутина, која заузима значајан део овог кратког житија детаљно је описана, а и она је такође преузета од архиепископа Данила II³¹⁰, који веома детаљно пише о храмовима које је српски краљ подигао, с тим што је Мартинов прво истакао манастир Бањску, маузолеј краља Милутина, па тек онда побројао друге задужбине. Од Данила II преузео је део који говори о подизању цркава и манастира на Атосу, у Јерусалиму, по српским земљама, као и обнову Хиландара. Одатле и чувена прича како је за четрдесет година саградио исто толики број храмова.³¹¹ Једино остаје нејасно одакле Мартинову прича о топониму Бањска, да ли је просто повезао са речју *бања* и са топлом водом, није прецизно утврђено.

Што се тиче помена *Хиландарске хрисовуље* српскога краља Стефана Уроша II Милутина, јасно је да је овај податак Иван Михајлович Мартинов преузео из зборника докумената које је приредио Франц Миклошич. Ова хрисовуља је тамо објављена,

³⁰⁸ Данило II, *Житија. Службе*, 59–61.

³⁰⁹ *Историја српског народа I*, 438 (Љубомир Максимовић). Врло је могуће да је Мартинов ту годину преузео од Јована Рајића, који исто наводи да је тада Драгутин предао престо свом брату, в. Ј. Рајић *Историја II*, 435. Рајић сам наводи да је те податке преузео из летописа.

³¹⁰ Помињана реч *ксенодоксија* је такође преузета од Данила, који је користи в. Данило II, *Житија. Службе*, 131 или можда од Рејасевич, *Historia*, 229.

³¹¹ Данило II, *Житија. Службе*, 128–134, 141–142; уп. од литературе општи, али веома користан преглед *Историја српског народа I*, 476–494 (Гордана Бабић-Ђорђевић). Поред Даниловог списка, неке делове је готово дословно преузео од Фрање Ксавера Пејачевића, али је евидентно да су ти делови, који говоре о ктиторској делатности проширени краљевом биографијом, нарочито када је реч о обнови Хиландара и о манастирима и црквама подигнутим на тлу српских земаља. В. Рејасевич, *Historia*, 229.

а већ смо напред истакли, да је сâм Мартинов указао на то да је користио ово дело познатог слависте.³¹²

О постављењу архиепископа Никодима сведочи архиепископ Данило II, који помиње Сабор на којем је овај негдашњи светогорски, односно хиландарски монах заиста устоличен на престо српских архиепископа.³¹³ Што се епископија тиче, овде Мартинов долази у озбиљну колизију јер наводи да је било четрнаест епископија, а побројава тринаест наводећи и Градац и Кончуљ као седишта епископија. Доиста, у *Повељи архиепископа Никодима манастиру Бањска* (1317–1318), којом са Сабором Српске цркве потврђује привилегије манастиру Бањска, побројава се четрнаест епископија и епископа: Зетска, Рашка, Хумска, Хвостанска, Топличка, Будимљанска, Дебарска, Моравичка, Скопска, Призренска, Липљанска, Браничевска, Мачванска, али у самом тексту је уочена и грешка јер се дебарски епископ Јован побројава двапут.³¹⁴ Београдска, Браничевска, Дебарска и Скопска епископија управо су у доба краља Милутина и настале (почетком XIV века), док ће нешто касније настати Градачка и Кончуљска епископија. Тада је нестало и Београдске епископије из оквира Српске архиепископије, али то није била последња промена устројства епископија у средњовековној Србији.³¹⁵ Што се игумана

312 *Monumenta Serbica*, 57–65; *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писма Србије, Босне и Дубровника књига I 1186-1321*, приредили Владимир Мошин, Сима Ђирковић, Душан Синдик, Београд, 2011, 361–389.

313 Данило II, *Житија. Службе*, 144–145.

314 *Зборник ћириличких*, 456 с литературом и ранијим издањима, а за сам текст повеље 473–475, епископи су побројани на 474. Упућујемо и на двотомно издање *Светиостефанске хрисовуље, Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светиостефанска хрисовуља*: том 1–2, Ђ. Трифуновић (прир), Београд, 2011, са савременим преводом на српски језик и анализом повеље, као и Снежана Божанић, *Дипломајичка анализа Светиостефанске хрисовуље*, Истраживања 15 (2004), 63–74.

315 Марија Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*. Београд. 1985, 17–163; Марија Јанковић, *Епископија*, Лексикон српског средњег века, прир. Раде Михаљчић и Сима Ђирковић, Београд, 1999, 182–183. *Мапу Србије и њене црквене организације с почетка XIV века в. Историја српског народа I*, 467 (Сима Ђирковић).

тиче, у наставку *Повеље архиепископа Никодима* ређају се имена игумана манастира у Србији и, изузев манастира Раванице (који у доба краља Милутина не постоји), у највећој мери се поклапа с редоследом који износи и Иван Мартинов.³¹⁶ Дакле, очигледно је да је црквена управа у Србији била позната на неки начин Ивану Мартинову. Како ову повељу Франц Миклошич није приредио, једино решење које се намеће јесте да је Мартинов преузео једно *џримјечаније* односно једну напомену Јована Рајића где он побројава петнаест епископија, и међу њима и Градачку и Кончуљску. Даље је навео и игумане, али ни овде нема наведене Раванице, па је нејасно одакле та грешка код руског аутора.³¹⁷

Одељак о Милутиновом милосрђу, које се овде помиње, руски језуита је такође преузео из *Жиџија* овог Светог српског краља од архиепископа Данила II, који каже да као *шџо се не може избројати њесак мора џако и њејове милосџиње*.³¹⁸

Краљ Стефан Милутин био је, без сумње, један од најспособнијих војсковођа међу српским средњовековним владарима, који је водио бројне унутрашње и спољне ратове, између осталог и са Византијом, Бугарском, као и са Дубровником. Водио је и грађански рат са својим братом, краљем Драгутином, као и са властелинском породицом Шубић. Све ово свакако не указује на то да је једини фактор који је одлучио у ратним победама краља Милутина била срећа, нити да му је недостајало ратне вештине.³¹⁹ Та реченица Ивана Мартинова нам зато остаје нејасна, и тешко је донети неке нарочите претпоставке о томе на шта се односи. Наравно, код архиепископа Данила II, у Милутиновом *Жиџију*, наилазимо на стандардни

³¹⁶ *Зборник ћириличких*, 474.

³¹⁷ Рајић, *Историја II*, 512.

³¹⁸ Данило II, *Жиџија. Службе*, 128–129.

³¹⁹ Преглед Милутинових војних сукоба код *Историја српског народа I*, 441–461 (Љубомир Максимовић; Сима Ђирковић); *Влада Станковић, Краљ Милутин (1282–1321)*, Београд, 2012, 72–90, 94–113 углавном с ослањањем на византијске изворе и с посвећивањем пажње највише византијској политици краља Милутина.

хагиографски топос, где се неретко наводи да је Бог помогао праведном и благочестивом владару (у овом случају Милутину) да савлада непријатеље и да победи у рату.³²⁰

Датум и година Милутинове смрти су исправни, али број година владавине није јер је краљ Милутин владао од 1282. до 1321. године, што је тридесет и девет година владавине. Што се тиче места покопа и судбине моштију Светог српског владара, Мартинов релативно тачно излаже хронологију. Мошти Светога краља Милутина почивале су у манастиру Бањска све до доласка Турака 1389. године, када су пренете у Трепчу пошто су Турци спалили манастир Бањску. Касније, исто због опасности од османског завојевача, мошти Светога краља пренете су у Софију и оне су у Цркви Свете недеље, а не Свете Марине.³²¹ Целовитост краљевих моштију које спомиње Иван Мартинов доиста потврђује и дубровачки писац Јаков Лукаревић, који пише како су мошти пренете у Цркву Свете Марине у Софији *dove ancora si conserva intero con i pelli luaghi al petto*.³²²

³²⁰ Такви су рецимо случајеви где Милутин побеђује Византинце, Татаре или Бугаре (Дрмана и Куделина) пошто се моли Богу да му помогне Данило II, *Жијија. Службе*, 113–124. Међутим, јасно је да се овде ради о хагиографском топосу. Свакако да, ако читамо архиепископа Данила, као кључан извор, увек можемо наћи на разна оправдања у случају војних неуспеха, као, рецимо, у случају давања потоњег краља Стефана Дечанског за таоца татарскоме кану Ногају. Данило II ту причу ублажава позивањем на родољубље, односно на државне разлоге. В. Смиља Марјановић-Душанић, *Свети краљ. Култи Стефана Дечанског*, Београд, 2007, 213. Да ли је Мартинов сматрао да Милутин није био добар војсковођа, што историјски догађаји демантују, или је просто у питању његово тумачење Милутиновог карактера, тешко је проценити. Можда је и овде у питању пресудан утицај Фрање Пејачевића и његовог погледа на краља Милутина.

³²¹ По М. Ђ. Милићевићу пренете су прво у Призрен, па у Трепчу, в. детаљније код Л. Павловић, *Култови лица*, 94–95. Врло је могуће да је тело краљево било у више софијских храмова, што документују разнолики извори наводећи да су мошти светог српског краља положене у цркви Светог великомученика Георгија, затим у Цркви Бесплотних сила и напосе у Цркви Свете недеље.

³²² G. di P. Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, Ragusa, 1790, 63. Није он једини који пише о целим моштима краљевим, детаљније уп. Л.

Што смо ближи крају ове хагиографске белешке, број грешака је све већи. За почетак довољно је напоменути да мошти краља Милутина нису никад биле положене у манастир Јазак, већ су тамо мошти светог цара Уроша, сина краља и цара Стефана Душана.³²³ Надаље, Мартинов прелази и на *мане* краља Милутина. Као што се да прочитати, он истиче прељубу и ослепљење сина, потоњег краља Стефана Дечанског. Треба рећи да бисмо под прељубом најпре могли сматрати Милутинове бракове³²⁴, као и један давно одбачени узрок ослепљења Стефановог. Наиме, дуго се одржала прича о томе како је краљица Симонида, користећи се женским лукавством, наговорила мужа да ослепи прворођеног сина Стефана. Како разлоге самог сукоба није могуће утврдити, пажња се мора поклонити једином савременом извору, а то је архиепископ Данило. Он наводи да је Стефан слушао неке лоше саветнике, тј. властелу, која га је у Зети подстицала на побуну против оца. Како би казнио сина за побуну, иако је према Даниловом спису Милутин покушао сина да одврати од директних отворених сукоба, овај је послат у Скопље, где је и ослепљен. Овакво тумачење је Иван Мартинов преузео од Пејачевића, који такође користи термин *мане*, и који пише о томе како је Милутин под утицајем Симониде оптужио сина за побуну, која се није могла доказати и потом га послао као таоца у Константинопољ, претходно га ослепивши. Јасно је да Мартинов од Пејачевића преузео (преписао) читаве реченице и верно пренео Пејачевићев став о *манама* краља Милутина. Међутим, сâм Мартинов је у своје дело уврстио и Житије Стефана Дечанског, обимније од Милутиновог. Остаје

Павловић *Кулијови лица*, 94–95. Можда је и овај део преузет од Пејачевића, који такође помиње Лукаревића, в. Pejacsevich, *Historia*, 231.

³²³ Свакако, грешка је преузета од Пејачевића, који се водио списима Павла Ритера Витезовића, в. N. Radojčić, *Istorija*, 261.

³²⁴ Pejacsevich, *Historia*, 228, *incaestuoso adulterio* јесте термин који је Мартинов несумњиво преузео од Пејачевића. Управо Пејачевић алудира на Милутинове бракове, односно на Милутинов брак с угарском принцезом Јелисаветом, сестром Драгутинове жене Катарине (Кателине) и сестром Ане, прве жене византијског цара Андроника II.

отворено зашто је баш на овакав начин Мартинов дефинисао краља Милутина, можда и због његове недефинисане политике према Западу и Риму. Поред тога, јасан је утицај Фрање Ксавера Пејачевића, од кога је чак преузео и синтагму о инцестуозној прељуби, одузимању вида, манама и сл.³²⁵

Нејасно је ко се помиње под именом Стефан у наставку Мартиновљевог излагања, али је чињеница да ниједан од двојице краљева није заборављен код Срба, напротив, култ обојице започео је веома рано.³²⁶ Даље, Милутин није последње године живота провео са супругом Симонидом у монашкој побожности, нити се замонашио, док је она то учинила тек након његове смрти.³²⁷

³²⁵ Pejacsevich, *Historia* 230–231. Сâм догађај везан за побуну Стефанову описује једино Данило II, *Жиџија. Службе*, 124–126. Још је Јован Рајић, на кога се Мартинов такође позива, ову верзију о Симонидином утицају одбацио и потпуно пажњу покљонио спису Данила II и донео га врло детаљно у својој *Историји* закључујући да ни Милутина ни Стефана није водио здрав разум – првог јер је ослепио сина, а другог јер је слушао рђаве саветнике, в. Ј. Рајић, *Историја II*, 500–504. И у савременој историографији пажња се поклања Милутиновом биографу, в. *Историја српског народа I*, 464 (Сима Ђирковић). Овако резонување самог Ивана Мартинова посве је необично јер, иако се позива да је користио и дело *Животни краљева и архиепископа српских* као и Рајића, у овом разматрању доноси искључиво лични закључак, вођен вероватно римокатоличким схватањем о томе да је Стефан био бастард и да је рођен у мorganатском браку. Претпоставља се да је Стефанова мајка била жена неплеменитог порекла или чак нека Милутинова конкубина, у чему су сагласни сви западни извори. В. С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 205–211.

³²⁶ Л. Павловић, *Култови лица*, 91–93, Данило већ 1332. године саставља Милутиново *Жиџије*, док је Дечански у аренги повеће његовог сина краља Душана 1343. године лимском манастиру Светих Петра и Павла назначен као свети, С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 340. Како каже В. Станковић, *Краљ Милушин*, 142–143 упркос међусобном сукобу, Стефан Дечански је суштински наставио политику краља Милутина.

³²⁷ Симонида је вероватно после мајчине смрти отишла у Цариград и тамо се задржала неко време. Она је боравила у Цариграду у време његове канонизације, а кад је чула да је две и по године након смрти Милутин проглашен светим, послала је златно кандило и извезен покров за његов кивот, о чему пише архиепископ Данило, уп. Данило, *Жиџија. Службе*, 149; в. и Л. Павловић, *Култови лица*, 93.

На крају, питање Милутиновог односа с Римом код Мартинова је врло битан детаљ. Ту он наново упада у контрадикторности. Прво истиче да није био одан Риму увек (и то му узима као ману), потом да је био у свему послушан и на концу се позива на Фрању Ксавера Пејачевића, који изражава сумњу у Милутинову оданост папству. Иако је и Пејачевићу и Мартинову циљ да српске средњовековне владаре вежу за Рим и да покажу и докажу да су они у ствари били римокатолици, или макар верни Папској курији, занемарују (свесно вероватно) шири спољнополитички план Србије. У овом случају, Милутин је водио веома занимљиву политику. Везе с Римом датирају још од понтификата Бонифација VIII и 1300. године, када је српски краљ имао изасланика у Риму и када је овај папа прогласио годину покајања и опроста. Српски је двор заступао Фирентинац Симон Роси. Милутин је од почетка рата са својим братом Драгутином настојао да придобије и папство и феудалце из јужне Италије, који су имали намеру да наново освоје Византију и још једном успоставе Латинско царство. У том контексту Милутин је писао и папи Бенедикту XI и његовом наследнику Клименту V с молбом да приме њега и државу под своје окриље и заштиту. Најинтензивнији преговори вођени су 1308. године, када је Милутин обећао прелазак на римокатоличанство, а папа Климент V је спремао посланство које је краљу Милутину требало да да једну заставу, која је означавала симбол папске заштите. Милутин је одржавао блиске везе и био савезник Филипа Тарентског, сина краља Сицилије Карла II, као и титуларног латинског цара Константинопоља Карла од Валоа. Штافيше, краљ Милутин је склопио споразум и положио заклетву у једном манастиру код Мелена да ће се борити против Византије и помагати титуларном латинском владару да освоји Царство. Чак је требало да се Милутинова ћерка Царица уда за сина Карла од Валоа, који се такође звао Карло, али је ово питање остало отворено док се посланици Карла од Валоа не увере да је краљ доиста прешао на римокатоличанство. Иако је краљ Милутин примио папске посланике, правдао се да не може да се покрсти због страха од мајке и брата, а како би овакав његов потез изазвао и озбиљне

потресе у земљи, до тога, ако је Милутин то уопште искрено и желео, никад није ни дошло.³²⁸

На овом месту осећа се значајан утицај дела Фрање Пејачевића. У његовој *Historia Serviae* уз изразито збркану и нетачно хронологију наводи се да је краљ Милутин, као и сви његови претходници и владари немањићке династије уопште, био потчињен папству и веран Риму. Проблем искрсава јер Пејачевић на једном месту наводи Милутина, на другом његовог оца, а преписке с папом датује у деведесете године XIII века.³²⁹ Дакле, могуће је да је у овом и оваквом ставу краља Милутина Фрањо Ксавер Пејачевић нашао за сходно да то опише као сплетку, односно превртљив став. Пишући тенденциозно, и Пејачевић и Мартинов су свакако посматрали из свог угла и осуђивали су све оно што није одговарало папској политици и унијаћењу православног света. Можда би у томе требало тражити и став Мартинова према Милутину као војсковођи.

Одлучујући утицај списа Фрање Ксавера Пејачевића видљив је и у томе што сâм Пејачевић врло детаљно преноси папске буле и преписку краља Милутина с Римом. Он посебно истиче савез са Карлом од Валоа (којег назива царем Константинопоља), а пише и о заклетви у самостану недалеко од Мелена. Пејачевић надаље детаљно расправља о чињеници да Милутинов изговор, како не може да пређе у римокатоличку веру јер

³²⁸ *Историја српског народа I*, 456–458 (Сима Ђирковић); Миодраг Пурковић, *Авињонске џаје и српске земље*, Горњи Милановац, 2002, 12–17; В. Станковић, *Краљ Милутићин*, 119–126; Александар Узелац, *Папа Бонифације VIII, Magnus miles Симон Роси и краљ Стефан Урош II Милутићин*, Београдски историјски гласник, V (2014), 92–100. Смрт супруге Карла од Валоа Катарине Куртене, као и његово уплитање у борбу за немачку круну такође су скренули пажњу с ових догађаја. Нарочито В. Станковић, *Краљ Милутићин*, 125 указује на прагматичност Милутинове политике.

³²⁹ Rejacsevich, *Historia*, 203–215, Пејачевић пише како је краљ Стефан Урош I владао од 1243. до 1291. године, затим пише да су папска писма из 1288. године (папе Николе IV) као и она из 1291. године послата прво краљу Урошу, па потом пише како је једно послато краљу Милутину, а затим, после дела где описује наводну борбу краља Стефана Уроша I против босанских патарена, поново даје преписе папских писама овом краљу.

се плаши мајке и брата, није валидан пошто му је мајка Јелена била управо римокатоликиња. Пејачевић после прилично дуге расправе ипак долази до закључка да је Милутин био римокатолик.³³⁰ У том случају сплетка се може односити на чисто политички однос, чак се донекле код Пејачевића наслућује да се може оправдати страх од рата, док би, макар се тако може прочитати из Пејачевићевог текста, верски Милутин био неко ко је био потпуно одан Риму и папи. Пејачевић је био крајње контрадикторан и сасвим недоследан. Он је, покушавајући да оправда самог себе, у ствари дошао до закључка да су се краљ Милутин и папа сукобили пре око црквене дисциплине него око догме, као и да је Милутин срцем био уз Рим, те да је постојао и мањак папског опортунизма.³³¹ Оваква произвољност је ушла и код Мартинова, који није сасвим дефинисао и детаљно, попут Пејачевића, образложио свој поглед на српског краља Милутина.

Део о животу краља Милутина представља један од најизразитијих примера методологије Ивана Мартинова. Настојао је да политички савез са западном Европом представи као потчињеност српског краља и целе Србије папству, те да овог српског средњовековног краља прикаже као римокатолика. На овом примеру пропаганда и прозелитска рецепција руског писца је јако очигледна.

---

³³⁰ Pejacsevich, *Historia*, 240–251.

³³¹ N. Radojčić, *Istorija Srbije*, 263.

4. НОВЕМБАР – СВЕТИ ЈОАНИКИЈЕ ДЕВИЧКИ

И еремите, односно пустињаџи, који су у средњем веку од стране Цркве проглашени свецима, имају свој одблесак у римокатолицизму, пре свега, посредством Ивана Мартинова. У делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* своје место је тако нашао и Свети Јоаникије Девички.

Латински текст

Inter eos, quos veluti sanctos colit Serborum Ecclesia, paucissimi inveniuntur, qui vitam eremiticam peculiari studio fuerint amplexi, quique nec e regia stirpe fuerint prognati, nec Ecclesiae Serbicae gubernandae praepositi. Illud enim Ecclesiae hujus proprium est, ut sancti ejus fere universi ad duplicem illum ordinem pertineant, archiepiscoporum et regum. Eremitas sanctos habuerunt Serbi duntaxat duos, Petrum Korišcium et Joannicum Devičensem, de quo bic sermo est, paucis absolvendus. Vixit Joannicus saeculo decimo quinto, regnante-Georgio Brankovicio, retate scilicet infelicissima, utpote qua Serbiam impura Turcarum gens igne ferroque vastabat. Gubernacula regni tenuit Georgius ab anno 1427 ad annum 1456. Udenam ortus sit Joannicus, quibusve parentibus natus, aut quidnam egerit adolescens, me deficientibus documentorum subsidiis, prorsus latet. Illud solum compertum est, Joannicum pene toto vitae suae tempore in eremo degisse. Et quidem vitae suae solitarii initio in montes secedens, locum illum sibi delegit, quo deinceps monasterium Devičense exsurrexit, nostra etiam retate visibile; tum ulterius progressus, medias inter rupes, quae Tchernorečenses seu ad Nigrum flumen nuncupantur, sese abdidit, ibique in quadam spelunca perangusta adituque difficillima septuaginta annorum spatio commoratus est, solis fere angelis sociatus jugique crelestium rerum meditatione deditus. Cum autem vicina lustrando aliam speluncam reperisset paulo spatiosiore, iniiit eam, relicta priore S. Michaeli, archangelo, sacram. In eadem certavit Joannicus usque ad extremum vitae suae, Magni Joanicii, anachoretiae, agones remulatus. Mortui

corpus e summis montibus delatum est in monasterium Deviĉense, quod in memoriam filiae suae, a S. Joannicio non sine miracoli interventione sanitati redditae, exaedificaverat jam dictus despota Georgius. Quia vero dies quo Joannicius obiit ignoretur, cum S. Joannicio Magno placuit eum sociare.³³²

Превод на српски језик

Међу онима које као свете прославља Српска црква, најмање се зна о онима који су загрлили пустињачки живот, (а) који нити су потицали из краљевске породице нити од високих достојанственика Српске цркве.³³³ Карактеристика ове Цркве јесте да скоро сви њени свети припадају двома групама: архиепископи и краљеви. Светих пустињака Срби имају једва двојицу, Петра Коришког и Јоаникија Девичког, а о овоме о коме је овде реч, мало може да се каже. Јоаникије је живео у XV веку, за владавине Ђурђа Бранковића, у несумњиво најнесрећније доба, када је нечисти турски народ огњем и мачем опустошио Србију. Ђурађ је државом владао од 1427. до 1456. године. Одакле је потицао Јоаникије, од којих родитеља и шта је радио у младости, остаје ми непознато због недостатка извора.³³⁴ Само је нађено да је готово цео свој живот провео у пустињи.³³⁵ На почетку свог усамљеничког живота повукао се у планине, одредио себи место, а потом је подигао манастир Девич, видљив и у наше доба; потом се, у даљем напредовању³³⁶, повукао међу стене где се Црна река³³⁷ налази; (и) на том месту

³³² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 270.

³³³ *Оних који ујрављааше Црквом.*

³³⁴ *Негосѣиашак ѿмоћи докуменаѣа* – буквално.

³³⁵ *Све време свој живоѣа* био би буквалан превод, али је реченица поједностављена и сачуван је смисао у преводу.

³³⁶ Вероватно 'у даљем животу', или 'током живота' јесте значење на које је циљао Мартинов.

³³⁷ Даје славизирани облик и превод на латински, те је стога преведен само назив манастира у складу с његовим данашњим именом.

у једној уској пећини провео је веома тешких седамдесет година, где само с анђелима провођаше време³³⁸ посветившио се размишљању о небеским стварима. Трагајући у близини, нађе једну мало пространију пећину и уђе у њу. Пећину је претходно оставио Светоме Свети Михаило, арханђел. У њој се Јоаникије до краја живота надметао с Јоаникијем Великим, анахоретом.³³⁹ Његово мртво тело је из високих планина пренето у манастир Девич, који је у спомен своје ћерке, која оздрави не без помоћи чудесног посредовања Светог Јоаникија, подигао деспот Ђурађ. Тачан датум Јоаникијеове смрти је непознат, са Светим Јоаникијем Великим је здружен.³⁴⁰

Коментари

Ово врло кратко житије преподобног Јоаникија Девичког написано је на основу једне белешке Александра Гиљфердинга. Овај руски дипломата и путописац заиста је само споменуо да је Јоаникије Девички живео у време деспота Ђурђа, те да је био велики подвижник. Гиљфердинг је донео и детаље о његовом одласку у пустињу, о подизању манастира Црна река и манастира Девич, чији је ктитор био управо деспот Ђурађ Бранковић у спомен на ћеркино оздрављење, према *Жиџију* Јоаникијеовом.³⁴¹

О самом Јоаникију Девичком и нема много више података од оних на које је Мартинов указао и које је Гиљфердинг записао. Претпоставља се да су и *Жиџије* и *Служба* овом пустињаку написани у XV веку, врло брзо након његове смрти, а различити

³³⁸ *Анђели му беху једини њријашељи* такође је могућа верзија превода.

³³⁹ Сасвим нејасна реченица, вероватно је у питању поређење с духовним борбама које је водио Свети Јоаникије Велики иако није јасно тек на какве се ту борбе мисли

³⁴⁰ Мисли се наравно на исти дан прославе.

³⁴¹ А. Ф. Гиљфердинг *Боснија. Пуџевыи замейки: (Письма к А. С. Хомякову)*, Русская беседа Книга III (XI) (1858), V, 89. Цео чланак на 64–97, с навођењем српских владара и архиепископа из *Сојоћанској поменика*, те песме *Вино пије српски цар Сйефане* у преводу на руски и у оригиналу.

минеји датују његов помен у 2. децембар, односно 26. април, док се за тачан датум смрти узима податак из *Житија* – 2. децембар 1430. године, дакле сам почетак владавине деспота Ђурђа Бранковића. Подвизавао се, према истом том *Житију*, Јоаникије у Црној реци, где је раније то чинио и Петар Коришки, још један значајан српски анахорета–пустињак и светитељ из XIII века. Око Јоаникија је почело да се окупља много следбеника, па се стога повукао у једну неприступачнију пећину где је подигао цркву. На том месту, у Дреници, данашњој Метохији, око 1434. године, деспот Ђурађ Бранковић саградио је много већи и угледнији манастир – Девич. Што се датума прославе тиче, поједини научници су сматрали да је дошло до мешања с архиепископом Јоаникијем, који се прославља 26. или 27. априла, те да та забуна траје од настанка култа самог Јоаникија Девичког, недуго након његове смрти.³⁴²

---

³⁴² Л. Павловић, *Култови лица*, 129–130; О. С. Прокопцева, *Иоанникий Девичский*, Православная энциклопедия, под. ред. Патриарха Кирилла, т. 25, Москва, 2010, 125–126.

11. НОВЕМБАР – СВЕТИ СТЕФАН ДЕЧАНСКИ

Још је једно врло детаљно житије код Мартинова посвећено је Светом краљу Стефану Дечанском, а уједно то је и једини култни спис у Римокатоличкој цркви, који је посвећен овом српском средњовековном краљу. Његов живот приказан је прилично детаљно, а руски аутор ставља и овде значајан акценат на везе с Римом, дакако вођен главном намером да српске средњовековне владаре прикаже као римокатолике. Упркос оваквим тежњама и пропагандном карактеру Мартиновљевог списка, овај хагиографски спис вредан је споменик култа Стефана Дечанског.

Латински текст

Stephanum Dečanensem filium nothum fuisse Stephani Milutini, de quo nos seorsim egimus ad diem octobris trigesimam, testantur litterae papae Joannis XXII et auctores plurimi. Apud patrem injuste accusatus, quod regni gubernacula ei praeripere clam moliretur, apprehendi jussus est et luminibus orbari, pelvi ardente admota. Dein, Constantinopolim relegatus circa annum 1317, in monasterio Pantocratoris septem annos detentus est. Patienter tulisse adversa omnia perhibetur infelix princeps, in oratione multus, adeoque et Deo gratus et monachis conviventibus venerabilis. Quin et imperator Graecorum Andronicus frequenter eum colloquendi causa invisibat, (erant namque sanguine juncti), ejusque monitis Acyndini haeresim, quae eo tempore per imperium grassabatur, cohibuit, atque ea ratione Ecclesiae Byzantinae pacem reddidit. Mortuo interea Stephano Milutino, anno nempe 1321, regnum vi et armis vindicare sibi conati sunt Vladislaus et Constantinus, Dragutini filii. Quo bello quum fratrem suum tandem debellatum intercepisset Vladislaus, et immanitate inaudita in partes dissecuisset, ita universorum procerum populique animos a se amovit, ut Stephanum Constantinopoli evocarint, malentes caeco potius ac notbo, quam tantae crudelitatis principi se regendos submittere. Ergo mitem principem in solium evehunt, natalium

vitium virtute compensaturum. Crevit in immensum gaudium, postquam compertum est, Stephanum, quem crecum crediderant, viso etiam pollere. Non quod crecitatem prudenti consilio simulasset, ut quidam tradunt, com certissimum sit Stephano visus aciem ardenti pelvi infirmatam fuisse, sed quia depulsa fuit crecitas divi Nicolai precibus et intercessione, ut Chronicum quoddam Serbicum refert his verbis: «Cum aliquando Stephanus in aede sacra vigiliis nocturnis vacaret, et vita sancti Nicolai legeretur, secundo visendum se ipsi sanctus. praebuit, visumque restituit. (Prima scilicet vice apparuerat ei sanctus Constantinopolim petenti, in loco Ovče polye nuncupato, dicens: Noli temere, Stephane! oculi tui in manu mea sunt. Stephanus, de recepto miraculo adhuc dubius, velum, quo oculi tegebantur, detraxit, et cum clare videret omnem ecclesiam, dictis Deo et sancto laudibus, rursus se velo contextit, clam prodigium habiturus, dum Deo aliud placuisset. » Monasterio igitur eductus, defuncto patri in regenda Serbia. subrogatus est anno 1322. Anno vero sequenti mense julio, offerenda curavit in rede S. Nicolai Barensi opus altaris seu magnam iconem argenteam, lampades et candelabra magna de argento com tabula marmorea, perpeture gratitudinis monumento, quod Orbini retate adhuc prostabat. Praeterea ad fluvium Bystrizam non longo a pago Dečan ecclesiam Ascendentis Domini miro ornato fulgentem exstruxit; unde et Dečanensis cognomen ei mansit; atque ad latus ejus basilicae dextrum, templum divo Nicolao sospitatori sacrum posuit; addito hospitio, in quo regrotorum multitudo aleretur. Continuo post, ut sese adversus hostes domesticos muniret, Philippum Tarentinum principem sibi devinxit, filia ejus Bianca in uxorem expelita et auxilio ad imperium Constantinopolitanum oblato. Quibus consiliis ne religionis diversitas obsisteret, per Tarentini principis legatos rogavit Joannem XXII papam, ut se cum clero, nobilibus et populo io Ecclesiae catholicae gremium reciperet et legitimationis concederet diploma, quo ipse rite regnum possideret sibi que filii succederent. Delegavit pontifex Bertrandum, Brundusinum episcopum, cum aliis pluribus ppreclaris viris, qui Stephani votis satisfacerent. Exstant autem etiamnum redintegratae communionis monumenta, et pro certo statu potest regis exemplum, ad unitatem

redeuntis, plurimos fuisse imitatos. Rexit deinde Stephanus Russiam, Diocleam, Albaniam, Bulgariam et omnes partes maritimas a Culpho Adriae usque ad Dalmatiam (barum saltem regionum se regem dicebat) cum omnium laude; erat enim timore Dei plenus; in egenos vero adeo misericors, ut, aliorum manibus non supedentibus, ipsemet eleemosynas erogaret; eaque de causa quavis nocte palatio egrediebatur. Erat insuper requitatis et pacis studiosissimus, nec nisi coactus omnino bellum indixit Bulgaris et Graecis, regnum invadentibus, circa annum 1330, idque feliciter perfecit. Licet autem tot tantisque curis distineretur, in orationis studio eatenus profecit, ut ab illustrioribus illis poenitentiae cultoribus, quibus mundus cum carne fuerat crucifixus, parum ditferre videretur. Accepit quoque a Deo com spiritu orationis lacrymarumdonum. Itaque cum multos annos gentem sibi a Deo concreditam optime rexisset, atque Michaellem, Bulgariae regem, et Andronicum III, imperatorem, devicisset, Stephanum, filium suum, cognomento Dusanum, ob operam in eo bello praeclare navatam et in victoriae praemium Zentana regione donavit. Quem ibi, procul a patre degentem, cum proceres seditiosi ad arripiendas regni babenas diu frustra sollicitassent, tantem regem suum acclamant, obluctantem licet et invitum; patrem vero senio jam confectum e medio tollere statuunt. Imminere sibi mortem comperit pius rex a divo Nicolao, suo patrono. Hic enim tertio jam ei apparuisse fertur, et ut judicem mox venturum paratus exciperet, annuntiasse, mortis etiam genus credisque locum preedixisse. Quae caedes facta est anno 1333, die undecima novembris. Dum se ad Pebicae castrum venatione oblectabat, a factionis capitibus ex improvise adortus, in carcerem detrusus ibique strangulatus est; invito, ut quidam volunt, al furori procerum resistere non a uso filio; ut autem affirmant alii, non connivente solum, sed et jubente. Utut est, proborum dolore gravissima passum et sacrilega demum nece sublatum Stephanum Dečanensem indubia res est, sanctimoniam ejus etiam Latinis Scopiae archiepiscopis iudicio suo attestantibus. Martyr appellatus sit pro communi illius tempore more, quod non quidem pro pietate, sed cum pietate cruentam mortem subivit. Cultui ejus addictus est dies 11 Novembris. Venerandum corpus religiose conditum fuit in

monasterio Dečanensi, quod regia liberalitale fundaverat ipsemet, quodque mortuus miraculorum fama multo magis, quam auro et argento vivus reddidit clarum. Inter prodigia quae ad sancti regis tumulum patrantur, illud pervulgatum memoratur, quod in causis dubiis, ac teste destitutis, com partes ad divi corpus se invicem oblato juramento provocant, quisquis perjurio se obstrinxerit, sacris redibus incolumis sanusque haud excedat.³⁴³

Превод:

О Стефану Дечанском, ванбрачном сину краља Стефана Милутина, о коме смо посебно говорили под тридесетим октобром, сведоче како писма папе Јована XXII, тако и други аутори. Неправедно оптужен од оца да је тајно покушао да узме краљевство, наређено је да буде заробљен и да буде лишен светлости, померањем ужарене посуде.³⁴⁴ Потом, би послат у Константинопољ 1317. године и седам година проведе заточен у манастиру Пантократор. Смирено је поднео све недаће, издржавши бројним молитвама, захвалан, дакле, Богу и заједници пречасних монаха. Често је и цар Грка Андроник причао о разлогу његовог боравка³⁴⁵ (били су, наиме, у крвном сродству) и саветовао га је (Стефан) око Акиндинове јереси, која се целим Царством била проширила, (да буде) уздржан, те његовим расуђивањем повратио мир у Византијску цркву. Пошто је умро краљ Стефан Милутин, године 1321, краљевство су покушали да освоје³⁴⁶ за себе Владислав и Константин, Драгутинови синови. У том рату свога брата је пресекао Владислав и нечувеном суровошћу исекао на комаде, те је племиће и сав народ отерао од себе. Позваше они Стефана из Цариграда радије желећи слепог и копице (Стефана) него да се предају таквој суровости принца

³⁴³ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 275–276.

³⁴⁴ Врло чудан склоп реченице којом је Мартинов заправо алудирао на покушај Стефановог ослепљења.

³⁴⁵ Буквално – *йосейѿе*.

³⁴⁶ Дословно – *освейѿе*

(Владислава). Стога кротког кнеза уздижу на престо, а урођени (његови) недостаци, беху надокнађени врлинама. Узрастао је у великој срећи пошто је откривено да Стефан, за кога вероваху да је слеп, ипак може да види. Није, како неки кажу, глумио слепило по разборитом савету јер му је извесно ослепљење ужареном посудом ослабило вид већ је слепило било отерано божанским Николајевим молитвама и заступништвом, ~~на~~ чему српска хроника сведочи овим речима: *Када је речени Сѣефан у Свеѣоѣ храму ѣроводио време ноћу чийѣајући Жиѣиѣе Свеѣоѣа Николаја, (и) друѣи ѣуѣи му се овај свеѣѣац указа, ѣовраѣи му вид (ѣрви кажу да му се уместѣо у Цариѣраду у зайѣочениѣиѣву, свеѣѣац ѣриказао у месѣу које се зове Овче Поље) ѣоворећи: Не брини се Сѣефане, ѣвоје очи су у мојим рукама! Сѣефан, иако још сумњичав о учињеном чуду, вео, који му ѣокриваше очи, скину и јасно је сада моѣао да види сваку цркву, ѣоворећи ѣохвале Боју и свеѣиѣиѣељима, оѣѣи се ѣокривѣи велом да чудо држи у ѣѣајноѣи док друѣѣиѣе не буде уѣодно Боју. Дакле, изведен из манастира, након смрти оца изабран би за краља да влада Србијом 1322. године. Наредне године, јула месеца, даровао је храму Светог Николе у Барију олтар или велику сребрну икону с кандилима и свећњацима од сребра са сребрном трпезом, као спомен вечне захвалности, који је постојао још у доба Орбина. Осим тога, на реци Бистрици, недалеко од села Дечана, сјајно украшену Цркву Вазнесења Господњег подиже, по којој и доби надимак Дечански, десно од базилике, храм Светог Николаја спасиоца;³⁴⁷ а додао је и болницу, у којој је требало збринути мноштво болесника. Потом, да би се бранио од домаћих непријатеља, покорио се Филипу Тарентском, узевши његову ћерку Бјанку за жену, понуди помоћ против Цариградског царства. У циљу спречавања верске разноликости, саветован је преко посланика кнеза Тарентског, од папе Јована XXII, да себе заједно са клиром, племством и народом прими у крило Като-*

³⁴⁷ Ова се реч пре свега употребљава за Христа, али извесно је посреди алузија на чудесно исцељење Стефанових очију посредством овог светитеља.

личке цркве и изда му повељу о легитимности да краљевство може да задобије и да га синови наследе. Одредио је папа Бертранда, епископа Бриндизија, са многим пречасним људима, да удовоље Стефановој молби. И даље постоје споменици јединства³⁴⁸ и сигурно се може видети краљев пример, који су многи имитирали враћајући се у Јединство. Владао је, дакле, Стефан веома успешно Рашком, Дукљом, Албанијом, Бугарском и свим поморским земљама од Јадранског залива до Далмације (говорио је да је краљ макар једног од ових региона); беше пун страха Божјег; према потребитима би милостив, те је, рукама других, и сâм давао милостињу; и из тог разлога сваке ноћи излазио је из палате. Био је изнад свега посвећен правди и миру, али је био приморан да објави рат Бугарима и Грцима, који му нападоше краљевство око 1330. године и ово је успешно свршио. Иако беше узнемирен толиким бригама, толико се уздизао у молитви да се мало разликоваше од оних величанствених покајника, чији свет беше у телу распет. Примео је од Бога, дакле, духом, сузне молитве.³⁴⁹ Тако, много година народом, од Бога му повереном, најбоље владаше и Михаила, краља Бугара, и Андроника III, цара, потчинивши, своме сину Стефану, званом Душан због чувених дела учињених у овом рату и због победе као награду дарова област Зету. Њега су, далеко од оца, дуго подстицали његови побуњени племићи да преотме краљевство, потом су га прогласили за свога краља; противио се томе и одбијао; (али) оца свога, будући да је већ био стар и измучен, збацио је. Да је смрт неминовна, научио је побожни краљ од божанственог Николаја, свог патрона. Јер ово је већ трећи пут да му се он појавио и као судија ће се ускоро појавити да га поведе, најавио је прорекавши смрт рода³⁵⁰ и место сукоба. Тај се покољ догодио

³⁴⁸ Црквеног јединства, односно Уједињења цркава.

³⁴⁹ Несумњиво сажимање Цамблакове реченице: *А увек се жураше ка Божјој љубави, и често молећи се из дубине душе уздизаше, иако да је ушлица на онога који га слуша ка умиљењу и сузама, и шито је још чудније од обичнога му дела и шито је Боју изнад свега иријайно: милостиње не остављаше.*

³⁵⁰ Вероватно се мисли на породични сукоб или смрт у породици, односно Стефанову смрт.

1333. године, 11. новембра. Док је у замку Пебица проводио време у лову, изненада беше нападнут од својих присталица³⁵¹, бачен у тамницу и задављен; невољно, како би неки желели, али се није усудио пружити отпор племићима и сину; како пак сведоче други, не само превидом³⁵² него и наређивањем. То што је је часни Стефан Дечански претрпео највеће муке и светогрђа, јесте несумњива ствар светости, о којој сведочи и латински епископ Скопља. Мучеником се назва у то време онај који је умро за заједницу, који није само за побожност већ са побожношћу претрпео окрутну смрт. Његова прослава је дана 11. новембра. Пречасно тело његово побожно би сахрањено у манастиру Дечани, који је основао краљевском великодушностју, а слава покојникових чуда је толико велика, већа него што је за живота³⁵³ сакупио злата и сребра. Међу чудима која се помињу над гробом Светог, овога се сви сећају – да у сумњивим случајевима или у недостатку сведока, када се неко над деловима тела Светог закуне и кривоклетник буде³⁵⁴, једва неповређен и здрав изађе из светог храма.

Коментари

Сви латински извори средњег века који се баве Стефаном Дечанским, а јасно и они нововековни који су писали под утицајем старијих, сматрају да је овај српски средњовековни владар био нелегитимни син краља Милутина. Мартинов је такву информацију могао преузети и од Асеманија, чије дело, *Kalendarium ecclesiae universae*, наводи да је користио. У овом делу, осим житија, Асемани је дао и један преглед историје Цркве, али и државе, између осталог и за Србе. Ту је Стефан назван ванбрачним, једнако као и код Пејачевића, од кога је свакако Мартинов највише података и преузимао. Од Пејачевића је

³⁵¹ Слободнији превод, али јаснији него Мартиновљева реченица.

³⁵² Нечинијењем, ћуиће.

³⁵³ Буквално – жив, док је био жив.

³⁵⁴ Буквално – криво се закуне, лажно се закуне.

и (нетачна) информација о 1317. години као датуму Стефановог одласка у Константинопољ.³⁵⁵

Значајан наредни део Стефановог *Житија* структуром је преузет од Григорија Цамблака и његовог хагиографског списка о краљу Стефану Дечанском. Детаљи о интригама које је наводно плео Стефан, затим подаци о ослепљењу Стефана Дечанског, те чудотворном исцељењу од стране Светог Николе важан су део култа самог Стефана Дечанског, с тим што је Мартинов изабацио део по којем је Симонида наговорила краља Милутина на такав чин. Побожно држање Стефана Дечанског у манастиру у месту Овче Поље, као и егзил у Цариград, такође су у овој компилацији римокатоличких житија преузети извесно од Цамблака будући да је Мартинов могао да користи Шафариково издање. Детаљи о Акиндинској јереси и о учешћу Стефана у расправи о том питању, као показатељу његове побожности и правоверја, такође се налазе у *Житију Свѣфана Дечанског* од Григорија Цамблака. Мартинов, додуше, помало брка хронологију догађаја јер се зна, на основу Цамблака, да је Стефан након очеве смрти показао свима да види, а осим тога, грађански рат у Србији је настављен и након крунисања Стефановог од стране архиепископа Никодима, како наводи и Григорије Цамблук. Од истог средњовековног књижевника Мартинов је

³⁵⁵ J. S. Assemani, *Kalendarie ecclesie universae, tomus quintus*, Romae, 1755, 54; Pejacsevich, *Historia*, 252, 255. Пејачевић помиње и папска писма као извор за Стефанову владавину и превасходну чињеницу да је био нелегитимни син краља Милутина. И Асемани и Пејачевић цитирају дело Михе Мадиевог де Барбазаниса, сплитског средњовековног хроничара и патриција (1284–1358). Миха Мадиев је писао како је на Симонидин наговор (савет) краљ Милутин ослепио Стефана. В. Micha Madii de Barbazanis de Spaleto, *De gestis Romanorum imperatorum ets ummorum pontificum parss ecunde partis de anno Domini MCC nonagesimo*. Scriptores rerum Hungaricarum, ed. Johannes Schwandtner, Vindobonae, 1748, 643. о њ. види В. Halász Éva, *Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spalatói nemes patricius*, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica, tomus CXXXV (2013), 59–70.

В. детаљно о положају Стефана Дечанског унутар породице, те његовој (не)легитимности на основу савремених извора разне провенијенције код С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 204–211.

преузео и донекле изменио детаљ где Константин каже како није пригодно да слеп човек води државу, што руски научник на одређени начин и парафразира.³⁵⁶ Подизање манастира Дечана такође је преузето из *Житија краља Стефана Дечанског* Григорија Цамблака, који врло пажљиво и детаљно описује тренутак где Стефан Дечански бира место за манастир, те како га лепо украшава и богато дарује.³⁵⁷

Једини детаљи који су преузети из дела Пејачевића јесу у вези са грађанским ратом и односом са црквом Светог Николе у Барију. Барон Пејачевић детаљно описује крвопролиће и суровост Владислављеву, чак и то да је исекао на комаде Константина. Владислав је био у заробљеништву, те је након смрти Константинове, односно након сукоба са Дечанским и после крунисања Стефана Дечанског успео да побегне. Почевши од 1323. године, готово три године трајали су сукоби између Стефана Дечанског и Владислава, прво око Рудника, а потом је Стефан свог рођака истерао из његове области, односно негдашњих територија краља Драгутина.³⁵⁸ Други податак одавде јесте о поклону који је краљ Стефан Дечански дао цркви Светог Николе у Барију. Олтар је поклон његовог оца, краља Милутина, и то је без сумње највреднији дар Немањића Светом Николи у Барију, са којим су интензивне везе одржаване од времена Стефана Немање. Краљ Стефан Дечански је крајем 1325. године даровао икону која стоји крај другог свечевог гроба, а икону је

³⁵⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 275–276; *Житије Стефана Уроша*, прир. Ј. Шафарик, Гласник Друштва србске словесности, XI (1859), 43–66; Григорије Цамблук, *Књижевни рад у Србији*, прир. Дамњан Петровић, Београд, 1989, 50–67.

Од литературе за период егзила и доласка на трон в. С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 240–268.

³⁵⁷ Мартинов и не даје превише података нити ставља нарочити акценат на подизање Дечана, али се види утицај Цамблака, в. *Житије Стефана Уроша*, 68–70; коментар и контекст подизања манастира код С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 327–328.

³⁵⁸ В. о томе Aleksandar Krstić, *The rival and the vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjic*, *Banatica* XXVI–2 (2016), 49–51.

нешто раније поклонио и његов отац са сином Константином, који је тада био намењен за наследника српскога трона.³⁵⁹

Детаљи око преговора с Филипом Тарентским у науци су добро познати. Стефан је требало да се ожени Бланком, ћерком Филипа Тарентског и свадба је чак планирана за крај априла / почетак маја 1323. године. Марко Лукарић и барски ђакон Вита су у својству посланика српског краља ишли у Апулију по младу, а папа је са своје стране послао Бертранда, епископа Бриндизија, Бернарда од Парме, те доминиканца Јована Доминика. По њима је упутио и писмо, где је напоменуо да је Стефан из нелегитимног брака рођен, те да би требало тај брак озаконити, а тиме и Стефановим наследницима омогућити да седну на српски трон након Стефанове смрти. За папу је ово била превасходно и прилика да краља и државу преведе на унију и потом римокатоличанство, и изгледа да су у вези с тим и вођени неки преговори. Али, као што је био случај с краљем Милутином, и сада су они пропали, а од Стефановог преласка на римокатоличанство није могло бити ништа.³⁶⁰

Дакако, Мартинов је овај део преузео од Фрање Ксавера Пејачевића, који је ове контакте тумачио као доказ да је Стефан био верни син Римокатоличке цркве, а брак са Бланком Тарентском је посматрао као нешто што се догодило. Из напред наведеног текста, јасно је да поглед Пејачевића и Мартинова не одговара стварности, те да се ради о једном тенденциозном мењању чињеница и вађењу истих из једног ширег контекста односа Србије и Западне Европе у ово доба.³⁶¹ Овај одељак, као само један од бројних, осветљава веома добро речи Николе Радојчића да је Пејачевић тенденциозно осветљавао изворе, пуштајући их да сами говоре за себе, као што је овде у питању

³⁵⁹ За оба податка уп. Pejacsevich, *Historia*, 255, 257; о Светом Николи у Барију и икони коју је Дечански поклонио в. Б. Миљковић, *Немањићи и Свети Никола*, 285–288 с детаљним описом саме иконе која се у основном цртама подудара с Мартиновљевим описом.

³⁶⁰ С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 260–261.

³⁶¹ Pejacsevich, *Historia*, 257–263 детаљније, с навођењем и целог писма папе Јована XXII; одатле преузео и сажео *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 276.

папско писмо и подаци о размени посланстава. Радојчић је, без сумње, у праву када цео овај одељак Фрање Пејачевића везан за Стефана Дечанског назива врло slabим и неубедљивим.³⁶²

Наводна интитулација краља Стефана Дечанског, преузета је од Рајића који цитира натпис краља Милутина из 1319. године на поклону, односно на икони Светог Николе дариваној за манастир у Барију. Ту се помиње да се Милутин наводно титулисао као краљ Рашке, Дукље, Албаније, Бугарске и целог Поморја, од Залива до Јадрана.³⁶³ Последњи део *Житија* Иван Мартинов је значајно сажео у односу на Цамблака. Део о бици код Велбужда, односно сукобу са Византијом и Бугарском, затим о буни младог краља Стефана Душана, те о још једном приказу Светог Николе и најави Стефанове смрти Мартинов је највероватније сажео првенствено на основу Цамблака, али и Муравјова и његових октобарских житија светих. Истини за вољу, Муравјов је знатно детаљније приказао и Душанову буну, као и смрт и чудеса Стефана Дечанског. Исто тако, руски компилатор се такође позива на Григорија Цамблака, као и на *Историју* Јована Рајића, где српски историк прилично детаљно описује сукоб са Бугарском и Византијом. Мартинов о чудима каже да се глас о њима раширио, те спомиње како би једва преживео онај ко би се криво закleo над моштима Светог краља. Ово би могло бити невешто Мартиновљево препричавање епизоде о Јунцу, властелину који је у доба Бранковића постављен и који је требало да чува Дечане, али је сурово кажњен због тога што је хтео да одузме сва манастирска блага и да убије игумана и братију.³⁶⁴

³⁶² N. Radojčić, *Istorija Srbije*, 255, 262–263.

³⁶³ J. Рајић, *Историја II*, 546–547.

³⁶⁴ *Житије Стефана Уроша*, 88–93; Г. Цамблак, *Књижевни рад*, 78–81; Андрей Николаевич Муравьев, *Жития святых российской церкви, также иверских и славянских, и местно чтимых подвижников благодетеля мѣсяц октябрь*, Санкт Петербург, 1859, 429–436. Занимљиво је да је *Житије* штампано међу октобарским свецима и то без неког посебног објашњења. О епизоди с Јунцем уп. анализу С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 359.

Једино значајније одступање од Цамблаковог излагања о култу Светог краља Стефана Дечанског, као и од Андреја Муравјова, јесте помен архиепископа Скопља и његовог потврђивања да је Стефан Дечански стварно светитељ. Ово је још један део преузет из Пејачевићеве *Историје*. Он по имену наводи архиепископа Скопља Михаила Суму, под чијом се јурисдикцијом налазио скоро читав простор данашњег Косова и Метохије, који је 1749. године рекао да је Стефан Дечански заиста светац, те да је његово тело нетакнуто и читаво. Штавише, он сведочи да то што римокатолици иду код православних да се поклоне овом свецу не значи да и они постају, како наводи, *шизмајници* јер су светост Стефана Дечанског потврдили ранији (римокатолички) архиепископи у Скопљу.³⁶⁵

Поменути Михаило Сума (1695–1777) постао је бискуп-коадјутор 1728. године, а потом и архиепископ Скопља. Заједно са Сумом, значајну улогу на овом простору међу римокатоличким албанским мисионарима имао је још и више Јован Крститељ Николовић Казази (Giovanni Battista Nicolovich Casasi). Рођен у Ђаковици, и он је са Сумом планирао да се седиште пребаци у Ђаковицу, а у Призрену је мисионарио међу албанским становништвом тог краја. Истини за вољу, није јасно да ли је Пејачевић циљао на Суму или на Казазија јер су и један и други имали везе са Косовом и Метохијом. Но, јасно је да је Мартинов управо њихову делатност имао у виду када је реч о поштовању Стефана Дечанског од стране римокатолика.³⁶⁶

³⁶⁵ Pejacsevich, *Historia*, 263–264.

³⁶⁶ О Суми в. Frok Zefiq, *Mihael Summa : nadbiskup skopski, 1695–1777*, Osijek, 1994; Казази је значајан и због тога што је открио *Мисал (Meshari)* Јована Бузукуа, најстарију објављену књигу на албанском језику. О његовој каријери в. новију монографију насталу од стране фрањевца, Bardhyl Demiraj, *Jeta e trashëgimia e Gjon P. Nikollë Kazazit*, Shkodër, 2013; в. и Robert Elsie, *Gjon Buzuku: Opfer der Inquisition?*, Nach 450 Jahren. Buzukus “Missale” und seine Rezeption in unserer Zeit. 2. Deutsch-Albanische kulturwissenschaftliche Tagung in München vom 14. bis 15. Oktober 2005. hrsg. von Bardhyl Demiraj, Wiesbaden, 2007, 211–215.

На крају, Мартинов у списку литературе наводи још две јединице, осим оних које су већ поменуте у овим коментарима. Један је празнични минеј Божидача Вуковића из 1538. године, штампан у Венецији, који он и наводи као *Венецијански минеј*. Он је познат и по посебној илустрацији Светог Николе, који приводи Стефана Дечанског Христу, а у *Минеју* је и *Служба Сѣефану Дечанском* као Светом великомученику.³⁶⁷ Осим тога, руски језуита помиње и неки *Пролої* под 9. мајем, али је сасвим нејасно како га је користио, те о чему се ради. Вуковићев *Минеј* и Стефаново *Жиѣије* могли су бити предлојак на основу којег је Мартинов саставио свој хагиографски спис, али је извесно да је био секундарног карактера пошто структура, па чак и превод с латинског језика, ближе одговарају Муравјову или првенствено Григорију Цамблаку, чијим се делом у великој мери и служио да исплете причу о Стефану Дечанском.

³⁶⁷ *Празнични минеј (Саборник) из 1538. године*, Венеција, 1538, 80^v-88^v (минеј је похрањен у Библиотеци Матице српске под сигнатуром РСр IV 1.1 и доступан је електронски <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=2758&m=2#page/164/mode/2up> (приступљено 12. октобра 2021); о Стефану Дечанском у Вуковићевом минеју в. С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, 371-374.

25. НОВЕМБАР – СВЕТИ ПЕТАР КОРИШКИ

Међу српским пустињацима средњег века значајно место заузима и Свети Петар Коришки. И њега је Иван Мартинов изабрао да прикаже у свом делу и да напише његово *Житије* на латинском језику, као једини пример наговештаја или покушаја стварања римокатоличког култа овог српског монаха, анахорете и, коначно, једног од пустињака који је у Српској цркви канонизован.

Латински текст

Eremiticam vitam illustrarunt in Ecclesia Serbica duntaxat duo anachoretæ, Joannicius Deviĉensis, et qui eum plus dimidiati saeculi intervallo antecessit, Petrus Korisensis. De priore dictum est ad diem 4 hujus, qui S. Joannicio Magno sacer est; posterior prodeat hoc die, etiam non suo; uterque tacetur in Catalogo sanctorum Serbiae, quem initio operis sui vulgavit Pejacević. Jamvero floruit Petrus tempore Stephani, regis, cognomento Dušani seu Fortis, qui sceptrum Serbiae tenuit ab anno 1336 ad annum 1356. Solitariam vitam iniiit Petrus, dum adhuc retate floreret: ahdidit autem sese in summis montibus, qui Prisreniam urbem, unam e praecipuis in regione illa, undequaque circumcingunt, ibique jejuniis et orationi unice vacans solitarius degit; non tamen tanto tempore quanto Joannicius, sed cursu multo celerius consummato. Obiit namque, aut potius ad montem Domini ascendit, adhuc juvenis, meritisque magis quam annis onustus. Cujus exuvire primo quidem in aedicula repositae, quam in monte construendam curaverat ipse, mox vero in ecclesiam S. Michaelis archangeli Tchernorecensem inde translatae sunt ibique hodiedum adservantur una cum volumine quodam, quod secum ubique circumtulisse fertur vivus. Colitur a Serbis uti sanctus; at quonam die, incertum mihi, quum in nullo synaxario nomen ejus legerim unquam. Hinc, ni omnino praetermitteretur, ad praesentem diem, ob alium sanctum sibi cognominem, erat commemorandus. Quae autem de eo hic jejune retuli, ea suppeditavit mihi Iter

Serbicum Alexandri Hilferdingii, in opere periodico, mox citando, vulgatum.³⁶⁸

Превод на српски језик

Пустињачки живот у Српској цркви приказују најмање двојица монаха, Јоаникије Девички, и (онај) који му више од пола века претходи, Петар Коришки. О првом је речено већ под 4. даном његовим, који је посвећен Светом Јоаникију Великом. Потоњи се појављује овог дана, иако није његов,³⁶⁹ а ниједан се не наводи у попису српских светитеља које Пејачевић наводи на почетку свог дела. Уистину живеше Петар у време Стефана краља, званог Душан или Силни, који владаше Србијом³⁷⁰ од 1336. до 1356. године. Петар је усамљенички живот започео у раним годинама, скрио се у високим планинама, које са свих страна окружују град Призрен, један од главних градова целе области, где је сâм живео у посту и молитвама, али не толико дуго као Јоаникије јер је свој пут раније завршио. Умре, дакле, или боље – успе се ка планини Господњој, још увек млад, са више врлина него година. Његове мошти почиваху прво у једној кућици, која беше изграђена у планини, (у којој се) бринуо о себи³⁷¹, а потом беху пренете у цркву Светог арханђела у Црној Реци, заједно са његовим свитком, који носаше са собом где год да је живео. Слави се код Срба као светац, ког дана, непознато ми је јер ни у једном синаксару нисам прочитао његово име, осим ако га нису превидели, до данашњег дана, или због другог светитеља истог имена, који се данас прославља. А оно што је овде кратко пренето о њему, познато ми је из дела Александра Гиљфердинга, *Пушовање њо Србији*, касније цитираног у периодици.

³⁶⁸ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 290.

³⁶⁹ *Иако се на овај дан не прославља*, жели да каже Мартинов

³⁷⁰ *Који држаше (је држао) скијтар Србије*, формулација која се помиње више пута. Ради разноврсности.

³⁷¹ *У којој је живео*, био би мало слободнији и једнако тачан превод.

Коментари

Као што је сасвим нејасно одакле и зашто је Мартинов прославу Светог Јоаникија Девичког ставио под 4. новембар, исто тако је чудно зашто је још један српски средњовековни пустињак, Свети Петар Коришки, своје место у овој компилацији житија нашао под 25. новембра. Оно што је, међутим, сасвим јасно, јесте да су му једини извори за овог свеца били скромни Гилффердингови подаци, опет, једнако као и за Јоаникија Девичког. Мартинов и сâм, коначно, на крају овог римокатоличког записа о Светом Петру Коришком наводи да му је овај руски аутор био једини извор, односно помиње његов путопис и писма као једину литературу коју је користио, а помиње и да је то и објављено у периодици.³⁷²

Јасно је да и овакав хагиографски запис Ивана Мартинова, ма колико био кратак и сумаран, има проблематичних места јер Свети Петар Коришки није живео нити се подвизавао у време краља и цара Стефана Душана, а године владавине овог владара даје сасвим погрешно.³⁷³ Он је свој пустињачки живот водио на размеђи XII–XIII stoleћа (текстолошка анализа житијних списа његову смрт датује у прве деценије XIII века), а култ му је већ био познат у доба краља Милутина и раширио се управо у време овог владара и његових наследника. Исто тако, као што је добро познато у науци, Петар Коришки је добио *Житије* и *Службу* из пера српског средњовековног књижевника и монаха, Теодосија Хиландарца, истовремено и хагиографа Светог Саве. Према *Житију*, био је рођен у Немирима, у Хвосну, данас вероватно село Унемир код Пећи, од благочестивих родитеља. У

³⁷² А. Ф. Гилффердинг, *Боснија. Путевые заметки*, 90. уп. *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 290.

³⁷³ Мартинов је врло некритички узео ове године из Пејачевићевог дела будући да он у својој *Историји Србије* даје разне датуме, на основу бројних аутора, о години доласка на престо, те о времену смрти првог српског цара. Рејасевич, *Historia*, 269–270. На који начин је методолошки Мартинов утемељио баш овај распон датума, нејасно је, али је и потпуно нетачно.

Жиѿију се наводи да је од малена тежио монашком, пустињачком животу, те да је постриг примио у цркви Светог Петра и Павла, а да је за њим пошла и његова сестра. Што се пак цара Душана тиче, он је са својом женом указао поштовање моштима преподобног пустињака, али Петар је извесно умро пре него је Душан дошао на престо. Јасно је да Мартинову није могло бити доступно *Жиѿије Пеѿра Коришкоѿ* јер је исто приређено први пут тек осам година након што је руски аутор завршио свој календар, те се морао ослонити искључиво на ове кратке и не сасвим прецизне записе Александра Гиљфердинга. Због тога је ово *Жиѿије* врло кратко и даје неке најопштије податке о томе како је Петар Коришки био велики подвижник, а наводи се и манастир који је изграђен у стенама на месту где се он подвизавао. Највероватније је овај Коришки манастир подигнут на крају XIV века, а мошти су у Црну реку пренете 1572. године пошто су биле угрожене од Турака. У време Гиљфердинговог путовања на месту некадашњег Коришког манастира стварно су могли бити само неки остаци јер је исти опустео после 1760. године, те је Гиљфердинг, а посредством њега и Мартинов, имао релативно исправне податке о прошлости манастира.³⁷⁴

Оно што свакако остаје неразјашњено јесте Мартиновљева пракса да поједине светитеље без икаквог реда ставља под одређене датуме у календар. Такав је случај и са Петром Коришким, који је, на овај начин, добио још један датум прослављања, овог пута у римокатоличком зборнику житија.

³⁷⁴ Детаљније с обимном библиографијом в. И. Шпадијер, М. М. Р, *Пеѿр Коришкии*, Православная энциклопедия, под ред. Патриарха Кирилла, т. 56, Москва, 2019, 78–79. За само *Жиѿије* в. Теодосије, *Жиѿија*, 263–288.

2. ДЕЦЕМБАР – СВЕТИ ЦАР УРОШ

Једно од најобимнијих житија јесте *Житије цара Уроша*. И оно, као и готово сва житија, потиче из пера ученог руског језуите Ивана Михајловича Мартинова и представља јединствени писани споменик римокатоличког култа последњег немањихког владара. Ово *Житије* је веома значајно и из аспекта разумевања методологије, те светоназора Мартинова, као и идеја којима је био ношен док је писао. Житије је прожето тенденцијом да се српска средњовековна држава и Црква вежу за Рим не само политички већ и верски. Исто тако, као и на немалом броју других места, Мартинов одступа од теме, те овде даје преглед владавине цара Душана и дешавања у земљи након његове смрти.

Латински текст

Stephanus Urosius, hujus nominis quintus quem Latini Orosium vocant, fuit ultima Nemaniorum propago. Natus est anno 1338, patremque habuit Stephanum Dušanum, cognomento Validum, qui sceptrum tenuit ab anno 1336 ad annum 1356, matrem vero Helenam, Joannis Cantacuzeni, Graecorum imperatoris filiam. Stephanus Dušanus is fuit, qui magnis rebus gestis Serborum reges omnes antecelluit; imperio in Macedoniam et Thessaliam prolato, se imperatorem Romanire, Slavoniae et Albaniae dici voluit; quin magistratum nomina et munera in Serbiae regnum invexit ad aulae Constantinopolitanae imaginem, atque equestrem ordinem S. Stephani instituit. Idem, in sacris periode ac in civilibus rebus ambitioni consulens, Serbiae archiepiscopus patriarchali titulo ac dignitate donavit ad formam Ecclesiae Byzantinae, eo forte principio innixus apud Graecos solemniter, imperium sine patriarchatu stare cogitarive non posse. Utut est, patriarchae titulum, quem Graeci Ecclesiae Serbicae invidabant, et objectis etiam excommunicationis fulminibus abrogatum ibant, Innocentius VI, pro summa in Ecclesias potestate, ultro largitus est ac ratum habuit, quamvis oh neglectam petitionem pallii eum redarguerit paterne; verumtamen quum uon

videatur Honorius III a S. Saba I, Serbiae archiepiscopo, efflagitasse ut veterem illum morem observaret, privilegio aut forte diversae Orientalium disciplinae consuetudine factum est, ut ille ritus in Ecclesia Serbica nunquam vigeret. Illud praeterea memoratu dignum est, quod quidam de Stephano Dusano referunt scriptores, eum, coacta scilicet Serbicum episcoporum synodo, circa annum 1355, omnes Graecos episcopos Photiani schismatis, toto quam late patebat Serbiae imperio expulisse et eiecisse; quam ob causam a Callisto, patriarcha Constantinopolitano, tum ipse imperator tum universae Serbiae episcopi anathemate sunt confixi. Illius severitatis regere edictique synodalis in Graecos episcopos non alia causa in animum venit, quam, quod post regium edictum et inhibitionem sub poenis formidabilibus latam de non profanandis Latinorum sacramentis, abstinereque ab eorum vexatione et injuriis, graecanici episcopi, disciplina Cerularii imbuti, (quorum multi, aucto per Romaniam Macedoniamque imperio, in ditione Stephani numerabantur,) insigni contumacia sacra Latinorum, Baptismum, Confirmationem ac Eucharistiam in azymo confectam, opprimendisque ritus hujus fidelibus haud desinerent, perversisque suis doctrinis Serbos quoque in eandem impietatem commoverent. Cumque huic regiae ordinationi justissima subesset causa, nihil prorsus reformidavit imperator, patriarchae Constantinopolitani anathema. Factum istud celeberrimum incidit in annum 1355, quo nempe Sabas IV Joannicio successit, et quo ipso Urosius, Dusani filius, juvenis annorum decem et septem, nuptias suas solemniter pompa celebravit. Duxit autem uxorem Annam seu Ancam, Alexandri Valacbi principis et Clarre filiam, ut in confesso est ex litteris Urbani V ad eandem Claram jam viduam, quam alibi « non solum catholicam, sed clam dictae fidei meritis insignitam » pronuntiavit Pontifex modo laudatus. Quod vero scriptores latini de repudio primae conjugis, et nuptiis illegitimis cum Voisavi Caesaris filia, Elisabetha, perhibent, nescio unde hauserint; et certe fidem merentur nullam. Curo diem extremum sibi imminere sensisset Dusanus, provinciarum praefectos ad idem Urosio filio sancte servandam gravibus juramentis obstrinxit. Imperium enim in praefecturas partitus erat adhuc vivens valensque, retento sibi

summo imperio; Acarnaniae praeposuerat Simeonem, fratrem suum: Vukasino, Ugliesae et Goico fratribus potissimum tractum illum, qui a Pheris excurrit, velut maxime bellis obnoxium, commendavit; Lazaro et Vuko Brankovicio, ejus genero, Sirmium et Mačvam et provincias Danubio Savoque finitimas, *Terram Stephani regis* olim dictas; Altomanoque Chulmiam commiserat regendas, ut cretera silentio praetermittam. Mortuo igitur patre anno 1356, regni gubernacula arripuit Urosius, annos decem et novem natus .. « Imperium auspicatus, ut domestici scriptoris verbis utar, ecclesiam honoribus Natae Virginis Mariae in urbe Scopia, regum domicilio, exstruxit; cui mater, Helena, in monte Nigro supra Segligovo, pari pietate, alteram didicavit. Princeps juvenis cum facilis esset, mitissimaque indole, amorem omnium in se provocavit; ac, dum ex matris suae agebat consiliis, regiminis optimi spem mentibus suorum ingressit. Verum cum brevi post, rejectis maternis et seniorum consiliis, juvenes audire crepit, instar Roboami, ad extremum periiit: aut, ut viciniore utamur exemplo, sicut Michaellem, Bulgarorum regem, servi sui Basilii, ita Urošium immatura juvenum consilia perdidere. Itaque anno ejus imperii decimo sexto ostenderunt se violatores sacramenti complures proceres, ac praecipue Vukašinus, qui licet ab Urosio Despotae dignitate et mox etiam regali Serbiae et Romaniae corona auctus esset, ad extremum tamen imperatorem suum, mortalium ingratisissimus, imperio et vita ipsa exturbavit. Peremerunt itaque Urošium rex Vukašinus, Ugliesae despota et Goico fratres et quadrifariam partiti imperium Serbicum, servatis sibi titulis regis, despotae ac Caesaris, Amuratem, Orchanis filium, Knezim nominarunt.» Hactenus annalista Serbus, admodum brevis. Sane malorum omnium initium ex Simeonis patris ambitione belloque adversus Uropium gesto, secessionem Helenae matris, quae peculiare sibi regnum Pheris constituit, ac neglectu meliorum consiliorum repetendum est; quae omnia primo imperii biennio evenerunt. Annus tertius, salutis nostrae 1359, transactus est inter civilia bella duorum summorum Serbiae praefectorum, Vukašini et Lazari, et quae his successerunt bella Hungarica. Annos tres sequentes occuparunt motus, quos partim Nicephorus despota in Thessalia, partim Matthaesus Cantacuzenus ad Pheras, ac denique

Joannes Palreologus adversus Bulgaros, Helenae foederatos, concitaverunt. His malis ultimam manum addidit nimia Urošii facilitas in augendo Vukašino rege, et despota Uglieša, Vukašini fratre. Hinc enim invidire, suspiciones, muture procerum collisiones et bella ad se invicem, inobedientia erga Urošium tanla ut solum imperatoris nomen retineret, et postremo perniciēs ejus originem traxit. Malum diu toleravit Urošius; tandem ejus impatiens, detractum sibi a Vukašino et Ugleša imperium armis recuperare statuit, suadentibus potissimum Lazaro comite et Nicolao Altomano jupano, atque auxilia opesque universas offerentibus perlibenter. Ergo praelium acre committitur anno. ut videtur, 1371; profligato Altomano, quem Lazarus reliquerat solum, Urošius in Vukašini manus venit, et privati instar, nulloque honore domi est retentus, quin et crudelius tractatus. Unde cum anno exeunte fuga se Ragusam subducere molitur, fratrum consilio et sacrilega Vukašini manu ferali ictu capiti inflicto exanimatus est in campo Merularum seu Kossovo, oh cladem Serbis ibi non multo post illatam celeberrimo. Occubuit autem non multo post, die secunda decembris, qua a Serbis ut martyr honoratur, in medio regni sui, haerede nullo relicto, et luctu patrire maximo. Ita imperium Serbicum, quod ex Graecorum dissidiis creaverat Stephanus rex, ex domesticis pariter dissidiis in Orosio filio desiit, nondum expletis ab erectione annis septem et viginti. Sepulcrum nactus est Urosius prope casrrum Petrikum in ecclesia Beatae Virginis Assumptae, supra Nerodymliam. Post lapsum annorum aliquot, cum beneficiis prodigiisque inclaruisset, reliquiere, de sepulcro levatae, venerationi publicae sunt ex positae; quae hodiedum suavem exhalant odorem, et sanitatem praebent accedentibus cum fiducia. Dein ob Turcarum irruptiones, corpus translatum est in monasterium Jaslense Sirmii, in Francochorio situm, qui mons nunc Fruška Gora nuncupatur. De religione Urošii et orthodoxia fidenter affirmat Pejačević (p. 305), eum cum matre sua Helena catholicae Ecclesiae dogmata complexum, ac obedientiam erga Romanam sedem fuisse professum. Qua in re quaestionem absolvit, dubiumque omne tollit Lucae Wadingi testimonium, quod huc propterea retulisse juvabit, utpote haustum ex monumentis Fratrum Minorum. qui per regna ista late sparsi

agebant. Wadingus igitur, postquam retulit opera Innocentii VI, summi pontificis, finem bello Hungarico Venetoque anno 1358 esse tandem impositum, et Dalmatiam a Ludovico, Hungariae rege, in fidem receptam, sic in rem nostram prosequitur : Superatis itaque multis difficultatibus atque obtenta pontificis facultate, selectum Ludovicus conscripsit militem contra Rasciae regem; arces et munitissima quaeque loca occupavit, ipsum regem cepit. Sed cum postea in manus Ludovici ex formula ab Innocentio praescripta jurasset, inque fide et obedientia tum Romanae Ecclesiae, tum regum Hungariae se futurum promisisset, magnifice donatus, regno reddito, dimissus est. (Annal. Minor., t. VIII, p. 111, n. 6. Id quod ad annum 1359, non alteri quam Urosio V, qui Serbiae regio nomine tunc imperabat, evenisse debuit, et aperte asserit Samuel Timon in Synopsi chronologica ; etsi vulgari scriptorum latinorum prejudicio, ut observat Pejačević, orthodoxiam regis ad fictionem simulationemque trahat. Urošii interitu stirps Nemanica desiit, regnumque Serbicum seu Rascianum prorsus interiit. Vucašinus, sceleris patrati justas poenas dedit : cum enim post primam victoriam, dein ad Ciarnomenum a Turcis esset victus ejusque exercitus profligatus, anno 1371, ipsum ex acie fuga elapsum quidam ex ejus armigeris, Nicolaus Harsevič nomine, torque aureo ingentis pretii quam inhiabat e collo detracto, interfectum alii, alii Maritzae fluctibus haustum esse tradunt. Exinde proceres et dynastae arma ad versus se invicem sumpserunt, et licet inter se discordes essent, tamen veluti quadam conjuratione facta, ad vastissimum illud regnum dilacerandum conspirasse viderentur, donec Turcarum barbaricae tyrannidi fuerit subjectum.³⁷⁵

Превод на српски језик

Стефан Урош V, кога Латини зову Orosium, био је последњи потомак Немањића. Рођен је 1338. године. Отац му је био Стефан Душан, назван Силни, који је владао од 1336. године до 1356. године, а мајка Јелена, ћерка цара Грка Јована Кантакузи-

³⁷⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 295–296.

на. Стефан Душан беше тај, што је својим великим делима над-машио све српске краљеве; Царство је проширило на Македонију и Тесалију, и желео је да га зову царем Романије, Славоније и Албаније; називе државних служби у Србију је увео по узору на двор у Цариграду и основао је коњички ред Светог Стефана. Исто се консултујући у црквеним, као и у световним стварима, Српску архиепископију обдарио је патријаршијским насловом, по узору на Византијску цркву, снажно се ослањајући на њихов принцип, успостављен код Грка – да се царство без патријаршије не може замислити да постоји. Али, патријаршијски ранг, који су Грци Српској цркви одбили, и оптужбе, потом и екскомуникација бачене су попут муње.³⁷⁶ Иноћентије VI, најмоћнији у Цркви, прихватио је (то) иако је његову молбу за палиј очински одбио, иако није знао да је Хонорије III од Саве I, архиепископа Србије, захтевао да се држи старих обичаја и истина је да у Српској цркви никад нису цветале привилегије ни разни источни обичаји. Вреди поменути како неки аутори наводе о Стефану Душану да је, сазвавши Синод епископа око 1355. године, све грчке епископе фотијанце, који коров засадише, далеко из Српског царства протерао и избацио; због тога је Калист, цариградски патријарх, анатемисао самог цара и све српске епископе. Оваква строгост краља и одредба епископског Синода ми пада на памет само као разлог да након краљевске одредбе и ограничења под претњом застрашујућих казни, (не би) скрнавили латинске сахрамента и да се грчки епископи суздрже од малтретирања и неправди, (чиме их је) Керуларие задојио (од којих су се многи повећали у Романији и Македонији под влашћу Стефанове породице); с изузетном арогантношћу, потискивали су крштење, кризмање и причешће код Латина хостијом, (како би) ови обреди верника скоро престали, (а) изопачено учење код Срба су безбожно распиривали. Како су ове краљевске одредбе биле из праведног разлога, цар се уопште није плашио анатеме цариградског патријарха. Најславнији догађај пао је 1355. године, када је Сава IV наследио Јоаникија и

³⁷⁶ Прилично нејасна реченица, те је превод доста слободан.

када је исти Урош, Душанов син, младић од 17 година, прославио своју свадбу. Доведоше му, дакле, за жену Ану или Анку, ћерку Александра влашког и Кларе и како се признаје у писму папе Урбана V, реченој Клари, већ (тад) удовици, за коју каже да *није само кайшолкиња, већ је украшена заслујама вере*, (како) је написао славно првосвештеник. Одакле латински писци спомињу развод од прве жене и брак с ванбрачном ћерком цезара Војислава, Јелисаветом, не знам, и свакако никакво поверење не заслужују. Када је осетио да му се приближавају последњи дани, управитеље провинција је обавезао да се његовом сину Урошу закуну на верност и службу. Царство се, дакле, још док је (Душан) био жив и здрав распало на делове, а себи је задржао врховну власт; Акарнанијом је владао његов брат Симеон; браћи Вукашину, Угљешу и Гојку, најмоћнијима³⁷⁷, који потицаше из Сера, препустио је да воде највише жестоких ратова, Лазару и Вуку Бранковићу, његовом рођаку, Сирмијум и Мачву и области ограничене Савом и Дунавом, некад називане *земља Стефана краља*; Алтоману Хум даде на управу, и друге које (овде) не помињем.³⁷⁸ Дакле, после смрти оца 1356. године, власт је приграбио Урош са 19 година живота. *Завладавши, како пишу српски аутори, поидиже цркву у часи Рођења Девице Марије у Скопљу, главном граду; (а) његова мајка Јелена у Црној иланини изнад Жељинова, с једнаком побожношћу, поидиже другу (цркву). Млади владар је са лакоћом и најљубазнијим карактером привлачио на себе љубав свих; и, док је делао по саветима своје мајке, владао је у најбољој нади и сироводио (је) у најбољем духу. Али, након крајкој времена, одбацивши мајчинске и савете старијих, као Ровоам, који је на крају поинуо, или да уопште не бих ближе пример, као Михајло, краљ Буџара, своја слуша Василија, тако су и младој Уроша, уништили лоши савети.*³⁷⁹ Дакле, у његовој шеснаестој години владавине, открили су се

³⁷⁷ Слободан превод, највише прилагођен контексту и духу језика.

³⁷⁸ Тихо изоставањем, односно о којима неће бити речи. Врло дуга, неретко тешка и нејасна реченица Мартинова.

³⁷⁹ Незрели – буквално, односно савети који нису у право време дајти.

неки великаши да руше светишње³⁸⁰, а посебно Вукашин, који је добио од Уроша дошћојанство десћоџа и после се чак и увећао се круном краља Србије и Романије; на крају чак, своја цара, смрјино незахвалан, лишио је Царства и животоа. Убише, дакле, Уроша браћа – краљ Вукашин, десћоџи Угљеша и Гојко и на четири дела поделише Срјско царство, задржавши за себе шћишћуле краља, десћоџа и цезара. Мураџа, Орхановој сина, назваше кнезом. Толико од српског летописца, укратко. Уистину лоше од почетка (беше), стриц Симеон водио је рат против Уроша, мајка Јелена се отцепила засновавши државу у Серу и поништила је најбоље савете, све које је давала у прве две године. Треће године, 1359. нашега спасења, завршен је грађански рат између двојице најмоћнијих – Вукашина и Лазара, након чега су уследили ратови с Угарском. Три наредне године започето је заузимање (територија), делове је (заузео) у Тесалији деспот Нићифор, део Матија Кантакузин до Сера и на крају се Јован Палолог сукобио са Јелениним савезницима – Бугарима. Последње зло била је велика Урошева безвољност кад се краљ Вукашин ширио, као и његов брат деспот Угљеша. Дакле, зависти, сплетке и међусобни ратови великаша, непослушност према Урошу (беше) толика да је цар само титулу задржао и на крају му и уништише род.³⁸¹ Зло је дуго трпео Урош, коначно, нестрпљив и одбијен³⁸² од Вукашина и Угљеше, који су покушали да задобију себи Царство саветима најмоћнијих – кнеза Лазара и жупана Алтомана, који му веома вољно понудише помоћ и новац. Затим започеше жестоку борбу 1371. године; поразивши Алтомана, кога је Лазар сâм оставио, Урош је дошао у Вукашинове руке, и, као обичан човек, без икаквих почаста заточен је у свом дому и још суровије третиран. Крајем године покушао је (цар Урош) да потчини Дубровник, по братовом савету, а светојрдни Вукашин смртоносним ударцем у главу, (цара) остави га без

³⁸⁰ *Насилници над светишњама*, мада, иако је порука јасна, није сасвим јасно, с друге стране, зашто је такав израз употребљен.

³⁸¹ Претпоставља се да је Мартинов овде циљао на изумирање династије.

³⁸² *Одвојен*, у смислу да се распао савез са њима.

даха, (и цар) паде у боју на Косову, (и) од српских пораза постаде овај најславнији. Премину, дакле, не много потом, дана другог децембра, када се слави код Срба као мученик, усред своје владавине, без порода и уз жалост целе своје земље. Тако, Српско царство, које је у сукобу са Грцима створио краљ Стефан, због унутрашњих сукоба великаша, против цара Уроша, престаде да постоји, а да још није истекло 27 година од настанка. Сахрањен је Урош код замка Петрика, у Цркви Благовештења Блажене Девице, изнад Неродимља. Када је прошло неколико година, пошто су се прочули благослови и чуда, извађен би из гроба, изложен јавном поштовању; и данас се шири мирис и даје здравље онима који долазе у вери. Потом, због турских упада, тело је пребачено у манастир Јазак у Срему, на планину коју данас зову Фрушка гора. О Урошевој религији и правоверју сведочи Пејачевић (страна 305), (да је) он са мајком Јеленом пригрлио учења Римске цркве и да беше у покорности римској столици. Ово питање решава и сваку сумњу одагнава сведочанство Лукаса Вадинга, које може бити од помоћи да се пренесе, пошто се (дело) црпи из споменика³⁸³ Мале браће, која су се по његовом краљевству ширила. Вадинг, затим, након што је испричао дела највишег свештеника папе Иноћентија VI, по завршетку рата Угарске и Венеције 1358, а (кад је) Далмацију примио краљ Лудовик, наставља о нашој теми: *После савладавања многих њешкоћа и добијања доушћенија од њаје, Лудовик њодиге изабране војнике њрођив краља Рашке; њврђаве и најуђврђенија месџа сџм заузимао за своју државу. Али њосле из Лудовикових руку њоложи заклейву њрејисану од Иноћенџија, обећа веру и њослушност Римској цркви и краљу Угарске, величанствено обдарен, био је ођиушћен и враћен у своје краљевство* (Annal. Minor., t. VIII, p. 111, n. 6). Ово је под годином 1359. нико други до Урош V, који тада владаше краљевством Србије; оно што се требало десити, а што Самуел Тимон отворено тврди: *њредрасуда је лајинских њисаца, како тврди Пејачевић, краљево њравославље њријисују неисџини и њрејива-*

³⁸³ Фрањевачки извори.

рању. Урошевом смрћу потомака Немањића је нестало и краљевство Србије или Рашке било је сурово уништено. Вукашин, за почињени злочин, праведну је казну добио: након победе, код Черномена беше побеђен од Турака, његова војска напуштена 1371, а он је сâм побегао с бојног поља, док је један од његових војника, по имену Никола Харсевић, вредну златну огрлицу откинуо са врата, једни беху поубијани, а други, кажу, беху прогутани у таласима Марице. Потом су, племићи и династије оружјем кренули једни против других и беху несугласице међу њима, као да је нека завера направљена да огромно Царство раскомада док не би подвргнуто варварској турској тиранији.

Коментари

Ово *Жиџије* је заправо истовремено и преглед историје Србије и Српског царства након смрти цара Душана. Осим Фрање Ксавера Пејачевића³⁸⁴ и Јована Рајића, за ово *Жиџије* Иван Мартинов је користио и превод *Жиџија цара Уроша* из руске компилације светачких живота, на основу превода који је сачинио архимандрит манастира Враћевшнице Гаврило. Овај превод објављен је у *Гласнику* Друштва српске словесности 1859. године.³⁸⁵ Као извор је искоришћен на почетку Мартиновљевог приказа порекла цара Уроша јер се управо у овом руском житију помињу и Јелена Кантакузина, царева ћерка, као Урошева мајка, те жена цара Душана. Цар се назива Стефан Силни, а и хронологија (нетачна) коју Иван Мартинов преноси вероватно је изведена на основу *Жиџија* које је превео и приредио архимандрит Гаврило. Осим тога, у овом руском хагиографском спису се чита како је, поред осталих крајева, Душан завладао

³⁸⁴ За Урошеву владавину није се могло наћи довољно података, те је Пејачевић као извор стога врло оскудан за овај период српске историје, в. N. Radojčić, *Istorija Srbije*, 264.

³⁸⁵ *Светый Урошь петый, последный царь сръбскій*, прев. Архимандрит Гаврило, *Гласникъ Друштва српске словесности*, XI (1859), 95–107.

Македонијом и Тесалијом. Још један детаљ преузет је из *Житија* чији је приређивач био архимандрит Гаврило, а тиче се Душанове (наводне) интитулације. Управо овај спис помиње да се титулисао као *Божјијој милости, цар Романије, Славоније и Албаније*. Мартинов наводи да је Душан титуле и администрацију преузео из Византије, што је такође податак који је могао наћи у овом *Житију* јер руски хагиограф каже да је то учињено по *обичају њрчкој двора*, када је цар делио титуле кесара и деспота. Из овог *Житија* је руски језуита преузео и настанак витешког реда, који је невешто повезао са Светим Стефаном јер у оригиналу стоји да је Свети арханђел Михаило постао заштитник српске војске, те да је Душан, саградивши храм овом свецу, прогласио његов дан да се празнује сваке године и као дан посвећен српској војсци.³⁸⁶

Наставак Мартиновљевог хагиографског списка је, као и још нека житија која је компиловао, посвећен настојањима да докаже приврженост Србије и српских владара средњег века Римској катедри, те је сукоб Цариградске и Српске цркве из времена цара Душана приказан кроз призму и наводник српско-римских веза. Види се из текста да Мартинов инсистира на томе да је цар Стефан Душан протерао грчке епископе, да је на Српску цркву бачена анатема, али да то заправо није фактички утицало на Српску цркву. Иван Мартинов је искористио да истакне разлике двеју Цркава, те да наведе како је неке грчке обичаје Михаило Керуларије наметнуо алудирајући на распре двају црквених центара, које су довеле до Раскола 1054. године када је речени Керуларије био цариградски патријарх.³⁸⁷

Извор за ово замешатељство у којем је Мартинов покушавао да докаже везу Немањића од Светог Саве све до последњих изданака владарске лозе с Римом био је, наравно, Фрања Ксавер Пејачевић. Помињање Фотија и Керуларија, чак и низ реченица и израза које Мартинов употребљава преузети су доследно и буквално од Пејачевића, а одатле је преузета и прича о навод-

³⁸⁶ *Светый Урошь петый*, 96–98.

³⁸⁷ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 295.

ном нелегитимном браку цара Уроша са ћерком цезара Војислава – Јелисаветом. Надаље се помиње и брак Анке, влашке принцезе, и српског цара Уроша, а цитира се и папско писмо Анкиној мајци Клари, иначе римокатољкињи из угарске великашке породице Добокаи.³⁸⁸

Најпре, 1350. године дошло је до раскола између Византијске и Српске цркве, али разлози су много дубљи и комплекснији. Мешање Србије у грађанске ратове у Византији, а свакако и проглашење Царства и ширење на рачун византијских црквених покрајина били су разлози за одлучење од заједнице и јединства са Цариградом. У науци је дуго владало мишљење да је у питању анатема, али је то једна ригорознија казна у канонском праву која овде није примењена. Грчки епископи у великој мери нису ни прогањани већ их је било и у саставу новопроглашене Српске патријаршије.³⁸⁹

Што се тиче брака српског цара, он је и први пример влашко-српске сарадње, која ће у наредним столећима досезати још веће размере. Цар Урош био је од 1360. године ожењен влашким принцем Аном или Анком, ћерком влашког војводе Николе Александра и Кларе Добокаи, угарске племкиње и унуком војводе Бесараба. О њој нема скоро никаквих детаља. Зна се да је једна њена сестра била жена бугарског престолонаследника Ивана Страцимира, те изгледа да је мајка цара Уроша, Јелена,

³⁸⁸ Мартинов иначе на крају овог одељка (*Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 296) погрешно цитира које је делове из Пејачевићевог дела користио будући да је овај део, везан за цара Душана и његов сукоб са Византијском црквом цитирао у претходним страницама на којима Пејачевић описује владавину првог српског цара. Рејачевич, *Historia*, 288–294, 304–305, 316–317.

И Јован Рајић (*Историја 2*, 635–636) преноси причу о Јелисавети, али је представља као ћерку босанског владара који је није желео дати Душановом сину, а затим наводи и неку ћерку француског краља, која је требало да буде невеста, али је одбијено јер Душан и његов син нису хтели прећи у римокатоличку веру. Сâм ковиљски архимандрит и историчар се овде позива на старије писце, Орбина, Дуфресна и грофа Бранковића.

³⁸⁹ О овој теми в. најновију детаљну студију код Драгољуб Марјановић, *Византијски свети и српска црква у 13. и 14. веку*, Нови Сад, 2018, 87–151.

и посредовала у овом браку тражећи везе са својим бугарским сродницима. Претпоставља се да је Анка била присталица Православне цркве, о чему се наслућује из једног папског писма. Наиме, папа Урбан V у писму Анкиној мајци Клари Добокаи из 1370. године наводи своје задовољство што је Клара наговорила своју ћерку, а бугарску царицу, да се преобрати у римокатоличанство и позива је да и другу ћерку, српску царицу Анку, такође преведе у римску веру. По неким поменицима надживела је свог мужа и постала монахиња Јелена.³⁹⁰

Јасно је, дакле, да је тенденција првог дела овог доста пространог *Житија цара Уроша* била приказивање оданости српских владара и Цркве Риму, као чињенице дугог трајања, која датира од Светог Саве. Истакнута је и негативна слика цариградских патријараха Фотија и Керуларија, које Рим посматра као шизматике.

Наставак овог *Житија* посвећен је подели Српског царства, односно његовом распаду у доба Урошеве владавине. Иван Михајлович Мартинов је ову поделу преузео директно од Јована Рајића, који је врло слично описује. Неке делове, на пример део о земљама *Стефана краља*, као поседима Бранковића на северу Србије превео је са српског на латински језик. Од Рајића је преузео и помен Гојка Мрњавчевића (иначе неисторијске личности која се појављује само у епској поезији и код старих историчара и писаца), као једног од тројице браће Мрњавчевић.³⁹¹

Симеон је завладао Епиром, па и Акарнанијом, а врло брзо, од 1356. године, улази у сукоб са својим рођаком, царом Урошем.³⁹² Серска област пак имала је нешто другачију судбину. Иако руски писац, посредством Рајића, одмах (1356) смешта у Сер браћу Мрњавчевиће, овом облашћу је дуго, значајно дуже

³⁹⁰ Иларион Руварац, *Краљице и царице српске, Зборник Илариона Руварца*, Београд, 1934, 28–31; Константин Јиречек, *Историја Срба I. Полијичка историја до 1537. године*, Београд, 1952, 238.

³⁹¹ Ј. Рајић, *Историја II*, 636–638. Иако Рајић касније разлаже ове сукобе међу великашима прилично детаљно, Мартинов се тек на прескоке враћа на те податке.

³⁹² Раде Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд, 1989, 11–20.

од деспота Јована Угљеше владала царица Јелена, све до око 1367. године.³⁹³ Очита је грешка у томе да су Бранковићи владали северним крајевима земље, дакле онима на граници са Угарском, пошто су се ту осамосталили великаши Растислалићи.³⁹⁴ У Хуму, односно у околини Дубровника управљао је још за Душана Алтоман Војиновић, са титулом жупана. Његов брат Војислав постао је временом један од најмоћнијих властелина Урошеве државе.³⁹⁵

У наставку Мартинов напросто преузима од Пејачевића читав одељак, који је наводно настао на основу српских рукописа.³⁹⁶ Ту се разазнаје неколико битних података. Један је о манастиру Матејчу, на којима се сигурно односе оба спомена задужбина цара Уроша и његове мајке Јелене будући да су обоје живописани на ктиторској фресци.³⁹⁷ У наставку се чита да је цар Урош био млад, те се пореди са Ровоамом, старозаветним библијским јунаком, који је послушао младе саветнике, а не старије, те одустао од укидања наплате пореза северним племенима Израилевим.³⁹⁸ Ови детаљи су, рецимо, преузети од Рајића. Српски историчар овде заправо циља на однос Уроша према Вукашину, којег је прихватио за савладара. Иначе, овакав став према цару Урошу доминира код Рајића и представља одблесак како летописаца, тако и старијих историчара у њиховом односу према последњем српском цару. Краљ Вукашин је у овим Рајићевим наводима приказан као Јероваам, којег су северна племена прогласила за краља, насупрот Ровоаму.³⁹⁹

³⁹³ За ову тему уп. класично дело Георгије Острогорски, *Серска обласиј њосле Душанове смрти*, Београд, 1965, 3–41.

³⁹⁴ Михаило Динић, *Растислалићи. Прилој историји распадања српској царсџва*, Зборник радова Византолошког института 2 (1953), 139–144; Р. Михаљчић, *Крај српској царсџва*, 28–29.

³⁹⁵ О успону Војиновића Р. Михаљчић, *Крај српској царсџва*, 36–39.

³⁹⁶ Pejacsevich, *Historia*, 298–299.

³⁹⁷ Р. Михаљчић, *Крај српској царсџва*, 26–27.

³⁹⁸ 1 Цар, 12, 6–14.

³⁹⁹ Pejacsevich, *Historia*, 298; Ј. Рајић, *Историја II*, 656–658.

Као последица тога дошла је подела Царства коју Мартинов некритички и прилично контрадикторно преузима од Пејачевића, који наводи и Мурата, сина Орхановог, као четвртог међу онима који су Царство поделили. Најпре се овде ради о сажимању Рајићевог детаљног излагања о напредовању Османлија, које је онда он помешао са такође старим уверењем да је краљ Вукашин убио цара Уроша, а Јован Рајић у својој *Историји* живо разгранато и о томе пише на таласима летописне традиције и легенде, која је дуго важила као једина истина о судбини цара Уроша.⁴⁰⁰

Након овог превода из Рајићевог дела, Мартинов наставља да поново од 1356. године препричава унутрашње сукобе у Србији, односно растакање Српскога царства. Овај део је готово сасвим преузео од Пејачевића, чије је дело, додуше, знатно скраћивао, али и вршио интерполације. Код Пејачевића се нигде не наводи да је сукоб избио између Вукашина и Лазара 1359. године већ само *duorum summorum Serbiae praefectorum*, да би се даље наставило излагање о сукобима око Серске области, Тесалије и уопште о раздору међу српским великашима.⁴⁰¹ Мартинов с релативном тачношћу даје неколико основних података о тим сукобима – помиње деспота Тесалије Нићифора (II Орсинија), краљицу Јелену, те Јована Палеолога. Хронологија му једино није најтачнија јер је Нићифор II Орсини погинуо 1359. године у борби с Арбанасима, док је стварно настављена борба око Тесалије, где се осамосталио Симеон-Синиша Палеолог, полубрат цара Душана, као и сукоби око Серске области, где је управљала царица Јелена. Што се пак рата с Угарском тиче, након 1359. године поменути Рагислалићи су постали вазали угарског краља Лајоша I Великог и тиме су се од Царства отцепили и северни крајеви. Отворено је питање ко су Јован Пале-

⁴⁰⁰ Ј. Рајић, *Историја* II, 655–678. Ова теза је била дуго жива, тек је крајем XIX века била напуштена захваљујући научним доприносима Љубомира Ковачевића и Константина Јиричека, Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 186–187.

⁴⁰¹ Pejacsevich, *Historia*, 300–305.

олог и Бугари који се спомињу, али може се претпоставити да треба ту тражити личност Јована Комнина Асена, брата царице Јелене, који је носио деспотску титулу и који се осамосталио у крају око Валоне. Можда је дошло до неког мешања, пошто се и Симеон потписивао као Урош Палеолог, али је тесно сарађивао са Јованом Комнином Асеном. Иако лапидарно, Мартинов исправно наводи да се након успона Мрњавчевића догодио сукоб с Николом Алтомановићем и Лазаром Хребељановићем, те да је 1369. године дошло до битке на Косову, а и 1371. године се изгледа припремао поход краља Вукашина и његових савезника против Николе Алтомановића. С друге стране, већ је речено како цар Урош није убијен од стране Вукашина, али је Мартинов користио Пејачевића, као и Јована Рајића, те је од њих преузимао ставове старих писаца на ову тему. Очигледно је дошло до мешања Маричке битке с битком великаша на Косову 1369. године.⁴⁰²

Мартинов је од Пејачевића преузео (чак и потпуно преписао) одељак у којем се наводи место смрти цара Уроша, Богородичина црква код Неродимља и замак Петрич, као и судбина његових моштију, чудотворство, те преношење истих у манастир Јазак на Фрушкој гори.⁴⁰³ Цар Урош је у XVII веку добио *Жиџије* од стране патријарха Пајсија. У ово дело је унето много елемената легенде, а традиција је последњем српском цару доделила улогу жртве и мученика.⁴⁰⁴ Доста од те традиције унео је и Иван Мартинов посредством Јована Рајића и Фрање Пејачевића.

⁴⁰² Pejacsevich, *Historia*, 300–303 је највећи утицај остварио на Мартинава и на овај део Урошевог *Жиџија*, али је далеко детаљнији, па чак и прецизнији. Мартинов је изузетно површно и лапидарно прешао преко овог врло компликованог периода. Најдетаљније обрађен период унутрашњих сукоба међу властелом до данас у историографији јесте код Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 36–191; уп. и сажетије и језгровито у *Историја српског народа I*, 566–599 (Раде Михаљчић).

⁴⁰³ Pejacsevich, *Historia*, 299; смрт Урошеву идентично је приказао и Ј. Рајић, *Историја II*, 677–679.

⁴⁰⁴ Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 188–189.

Из овог прилићно обимног *Жиџија* ипак се издвајају два дела и оба служе како би се доказала верност последњих Немањића Риму. Након ранијег разматрања наводне Душанове покорности папству, Мартинов, ослањајући се на Пејачевића, сада покушава да докаже да се цар Урош повиновао Римској цркви. У ту се сврху цитира и једно писмо објављено у фрањевачким аналима Луке Вадинга. То је писмо папе Иноћентија VI краљу Угарске Лајошу Великом, а у вези са походом на Србију 1356. године. Из текста писма се види да је напад био усмерен на *јерейџике и шиизмаџике* и да је циљ био привођење истих Римској цркви јер је у Рашкој земљи много њих који презиру Римокатоличку цркву. О рату самом, међутим, нема помена јер се угарски краљ сукобио био са Млецима.⁴⁰⁵ Осим тога, Мартинов узгред помиње и Самуела Тимона (1675–1736), првог језуитског историчара. Он је дао кратку опсервацију у својој хронологији угарске историје под 1359. годином да је краљ Лајош Велики *debellat Bulgaros et alios Slavos haereticos*.⁴⁰⁶

Део о Маричкој бици на крају *Жиџија* преузет је од Пејачевића, који се, додуше, јасно позива на Орбина. Оно што пак недвосмислено упућује на овај значајан извор за српску средњовековну историју јесте прича о пажу Николи Хрсојевићу који је краља Вукашина убио због вредне огрлице.⁴⁰⁷ Тиме се завршава ово *Жиџије*, које представља добар оглед из методологије коју је Мартинов користио, а која је била подређена његовом основном циљу – приказивању наводно континуиране, нераскидиве везе српских владара са Катедром Светог Петра, што је било у складу с тенденцијом да у унију преведе Србе, те и друге словенске народе у време када је настало његово дело *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*.

⁴⁰⁵ Luca Wadingo, *Annales minorum VIII*, Romae, 1733, 111–114; М. Пурковић, *Авињонске џаје*, 66–67.

⁴⁰⁶ Samuel Timon, *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transsilvacarum*, Claudiopoli, 1737, 50.

О Тимону в. František Oslanský, *Samuel Timon a jeho kritický prístup k dejinám uhorského kráľovstva v stredoveku*, *Historický časopis*. 53. r. 4. no (2005), 633–642.

⁴⁰⁷ Pejacsevich, *Historia*, 320–321; уп. М. Орбин, *Краљевство Словена*, 52–53.

10. ДЕЦЕМБАР – СВЕТИ ДЕСПОТ ЈОВАН (БРАНКОВИЋ)

Под 10. децембром је похрањено најобимније житије од сва три која су посвећена сремским Бранковићима. У питању је оно посвећено деспоту Јовану Бранковићу. Међутим, оно је истовремено и оглед о браку деспота Ђорђа (доцнијег владике Максима), као и један прилично невешт покушај повезивања Бранковића с Римокатоличком црквом. Истовремено, овде се може прочитати и расправа Мартинова с неким старијим историчарима, по узору на Пејачевића вероватно, те Мартинов овде настоји да докаже хронологију владара из куће Бранковића. Препуно контрадикција, компликованих и нејасних реченица, ово је житије најзанимљивији римокатолички култни спис посвећен Бранковићима. О Јовану, коме је ово дело посвећено, има суштински и најмање детаља, штавише, он је приказан као крајње споредан лик.

Латински текст

Addiem 18 januarii ex Prologo monumentisque Serbicus brevem notitiam dedimus Georgii, despotae Serbiae, qui, mutato nomine in Maximum, monachus et archiepiscopus Krušedolensis aliquando fuit; ubi monuimus nos Serborum dieta ex pendere nolle ad hungaricos fontes. Multo minns a schismatis accusatione eum purgare libuit; quum catholicum ejus matrimonium, (non cum Sabella, regis Hungariae filia, ut volunt Serbi, sed, voluntate Beatricis Aragonensis, Mathiae Hungariae regis uxoris, cum Elisabetha, ex sorore nepte Angilberti Balsensis, primi Nardorum in regno Neapolitano ducis, initum) et simul ejus itus et reditus ad regem Hungariae, tanquam pacis sequestri, et maxime pecunia ei data ab Hungariae rege pro fondando Krušedolensi monasterio tam manifesta sint indicia eum vere catholicum fuisse et narratiunculam de vi, uxori illata ut a latinis dogmatibus recederet, fabulam esse, ut

in ea re declaranda opera perdenda visa non sit. Quae hoc loco in memoriam revocamus, quoniam consentimus omni no Pejačevićio, Georgium seu Maximum, atque etiam ejus fratrem Joannem Despotam, de quo nunc dicendum est, catholicorum sanctorum agminibus accensenti. Licet autem hujus viri officium liturgicum exstet ad hanc diem, gesta tamen ejus parum innotuerunt. Quid, quod Pejačevićius, qui tanta diligentia in Serborum res inquisivit, minime conveniat cum aliis historicis? Hi enim volunt Stephanum Caecum, morti proximum, regni gubernacula tradidisse non Joanni, filio quindecim annorum legitimoque heredi, sed Georgio seu Maximo genero suo, adstante patriarcha et procerum corona; illum, patre regnoque orbatum, apud matrem mansisse; cujus exemplo et hortatu totum se dedisse divino servitio, donec anno 1503, die 10 decembris, e vivis recesserit. Sed haec parum firma videntur, quum Georgius seu Maximus (ut ex ejus matrimonio liquet) Stephani Caeci gener nequaquam fuerit : quod caeterum ex diplomatibus constat. Haec inter unum est, quo appareat Angelinam simul cum liliis Georgio et Joanne regnasse anno 1495. Trini enim promiserunt se monasterio S. Pauli in Monte Atho quotannis duros quingentos aureos. Diplomati appensa est bulla aurea; in cujus altera facie trini cernuntur coronati cum bis verbis slavice: Domina despina Angelina; Dominus Georgius; Dominus Joannes; datum autem Kupinicii, ubi tum erat perennis eorum sedes. Brevi post, quum improles uxorem amisisset Georgius, rerum terrestrium pertresus, matre adhuc viva, Sirmiensem ditionem in fratrem Joannem transtulit, et vestem monasticam ab hegumeno Kucsanensi ad fluvium Mlavam seu Zdrelo, et presbyteratum in Kupinik, ubi deinde degit a Levito seu Callevito, Sophiae metropolita, arcepit, postea Valachiae transalpinae metropolita futurus ipsemet. Inde in diplomate anni 1496 solus Joannes, titulo despote Serbire, quasdam terras (quas inter Carlovitzium) donavit monasterio Krušedolensi; atque anno 1498, subscribente etiam matre Angelina, promisit se, ubi Serbiae principatum recuperarit, monasterio Esiphigmenii in Monte Atho daturum ea quae frater Georgius dare soleret; ea conditione ut singulis sabbatis missae sacrificium celebraretur. Annos viginti inglorium regnasse Joannem fabulantur nonnulli;

verum annum 1503 ex hac luce abreptum esse jam dictum fuit. Hac morte factum est ut Maximus denuo regni habenas tenere coactus fuerit, mox tameo pulsus ab alienigenis et ad Radulum, dein vero ad Michnam seu Mihnam, Valachiae principem profugus; ut ad diem 18 Januarii docuimus, multo autem melius explicat Piacievičius. Ex quo id unum adhuc hauriemus Joannis corpus, non secus ac parentum et fratris, usque ad annum 1716, integrum servatum fuisse in Krušedolensi monasterio, quod frater Maximus condidit; tum vero a Turcis cum aliis pignoribus frustatim caesum partimque abreptum: sed Haec explicatius dabit Raič.⁴⁰⁸

Превод на српски језик

Дана 18. јануара дали смо из Пролога и српских споменика⁴⁰⁹ кратак помен Ђорђа, деспота Србије, који је променио име у Максим. Био је монах и крушедолски архиепископ; опомињемо речене Србе (који) нису хтели да се окрену угарским изворима.⁴¹⁰ Много мање него шизматичке оптужбе њега може да очисти:⁴¹¹ његов католички брак (не са Изабелом, ћерком краља Угарске, како желе Срби већ, по жељи Беатрисе Арагонске, жене краља Матије Угарског, са Елизабетом, сестром унукe Ангилберта (од) Балца, првог војводе Нарда у Напуљском краљевству), његов одлазак⁴¹² код краља Угарске, у улози мировног посредника, и велика блага њему дата од краља Угарске за оснивање манастира Крушедола, показују⁴¹³ да је био прави католик, (као)

⁴⁰⁸ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 304–305.

⁴⁰⁹ Мисли се, наравно, на писане споменике – monumentis.

⁴¹⁰ *Ubi monuimus nos Serborum dicta expendere nolle ad hungaricos fontes..*

⁴¹¹ Очигледно се мисли на његов брак, о чему ће бити речи у наставку, као и на то да, према Мартинову и његовим изворима, он није био православан. *Eum purgare libuit* се заправо односи на то да га може очистиити, али у очима римокатолика како би испао веома посвећени римокатолик.

⁴¹² *Itus et reditus* боље је рећи само *одлазак* (прим. Б. С.).

⁴¹³ *Tam manifesta sint indicia* овде смо превели једноставније јер је смисао исти (прим. Б. С.).

и прича о насиљу које је претрпела његова жена да се одрекне латинске догме, прича се да се у оваквим стварима приказана дела не чине уништенимаа. Када то на овом месту спомињемо, у свему се слажемо са Пејачевићем да Ђорђа или Максима, као и његовог брата Јована деспота, о коме се сада говори, (треба) у скуп католичких светитеља убрајати. Зна се да света служба овом човеку постоји (слави се) на данашњи дан, али су његова дела мало позната. Зашто се Пејачевић, који је са толиком пажњом истраживао српске ствари, толико мало слаже са другим историчарима? Они пак желе да се власт Стефана Слепог, након његове смрти, пренела не на Јована, петнаестогодишњег дечака и легитимног наследника, него на Ђорђа или Максима, његовог рођака, (који је) саветник патријарха и владара; тај, који је био лишен оца и краљевства, послат је код мајке, на чији се подстицај и пример потпуно посветио Божијој служби, све док се 1503. године, 10 децембра није повукао из живота. Али, ово мало њих јасно (чврсто) види, да Ђорђе или Максим (који се одрекао брака) није био рођак Стефана Слепог: што други из докумената констатују. Један од тих (је и онај) где се показује да је Ангелина заједно са синовима Ђорђем и Јованом владала 1495. године. Њих троје тада обећаше манастиру Светог Павла на Атосу да ће годишње давати педесет златника. Приложени документ је златна була, на којој се три различита крунисана лика могу разабрати с овим словенским речима: Госпођа деспина Ангелина, господин Ђорђе и господин Јован; затим датум у Купинику, пошто је ту било њихово трајно седиште. Кратко потом, када је супругу без потомака отпустио, Ђорђе, коме су додијале овоземаљске ствари, у том тренутку (му је) мајка била жива, сремско краљевство пренео је своме брату Јовану и монашку ризу од игумана кучајског на реци Млави или Ждрелу, и свештеничку дужност у Купинику, где је тада боравио, од Левита или Калевита, митрополита Софије, прими; потом је постао митрополит Влашке. Одатле, затим, у документима 1496. године само (је) Јован са титуом деспота Србије, чијој је земљи (која је између Карловаца) поклонио манастир Крушедол, приписан, наиме, мајци Ангелини, и обећао (да ће), када обнови кнежеви-

ну Србију, манастиру Есфигмени на Атоској Гори даровати као што је његов брат Ђорђе уобичајио да дарује; под условом да се једна суботња миса жртвено слави. Двадесет неславних година владаше Јован, ништа нема да се (о томе) прича; и одведен беше из ове светлости заиста већ речене 1503. године. Након његове смрти, чињеница је да је Максим био принуђен још једанпут да узме власт, замало је потом протеран од инполеменика, Радулу, а затим Михни, кнежевима Влашке, побегао је; да под даном 18. јануаром поучавамо, много о томе најбоље објашњава Пејачевић. И на овом месту прослављамо Јованове мошти, ништа другачије него са родитељима и браћом; све до 1716. године очуване беху целе у манастиру Крушедолу, који је брат Максим саградио; тад су заиста Турци са другим покладом спалили на делове и делом покидали, али за ово објашњења даје Рајић.⁴¹⁴

Коментари

Мартинов је на више места прилично нејасан. Када се чита Пејачевићев текст, јасно се види да он озбиљнију расправу с другим историчарима (Орбином, Бонфинијем и Јулинцем – тим их редом набраја) води само око тога што они додају Вука као још једног од синова Ангелине и Стефана. Из целог излагања види се да Пејачевић добро познаје родбинске односе унутар саме породице Бранковић. Од Пејачевића је аутор дела *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* преузео и причу о томе како је угарска краљица Беатриса Арагонска желела деспота Ђорђа да оже-ни рођаком Елизабетом, ћерком Ангилберта Балца, војводе од Нарда.⁴¹⁵ Осим тога, руски писац је од хрватског аутора преузео

⁴¹⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 304–305.

⁴¹⁵ У питању је заиста историјска личност, која је учествовала у завери барона (1485–1487) против Ферантеа Арагонског. Ухапшен је и губи му се траг у изворима. В. Del Balzo, *Angilberto, duca di Nardo*, *Dizionario biografico degli Italiani*, <http://www.treccani.it/enciclopedia/del-balzo-angilberto-duca-di-nardo/> (приступљено 20. новембра 2021).

Што се тиче његове (наводне) ћерке Јелисавете/Елизабете, у старијој литератури се може наићи на њено име, а то је прихватао чак и Иларион

у потпуности део који се односи на Максимово монашење, пострижење које је учинио игуман кучајског манастира Ждрело, односно Млава, како оба аутора наводе. Можда посебно занимљив део код Пејачевића, а који Мартинов, што је поприлично чудно, прескаче, јесте онај где се наводи како је владика Максим био позван од *Stephano Jaksich heroe fortissimo ac filio ejus Marco affinibus suis, coenobium Krusedol constituti, dedicavitque*. Поред Јакшића, помиње се и војвода Њагоја, те се на тај начин и код Пејачевића налази исправна прича о подизању манастира Крушедола, коју, међутим, Иван Михајлович Мартинов није унео у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. С друге стране, готово истоветно као Пејачевић, унео је и описао односе Максима са влашким војводама користећи чак и идентичну терминологију, на пример, за Влашку – *Vallachia transalpina*. На крају, међутим, скраћује део везан за Максимов живот и прави грешку које нема у Максимовом *Житију* под 18. јануаром. Иако Пејачевић децидно пише како је владика Максим отишао од војводе Михне најпре у мировну мисију у Угарску, а потом је и подигао Крушедол, Мартинов, као што се види из његовог текста, све то изоставља и прелази на смрт владике Максима.⁴¹⁶

Мартинов је за израду овог хагиографског списка користио, како и сам наводи, и издања српских повеља које је приредио Франц Миклошич, знаменито дело *Monumenta Serbica*. Када се анализира ово *Житије*, јасно је да се је руски писац заиста и

Руварац, као и Чедомиљ Мијатовић. Име Изабела је, међутим, прихваћено у највећем делу историографије. Откуд Елизабетино име, остаје отворено питање. Да ли је дошло само до бркања имена или је реч о омашци неког од писаца, није сасвим јасно. Могуће је да је у питању једна обична омашка, као код Ангелининог имена Саверстија, те је та грешка временом ушла у дела старијих писаца и остала тамо. Исто тако, узевши у обзир чињеницу да се Димитрије Витковић и Чедомиљ Мијатовић позивају (први директно, а преко Витковића индиректно и потоњи) управо на Пејачевића и Мартинова, могуће је да је ово бркање и плод просте Пејачевићеве грешке, нарочито што хрватски писац уопште не помиње Изабелу већ само Елизабету. В. Рејасевич, *Historia*, 370; С. Томин, *Владика Максим Бранковић*, 17–18.

⁴¹⁶ Рејасевич, *Historia*, 370–371.

ослања на ову значајну збирку српских средњовековних повеља. Исто тако је евидентно и то да Иван Михајлович Мартинов није улазио у критичку анализу ових повеља, али их је релативно добро интерпретирао. Повељу манастиру Светог Павла и Есфигмену је користио и извукао тачну суштину. Што се тиче наводне повеље издате од стране деспота Јована у Беркасову манастиру Крушедолу из 1496. године, у модерној историографској науци је утврђено да је иста фалсификат, али Ивану Мартинову тада то није било познато.⁴¹⁷

Занимљива је (и посве нетачна) његова забелешка о деспоту Јовану, коме је и посвећено само *Житије*. Мартинов пише о неких *небијних* двадесет година владавине овог српског деспота у Угарској. Чињеница је да је деспот Јован Бранковић самостално владао сразмерно кратко – од 1499. године, па све до своје смрти 10. децембра 1502. године. Међутим, његова се владавина никако не може назвати небитном. У том врло комплексном и тешком периоду његова главна брига била је борба против Турака. Осим тога, био је и дипломата угарског краља, као и његов брат Максим уосталом, а помиње се и као барон угарског краљевства у савременим документима. Доиста је он, и у повељи манастиру Есфигмену, коју Мартинов исправно цитира и тумачи, али и у неким другим савременим изворима, износио своје тежње да обнови српску средњовековну државу, и у ту сврху је водио пуно похода против Турака. Довољно је само осврнути се на походе с краја 1501. и с почетка 1502. године, када су трупе деспота Јована, заједно са војском калочког надбискупа упадале у Босну и Србију све до Мораве.⁴¹⁸ Стога је сасвим нејасно због чега Мартинов тако лапидарно и посве нетачно описује владину деспота Јована Бранковића. Његов пак најзначајнији извор, дело Фрање Ксавера Пејачевића, осим

⁴¹⁷ *Monumenta Serbica*, 539–543. О томе да је повеља из 1496. године фалсификат зна се одавно у нашој историографији, уп. М. Тимотијевић, *Сремски десиоџи Бранковићи*, 128.

⁴¹⁸ D. Dinić Knežević, *Sremski Brankovići*, 35–38; М. Тимотијевић, *Сремски десиоџи Бранковићи*, 132–133.

погрешне године смрти деспота Јована, не наводи неке значајније податке о овом српском владару.⁴¹⁹

Што се тиче спаљивања моштију Светих Бранковића, а и самог манастира Крушедола, Мартинов исправно упућује на Јована Рајића, који доноси кратку повест о томе како су Турци 1716. године доиста и спалили мошти ове српске владарске породице, али и сâм Крушедол.⁴²⁰ Иван Михајлович Мартинов на крају овог хагиографског записа о деспоту Јовану наводи да му је извор био и Павле Јулинац, али је нејасно у ком га је контексту користио, сем можда што је и овај српски писац XVIII столећа интегрално пренео повељу сремских деспота Бранковића манастиру Светог Павла на Атосу.⁴²¹

---

⁴¹⁹ Рејасевич, *Historia*, 372. Истину за вољу, не наводи ни да је владавина Јована Бранковића била небитна.

⁴²⁰ Ј. Рајић, *Историја*, 551–553.

⁴²¹ Павле Јулинац, *Краткоје в'веденије в историју њроисхожденија славно-сербскога народа*, Венеција, 1765, 120–124. И у наставку дела Јулинац (нав. дело, 125–129) пише о Максиму и подизању Крушедола. Међутим, Мартинов ни у једном од других житија сремских Бранковића не наводи да је користио Јулинчев спис. И код Јулинца се наводи помоћ Јакшића и влашког војводе Јована Њагоја Басараба.

22. ДЕЦЕМБАР – СВЕТИ ЈЕФРЕМ, ПАТРИЈАРХ СРПСКИ И СВЕТИ ЈОАНИКИЈЕ, АРХИЕПИСКОП

Под 22. децембром постоји помен неколико римокатоличких житија српских средњовековних светитеља, а сва су настала из пера Ивана Михајловича Мартинова. У питању су *Житије Светиої Јефрема њаїријарха*, те *Житије архиепискоїа Јоаникија*, такође канонизовано у Српској цркви. Занимљиво је да чак нису ни хронолошки поређани у Мартиновљевом делу већ управо супротно – млађи Јефрем претходи старијем Јоаникију. Поврх свега, овог дана је записано и *Житије Светиої Василија Осирошкої*, с тим што се ни он, ни прва два поменута светитеља не обележавају овог дана. Разлог за ово је потпуно непознат. Мартинов, као што се види из досадашњег излагања, често није уносио нека житија, а очигледно о овим свецима није пронашао ништа што би њему указало на дан њиховог прослављања. Занимљивост у овим житијима јесте то што Мартинов у њима даје хронолошки преглед поглавара Српске цркве. Нешто опширније и подацима штедрије јесте *Житије њаїријарха Јефрема*, док је *Житије архиепискоїа Јоаникија* крајње штуро.

Латински текст

Ephraemum, Serbiae patriarcham, uti sanctum coli die 15 Junii, auctor est Muraviev, in Appendice ad mensem Augusti, pag. 281, ubi de eo quaedam tradit, e codice ms. quod olim in bibi, patriarcharum Serborum Pechii servabatur, deprompta. Quorum summa haec fere est. Oriundus erat Ephraem civitate Ternobiensi, lucemque aspexit circa annum 1310, Bulgaris imperante Michaelle, Serbis vero Stephano Milutino, de quo fuse dictum ad 30 Octobris. Cum monasticae vitae desiderio a juventute teneretur, quod etiam caelestibus visionibus volunt comprobatum, parentes vero ne voti compos fieret obstarent,

quadam die in vicinam eremum clam aufugit, acceptaque tonsura a sene quodam Basilio, in Montem Atho inde perrexit atque Chilandariensi monasterio nomen dedit. At ubi, pluribus annis exactis, montem infestare coeperunt Agareni, omnia vastantes, Philippos Macedoniae profugit Ephraem; unde tandem in Serbiam profectus, a patriarcha Joannicio benigne susceptus est et monasterio Dečanensi sedem ligere rogatus. Quod cum ob bellicos tumultus brevi exortos minus evasisset securum, (erat namque urbi regiae proximum,) in aliud monasterium Ždrelo dictum, utpote in secretiore longeque tutiore loco situm, transiit, suadente Sabba IV, Joannicii successore. Mortuo vero Sabba, in ejus locum communi episcoporum Pechii congregatorum suffragio sufficitur anno 1376, licet valde reluctans; solitudinis namque quietem multo magis, quam regiminis curas cordi habuit; a quibus ut liberaretur rogare regem nunquam destitit; tandemque voti compos factus, in monasterium S. Michaelis cbaelis archangeli laetus secessit, postquam in sui locum constituerat Spiridonem. At novem annos post, sedem Pechiensem, morte Spirjdonis vacuam, iterum ascendere coactus est, quam paulo post Danieli cessit; ac tandem senio confectus migravit e vivis die 45, junii, anno 1400, aetatis 90, cum in religione exegisset annos 66, in episcopatu 24. Conditus in ecclesia patriarcharum Pechiensi, praesente Sabba V patriarcha, qui Ecclesiae Serbicae recenter fuerat praepositus, a Joannicio ordine jam sextus. Qua occasione totam patriarcharum Serbiae seriem juxta successionis ordinem hic adtexere consultum videtur. Sunt autem sequentes: 1) Joannicius II, patriarcha ab anno 1350, omnium primus; 2) Sabbas IV; 3) Ephraem, ab anno 1367; 4) Spiridion et iterum Ephraem; 5) Daniel III; 6) Sabbas V; 7) Cyrillus I, qui rexit tempore Lazari Despotae; 8) Nicon I; 9) Nicodemus II; 10) Arsenius II, quo tempore Serbiam et Bulgariam subegerunt Turcae; 11) Macarius I; 12) Paulus I; 13) Antonius I; 14) Gerasimus I; 15) Sabbatius I; 16) Nicanorus I; 17) Joannes I, initio saec. XVII; 18) Paisius I; 19) Gabriel Raič, a Turcis strangulatus; 20) Maximus, mortuus anno 1681; 21) Arsenius III Tchernojevič, qui anno 1690 cum ingenti Serborum numero migravit in Austriam; 22) Callinicus

I, Monasteriensis; 23) Athanasius Prizreniensis; 24) Moyses Tergoviščensis; 25) Arsenius IV, Pechiensis, circa annum 1737; 26) Joannicius III, CPolitanus; 27) Athanasius II, Scopiensis; 28) Gabriel II, Bosnensis; 29) Gabriel III, Graecus; 30) Vincentius, Sirmiensis; 31) Paisius II, Užicensis; 32) Cyrillus II, CPolitanus; 33) Gabriel Claudus, natione Graecus, qui ad Mahometi castra transiit anno 1762; 34) Basilius Brkić, ab anno 1763; 35) Hadži Callinicus, Graecus, ad annum 1765, quo patriarchatus Pechiensis accepit finem, postquam duraverat annos 415.⁴²²

Превод на српски језик

О Јефрему, патријарху Србије, који се као светац прославља 15. јуна, Муравјов у додатку месецу августу, на страни 281, где о њему преноси из рукописа, који су се некад чували у Библиотеци Српске патријаршије у Пећи. О овоме је то скоро све. Јефрем беше рођен у граду Трнову, (где је) светлост угледао око 1310. године, у време када је Бугарском владао Михаило, а Србијом пак Стефан Милутин, о коме беше речи под 30. октобром. Од младости га држаше жеља за монашким животом, потврђена и небеским визијама; (али) родитељи му стајаше на путу да положи (монашки) завет, док једног дана није тајно побегао монаху у близини и био ~~е~~ постригнут од стране неког Василија, те оде потом на гору Атос, у манастир Хиландар, где је добио име. Тамо, након много година, планину су почели да нападају Агарјани, све пустошећи, и побеже Јефрем у Филипопољ у Македонију, одакле се упути за Србију, на усрдно молбу патријарха Јоаникија, да заузме трон⁴²³ у манастиру Дечанима. Тад је због ратних сукоба побегао, тајно у зору (јер је био најближи краљевски град) у други манастир назван Ждрело, будући да је тамо тајно прешао на безбедније место, (а) по савету Саве IV, наследника Јоаникијевог. По смрти Савиној, на његово место Сабор епископа у Пећи 1376.

⁴²² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 315–316.

⁴²³ Мисли се на игумански трон.

године га изабрао, пошто је добио довољно гласова, иако је (то) одбијао, усамљенички живот радије бирајући уместо управљања Црквом, те је и за ослобађање од тога усрдно молио краља, и коначно, давши завет, срећно се повукао у манастир Светог Михаила, (те је) потом на његово место дошао Спиридон.⁴²⁴ Девет година касније, на пећки трон, поново упражњен након Спиридонове смрти, био је (Јефрем) приморан да се поново успне, али је мало након Данила умро; и у дубокој старости преминувши 15. јуна 1400. године, у 90. години живота, у монаштву је провео 66 година, као епископ 24. сахрањен је у цркви Пећке патријаршије уз присуство Саве V, који је од скоро био на челу Српске цркве, од Јоаникија по реду шести. Овом приликом попис свих српских патријараха биће додат, према редоследу наслеђивања. То су дакле следећи:

1. Јоаникије II, патријарх од 1350, од свих први;
2. Сава IV;
3. Јефрем, од године 1367;
4. Спиридон и поново Јефрем;
5. Данило III;
6. Сава V;
7. Кирило V који је управљао у време деспота Лазара;
8. Никон I;
9. Никодим II;
10. Арсеније II, у чије време су Србију и Бугарску потчинили Турци;
11. Макарије I;
12. Павле I;
13. Антоније I;
14. Герасим I;
15. Саватије I;

⁴²⁴ Јасно је да се овде ради о првом Јефремовом патријарховању, али сама конструкција реченице је јако незграпна и компликована. Сам Јефрем се не помиње нигде и тешко је разлучити шта је Мартинов хтео да каже на сваком месту. Стога је превод прилично слободан уз поштовање Мартиновљевог тока мисли и основног текста.

16. Никанор I;
17. Јован I, на почетку XVII века;
18. Пајсије I;
19. Гаврило Рајић, задављен од Турака;
20. Максим, који је умро 1681;
21. Арсеније III Чарнојевић, који је 1690. године са мноштвом Срба прешао у Аустрију;
22. Калиник I Битољски;
23. Атанасије Призренски;
24. Мојсије Трговишки;
25. Арсеније IV Пећки, око 1737. године;
26. Јоаникије III Цариградски;
27. Атанасије II Скопски;
28. Гаврило II Босански;
29. Гаврило III Грк;
30. Викентије Сремац;
31. Пајсије II Ужичанин;
32. Кирило II Цариградски;
33. Гаврило Клауд, Грк који је прешао на мухамеданство 1762. године;
34. Василије Бркић, од 1763. године;
35. Хаџи Калиник, Грк, од 1765. године, који је Пећкој патријаршији учинио крај, пошто је трајала 415 година.

Коментари

На самоме почетку *Житија* Мартинов наводи додаток августовском издању *Житија свештих* Андреја Николајевича Муравјова где је под 15. јуном описано *Житије патријарха Јефрема*. Као што је Мартинов истакао, одатле је црпео своје податке о овом српском патријарху, а на крају *Житија* наводи већ цитирано *Сказаније* као једини извор који је користио за ово *Житије*. Ту искрсава проблем у вези са Мартиновљевим незграпним објашњењем. Муравјов је августовска житија святих публикувао 1867. године, дакле пуне четири године након што је Мартинов у Бриселу објавио своју компилацију житија.

Ради се о додатку јунским житијима светаца, у којима је место нашло неколико хагиографских списа, међу којима је и оно о патријарху Јефрему.⁴²⁵

Заиста, када се прати први део Мартиновљевог *Житија*, види се утицај Муравјова на Мартинова иако, рецимо, Муравјов не наводи Јефремову годину рођења, Мартинов ју је споменуо. Порекло из Трнова, као и време рођења у доба бугарског цара Михаила и српског краља Милутина налази се код оба руска аутора. Мартинов структуром и концептом прати Муравјова и читав део који се односи на то да је Јефрем од малена жудео за монашким животом, затим прича о Василију који га је замонашио, као и одлазак на Атос, преузети су од Андреја Николајевича Муравјова. Мартинов је, истини за вољу, неке делове сажимао или просто прескакао, али је кључне делове регуларно преузимао. Тако је и бег испред *Атарјана*, односно Турака у Филипопољ, у Тракију, али и избор за игумана у манастиру Дечани руски језуита узео од свог земљака, неретко просто превodeћи с руског на латински, али и уносећи забуне. Код Муравјова се јасно чита како је Јефрем отишао из Филипопоља у Дечане јер су га у Тракији желели на месту игумана манастира, а у Дечанима се подвизавао као један од братије овог манастира.⁴²⁶

Одлазак у Ждрело по савету патријарха Саве будући да је у Дечанима било опасно, јесте још једно паралелно место у двама зборницимака живота светитеља.⁴²⁷ Иван Мартинов је

⁴²⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 315–316; Андрей Николаевич Муравьев, *Жития святых российской церкви, также иверских и славянских, и местно чтимых подвижников благочестия мѣсяц августъ*, Санкт Петербург, 1867, за август уз то има 261 страну, мада је, истини за вољу, у питању друго издање како се наводи на насловници (*второе издание*). Јефремово *Житије* је код А. М. Муравьев, *Жития святых*, мѣсяц июнь, 339.

⁴²⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 315; А. М. Муравьев, *Жития святых, мѣсяц июнь*, 339–341. Да ли у намери да скрати *Житије* или простом омашком, Мартинов је побркао део о Филипопољу и Дечанима.

⁴²⁷ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 315; А. М. Муравьев, *Жития святых, мѣсяц июнь*, 341.

потом сасвим прескочио део код Муравјова о улози патријарха Јефрема у измирењу Српске цркве са Цариградом⁴²⁸, али је затим препричао избор за патријарха и преко њега доста брзо прешао. Наиме, код Муравјова је Јефремово патријарховање нешто детаљније описано, док је Мартинов само лапидарно навео ко је све био патријарх и да је Јефрем умро 1400. године.⁴²⁹ Управо негде у том делу, где Мартинов наводи Сабор епископа у Пећи, чини се да Муравјов више није ни коришћен као извор, или јесте, али врло мало. Нагло се прелази на податке из *Сказанија*, где се такође, као и у делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, врло мало задржава на Јефремовом патријарховању, односно напоменуто је да је прво одбијао ту част, али је после смрти патријарха Спиридона и сâм постао патријарх српски.⁴³⁰

Попис српских патријараха, који на крају овог *Житија* даје Мартинов, у потпуности је преузет из *Сказанија*. И тамо се управо након Јефремовог *Житија* пописују патријарси све до укидања Пећке патријаршије. Чак је и већину коментара који су дати поред имена појединих поглавара Српске цркве у средњем и новом веку, Мартинов превео из *Сказанија*, уз нека мања одступања. Скратио је у односу на српскословенски извор делове о Арсенију III Чарнојевићу јер се у *Сказанију* даје мало дужи

⁴²⁸ А. М. Муравјѳв, *Жития святых, мѳсяц июнь*, 341. Извесно је да овај део не одговара Мартиновљевом погледу на целокупну историју српског народа и Српске цркве у средњем веку јер би то доста потресло његову тезу о томе да су Срби (као и други православни народи) одувек били под римском супрематијом.

⁴²⁹ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 315–316; А. М. Муравјѳв, *Жития святых, мѳсяц июнь*, 341–343.

⁴³⁰ А. М. Муравјѳв, *Жития святых, мѳсяц июнь*, 341–344, детаљнији опис промена на патријаршијском трону, као и помен *Житија пайријарха Јефрема* од Марка Пећког Иван Михајлович Мартинов не спомиње, али, с друге стране, године старости и монашког живота, односно епископске службе патријарха Јефрема, Мартинов је преузео директно од Муравјова. Тако да изгледа да га је користио на крају на прескоке. Муравјов је, иначе, ово *Житије* писао на основу рукописа из Пећке патријаршије. О измирењу двеју Цркава уп. најновији преглед код Д. Марјановић, *Византјски свей и срјска црква*, 87–151.

опис прилика у Србији и на Балкану уочи Велике сеобе. Избацио је кратке биографске забелешке о Арсенију IV Јовановићу Шакабенти, те о Другој сеоби Срба. О Василију Бркићу српски спис нуди много више података, док је Мартинов само кратко дао годину. Крај Пећке патријаршије Мартинов је такође само кратко навео, док је у *Сказанију* у питању нешто дужи опис догађаја који су довели до краја самосталности Српске цркве.⁴³¹

Међу средњовековним патријарсима у *Сказанију*, за Кирила I се наводи да је живео у време деспота Лазара Лазаревића, док се за Арсенија II каже да је у његово време Србија пала под турску власт. Мартинов следи свој извор, па наводи име деспота Лазара (*Lazarae despotae*) код помена Кирила I, чиме се на оба места прави грешка.⁴³² Овај патријарх био је у време деспота Стефана Лазаревића, а доба у којем је заузимао Катедру српских патријараха смешта се у на период између 1409/1410. и 1419. године.⁴³³ За Арсенија II се и зна да је био последњи српски средњовековни патријарх, који је највероватније столовао у Смедереву и који је умро 1463. године.⁴³⁴

Латински текст *Житија Светиої Јоаникија,*
архиепископа српскої

Patriarcharum Serborum seriem modo propositam qui orditur Joannicius, ab anno 1340 ad annum 1350 solo archiepiscopi titulo distinctus, probe discernatur oportet ab altero ejusdem nominis archiepiscopo, qui peculiari mentione vel ideo frustrandus non est, quod ad 28 Maii qua coli dicitur, silentio fuerit praetermissus. Erat porro Joannicius I Sabbae II primo quidem in Monte Atho discipulus,

⁴³¹ *Сказаније*, 41–47; *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 316.

⁴³² *Сказаније*, 43–44; *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 316.

⁴³³ Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветиої до двадесетиої века*, Београд, 1996, 275–276.

⁴³⁴ Јелена Р. Поповић, *Положај Српске Православне Цркве у последњим деценијама српске Десетиоїовине*, Богословље: Часопис Православног богословског факултета у Београду, 73/1 (2014), 159.

tum in peregrinatione Hierosolymitana socius, ac tandem, deposito Daniele, qui demortui Sabbae sedem ad breve tempus occupavit, in eadem sede successor, postquam aliquandiu in monasterio Chilandariensi et Studenicensi hegumeni munere fuerat defunctus. Stephanum Urosium regem, quem Dragutinus filius, Stephani Milutini frater, throno deturbaverat et Cholmensem ditionem in exilium egerat, sponte sua secutus est Joannicius, ibique supremum clausit diem anno salutis 1269, die 28 maii; unde postmodum in Serbiam translatus est curante Helena, regina christianissima. et in ecclesia Sopocanensi, quam dictus Stephanus Urosius fundaverat, honorifice conditus. Habuit itaque Joannicius decessores quatuor : 1) S. Sabbam I; 2) S. Arsenium; 3) S. Sabbam II; 4) Danielem I ; successores vero sex quorum nomina sunt : 6) Eustathius, a nobis laudatus ad 4 Januarii; 7) Jacobus ab anno 1286; 8) Eustathius II ab anno 1292; 9) Sabbas III ab anno 1310; 10) Nicodemus ab anno 1318; 11) Daniel, ab anno 1326 ad annum 1340, quo eum excepit Joannicius II, patriarcha ab anno 1350.⁴³⁵

Превод на српски језик

Управо предложени списак патријараха почиње с Јоаникијем, који је од 1340. до 1350. године само носио титулу архиепископа, (а којег) треба прецизно разликовати од другог истоименог архиепископа, о коме нема посебног помена, а ни разлога да се сумња⁴³⁶, а кога (архиепископа Јоаникија) прослављају 28. маја, (и који је) тихо био прескочен. Беше, дакле, Јоаникије I најпре ученик Саве II на планини Атос, а потом сапутник на ходочашћу у Јерусалим, а затим, пошто је свргнут Данило, који је кратко након Савине смрти седео на трону, на истоме трону беше наследник, након што је неко време био игуман манастира, Хиландара и Студенице, (и) потом је умро. Краља Стефана

⁴³⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 316.

⁴³⁶ Нећира, да не завара, Вероватно је циљ Мартинова био да каже да је јасно да је Јоаникије био и историјска личност иако нема много података о њему.

Уроша, кога је син Драгутин, брат Стефана Милутина, свргнуо и протерао у Хум, својевољно је пратио Јоаникије, који до последњег дана тамо остаде, године Господње 1269, дана 28. маја; одакле је, потом, старањем најхришћанскије краљице Јелене, био пренет у Србију и у манастиру Сопоћани, који је основао речени Стефан Урош, часно беше сахрањен. Имао је, дакле, Јоаникије, четворицу претходника:

1. Светог Саву I;
2. Светог Арсенија;
3. Светог Саву II;
4. Данила I;

и шесторицу наследника:

1. Јевстатије, од нас прослављен 4. јануара;
2. Јаков од 1286. године;
3. Јевстатије II од 1292. године;
4. Сава III од 1310. године;
5. Никодим од 1318. године;
6. Данило, од 1326. године до 1340. године, кога је наследио Јоаникије II, патријарх од 1350. године.

Коментари

Иван Мартинов за ово врло кратко и сажето приказивање *Житија архиепископа Јоаникија* наводи да је користио *Сказаније*, за које је једино извесно да је стварно и послужило као узор за ово кратко *Житије* са списком архиепископа.⁴³⁷ Рајићеву *Историју* Мартинов наводи у списку литературе и она је могла послужити, бар цитирани део (осма глава седме књиге), за односе краља Стефана Уроша I његовог сина Драгутина, потоњег краља.⁴³⁸ Муравјовљево прво издање *Житија* за

⁴³⁷ *Сказаније*, 29–31.

⁴³⁸ Рајић, *Историја* 2, 386–411.

август из 1858. године, овом приликом није било доступно, па се не може рећи да ли је и у којој мери утицало на део посвећен Јоаникију. Напошетку, поменута је и Миклошичева збирка докумената, али је сасвим нејасно за шта су конкретно ове српске средњовековне повеље послужиле. Да ли је дело *Monimenta Serbica* овом приликом коришћено због бројних повеља које је издао Франц Миклошич, а у којима су наведени српски архиепископи, сасвим је извесно, посебно јер је Мартинов написао *passim*, уместо прецизних страница на које би упућивао у овом случају. Може се претпоставити да је помогло у покушају одређивања хронологије српских архиепископа.⁴³⁹

Кратке синаксарске забелешке о Јоаникијевом животу су најпре преузете из *Сказанија*, у којем се, додуше, налази пространије *Жиџије* овог српског архиепископа. Саставио га је Данило II и одатле се сазнаје да је Јоаникије био ученик Саве II, да је са њим ишао и на ходочашће у Јерусалим, а и на Свету Гору. И биографски подаци о Јоаникију као игуману Хиландара и Студенице такође се могу преузети из Даниловог *Жиџија*, које је Иван Михајлович Мартинов узео из *Сказанија* за једини римокатолички култни спис о овом српском архиепископу и светитељу. Данило II је писао и о променама на српском престоу, као и о томе да се архиепископ Јоаникије повукао након свргавања краља Стефана Уроша I, те да им је краљица Јелена пренела мошти у Сопоћане.⁴⁴⁰

Мартинов архиепископа Јакова хронолошки добро ставља у период 1286–1292. године не дајући никакве ближе одреднице о њему иако је и он канонизован и има своје место у *Сказанију*.⁴⁴¹ Јевстатије II је на трону Светог Саве седео од 1292. до

⁴³⁹ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 316.

⁴⁴⁰ *Сказаније*, 29–31; уп. савремено издање Данило Други, *Жиџија*. *Службе*, 181–192, уп. 55 за податак из Урошева *Жиџија* да и он почива у својој задужбини.

⁴⁴¹ *Сказаније*, 34; С. Вуковић, *Српски јерарси*, 211; у његово време је настао тзв. Синодик православља или Пљеваљски синодик, а он је пренео и мошти архиепископа Јевстатија I у Пећ. в. И. Коматина, *Црква и држава*, 169, 284, 285 нап. 1041, 293, 368, 370.

1309. године, када га је наследио Сава III.⁴⁴² Овај потоњи је био архиепископ од 1309. до 1316. године, а наследио га је Никодим, који је био на челу Српске цркве до 1324. године иако постоје старија мишљења да се Никодимово седење на српском архиепископском трону окончало 1326. године, када је на трон сео Данило II.⁴⁴³ Патријарха Јоаникија Мартинов такође хронолошки одређује у овом попису, а почетак његовог патријарховања ставља у период од 1340. године, што је извесно нетачно јер је Јоаникије II архиепископ постао 1338. године, а на трону као први српски патријарх остао све до 1354. године.⁴⁴⁴

Дакле, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* даје садржајан попис српских првојерараха средњег и новог века на основу *Сказанија*, али могуће и на основу неке секундарне литературе. Мартинов је, то је јасно, изоставио нека житија врло важних личности средњовековне Српске цркве, али је овом хронотаксом наследника Светог Саве ипак дао значајан допринос њеном познавању.

⁴⁴² *Сказаније*, 34; И. Коматина, *Црква и држава*, 370; С. Станојевић, *Српски архиепископски од Саве II до Данила II (1263–1326)*, Глас СКА 153 (1933), 71–78.

⁴⁴³ И. Коматина, *Црква и држава*, 390. За Никодима в. Драгић Живојиновић, *Архиепископ Никодим I*, *Историјски часопис LX* (2011), 97–112. Никодим је посебно значајна личност, нарочито због превода *Јерусалимској тишћини*, те због чињенице да се његов потпис налази на *Светиосијефанској хрисовуљи*. Кратко *Житије* овог архиепископа садржи и *Сказаније* (35). Данило II пак представља једну од најзначајнијих личности средњовековне Српске цркве и његово је *Житије* такође нашло своје место и у *Сказанију* (35–41), где му је посвећено врло пространо *Житије*. Међутим, Мартинов из непознатих разлога никога од њих није уврстио у своје дело. О Данилу II постоји обиље литературе, а овде се издваја најзначајнији зборник о њему, *Архиепископ Данило II и његово доба: међународни научни скуп*, уредник Војислав Ј. Ђурић, Београд, 1991.

⁴⁴⁴ *Сказаније*, 41–42 наводи такође да је Јоаникије као архиепископ 1340. године сео на престо и одатле је вероватно Мартинов и преузео овај податак, с тим што ово *Житије* (Данилов настављач) помиње да је Јоаникије као архиепископ и патријарх Црквом управљао 16 година, чиме се уистину ставља у распон 1338–1354. године, али Мартинов, вероватно посредством *Сказанија*, помера хронологију, в. *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 316.

БЕЗ ДАТУМА

У посебном делу књиге *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, након календарског прегледа светаца, постоји један посебан де насловљен *Aemeri seu diebus incertis culti*. Овакав наслов могао би се најприближније превести као *свештинељи који се прослављају нејознајим (или несигурним) данима*, односно свеци чији дан прослављања није прецизно утврђен. Реч је о делу у којем су, помало контрадикторно у односу на наслов, хронолошки поређани поједини светитељи и где је дат лапидарни осврт на њихове животе. Може се рећи да је овај део књиге *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* заправо скуп разних записа о појединим светитељима и у њима је Мартинов дао само кратке белешке о светитељима о којима, изгледа, није сакупио довољан корпус података, а ни литературе. Већи проблем у погледу овог сегмента Мартиновљеве књиге јесте чињеница да никакви извори нису наведени, као ни критеријуми по којима су светитељи уврштени, што умногоме отежава детаљнију анализу ових житијних белешки.⁴⁴⁵

Овај по много чему јединствени одељак, садржи неколико кратких података о појединим светитељима. Условно речено, најобимнији јесте део који говори о животу Светог Прохора Пчињског, као и о манастиру посвећеном овом пустињаку.

Латински текст

*Prochorus, a loco quem incoluit, Pšinensis nuncupatus, erat eremita in Macedonia. Monachus fuisse colligitur ex titulo Venerabilis, quem praefert in Catalogo modo citato. Exstat etiamnum monasterium Pšinense dictum in Macedonia.*⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 325–328.

⁴⁴⁶ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 327.

Превод на српски језик

Прохор, назван Пчињски ѿ месѿу у коме је обитѿвао, био је ѿустѿињак у Македонији. Беше монах овенчан као ѿрејодобни, шѿѿо и носи у ѿојису (свѿѿиѿиѿѿа) на наведен начин. И сада ѿосѿоји речени Пчињски манасѿир у Македонији.

Дакле, као што се може видети, реч је о изузетно краткој забелешци, која се тешко може сматрати чак и за синаксарско (пролошко) житије. Она, по својој дужини и информативности, одговара помену у каквом минеју или прологу, али, упркос томе, намера извесно није била таква, те је и због тога, као и по својим карактеристикама, ово уистину запис, а не пролошко тј. синаксарско житије.

Занимљив је облик *Пишињски* који се у овом кратком запису, додуше у латинском облику *Pšinensis*, помиње на два места. Овај облик, наравно, није непознат проучаваоцима прошлости манастира Прохора Пчињског будући да се више пута јављао током историје у различитим историјским изворима. *Карловачки родослов*, приликом помињања ктиторске делатности краља Милутина, набраја све храмове које је овај српски средњовековни владар подигао или обновио истичући да је, између осталог, подигао и храм *Пишињском Прохору*.⁴⁴⁷

Уз све своје мањкавости, овај кратки хагиографски запис има заправо веома велики значај у историји манастира, као и култа преподобног Прохора Пчињског. Наиме, овај, без сумње јединствени, римокатолички хагиографски запис један је од ретких, ако не и једини помен Светог Прохора Пчињског на латинском језику уопште, као и манастира који по овом пустињаку носи име већ девет и по столећа.

Када је реч о покушајима да се утврди извор одакле је Мартинов преузео ову забелешку, то је, како је сугерисано, готово немогуће одредити. Наиме, једини податак који Мартинов

⁴⁴⁷ Љубомир Стојановић, *Сѿари српски родослови и леѿојиси*. Сремски Карловци, 1927, 32.

заправо нуди јесте да се преподобни Прохор Пчињски подвизавао и да је био пустињак (анакорета) у Македонији, а да тамо један манастир, који је постојао и те 1863. године када је Мартинов публиковао своје дело, носи његово име. Оно што је потпуно нејасно јесте да ли је учени руски језуита користио за састављање овог записа неки спис српскословенске провенијенције или пак бугарске редакције, односно компилацију житија бугарских светитеља будући да се и сâм бавио Светим Јованом Рилским – светитељем који се прославља истога дана када и преподобни Прохор Пчињски.

Наиме, у најстаријим житијима Светог Прохора Пчињског могу се наћи поједини трагови који би могли указивати на то да их је Мартинов користио приликом састављања ове хагиографске забелешке, односно записа. У најстаријем житијном спомену Прохора Пчињског, похрањеном у *Норовом ѓролоју*, који се чува у Москви, записано је, вероватно у XIII столећу, да је преподобни Прохор био из Врањске митрополије, да је био пустињак који се подвизавао на планини Козјак, те даље пише о верном народу који је подигао храм у част овог светитеља на реци *Пишињи*. Међутим, можда је још и занимљивије осврнути се на *Житије Светиої Јоакима Осоїовскої*. Овде је забележено како се на месту званом *Пишиња* Прохор подвизавао и да је живео *добро и боїоуїодно*, али у наставку овога *Житија* наводи се како је неки побожни цар наредио да се подигне манастир. Најстарији житијни текстови пак описују да је на реци Пчињи подигнут манастир, но већ тада, у појединим рукописима, налази се и део о византијском цару (касније, Роману IV Диогену) као ктитору овог манастира.⁴⁴⁸

Предање о византијском цару Роману Диогену као ктитору манастира, али и целокупна прича о његовом односу са преподобним Прохором Пчињским свеprisутна је у житијима из

⁴⁴⁸ Светлана Смолчић Макуљевић, *Историја манастира Светиої Прохора Пчињскої*. Манастир Свети Прохор Пчињски, прир. Ненад Макуљевић, Врање, 2015, 14–16; Татјана Суботин-Голубовић, *Химнографски текстови посвећени Светиом Прохору Пчињском*. Манастир Свети Прохор Пчињски, 78–79

XVIII и XIX века. Међутим, када се помно анализирају и кратко и опширно *Житије Свѣтѣи Прохора Пчињскоѣ*, у овим рукописима тешко се може доћи до закључка да је неко одређено житије послужило Ивану Михајловичу Мартинову као предложак за његов лапидарни запис о овом светитељу у оквиру његовог дела *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, посебно отуда што Мартинов Романа Диогена ни не помиње, као ни било какав траг о том предању. Мада, у почетку опширног *Житија Прохора Пчињскоѣ* наводи се један индикативан детаљ, а то је да је Прохор био син побожних родитеља Јована и Ане, те да је био родом из Овчег Поља. У самом житију се истичу његове небројене хришћанске врлине и акценат се ставља на његову тежњу да живи пустињачким животом. Наравно, значајан део *Житија Свѣтѣи Прохора Пчињскоѣ* ипак заузима његов однос са византијским царом Романом IV Диогеном, као и ктиторска делатност василевса, односно подизање више манастира, зависно од тога у којој верзији житија се чита о томе.⁴⁴⁹

Постоји још једна могућност, а то је да је руском језуити извор било неко од *народних житија*, односно *житијних ѿвесѣи* насталих у XVIII или XIX столећу и у којима се наводи светитељево порекло из Овчег Поља, његово подвизавање у Старом Нагоричану, као и на Козјаку, подно којег су ученици и следбеници Светог Прохора Пчињског саградили светињу у којој беху похрањене светитељеве мошти. Његов култ се потом развијао и током средњег века, али посебно у новом веку, те се стога, не без разлога, култ овог анахорете, односно пустињака, раширио како у Српској цркви, тако и код других православних народа, а његово поштовање је било изузетно раширено и велико.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Л. Павловић, *Култови лица*, 26–28; Ђорданџ Иванов, *Бѣлѣарски старини изѣ Македония*. Под редакцијата на проф. Бонѣ Ангелов и проф. Димитѣр Ангелов. Софија, 1970, 400–404; С. Смолчић-Макуљевић, *Истѣорѣја манастира*, 16–24; И. Коматина, *Црква и држава*, 120–121.

⁴⁵⁰ Danica Popović, *Paying devotion to the Holy Hermit: The shrine of St Prochorus of Pčinja*, In: *Evangelia Hadjistryphonos* (éd.), *Routes of Faith in the Medieval Mediterranean. History, Monuments, People, Pilgrimage Perspectives. International Symposium, Thessalonike 7-10/ 11/ 2007. proceedings*,

Свакако да недостатак приче о византијском цару и његовом односу са Прохором Пчињским, који му је прорекао да ће се успети на трон византијских василевса, али и мањак помена о томе да је манастир подигао цар, могу да укажу на то да је Мартинов доиста овај запис преузео из неког mineја у коме се врло кратко помиње Свети Прохор. Други, међутим, изузетно велики проблем у намери да се макар мало расветли извор који је Иван Мартинов овде користио јесте и чињеница да је преподобни Прохор Пчињски наведен као светитељ коме се не зна тачан датум када се прославља у Цркви. Доиста, Црква двапут годишње прославља Светог Прохора Пчињског. Први пут 15. јануара, заједно са Светим Гаврилом Лесновским, а потом и са Светим Јованом Рилским 19. октобра. У рукописима се, међутим, помиње преподобни Прохор Пчињски и 13. септембра, што је вероватно био датум првог помена. Наведен је овај светитељ и под 14. септембром у неким списима, као и под 14. октобром. Како 13. септембра пада претпразништво Воздвижења Часног крста, а сâм овај велики празник се слави 14. септембра, вероватно је прослава Светог Прохора Пчињског померена на 19. октобар и он је прикључен Јовану Рилском јер се ради о двама светитељима-пустињацима.⁴⁵¹

Када се анализира поменути попис извора и литературе које Мартинов представља на почетку свог дела, упадљиво је да је он поприлично детаљан, али да је тешко утврдити шта је од тога могло бити коришћено. Наведено је неколико бугарских рукописа, као и календара, док је међу српским рукописима, поред четири рукописа које је користио Мартинов, забележено *et alia quam plurima in bibliothecis passim servata*. Дакле, могуће је и да је неки од тих других рукописа, које је налазио у библиотекама,

---

Theesalonike, 2008, 215–226; И. Шпадијер, *Јужнословенски пустињаци X–XIII века у најстаријој литерарној традицији*, у: Светци и свети места на Балканите, Старобългарска литература 47 (2013), 108–120; Т. Суботин-Голубовић, *Химнографски њексџови*, 75–76; Даница Поповић, *Ризница сјасења. Култи реликвија и српских светиху средњовековној Србији*. Београд-Нови Сад, 2018, 307–309.

⁴⁵¹ Т. Суботин-Голубовић, *Химнографски њексџови*, 76.

било српске или бугарске редакције, пружио неке информације о Прохору Пчињском. Иван Мартинов овде описује и друге изворе, међу којима има разних календара, пролога, житија светих и других дела, те је сигурно неки од тих зборника могао да буде потенцијални извор за ово кратко *Житије Прохора Пчињског*.⁴⁵²

Мартинов помиње да и у његово време манастир постоји, што би могло сугерисати да је био добро информисан о ситуацији на терену, те да је знао да је манастир у то време заиста био у свом успону. Читав тај период након Танзимата обележен је релативно мирнијим животом манастира, те његовим успоном, па и изградњом манастирског комплекса 1854. године, опустелог у нешто ранијем периоду. Постоји чак и забележено предање о Хусеин-паши Врањском да је више пута долазио у манастир и целивао мошти Светог Прохора Пчињског.⁴⁵³

Постоје још неки врло лапидарни помени појединих светаца, којима је ово извесно једини спомен и траг римокатоличког култног прослављања.

За Гаврила Лесновског, примера ради, каже се:

*S. Joannem Rylensem et nepotem ejus Lucam in dicto Catalogo excipit Gabriel Lesnovensis, cum titulo venerabilis, ordine undevigesimus. Caetera ignotus.*⁴⁵⁴

Светиої Јована Рилскої и њеїової нећака Луку у реченом йоїи-су насїавља Гаврило Лесновски са називом йрейодобни, девей-наесїи йо реду. Друїо је неїознаїто.

Мартинов овде помиње један извор, што је куриозитет за овај део књиге *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Ради се о делу

⁴⁵² *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 1–22

⁴⁵³ Миша Ракоција, *Манасїир Светиої оца Прохора Пчињскої*, Ниш, 2008, 15–16; Јован Хади-Васиљевић, *Светиї Прохор Пчињски и њеїов мана-сїир*, Врање, 2020, 74–115; Н. Макуљевић, *Манасїир Светиої Прохора Пчињскої од обнове Пећке паїријаршије до краја XX века*. Манастир Свети Прохор Пчињски, 53–57

⁴⁵⁴ *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, 325.

под називом *Царственик или история болгарская*, које је изашло у Будиму 1844. године и чији је аутор Христаки Павлович (1804–1848), један од значајнијих представника бугарског народног препорода. Аутор је прве бугарске граматике, те овог издања, које је прва штампана (савремена) и целовита бугарска историја. Ово дело је умногоме прерађена бугарска историја Пајсија Хиландарског и било је врло популарно и читано. Доста, на крају ове књиге налази се и списак бугарских светаца, где се, након Светог Јована Рилског и његовог братанца Луке (који се спомиње у *Житију Светиої Јована Рилскої*), наводи и Гаврило Лесновски под бројем 19.⁴⁵⁵

О Светом Гаврилу Лесновском се стварно мало зна. Претпоставља се да је био ученик и следбеник Јована Рилског на прекретници XI и XII века. Највећи проблем при проучавању живота овог светитеља представља недостатак извора, али и чињеница да су његова житија настала доста касније – најстарије се смешта у двадесете године XIV столећа. Прво издање његовог *Житија* је настало свега годину дана након Мартиновљевог дела, па је сасвим могуће да због тога није ни могао сакупити више података о овом пустињаку.⁴⁵⁶

Наредна два помена су сасвим нејасна будући да обојицу светитеља Мартинов већ наводи и њима се детаљније и бави. У питању су такође пустињаци – Јоаникије Девички и Петар Коришки.

Латински текст

Joannicum Devicensem, eremitam, cum S. Joannicio Magno conjungere ad 4 Novembris, quo hic colitur, suasit nominum conformitas. Recolantur igitur dicta ad eam diem.

⁴⁵⁵ Христаки Павлович, *Царственик или история болгарская*, Будим, 1844, 79; овим делом се бавио још Васил Златарски, *Царственикът на Христаки Павлович*, Училищен преглед, кн. 7 (1906), 678–693. Што се Христакија Павловича тиче, његова најцеловитија биографија је код Марија Иванова, *Христаки Павлович-Дупничанин*, Софија, 1991.

⁴⁵⁶ А. А. Турилов, *Гавриил Лесновский*, Православная энциклопедия, Том X, Второзаконие–Георгий, Москва, 2005, 243–246 с детаљном литературом.

Превод на српски језик

Јоаникија Девичкој, њустинџака, заједно прослављамо⁴⁵⁷ 4. новембра са Светиим Јоаникијем Великим, који се овде њошћује⁴⁵⁸, како њоказује⁴⁵⁹ и сличност имена. Дакле, њоново се враћамо на реченој (свеца) на њејов дан.

Није јасно из ког разлога се овде опет помиње Јоаникије Девички, коме је већ посвећено *Житије*, а исти је случај и с Петром Коришким.

Латински текст

De Petro Korišensi tractatum est ad diem 25 Novembris, licet non suum.

Превод на српски језик

О Пејру Коришком је расјрава на дан 25. новембра иако се не односи на њеја.⁴⁶⁰

Дакле, међу неколико светитеља који су стављени у под оне којима се не зна дан, једино је помен Прохора Пчињског нешто детаљнији иако се такође ради о врло краткој скици за биографију овог пустињака. И док се за овог светитеља, те и за Гаврила Лесновског могу назрети неки разлози због којих Мартинов можда и није имао довољно података, постојање још једног помена Јоаникија Девичког и Петра Коришког потпуно је нејасно. Као и у много случајева до сада, Мартинов је, без објашњења, својом некада крајње збрканом методологијом, своје читаоце, а посебно модерне проучаваоце извесно оставио без одговора на многа питања.

---

⁴⁵⁷ Буквално би било 'повезати, свезати', али је овде превод дат слободније и у духу онога што је Мартинов извесно желео рећи.

⁴⁵⁸ Мисли се на тај исти датум.

⁴⁵⁹ *Како уверава*

⁴⁶⁰ Мисли се на датум прослављања који пада 5/18. јуна, а не у новембру.

ЗАКЉУЧАК

Српски средњовековни светитељи нису имали једнако развијене култове у римокатоличком свету. Најраспрострањенији је био култ Светога Саве. Он се почео развијати још у позној ренесанси, додуше у литерарним круговима. Књижевност дубровачко-далматинског подручја, занесена илирским идејама, и сама је припадала српском културном кругу, те је одушевљење Светим Савом и целокупним српским средњим веком било и логичан след.

Сам римокатолички култ пак обресе је почео да добија у XVII столећу од стране Ивана Томка Мрнавића, једне значајне личности ране модерне књижевности јужнословенског простора. Он је аутор првог *Житија Светиої Саве* које је своје место нашло и у књизи *Acta Sanctorum*, најрелевантнијој збирци римокатоличких светитеља. Већ се овде види једна од главних особина грађења свих римокатоличких култова српских средњовековних светитеља, а то је прозелитизам. Поново ношени духом времена, римокатолички аутори су, почевши од Мрнавића, настојали да докажу, или боље рећи исконструју, везе српских средњовековних владара и црквених великодостојника, нарочито оних најважнијих, с Римом. Намера је била да се покаже како је Србија одувек била под окриљем Римокатоличке цркве, и како би и Срби у раном новом веку, у време када државе нема, а народ живи под више туђинских власти, заправо требало да пређу на унију.

Мрнавићево *Житије* оставило је велики траг. Прештампао га је и опсежно коментарисао Иван Јосип Павловић Лучић, који је написао и *Литијанију Светиом Сави* на латинском језику. Са-

вино *Житије* је публикувао и либански маронита Јосип/Јусуф Асемани у свом делу *Kalendaria ecclesiae universae*, а код њега је, након *Житија* на латинском језику, те поменуте *Литаније*, Сава добио и превод тропара на латински језик.

И на крају, 1863. године Иван Михајлович Мартинов, руски језуита, писац, хагиограф, историчар и истраживач широких интересовања, саставио је једну компилацију житија на латинском језику под називом *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Она је публикувана у Бриселу 1863. године и у њој је место нашао значајан број православних светаца првенствено из Русије, али и из Србије и других православних земаља.

Будући да је Иван Мартинов био конвертит, те да је због преласка на римокатоличанство био прогнан из Русије и лишен свих права, његова тенденција и његови светоназори имали су одлучујућу улогу у формирању збирке *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Увек ношен тежњом да покатоличи православни свет, он је управо у овој својој компилацији житија врло често настојао да докаже везу с римокатоличанством. Срби и српски светитељи немају доминантно место у овом календару, док су руски светитељи, очекивано, много заступљенији. Мартинов је, између осталог, написао и једно краће Савино *Житије*, које је овде уврстио, што, дакле, представља четврто житије првог српског архиепископа на латинском језику, уз једну литанију и превод тропара код Асеманија.

Једино још Свети кнез Јован Владимир (убијен 1016. године) има више од једног култног списка. Наиме, он је своје место одвојено нашао у мајским *Acta Sanctorum* и у зборнику житија које је приредио Иван Мартинов. Иако је владао и погинуо неколико деценија пре великог Раскола између Рима и Константинопоља, Јован Владимир сматра се, пре свега, православним светитељем. Међутим, зна се у науци да је увек био поштован и код римокатолика.⁴⁶¹ У новом веку пак имао је и два култна

⁴⁶¹ Његови савременици су и први руски мученици Борис и Гљѐб, те чак и Магнус Ерлендсон из Оркнија. Ради се дакле о епохи када извесно настају пви мученички култови широм Европе. В. најновију монографију Simon Malmenvall, *Ruler Martyrs on the periphery of Medieval Europe. Boris and Gleb*

списа – краћи, публикован код боландиста у *Acta Sanctorum* и опсежно житије у *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, писано највише под утицајем *Лейоџиса ѿѿа Дукљанина*, али уз још неке изворе, чак и Владимирово грчко *Житије*.

Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus представља једини римокатолички култни спис у којем постоје подаци о штовању многих српских средњовековних светитеља. Тако су овде, осим Светог Саве и Светог Јована Владимира, своје место нашли српски архиепископи Јевстатије, Арсеније I, Сава II, Јоаникије, патријарх Јефрем, затим анахорете (пустињаци) Петар Коришки, Јоаникије Девички, чак и Прохор Пчињски, те Гаврило Лесновски. Од световних поглавара у збирци *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* истичу се следећи средњовековни српски владари: Стефан Немања (Свети Симеон Мироточиви), Стефан Првовенчани, краљ Милутин, краљ Стефан Дечански, цар Урош, кнез Лазар, као и сремски Бранковићи (Стефан, Јован, Ангелина и Ђорђе – владика Максим).

Ова компилација житија више је једна збирка куриозитета. Наиме, јасно је да до данашњег дана ниједан од ових култова није заживео у римокатоличком свету, мада на самом Балкану постоји одређени степен поштовања према појединим православним свецима и код народа који припадају другим вероисповестима. Међутим, о неком култу који је заживео у окриљу саме Римокатоличке цркве нема ни говора. Намере Ивана Михајловича и његових претходника, у највећој мери никада нису остварене. Срби су и данас у највећој мери припадници православне вере, а мисионарење, унија и римокатоличке стaновништва спровођено је најчешће насилно, при чему средњовековни српски светитељи, односно њихови култови у томе нису имали никакву улогу ни значај.

---

of Kievan Rus, Jovan Vladimir of Dioclea, and Magnus Erlendsson of Orkney, Belgrade, 2021; уп. и Ђура Харди, Снежана Божанић, *Свети Владари Јован Владимир и Борис и Гљоб у светилу њихове историјске епохе*, У спомен и славу светог Јована Владимира. Књ. 6-1. Међународни научни скуп „Свети Јован Владимир кроз векове – историја и предање (1016-2016)“, Бар, 15-17. септембар 2016. Године. Цетиње, 2018, 117–130.

Упркос свему овоме, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, као и сва остала римокатоличка житија и култни списи посвећени српским средњовековним светитељима, представља један специфичан пример рецепције култова ових значајних личности у раном новом веку. За свако житије које је састављао, Иван Михајлович Мартинов користио је изворе и литературу и често је тај списак прилично релевантан. Међутим, он је највећу пажњу поклањао *Историји Србије* коју је написао још један језуитски аутор – Фрањо Ксавер Пејачевић. Овај потоњи имао је идентичну намеру као и Мартинов – да докаже српску повезаност с Римом, као и да српске владаре, Цркву и целу државу прикаже као одане и увек у јединству с Римокатоличком црквом.

Мартинов је био изузетно образован човек који се бавио и словенском филологијом, хагиографијом, па и историографијом. Добро је познавао српску средњовековну историју, али и рукописну традицију која је почела да даје вредне научне резултате управо током XIX столећа. Упркос томе, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, нема увек идентичне резултате као његова научна дела. Постоје знатне осцилације у житијима, па је тако оно посвећено Стефану Немањи крајње површно, а једно од најдужих житија, оно посвећено цару Урошу, покушај је огледа о српској историји након цара Душана, који се, међутим, своди на разлагање два податка о везама цара Душана и његовог наследника с Римом, те њиховој наводној припадности Римокатоличкој цркви.

Осим Пејачевића, који је био главни узор и извор Ивану Мартинову, руски аутор се доста ослањао и на *Историју* Јована Рајића, затим на издања средњовековних српских житија, *Лейо-иис ѿоиа Дукљанина*, западноевропске (латинске) и византијске изворе, као и на друге компилације житија светих, махом руске провенијенције. За друга житија, пре свега житија руских светаца, Мартинов је користио још већи корпус извора и литературе, а руска дела, путописна, научна и друга, употребио је и за компиловање хагиографских списа о српским средњовековним светитељима.

Овако исцрпно коришћење доступних извора и литературе до 1863. године у неким случајевима дало је занимљиве резул-

тате. *Житије Јована Владимира*, једно од најдужих, написано је на основу најрелевантнијих извора и представља вредан споменик рецепције првог српског светитеља и мученика. С друге стране пак, поменуто житија Стефана Немање, цара Уроша или чак Стефана Првовенчаног и краља Милутина прожета су прозелитизмом и намером да се докаже повезаност с римокатоличанством. У таквим случајевима Мартинов заправо прво даје одговор, а онда поставља питања. У таквим приликама и хагиографија и историчност потпуно падају у воду.

Још један велики проблем при проучавању римокатоличких култова српских средњовековних светаца јесте чињеница да Мартинов, упркос уводу о изворима и литератури, не објашњава нигде разлоге због којих је за поједине делове житија користио одређени извор. Сходно томе, дешава се да одједном прекида коришћење неког извора за поједино житије, те наставља да користи неки други, заправо компилујући понекад без икаквог реда и смисла. Преводио је доста са словенских језика на латински, али је и преписивао целе реченице, посебно од Пејачевића или других извора. Његов латински језик је прилично збркан и компликован. Реченичне конструкције му нису увек најјасније и најправилније. Посебно се то види када преводи са словенских језика или када покушава да сажме неки дужи део из својих извора и литературе у неколико реченица или чак и краће.

Сва ова житија, односно сви култни списи посвећени српским средњовековним светитељима из пера римокатоличких аутора пример су не само једне специфичне рецепције већ и сталног мешања култура и интеракције источног и западног хришћанског цивилизацијског круга. Чак и упркос прозелитизму, овим се списима не може оспорити вредност, која се огледа у томе што су једном значајном броју латинофоних читалаца западног света, али и читаоцима из оних делова југоисточне Европе где су римокатолици већински живаљ, открили српску средњовековну историју и културу. Дело *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* било је изузетно популарно и радо читано штиво. Иван Мартинов је био велики ерудита и плодан научник,

чији се труд на сакупљању словенских рукописа и на уређењу библиотеке која се бавила словенским светом не може и не сме пренебрегнути. Ово дело, те остали римокатолички култни списи, с делимичним изузетком који се тиче списка посвећених Светом Сави, научној јавности готово да нису ни били раније познати. Чак ни значајни истраживачи који су се бавили рецепцијом култова српских светитеља средњег века нису узимали у обзир овај вид прослављања тих светитеља.

Намера ове студије није била да заокружи ову тему или да пружи коначан одговор на сва питања која искрсавају у вези с римокатоличким култовима српских средњовековних светитеља. Напротив, оно што је неопходно надаље јесте истраживање необјављених рукописа или мање познатих дела, која би можда могла да донесу још неко ново сазнање, те да прошире ову полазну основу. Филолошки аспект како из угла модерног латинитета, тако и из перспективе традиктологије, нарочито са српкословенског, славеносрпског и српског језика у првим деценијама Вукове реформе на модерни латински језик, такође није испитан. Римокатолички култови српских средњовековних светитеља имају вишеслојну рецепцију. Једна је без сумње била везана за свеукупне односе међу јужнословенским светом и имала је упориште у раном илиризму. Осим тога, распарчаност простора на коме су живели Срби и уопште јужнословенски народи на Балкану и источној Европи, а под разним облицима туђинске власти будила је код римокатоличких Срба и других блиских популација одушевљење српским средњим веком, као раздобљем слободе, напретка и успона Србије. Личности као што су Свети Сава, кнез Лазар и други изазивале су одушевљење дела литерарних и црквених кругова међу римокатолицима у Далмацији и Дубровнику. Контекст прозелитизма је такође имао велики значај при успостављању ових култова. Сама чињеница да су их у знатној мери форсирали језуити говори у прилог томе да је овај ред имао битну улогу како у мисионарењу, тако и у ширењу уније.

Као резултат свих ових околности настали су култни списи српских средњовековних светаца у периоду од XVII до XIX

столећа. Они су оставили значајан траг у културној историји Срба, али и читаве Европе будући да представљају један вредан споменик узајамне рецепције два културна круга у времену када су тежили да се ослободе туђинских власти и постану део модерног света који је био у настајању.

РЕЗЮМЕ

У сербских средневековых святых не было одинаково развитых культов в римско-католическом мире. Самым распространённым был культ святого Саввы. Он начал развиваться в эпоху позднего Возрождения, правда, в литературных кругах. Литература региона Дубровник-Далмация, увлечённая иллирийскими идеями, и сама принадлежала к сербскому культурному кругу, поэтому восхищение Святым Саввой и всем сербским средневековьем было логическим следствием.

Сам римско-католический культ стал формироваться в XVII веке Иваном Томко Мрнавичем, важной фигурой в ранней современной литературе южнославянского региона. Он является автором первого жития Святого Саввы, которое также нашло своё место в *Acta Sanctorum*, наиболее актуальном собрании римско-католических святых. Здесь уже можно увидеть одну из главных особенностей создания всех римско-католических культов сербских средневековых святых - это прозелитизм. Снова руководствуясь духом времени, римско-католические авторы, начиная с Мрнавича, стремились доказать или, скорее, построить подобие связи сербских средневековых правителей и церковных сановников, особенно самых важных, с Римом. Цель состояла в том, чтобы показать, что Сербия всегда находилась под эгидой Римско-католической церкви и, что сербы в эпоху раннего Нового времени, в то время, когда нет государства, а народ живёт под несколькими иностранными правлениями, должны действительно присоединиться к унии.

Житие Мрнавича оставило большой след. Оно было перепечатано и подробно прокомментировано Иваном Иосипом

Павловичем Лучичем, который также написал ектению Святому Савве на латыни. Житие Святого Саввы было также опубликовано ливанским маронитом Иосипом/Юсуфом Ассемани, в его книге *Kalendaria ecclesiae universae*, и у него после жития на латыни, и упомянутой ектении, Савва также получил перевод тропаря на латынь. Наконец, в 1863 году Иван Михайлович Мартынов, русский иезуит, писатель, агиограф, историк и исследователь широкого профиля, составил сборник житий на латинском языке под названием *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Он был опубликован в Брюсселе в 1863 году, и в нём нашло место значительное количество православных святых, в основном из России, но также из Сербии и других православных стран.

Поскольку Иван Мартынов был новообращённым и из-за своего обращения в католицизм он был изгнан из России и лишен всех прав, его тенденция и мировоззрение сыграли решающую роль в формировании *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Всегда движимый желанием обратить православный мир в католицизм, именно в этом своём сборнике житий он очень часто пытался доказать связь с римским католицизмом. Сербь и сербские святые не занимают доминирующего места в этом календаре, в то время как русские святые, как и ожидалось, представлены гораздо больше. Среди прочего, Мартынов написал ещё одно краткое житие Саввы, которое он включил сюда, и, таким образом, представляет собой четвёртое житие первого сербского архиепископа на латыни, с одной ектенией и переводом тропаря у Ассемани.

Только у святого князя Иоанна-Владимира (умершего в 1016 г.) больше одного культового сочинения. А именно, он нашёл своё место отдельно в майских *Acta Sanctorum* и в сборнике житий, подготовленных Иваном Мартыновым. Хотя он правил и погиб за несколько десятилетий до великого раскола между Римом и Константинополем, Иоанн Владимир считается, прежде всего, православным святым. Однако в науке известно, что его всегда уважали и римские католики. В новое время у него было два культовых сочинения - более короткое, опубли-

кованное боландистами в *Acta Sanctorum*, и обширное житие в *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, написанное в основном под влиянием Летописи попа Дуклянина, пользуясь также некоторыми другими источниками, как например греческим житием Владимира.

Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus является единственным римско-католическим культовым сочинением, в котором есть сведения о поклонении многим сербским средневековым святым. Помимо святого Саввы и святого Иоанна Владимира, здесь нашли своё место сербские архиепископы Евстатий, Арсений I, Савва II, Иоанникий, патриарх Ефрем, затем анахореты (отшельники) Пётр Коришский, Иоанникий Девичский, даже Прохор Пчиньский и Гаврило Лесновский. Среди светских руководителей в *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* выделяются следующие средневековые сербские правители: Стефан Неманья (Святой Симеон Мирносец), Стефан Первовенчаный, король Милутин, король Стефан Дечанский, царь Урош, князь Лазарь, а также Сремские Бранковичи (Стефан, Йован, Ангелина и Георгий - епископ Максим).

Этот сборник житий больше похож на сборник курьёзов. А именно ясно, что по сей день ни один из этих культов не прижился в римско-католическом мире, хотя на Балканах существует определённая степень уважения к некоторым православным святым даже у народов, принадлежащим к другим религиям. Однако ни о каком культе, возникшем под эгидой самой Римско-католической церкви речи нет. Намерения Ивана Михайловича и его предшественников по большей части так и не были реализованы. Даже сегодня сербы в основном исповедуют православную веру, а миссионерская работа, уния и католицизация населения осуществлялись в основном с применением силы, при этом средневековые сербские святые, то есть их культы, не играли никакой роли или значения в этом.

Несмотря на всё это, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, как и все другие римско-католические жития и культовые сочинения, посвящённые сербским средневековым святым, является своеобразным примером рецепции культов этих важных личностей

в эпоху раннего Нового времени. Для каждого составленного им жития Иван Михайлович Мартынов использовал источники и литературу, и часто этот список весьма актуален. Однако наибольшее внимание он уделил Истории Сербии, написанной другим автором-иезуитом - Франьо Ксавером Пеячевичем. Этот последний тоже, как и Мартынов, стремился доказать связь сербов с Римом, а также представить сербских правителей, Церковь и всю страну лояльными и всегда находящимися в единстве с Римско-католической церковью.

Мартынов был чрезвычайно образованным человеком, занимавшимся также славянской филологией, агиографией и даже историографией. Он был хорошо знаком с сербской средневековой историей, а также с рукописной традицией, которая начала давать ценные научные результаты именно в течение XIX века. Несмотря на это, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* не всегда даёт одинаковые результаты, что и его научные работы. В житиях есть значительные колебания, поэтому житие, посвящённое Стефану Неманье, крайне поверхностно, а одно из самых длинных житий, посвящённое царю Урошу, представляет собой попытку осмыслить сербскую историю после царя Душана, которая, однако, сводится к анализу двух данных о связях царя Душана и его преемника с Римом и их предполагаемой принадлежности к Римско-католической церкви.

Помимо Пеячевича, который был основным образцом для подражания и источником для Ивана Мартынова, русский автор в значительной степени опирался на *Историю* Йована Райича, затем на издания средневековых сербских житий, *Летопись попа Дуклянина*, западноевропейские (латинские) и византийские источники, а также на другие сборники житий святых, в основном русского происхождения. Для других житий, в первую очередь житий русских святых, Мартынов использовал ещё больший корпус источников и литературы, а сочинения русских авторов, научные труды, путевые очерки и другие сочинения для составления агиографических писаний о сербских средневековых святых. Такое исчерпывающее использование доступных источников и литературы до 1863 г. в не-

которых случаях давало интересные результаты. Житие Йована Владимира, одно из самых длинных, было написано на основе самых актуальных источников и представляет собой ценный памятник рецепции первого сербского святого и мученика. С другой стороны, упомянутые жития Стефана Неманьи, царя Уроша или даже Стефана Первовенчанного и короля Милутина проникнуты прозелитизмом и стремлением доказать связь с римским католицизмом. В таких случаях Мартынов, на самом деле, сначала даёт ответ, а потом задаёт вопросы. В таких случаях и агиография, и историчность уже полностью бесполезны.

Другой серьёзной проблемой в изучении римско-католических культов сербских средневековых святых является тот факт, что Мартынов, несмотря на обзор источников и литературы, нигде не объясняет причины, по которым он использовал тот или иной источник для определённых частей житий. Соответственно, часто бывает, что он внезапно прекращает использовать один источник для определённого жития и продолжает использовать другой, фактически компилируя иногда без какого-либо порядка или смысла. Он много переводил со славянских языков на латынь, но также копировал целые предложения, особенно от Пеячевича или других источников. Его латынь довольно запутанная и сложная. Конструкции предложений не всегда самые чёткие и правильные. Это особенно очевидно, когда он переводит со славянских языков или когда пытается резюмировать большую часть своих источников и литературы в нескольких предложениях или даже короче.

Все эти жития, то есть все культовые сочинения римско-католических авторов, посвящённые сербским средневековым святым, являются примером не только специфической рецепции, но и постоянного смешения культур и взаимодействия восточных и западных цивилизаций. Даже несмотря на прозелитизм, нельзя отрицать ценность этих писаний, что отражается в том факте, что значительное число латинофонов в западном мире, а также читатели из тех частей Юго-Восточной Европы, где католики составляют большинство, открыли для себя сербскую средневековую историю и культуру. Работа

Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus была чрезвычайно популярным и широко читаемым материалом. Иван Мартынов был большим эрудитом и плодовитым учёным, чьим трудом по сбору славянских рукописей и устройству библиотеки, посвящённой славянскому миру, не можем и не должны пренебрегать. Эта работа, а также другие римско-католические культовые сочинения, за частичным исключением, касающимся сочинений, посвящённых святому Савве, ранее были почти неизвестны научной общественности. Даже важные исследователи, занимавшиеся рецепцией культов сербских святых средневековья, не принимали во внимание этот вид чествования этих святых.

Целью настоящего исследования не было довести эту историю до конца или дать окончательный ответ на все вопросы, возникающие в связи с римско-католическими культами сербских средневековых святых. Напротив, необходимы дальнейшие исследования неопубликованных рукописей или малоизвестных работ, которые могут принести новые знания и расширить эту отправную точку. Филологический аспект с точки зрения современного знания латыни, а также с точки зрения переводоведения, особенно с сербско-славянского, славяно-сербского и сербского языков, в первые десятилетия реформы сербского языка Вука Караджича, на современную латынь, также требует обстоятельного изучения. Римско-католические культы сербских средневековых святых имеют многослойную рецепцию. Одна из них, без сомнения, была связана с общими отношениями между южнославянским миром и имела точку опоры в раннем иллирианстве. Кроме того, разрозненность сербского мира и южнославянских народов в целом под различными формами иностранного правления, вызывала у римско-католических сербов и других близких народов восхищение сербским средневековьем, периодом свободы, прогресса и процветания. Такие личности, как Святой Савва, князь Лазарь и другие, вызывали восхищение одной части литературных и церковных кругов среди римских католиков в Далмации и Дубровнике. Контекст прозелитизма также имел большое значение в создании этих культов. Сам факт того, что они были

в значительной степени навязаны иезуитами, говорит в пользу того факта, что этот орден играл важную роль как в миссионерской работе, так и в расширении унии.

В результате всех этих обстоятельств в период с XVII по XIX века были созданы культовые сочинения сербских средневековых святых. Они оставили значительный след в культурной истории сербов, но также и всей Европы, поскольку представляют собой ценный памятник взаимной рецепции двух миров в то время, когда они стремились освободиться от иностранного господства и стать частью зарождающегося современного мира.

ABSTRAKT

Serbian medieval saints did not have equally developed cults in the Roman Catholic world. The most widespread was the cult of Saint Sava. It began to develop in the late Renaissance, albeit in literary circles only. The literature of the Dubrovnik-Dalmatia area, influenced by Illyrian ideas, also belonged to the Serbian cultural circle. Hence, the veneration of Saint Sava and the entire Serbian Middle Ages was logical.

The Roman Catholic cult began to take shape in the 17th century and it was greatly influenced by Ivan Tomko Mrnavić, an important figure of early modern literature in the South Slavic area. He wrote the first hagiography of Saint Sava, which also found its place in *Acta Sanctorum* and is considered the most relevant collection of Roman Catholic saints. How all these cults were constructed was by employing proselytism. In the spirit of the times, Roman Catholic authors, starting with Mrnavić, tried to prove, or rather construct, the connection between the most renowned Serbian medieval rulers and church dignitaries had with Rome. The intention was to show how Serbia had always been under the auspices of the Roman Catholic Church. And how Serbs should join the union as they are living under foreign rule without a country of their own.

Mrnavić's hagiography left quite a big mark. It was reprinted and extensively commented on by Ivan Josip Pavlović Lučić, who also wrote a Latin litany of Saint Sava. Sava's hagiography was also published by the Lebanese Maronite Josip / Jusuf Asemani in his work *Kalendaria ecclesiae universae*. Furthermore, the troparion about Sava was also translated into Latin.

Finally, in 1863, Ivan Mikhailovich Martynov, a Russian Jesuit,

writer, hagiographer, historian, and researcher of wide interests, put together a compilation of hagiographies in Latin called *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. It was published in Brussels in 1863, with a significant number of Orthodox saints in it, mostly Russian, but also some from Serbia and other Orthodox countries.

Since Ivan Martynov was a convert, and because he became Catholic, he was expelled from Russia and deprived of all rights. His tendency and his worldviews played a decisive role in the formation of the *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Always driven by the desire to convert the Orthodox world, it was in this compilation of hagiographies that he very often tried to prove their ties with Roman Catholicism. Serbs and their saints do not have a dominant place in this calendar, while Russian saints do. Martynov, among other things, wrote a short hagiography of Sava, which is included here. Therefore, it is the fourth hagiography of the first Serbian archbishop in Latin, with one litany and a translation of the troparion by Asemani.

Only the Holy Prince Jovan Vladimir (who died in 1016) has more than one cult writing. Namely, he has a separate place in the May *Acta Sanctorum* and in the collection of hagiographies prepared by Ivan Martynov. Although he ruled and died several decades before the great schism between Rome and Constantinople, John Vladimir is considered an Orthodox saint. However, scientifically he had always been respected by Roman Catholics. In the new century, he had two cult writings - a shorter one, published by the Bollandists in *Acta Sanctorum*, and an extensive hagiography in the *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. The latter work was influenced by the *Chronicle of the Priest of Duklja*, along with some other sources, such as Vladimir's Greek hagiography.

Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus is the only Roman Catholic cult work containing information about the worship and veneration of many Serbian medieval saints. Apart from Saint Sava and Saint Jovan Vladimir, Serbian archbishops Jevstatije, Arsenije I, Sava II, Joanikije, Patriarch Jefrem, then anchorites (hermits) Petar Koriški, Joanikije Devički, even Prohor Pčinjski, and Gavriilo Lesnovski found their place here. The following medieval Serbian rulers stand

out among the secular leaders in the *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*: Stefan Nemanja (Saint Simeon the Myrrh-flowing), Stefan the First-Crowned, King Milutin, King Stefan Dečanski, Emperor Uroš, Prince Lazar, as well as the Branković (Stefan, Jovan, Angelina) and George - Bishop Maxim).

This compilation of hagiographies is more a collection of curiosities. Namely, to this day, none of these cults has taken root in the Roman Catholic world, although there is a certain degree of respect for certain Orthodox saints and peoples belonging to other religions in the Balkans. However, a cult created under the auspices of the Roman Catholic Church itself is not mentioned anywhere. Ivan Mihajlović's plans and those of his predecessors have never been carried out. Even today, Serbs are mostly Orthodox. Missionary work, union, and Roman Catholicization of the population were carried out mostly by force. Medieval Serbian saints, i.e., their cults were not part of this.

Despite all this, the *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, as well as other Roman Catholic hagiographies and cult writings dedicated to Serbian medieval saints, is a specific example of how these important cults were accepted in the early modern century. For every hagiography he compiled, Ivan Mihajlović Martynov used sources and literature, and they were quite valuable and relevant. However, he paid the greatest attention to *the History of Serbia*, written by another Jesuit author - Franjo Ksaver Pejačević. The latter had the same intention as Martynov - to prove that Serbia had ties with Rome, as well as to present Serbian rulers, their Church, and the whole country loyal to Rome.

Martynov was well-educated and he also studied Slavic philology, hagiography, and even historiography. He was familiar with Serbian medieval history, but also with the manuscript tradition that provided valuable scientific findings in the 19th century. Still, the *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus* differs from his scientific works. There is a significant number of oscillations in the hagiographies. For example, the one dedicated to Stefan Nemanja is extremely superficial, while the one dedicated to Emperor Uroš is an attempt to reflect on Serbian history after Dušan's reign, which again boils

down to him and his successor having ties with Rome, and their alleged affiliation with the Roman Catholic Church.

Apart from Pejačević, the main source for Ivan Martynov, the Russian author relied heavily on *the History* of Jovan Rajić, as well as on medieval Serbian hagiographies, *the Chronicle of the Priest of Duklja*, Western European (Latin), and Byzantine sources, and other hagiographical saints, mostly of Russian provenance. For other hagiographies, primarily the hagiographies of Russian saints, Martynov used an even larger corpus of sources and literature, including Russian works, travelogues, scientific and others, to compile hagiographic writings about Serbian medieval saints.

Such extensive use of sources and literature in 1863 provided interesting findings. The hagiography of Jovan Vladimir, one of the longest, was based on the most relevant sources and represents a monument to the first Serbian saint and martyr. On the other hand, the mentioned hagiographies of Stefan Nemanja, Tsar Uroš, or even Stefan the First-Crowned, as well as King Milutin are imbued with proselytism and the intention to prove their ties with Rome. In such cases, Martynov gives answers firsts and asks questions later. Therefore, both hagiography and historicity are put into question.

Another major problem in the study of Roman Catholic cults of Serbian medieval saints is the fact that Martynov does not provide any kind of explanation for consulting particular sources in some hagiographies. It often happens that he suddenly stops using one source and continues using another without any order or sense. He translated a lot of texts from Slavic languages into Latin, but he also copied entire sentences, especially from Pejačević or other sources. His Latin is quite confusing and complicated. His sentence constructions are not always clear or even correct. This is most evident when he is translating Slavic languages, or when he is trying to summarize a longer part of a text.

All these hagiographies, i.e., cult writings dedicated to Serbian medieval saints written by Roman Catholic authors are an example not only of a specific reception, but also of constant mixing of cultures and interaction of Eastern and Western Christian civilizations. Despite proselytism, the value of these writings cannot

be denied. It is reflected in a significant number of Latin readers of the Western world, but also readers from Southeast Europe where Roman Catholics were the majority. These writings showed Serbian medieval history and culture. The work *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus* was a widely read book. Ivan Martynov was an erudite and prolific scientist, and his significance is not questioned. He collected Slavic manuscripts and put together a library about the Slavic world. This work, as well as other Roman Catholic cult writings, except for writings dedicated to Saint Sava, remained unknown to the scientific public. Even important researchers who dealt with the reception of the cults of Serbian saints in the Middle Ages did not take into account this type of saintly venerations.

The purpose of this study was not to round out this story nor to provide a definitive answer in the matter of the connection the Roman Catholic cults had with Serbian medieval saints. On the contrary, further investigation of unpublished manuscripts or lesser-known works is needed. It might shed some new light on the whole matter. The philological aspect from the modern Latin point of view has not been examined; nor from the perspective of translation studies – especially writings that were translated from the Serbo-Slavic, Slav-Serbian, and Serbian languages into modern Latin in the first decades of Vuk's reform. Roman Catholic cults of Serbian medieval saints have a multi-layered reception. One was undoubtedly related to the overall relations among the South Slavic world and had a strong foothold in early Illyrianism. In addition, the fragmentation of the Serbian world and the South Slavic peoples under various forms of foreign rule aroused the enthusiasm of the Roman Catholic Serbs and other neighboring nations for the Serbian Middle Ages. It was a period of freedom and progress for Serbia. Dignitaries like Saint Sava, Prince Lazar, and others popularized literary and church works among the Roman Catholics in Dalmatia and Dubrovnik. The context of proselytism was also of great importance in establishing these cults. The fact that they were imposed by the Jesuits says a great deal about what kind of a role this order played in both missionary work and the expansion of the union.

As a result of all these circumstances, cult writings of Serbian medieval saints were created in the period from the 17th to the 19th century. They left a significant mark on the cultural history of Serbs, but also on entire Europe. They are a testimonial to the mutual reception of the two worlds at a time when they were trying to break free from foreign rule and join the emerging modern age.

ИЗВОРИ:

Необјављени извори:

1. *Празнични минеј (Саборник) из 1538. године*, Венеција, 1538, Библиотека Матице српске РСр IV 1.1 доступан електронски на: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=2758&m=2#page/164/mode/2up> (приступљено 12. октобра 2021)
2. Miho Marija Milišić, *Regum Slavorum er Bosnensium ducum brevis historia, cui Slavonicae ecclesiae accedit chorographia*, Ragusa (dat. 1790–1810), Cod. Ser. n. 4514 HAN MAG.

Објављени извори:

1. *Ακολουθία του αγίου ενδόξου βασιλέως, και μεγαλομάρτυρος Ιωάννου του Владιμήρου και θαυματοουργού*, Εν Βενετία, 1858.
2. *Библија. Свејто Писмо Сїѡроїа и Новоїа Завјеїѡа*, Стари Завјет прев. Ђура Даничић, Нови Завет превод Комисије Светог архиепископског синода СПЦ, Београд, 1998.
3. Бранковић Ђорђе, *Хронике славеносрпске*, прир. Ана Кречмер, Београд, 2008.
4. Вершинский Дмитри Степáнович, *Месяцослов православно-каїѡлической Восточной церкви*, Санкт Петербург, 1856.
5. *Византїијски извори за исїорију народа Јуїославије*, трећи том, прир. Георгије Острогорски и Фрањо Баришић, Београд, 1966.
6. А. Вукомановић, *Животъ срхиєпископа Максима*, Гласник Друштва српске словесности, XI (1859), 125–129.

7. Id., О кнезу Лазару, *Гласник Друштва српске словесности*, књ. XI (1859), 108–118.
8. Данило Други, *Жиџија. Службе*, прир. Гордон Мак-Данијел, Дамњан Петровић, Београд, 1988.
9. *Данилови настјављачи. Данилов ученик, друџи настјављачи Даниловој зборника*. Прир. Гордон Мак-Данијел, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Београд, 1989.
10. Доментијан, *Живој Свџој Саве и Живој Свџој Симеона*, прир. Радмила Маринковић, Београд, 1988.
11. *Жиџије Сџефана Уроша*, прир. Ј. Шафарик, *Гласник Друштва српске словесности*, XI (1859), 43–66.
12. Константин Филозоф, *Живој Сџефана Лазаревића, десџојта срџскоја*, прир. Гордана Јовановић, Београд, 2009.
13. *Житија свџтих на руском језыке, изложение по руководству Четџих-Миней Св. Димитрија Ростовскогo*, книга пята, јанвар, Москва, 2010.
14. *Зборник средњовековних ћириличких џовџа и џисама Србије, Босне и Дубровника књиа I 1186-1321*, приредили Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик, Београд, 2011.
15. Ивано Ёорданџ, *Бџлгарски старини изџ Македония*. Под редакцијта на проф. Боню Ангелов и проф. Димитџр Ангелов. Софија, 1970.
16. Јулинац Павле, *Краткоје в'веденије в историју происхожденија славено-сербскогo народа*, Венеција, 1765.
17. Мавро Орбин, *Краџевсџво Словена*, Београд, 2006.
18. А. М. Муравџџев, *Житија свџтих Росџийској Церкџи, такџе иверских и славянских*, 1–12, Санкт Петербург, 1859
19. Новаковић Реља, *Бранковићев леџојис*, Београд, 1960.
20. Рајић Јован, *Исџорија словенских народа I–IV*, Нови Сад, 2002.
21. Свети Сава, *Сабрана дела*, прир. Димитрије Богдановић, Београд, 1986.
22. *Светый Урошџ петџый, последнџый царџ србскџй*, прев. Архимандрит Гаврило, *Гласник Друштва српске словесности*, XI (1859), 95–107.

23. *Свeйoсвeтeфaнскe хрисoвyлe, Пoвeљa крaљa Милушeнa мaнaстирy Бaњскa – Свeйoсвeтeфaнскa хрисoвyлa: тoм 1–2, Ђ. Трифунoвић (прир), Бeoгрaд, 2011.*
24. *Скaзaнијe, Глaсник Српскoг учeнoг друштвa VI (1854), 25–87.*
25. Стефан Првoвeнчaни, *Сaбрaнa дeлa*, предгoвoр, прeвoд дeлa и кoмeнтaри Љиљaнa Јухaс-Гeoргиeвскa, издaњe нa српскo-слoвeнскoм Тoмислaв Јoвaнoвић, Бeoгрaд–Крaљeвo, 2017.
26. Тeoдoсијe, *Жићицa*, прилaгoђaвaњe сa српскoслoвeнскoг јeзикa Лaзaр Миркoвић; рeдaкцијa прeвoдa Димитријe Бoгдaнoвић; прир. Димитријe Бoгдaнoвић, Бeoгрaд, 1988.
27. *Acta sanctorum*, I–LXVII, Bruxellis, 1643–1925.
28. J. S. Assemani, *Kalendaria ecclesiae universae*, I–VI, Romae, 1755.
29. Constanitine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Moravcsik– Jenkins, Dumbarton Oaks, 1967.
30. Demetrii Chomateni, *Ponemata diaphora*, Rec. Günter Prinzing. Berolini et Novi Eboraci, 2002.
31. Farlatti Daniele, *Illyricum sacrum*. I–VIII. Venetiis, 1751–1819.
32. Georgius Cedrenus, *Ioannis Scylitzae Ope. Tomus alter*, ed. I. Bekker, Bonnae, 1839.
33. *Gesta Regum Sclavorum*, тoм I, издaњe прирeдилa и тeкст прeвeлa Дрaгaнa Кунчeр, Бeoгрaд, 2009.
34. *Historia de expeditione Friderici Imperatoris edita a quodam Austriensi clerico, qui eidem interfuit nomine Ansbertus*, ed. J. A. Dobrovsky Praga 1827.
35. Ioannis Scylitzae, *Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci, 1973.
36. Ivan Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri VI*, Amstelodami, 1668.
37. G. di P. Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, Ragusa, 1790.
38. Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601.
39. Miklosich Franz, *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, прир. Рaдe Микaљчић, Бeoгрaд, 2009.

40. J. J. Paulovich Lucich, *De Vita & Scriptis Joannis Tomci Marnavitii : Vita S. Sabbae Abbatis Stephani Nemaniae Rasciae Regis filii auctore Ioanne Tomco Marnavitio Bosnensi, nunc ex autographo eiusdem Marnavitii codice iterum edita, et praefationibus, animadversionibus, notisque historico-chronologico criticis illustrata, opera et studio Ioannis Paulovich Lucich, iuris utrisque doctoris, patricii, canonici et provicarii generalis Macarensis, Venetiis, 1739.*
41. Pray Georgius, *Specimen Hierarchiae Hungaricae Complectens Seriem Chronologicam Archiepiscoporum Et Episcoporum Hungariae Cum Rudi Dioecesium Delineatione. Pars II. Addenda est Chorographia Patriarchatus Ipekiensis abbate Michaele Maria Milisich, Posonii & Cassoviae, 1779.*
42. *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I (Historia de expeditione Friderici imperatoris et quidam alii rerum gestarum fontes eiusdem expeditionis)*, ed. A. Chroust, Hannoverae, 1928, 1–115.
43. *Regiae sanctitatis illyricanae foecunditas*, a Ioanne Tomco Marnavitio Bosnensi edita, Romae, 1630.
44. *Scriptores rerum Hungaricarum, I–III*, ed. Ioannes Georg Schwandtner, Vindobonae, 1748
45. Sigismundus Ferrarius, *De rebus Ungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum*, Viennae Austriae, 1637.
46. Стојановић Љубомир, *Сѣтари срѣски родослови и лѣтоуѣси*. Сремски Карловци, 1927.
47. Šafarik Pavel Josif, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*, Praha, 1850.
48. Theiner Augustin, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita ex tabularis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*, Romae, 1863.
49. Timon Samuel, *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transsilvacarum*, Claudiopoli, 1737.
50. Wadingo Luca, *Annales minorum VIII*, Romae, 1733.

ЛИТЕРАТУРА:

Општа литература, енциклопедије,
лексикони, речници:

1. Вуковић Сава, *Српски јерарси од деветног до двадесетог века*, Београд, 1996.
2. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary) т. 1–40, Санкт Петербург, 1890–1907.
3. *Историја српског народа I–VI*, Београд, 2000.
4. *Историја Црне Горе I–III*, Титоград, 1967–1970.
5. Жиречек Константин, *Историја Срба I. Политичка историја до 1537. године*, Београд, 1952.
6. Католическая энциклопедия. Т.1–3, Москва, 2002.
7. Лексикон српског средњег века, прир. Раде Михаљчић и Сима Ђирковић, Београд, 1999.
8. Православная энциклопедия. Под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Алексия II и Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. , Москва, 2000 и даље.
9. Antoljak Stjepan, *Hrvatska historiografija do 1918 svezak I*, Zagreb, 1992.
10. *Dizionario biografico degli Italiani*, интегрално електронско издање <https://www.treccani.it/biografico/index.html> (приступљено 20. новембра 2021)
11. *Leksikon temeljnih religijskih pojmova. Židovstvo, kršćanstvo, islam*, ur. Adel Theodor Khoury, Zagreb, 2008.
12. *Lexikon des Mittelalters*, I–X , Weimar–Stuttgart, 1999 и даље.
13. *Magyar Katolikus Lexikon*, I. –IX, Budapest, 1993–2004.
14. Mazal Otto, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: „Series nova“ (Neuerwerbungen): Teil 4: Cod. Ser. n. 4001–4800*, Wien, 1975.
15. *New Catholic Encycloepdia*. Second edition, 1–15, ed. Bernard L. Mathaler et al., Detroit, 2002 и даље.

16. Sommervogel Carlos et al., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. I–X, Bruxelles–Paris, 1890–1905.
17. *Theologische Realenzyklopädie*, Band I–XXXVI, hrsg. Von Gerhard Müller, Berlin – New York, 1977–2004.
18. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* с. 1–44, Ankara, 1988–2013.
19. Wittke Anne-Maria, Olshausen Eckart, Szydlak Richard, *Historischer Atlas der antiken Welt*, Stuttgart–Weimar, 2007

Посебна литература:

1. *Архиепископ Данило II и његово доба : међународни научни скупи*, уредник Војислав Ј. Ђурић, Београд, 1991.
2. Б. Арутюнова, *Жизнь в письмах. Княгиня Зинаида Волконская и ее корреспонденты*, Санкт Петербург, 2017.
3. Божанић Снежана, *Дипломатичка анализа Светиосићеве фанске хрисовуље*, Истраживања 15 (2004), 63–74.
4. А. А. Васильев, *Путешествие визант. императора Мануила II Палеолога по Зап. Европе*, Журнал Министерства народного просвещения, Ч. 39. Май (1912), 41–78; Ibid., Июнь (1912), 260–304.
5. Вељковић Момир и Шоп Никола, *Vita S. Sabbae abbatis* од Ивана Томка Мрнавића. *Српски књижевни гласник* XLIV/1 (1935), 201–207.
6. Витковић Димитрије, *Прилози служби и живојојису св. Максима владице*, Богословски гласник, год. VII, књ. XIII, свезак 1–2 (1908), 57–72.
7. Гагарин Иван, *Дневник. Записки о моеј жизни. Переписка*, Москва, 1996.
8. Гавриловић Славко, *О унијаћењу и јокајоличавању Срба у Хрватској, Славонији и Угарској (XIII–XIX век)*, Зборник о Србима у Хрватској. 3 (1995), 7–44.
9. М. А. Гаррис, *Зинаида Волконская и её время*, Москва, 1916.
10. В. А. Гильфердинг, *Босния. Путевые заметки: (Письма к А. С. Хомякову)*, Русская беседа Книга III (XI) (1858), V, 89. Цео чланак на 64–97

11. Id, *Собрание сочинений А. Гильфердинга*. Т. 1. Санкт Петербург, 1859.
12. Я. Гординський. *З діяльності Івана Мартинова в 1859-1864 рр.* Записки чина св. Василя Великого. Том IV, вип. 1–2 (1932), 264–291.
13. Гранић Филарет, *Одговори охридској архиепископској Димитрија Хомајџијана на његова српској краља Стефана Радослава*, Светосавски зборник II, Београд, 1939, 149–189.
14. Динић Михаило, *Расписанији. Прилози историји распадања српској царства*, Зборник радова Византолошког института 2 (1953), 139–144.
15. Ђурић Војислав Ј., Ђирковић Сима, Кораћ Војислав, *Пећка његовијарија*, Београд–Приштина, 1990.
16. Живковић Тибор, *Пореток српских владара (IX–XII)*, Београд 2008.
17. Живојиновић Драгић, *Архиепископ Никодим I*, Историјски часопис LX (2011), 97–112.
18. *Зборник Илариона Руварица*, Београд, 1934.
19. Златарски Васил, *Царственикът на Христаки Павлович*, Училищен преглед, кн. 7 (1906), 678–693.
20. Ивановна Марија, *Христаки Павлович-Дупничанин*, Софија, 1991.
21. Јанковић Марија, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*. Београд. 1985.
22. Јечменица Дејан, *О српско-немачким везама у средњем веку*, Велики прасак, сто година од атентата у Сарајеву, Зборник радова са научног скупа одржаног у Пожаревцу 28. јуна 2014. године у Пожаревцу. Уредник за средњи век: Владета Петровић. Уредник за нови век: Момчило Исић, Пожаревац, 2015, 55–68.
23. Карташев Антон Владимирович, *Очерки по историји Русској Цркви (2. том)*, Москва, 1992.
24. Ковачевић Љубомир, *Жене и деца Стефана Првовенчаног*, Глас Српске краљевске академије 60 (1901), 1–64.
25. Коматина Ивана, *Ана Даноло – њерва српска краљица?*, Зборник Матице српске за историју, 89 (2014), 7–22.

26. Ead, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016.
27. С. Козлов-Струтинский, П. Парфентьев, *История Католической Церкви в России*, Санкт Петербург, 2014.
28. Копылов Александр, *Католическая Церковь в России (конец IX – начало XXI вв.)*, Москва, 2012.
29. *Манастир Свети Прохор Пчињски*, прир. Ненад Макуљевић, Врање, 2015.
30. Марјановић Драгољуб, *Византијски свет и српска црква у 13. и 14. веку*, Нови Сад, 2018.
31. Марковић Миодраг, *Прво њушовање Светиој Саве у Палестину и његов значај за српску средњовековну уметност*, Београд, 2009.
32. И. М. Мартынов, *Пергаменный сборник XIII в., хранящийся в Парижской Национальной библиотеке*, Памятники древней письменности и искусства, Извлечение из протокола заседания Комитета Общества любителей древней письменности 4-го апреля 1880, Вып. 3. (1880), 19–70.
33. Мешановић Сања, *Јован VII Палеолог*, Београд, 1996.
34. Миљковић Бојан, *Немањићи и Свети Никола у Барију*, Зборник радова Византолошког института 47 (2007), 275–294.
35. Мирковић Лазар, *Увршћење десјотоа Стивана Лазаревића у ред светийшеља*, Богословље година II, свезак 3 (1927), 161–177.
36. Михальчић Раде, *Лазар Хребельановић*, Београд, 1989.
37. id., *Крај српског царства*, Београд, 1989.
38. Мишић Синиша, *Поход сулџана Мусе на Десјотовину 1413. јодине и источна српско-турска јраница*, Историјски гласник, 1–2 (1987), 75–88.
39. id., *Хумска земља у средњем веку*, Београд, 1996.
40. id., *Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе*, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, ур. Синиша Мишић, Дејан Јечменица, Трстеник, 2014, 7–15.
41. Новаковић Стојан, *Први основи словенске књижевности*

- међу балканским Словенима. *Лејенда о Владимиру и Косари. Културно-историјске студије*, Београд, 1893.
42. Острогорски Георгије, *Серска област после Душанове смрти*, Београд, 1965.
  43. id., *Синајска икона Св. Јована Владимира*. Византија и Словени, Београд, 1970, 158–169.
  44. Павловић Леонтије, *Културни лица код Срба и Македонаца*, Смедерево, 1965.
  45. Павлович Христаки, *Царственик или историја болгарска*, Будим, 1844.
  46. Пириватрић Срђан, *Самуилова држава. Обим и карактер*, Београд, 1997.
  47. Подскалски Герхард, *Средњовековна теолошка књижевност у Бујарској и Србији (865–1459)*, Београд, 2010.
  48. Поповић Даница, *Ризница сасења. Културна реликвија и српских светиња средњовековној Србији*. Београд-Нови Сад, 2018.
  49. Поповић Јелена Р, *Положај Српске Православне Цркве у последњим деценијама српске Десетине*, Богословље: Часопис Православног богословског факултета у Београду, 73/1 (2014), 151–160.
  50. Поповић Мирослав, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд, 2010.
  51. Пузовић Владислав, *Пушевима српске црквене историје. Научно наслеђе протје Сивана Димитријевића*, Београд, 2021.
  52. Пурковић Миодраг, *Хиландарски мумани средњег века*, Београд, 1999.
  53. id., *Авињонске папе и српске земље*, Горњи Милановац, 2002.
  54. Радојчић Никола, *О живоју Св. Саве од Ивана Томка Мрнавића*, Светосавски зборник I, Београд, 1936, 321–330.
  55. id., *Повамјирено словенство цара Јустинијана*, Историјски гласник 3 (1949), 58–64.
  56. Радонић Јован, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд, 1950.

57. Ракоција Миша, *Манастир Свеџог оца Прохора Пчињског*, Ниш, 2008.
58. Н. В. Сайкина, *Московский литературный салон княгини Зинаиды Волконской*, Москва, 2005.
59. id., *Материалы к ранней биографии кн. З. А. Волконской*, Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология, № 5 (2017), 197–223.
60. Спремић Момчило, *Бранковићи – књижевници манастира Крушедола*, *Анали Огранка САНУ у Новом Саду*, Додатак броју 4 за 2008. Пет векова манастира Крушедола (2008), 24–32.
61. id., *Десџоџ Лазар Бранковић*, *Зборник радова Византолошког института I* (2013), 899–912.
62. Станковић Влада, *Краљ Милуџин (1282–1321)*, Београд, 2012.
63. Станојевић Станоје, *Архиепископ Арсеније*, *Гласник Историског друштва у Новом Саду* 5/3 (1932), 331–341.
64. Id., *Српски архиепископи од Саве II до Данила II (1263–1326)*, *Глас СКА* 153 (1933), 71–78.
65. Стојковски Борис, *Римокаатолички култи Свеџоџа Саве*, *Osmi међународни интердисциплинарни сусрет Susret kultura. Zbornik radova*, ur. Ivana Živančević Sekeruš, Biljana Šimunović Bešlin, Željko Milanović, Novi Sad, 2016, 117–130.
66. Id., *Римокаатоличко живљење Свеџоџа Јована Владимира*, *Црквене студије*, 13 (2016), 91–100.
67. Id., *О једној руској римокаатоличкој рецепцији култи краља Милуџина*, *Балканске тетраде – Балканске свеске*, 1 (2017), 42–51.
68. Id., *Римокаатоличка рецепција и живљење Стефана Првовенчаног – Свеџоџа Симона. Историја, култи, ирозелијизам*, *Српска краљевства у Средњем веку: зборник радова са међународног научног скупа Српска краљевства у средњем веку, одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног)*, ur. Синиша Мишић, Београд – Нови Сад – Ниш – Краљево, 2017, 199–214.

69. Id, *Римокаџоличка хаџиоџрафска рецеџиџа кулџа Свеџих сремских Бранковиџа*, Из ризнице фрушкогорских манастира, Сремска Митровиџа, 2018, 121–138.
70. Id, *Један римокаџолички заџис о Свеџом Прохору Пчињском*, Преподобни Прохор Пчињски – 950 година у српском народу. Тематски зборник, ур. Драгољуб Марјановиџ, Враџе, 2021, 54–65.
71. Тимотијевиџ Мирослав, *Сремски десџоџи Бранковиџи и џодизаџе манастира Крушедола*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 27–28 (1991–1992), 127–150.
72. Томин Светлана, *Владика Максим Бранковиџ*, Нови Сад, 2007.
73. Узелац Александар, *Улоџа Срба у лоџистџици Барбаросиноџ крстџашкоџ џохода*, Војноисториџски гласник 1 (2020), 9–30.
74. Ђирковиџ Сима, *Херџеџ Сџџеџан Вукџиџ-Косача и џеџово доба*, Београд, 1964.
75. В. А Францев, *Русский иезуит И. М. Мартынов, сотрудник „Церковной Газеты” и „Церковного Вестника” о. Иоанна Раковского*, Ужгород, 1930.
76. Харди Ђура, Божаниџ Снежана, *Свеџи Владари Јован Владимир и Борис и Ђџеб у свеџилу џихове истџориџске еџохе*, У спомен и славу светог Јована Владимира. Књ. 6-1. Међународни научни скуп „Свети Јован Владимир кроз вјекове – историџа и предаџе (1016-2016)“, Бар, 15-17. септембар 2016. Године. Цетиње, 2018, 117–130.
77. Хаџи-Васиљевиџ Јован, *Свеџи Прохор Пчињски и џеџов манастир*, Враџе, 2020.
78. Чајкановиџ Веселин, *Живоџи Свеџоџ Саве еџискоџа сина Симеона Сџефана краља Рашке од Ивана Томка Мрнавиџа*, Светосавски зборник II, Београд, 1939, 119–145.
79. И. Шпадијер, *Јужнословенски џусџиџаџи Х–ХIII века у најстџариџоџ лиџтерарноџ џирадиџиџи*, у: Светци и свети места на Балканите, Старобџлгарска литература 47 (2013), 108–120.
80. Шуџица Марко, *Милица. Кнеџиџа немирноџ доба*, Београд, 2020.

81. Abbé Pierre Fernesole, docteur es lettres, *Les confédériens de Notre-Dame, t. I: Genèse et fondation: Lacordaire, de Ravignan*, Paris, 1935.
82. Aličić Ahmed S., *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, Sarajevo, 1985.
83. J. W Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick (N. J.), 1969.
84. Beshoner Jeffrey Bruce, *Ivan Sergeevich Gagarin: The Search for Orthodox and Catholic Union*, Notre Dame, 2002.
85. Blažević Zrinka, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008.
86. Ead, *Indetermi-Nation: Narrative Identity and Symbolic Politics in the Early Modern Illyrism*. In: *Whose Love of Which Country. Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, Balázs Trencsényi – Márton Zászkaliczky (eds.), Boston–Leiden, 2010, 203–224.
87. Boesch-Gajano Sofia, *Dalle raccolte di Vite di santi agli Acta Sanctorum: persistenze e trasformazioni fra Umanesimo e Controriforma*, De Rosweyde aux Acta Sanctorum: la recherche hagiographique des Bollandistes à travers quatre siècles; actes du colloque international (Bruxelles, 5 octobre 2007), éd. Robert Godding, Bernard Joassart, Xavier Lequeux, François de Vriendt, Bruxelles, 2009, 5–34.
88. Danieluk Robert, *Ācuménisme » au XIXe siècle, Jésuites russes et union des Églises d'après les archives romaines de la Compagnie de Jésus*. Roma, 2009.
89. Danieluk Robert et Joassart Bernard, *Au service de la réconciliation des Églises, Jean Gagarin, Jean Martynov et Victor De Buck. Correspondance*, Bruxelles, 2014.
90. Delehaye Hyppolite, *Les Légendes hagiographiques*, Bruxelles 1905.
91. id., *Les Passions des martyrs et les genres littéraires*, Bruxelles, 1921
92. id., *Cinq leçons sur la méthode hagiographique*, Bruxelles, 1934.
93. Demiraj Bardhyl, *Jeta e trashëgimia e Gjon P. Nikollë Kazazit*, Shkodër, 2013.

94. Dinić Knežević Dušanka, *Sremski Brankovići, Istraživanja IV* (1975), 5–44.
95. Dolbeau François, *Les sources manuscrites des Acta Sanctorum et leur collecte (XVIIe-XVIIIe siècles)*, De Rosweyde aux Acta Sanctorum: la recherche hagiographique des Bollandistes à travers quatre siècles; actes du colloque international (Bruxelles, 5 octobre 2007), éd. Robert Godding, Bernard Joassart, Xavier Lequeux, François de Vriendt, 105–148.
96. Dunbar Agnes B. C, *A Dictionary of saintly women*, London, 1904.
97. Elsie Robert, *Gjon Buzuku: Opfer der Inquisition?*, Nach 450 Jahren. Buzukus “Missale” und seine Rezeption in unserer Zeit. 2. Deutsch-Albanische kulturwissenschaftliche Tagung in München vom 14. bis 15. Oktober 2005. hrsg. Von Bardhyl Demiraj, Wiesbaden, 2007, 211–215.
98. von Engel Johann Christian, *Geschichte von Serwien und Bosnien*, Halle, 1801.
99. Fairweather Maria, *Pilgrim Princess: A life of Princess Zinaida Volkonsky*, New York, 1998.
100. Fine jr. John V. A., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor, 2009.
101. id., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 2009.
102. Frick David A, *Meletij Smotryč'kyj*, Cambridge, 1995.
103. Godding Robert, *L'oeuvre hagiographique d'Heribert Rosweyde*, De Rosweyde aux Acta Sanctorum: la recherche hagiographique des Bollandistes à travers quatre siècles; actes du colloque international (Bruxelles, 5 octobre 2007), éd. Robert Godding, Bernard Joassart, Xavier Lequeux, François de Vriendt, Bruxelles, 2009, 35–62.
104. Halász Éva, Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spalatói nemes patrícus, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, tomus CXXXV (2013), 59–70.

105. Himka John-Paul, *Religion and nationality in western Ukraine: the Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867-1900*, Montreal, 1999.
106. Jefferson John, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444*, Leiden-Boston, 2012.
107. Joassart Bernard, *Hippolyte Delehaye (1859-1941): Un bollandiste au temps de la crise moderniste*, Sanctity and secularity during the modernist period, Bruxelles, 1999, 1-45.
108. id., *Hippolyte Delehaye. Hagiographie critique et modernisme*, 1-2, Bruxelles, 2000.
109. Kalić Jovanka, *800 godina srpsko-nemačkih odnosa : 1189-1989 = 800 Jahre deutsch-serbische Beziehungen : 1189-1989*, Beograd, 1989.
110. Košić Vlado, *Teolog Franjo Ksaver Pejačević (1707-1781) : značajke*, Zagreb, 1997.
111. Krstić Aleksandar, *The rival and the vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, Banatica XXVI-2 (2016), 33-51.
112. Mac Daniel Gordon, *On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena*, Ungarn Jahrbuch 12 (1982-1983), 43-50.
113. Malmenvall Simon, *Ruler Martyrs on the periphery of Medieval Europe. Boris and Gleb of Kievan Rus, Jovan Vladimir of Dioclea, and Magnus Erlendsson of Orkney*, Belgrade, 2021.
114. J. Martinof, *La bataille de Kossovo. Rhapsodie serbe*, Études religieuses 3ème année, 4ème série, tome 2 (1868), 239-256.
115. Martinov Joannes, *Specimen Ecclesiae Ruthenicae Ab Origine Susceptae Fidei Ad Nostra Usque Tempora In Suis Capitibus Seu Primatibus Russiae Cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae per Ignatium Kulczynsky, monachum ord. S. Basilii Mag. ruthenum, Pariisii-Tornaci*, 1859.
116. Id., *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, Bruxellis, 1863.
117. id., *Saulus et Paulus Ruthenae unionis, sanguine b. Josaphat transformatus sive Meletius Smotriscius per Jacobum Suszam archiepiscopus Hierapolitanus, archimandrita dermanensis*

- ordinis S. Basilii M.* Editio nova, curante Joannes Martinov, Bruxellis, 1864.
118. Id, *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii archiepiscopi Polocensis, ep. Vitebscensis et Mstislavcensis ordinis S. Basilii Magni per Jacobum Suszam*, editio nova, curante Joannes Martinov, Parisiis, 1865.
119. J. Martynov, *Trifolium serbicum coronae SS. Cyrilli et Methodii inserendum, seu Breviarium vitarum patronorum serbiae SS. Sabbae, Simeonis et Simonisu*, Bruxellis, 1863.
120. Molinari Paolo, *I santi e i loro culto*, Roma, 1962.
121. N. Nilles, A. Hoffer, *War Erzbischof Sava I., der gefeierte Nationalheilige der Serben, katholisch?*, Zeitschrift für katholische Theologie Vol. 24, No. 4 (1900), 759-762.
122. Niqueux Michel, *Typologie des récits de conversion au catholicisme (première moitié du XIXe siècle)*, journée d'étude Religion et Nation, ENS de Lyon, le 8 juin 2009. [en ligne], Lyon, ENS de Lyon, mis en ligne le 23 juillet 2010. URL : <http://institut-est-ouest.ens-lsh.fr/spip.php?article287>, (приступљено 12. октобра 2021).
123. O'Connor Thomas H, *Fitzpatrick's Boston, 1846–1866: John Bernard Fitzpatrick, third Bishop of Boston*, Boston, 1984.
124. Obolensky Dimitri, *Bogumili. Studija o balkanskom neomaniheizmu*, Zagreb, 2008.
125. Oslanský František, *Samuel Timon a jeho kritický přístup k dějinám uhorského královstva v středověku*, Historický časopis. 53. r. 4. no (2005), 633–642.
126. Paisant Chantal, *Élisabeth Galitzine, Russe convertie, première provinciale d'Amérique des religieuses du Sacré-Cœur de Jésus (rscj). 1795, Saint-Petersbourg. 1843, Saint-Michel, Louisiane*, Histoire et missions chrétiennes, № 21/1 (2012), 141–171.
127. Peeters Paul, *Figures bollandiennes contemporaines*, Bruxelles, 1948.
128. Pierling Paul, *Le prince Gagarin et ses amis (1814-1882)*, Paris, 1996.
129. de Ponlevoy Armand, *Vie du R. P. Xavier de Ravignan de Compagnie de Jésus*, (2 vol.), Paris, 1860.

130. Popović Danica, *Paying devotion to the Holy Hermit: The shrine of St Prochorus of Pčinja*, In: *Evangelia Hadjityrphonos* (éd.), *Routes of Faith in the Medieval Mediterranean. History, Monuments, People, Pilgrimage Perspectives. International Symposium, Thessalonike 7-10/ 11/ 2007. proceedings, Theesalonike, 2008*, 215–226.
131. J. J. F. Poujoulat, *Le Père de Ravignan, sa vie ses œuvres*, Paris, 1859.
132. N. Radojčić, *Istorija Srbije Franje Ksavera barona Pejačevića*, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede*, 5–6 (1930), 253–304.
133. Radonić Jovan, *Ivan Tomko Mrnavić, Kako je vizantinski car Justinijan postao Slaven*, *Letopis Matice srpske* 209, 5 (1901), 108–111.
134. Rogošić Roko, *Prvi srpski arhiepiskop Sava i Petrova stolica*, *Nova revija vjeri i nauci* (1929), 368–389.
135. M. J. Rouët De Journal, *L'oeuvre des saints Cyrille et Méthode et la bibliothèque slave*, *Revue des études slaves*, tome 3, fascicule 1–2, 1923, 90–104.
136. Stamati Frederik, *The Epitaph of Gllavenica: New Data Emerging from the Technological Study*, *Studia Albanica*, XXXIX (2005), 139–146.
137. Szilagyi Anna-Rózsika, *Kora újkori hagiográfia: retorika és szenttérténetek – (Officia oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek legendáiban)*, Kolozsvár, 2015.
138. Šabanović Hazim, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podseja*, Sarajevo, 1959.
139. Škerl Luigi, *Sava : Primo arcivescovo serbo di rito bizantino-slavo (1174-1235)*, Trieste, 1946.
140. Tvrtković Tamara, *Između znanosti i bajke : Ivan Tomko Mrnavić*, Zagreb–Šibenik, 2008.
141. Ead, *Ivan Tomko Mrnavić-pustolov, hohštapler ili genealoški luđak?* Juraj. *Bilten Društva za očuvanje šibenske baštine Juraj Dalmatinac IX* (2013), 57–65.

142. Vychodil Pavel Julius, *František Sušil: životopisný nástin*, V Brně, 1898.
143. Wysokinski Ireneusz OP, *Ferrari Zsigmond és a domonkos rend újjászervezése a XVII. századi Magyarországon*, Tanítvány 1 (2001), 54–66.
144. Zefiq Frok, *Mihael Summa : nadbiskup skopski, 1695–1777*, Osijek, 1994.

ПРИЛОЗИ

ANNUS
ECCLESIASTICUS

GRÆCO-SLAVICUS

EDITUS ANNO MILLENARIO

SANCTORUM CYRILLI ET METHODII

SLAVICÆ GENTIS APOSTOLORUM

820

COMMEMORATIO ET BREVIARIUM RERUM GESTARUM EORUM QUI FASTIS SACRIS GRECIS
ET SLAVICIS ILLATI SUNT.

SCRIPSIT JOANNES MARTINOV, CAZANENSIS,

PRESBITER SOCIETATIS JESU.

BRUXELLIS,

TYPIS HENRICI GOEMAERE.

MDCCLXIII.

Насловна страна *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*

Слика Ивана Михајловича Мартинова из
Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus

58 VITA S. SABBÆ AB.

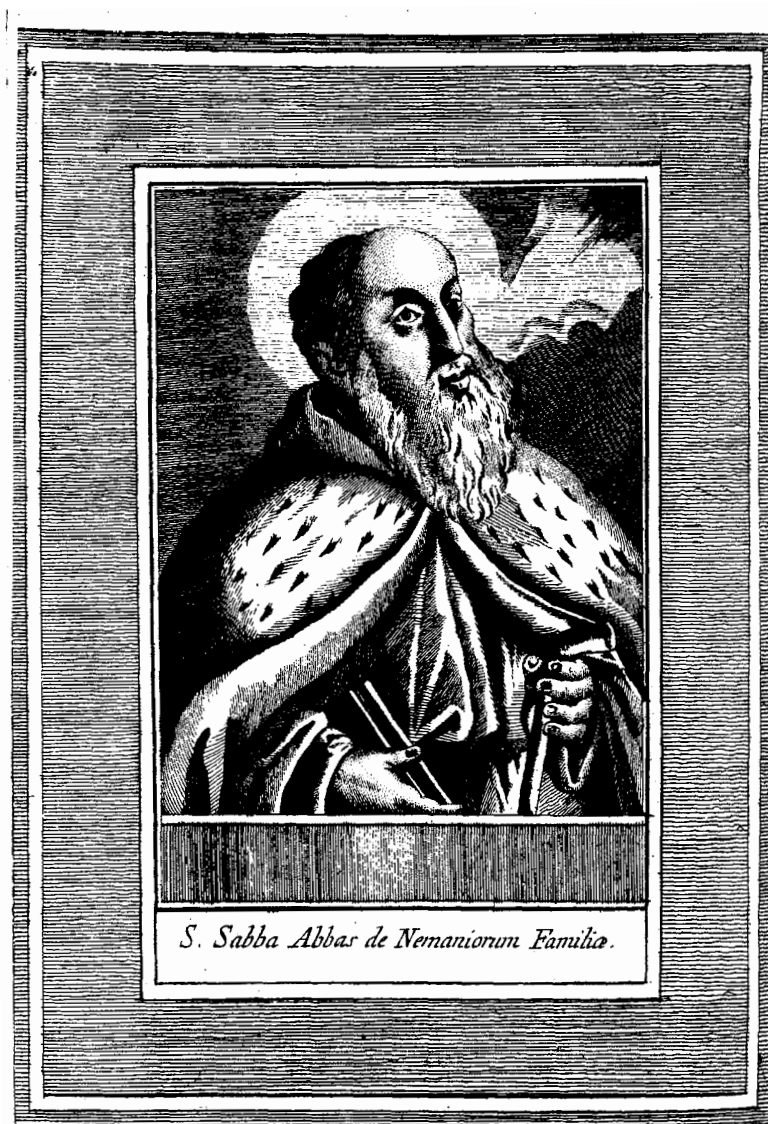
*Ora pro nobis Sancte Sabba:
Ut digni efficiamur promissionibus Christi.*

O R E M U S.

Omnipotens & misericors Deus, qui B. Sab-
bam Pontificem de terreno principatu ad
humilem tua Crucis sequelam toto corde transire
docuisti, quique illum pastoralis sollicitudine cla-
rescere voluisti, ipsius quasumus intercessione
concede, ut terrenis affectibus expediti & libe-
ra tibi valeamus mente deservire, & inter oves
pascuae tuae caelesti consortio gaudere. Per Domi-
num nostrum ec.

F I N I S.

Литанија Светом Сави Ивана Јосипа Павловића Лучића

Портрет Светог Саве код Ивана Јосипа Павловића Лучића

TRIFOLIUM SERBICUM

CORONÆ

SS. CYRILLI ET METHODII

INSERENDUM,

SEU BREVIARIUM VITARUM

PATRONORUM SERBIE

SS. SABBÆ, SIMEONIS ET SIMONIS.

EX ANTIQUIS FONTIBUS COLLEGIT

JOANNES MARTINOV, PRESB. SOC. JESU.

QUI ET ADJECIT

VITAM S.SABBÆ, AUCTORE TOMCO MARNAVITIO,

CUM NOTIS

JOANNIS BOLLANDI ET SUIS.

BRUXELLIS

TYPIS JOSEPHI GREUSE,

ANNO MILLENARIO SS. CYRILLI ET METHODII.

(1863)

Насловна страна *Trifolium Serbicum*
Ивана Михајловича Мартинова

Борис Стојковски
РИМОКАТОЛИЧКИ КУЛТОВИ СРПСКИХ
СРЕДЊОВЕКОВНИХ СВЕТИТЕЉА

Издавачи
Архив Војводине
Фондација „Светозар Милетић”

Суиздавачи
Црвени облак
ИК Прометеј

За издаваче
Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине
Срђан Граовац, управитељ

За суиздаваче
Срђан Ерцеган
Зоран Колунџија

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300

ISBN 978-86-81930-92-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

272-5:271.222(497.11)-36”04/14”

СТОЈКОВСКИ, Борис, 1982-

Римокатолички култови српских средњовековних светитеља / Борис Стојковски. - Нови Сад : Архив Војводине : Фондација “Светозар Милетић”, 2022 (Нови Сад : Сајнос). - 277 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 500. - Библиографија. - Резиме ; Abstract.

ISBN 978-86-81930-92-2

а) Римокатоличка црква -- Култови -- Српски светитељи -- Средњи век

COBISS.SR-ID 82574089

ISBN 978-86-81930-92-2

